

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**ПРАВА ЛЮДИНИ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ,
ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ ТА ОНТОЛОГІЧНИЙ
АСПЕКТИ**

*Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої 75-річчю проголошення
Загальної декларації прав людини*

(м. Дніпро, 5 грудня 2023 р.)

Дніпро
2024

УДК 342.7

П 68

*Схвалено Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 7 від 21.02.2024)*

П 68 Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти» : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю проголошення Загальної декларації прав людини (м. Дніпро, 5 груд. 2023 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 334 с.

ISBN 978-617-8035-77-8

Збірник містить матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, в якій взяли участь представники понад 30 державних органів, установ, громадських організацій, закладів вищої освіти, а також міжнародних і зарубіжних інституцій.

Тематика публікацій охоплює широке коло питань, які торкаються проблематики методології дослідження прав і свобод людини, а також інших, пов'язаних із ними соціальних феноменів, міжнародних стандартів дотримання прав людини та їх імплементації в національну правову систему, удосконалення міжнародних і національних механізмів реалізації, охорони та захисту прав людини, дотримання прав людини під час міждержавних збройних конфліктів, а також війни в Україні й ін.

Матеріали конференції можуть бути використані в науково-дослідній роботі та освітньому процесі ЗВО, що здійснюють підготовку правників і правоохоронців, а також у законотворчості та правоохоронній діяльності.

***Матеріали подано в редакції авторів тез.
Редколегія не несе відповідальності за зміст
та автентичність поданих матеріалів***

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

канд. юрид. наук **О. Ю. Камишанський** (голова); д-р юрид. наук, проф. **В. О. Боняк** (заст. глави); канд юрид. наук, доц. **А. В. Самотуга**; канд. юрид. наук, доц. **І. А. Сердюк**; **М. П. Войтюк**

ISBN 978-617-8035-10-5

© ДДУВС, 2024

© Автори, 2023

ЗМІСТ

Rahimova S. M.

Implementation as a means for establishing
global legislation on the right to life with dignity 13

Jikia M.

Domestic implementation of judgements
of European Court of Human Rights – theory and practice 18

Midelashvili S.

The dilemma of territorial integrity and self-determination
in international politics and law 18

Latsabidze N.

Human rights and the Georgian State 21

Fu Hung

Human rights and cybersecurity (China`s experience) 22

Humbatov E. A.

Negative effects of the problem of defamation in the virtual
space on the provision of human rights and freedoms 24

Hashimova L.

International legal fight against the illegal
circulation of cultural heritage objects 30

Алексєєнко І.

Питання реалізації колективних трудових прав у гіг-економіці 36

Бережна К.

Імплементация стандартів права ЄС у національне законодавство
України: перспективи в умовах набуття членства 41

Боняк В.

Забезпечення конституційного права на освіту в умовах
запровадженого в Україні правового режиму воєнного стану 44

Завгородній В.

Методологія дослідження правових феноменів,
пов'язаних із правами людини та їх захистом 49

Калашников В.

Війна за незалежність США і формування конституційних
засад прав і свобод американських громадян 52

Кучук А.

Дія права в екстраординарних умовах: спроба осмислення 56

Магновський І.

Забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності
Національної поліції України: погляд сучасності 59

Марченко О.

Міжнародний захист права людини на безпечне довкілля
у контексті сучасних збройних конфліктів 62

Миронюк Р.

Особливості дотримання прав громадян у випадку застосування
заходів адміністративної відповідальності за окремі
порушення Правил дорожнього руху 65

Мінка Т.

Міжнародні стандарти захисту прав, свобод та інтересів
військовослужбовців і військовозобов'язаних:
окремі проблеми правозастосування 69

Олійник А.

Виникнення ідеї прав і свобод людини у Стародавній Греції:
конституційний аспект 72

Селіхов Д.

Правове становище найманих працівників Карлівського та інших
поміщицьких маєтків Полтавщини після аграрних реформ 1860-х рр. 76

Skyba E.

Historical and philosophical analysis
of the evolution of the concept of human rights 79

Триняк М.

Права людини у контексті цінностей
раціональної комунікації сучасного суспільства 81

Фатхутдінова О.

Виклики громадянському суспільству в період воєнного стану 84

Богуславський М.

Дотримання прав людини працівниками Національної поліції України
при залученні їх до проведення мобілізаційних заходів 87

Гаркуша А., Асламов О.

Особливості проведення слідчих (розшукових)
дій в умовах воєнного стану 89

Голобородько Д.

Феномен зловживання правом в аспекті статті 40 Конституції України 93

Гудзь Т., Шевченко В.

Концепція приватного життя в інтернеті у рішенні ЄСПЛ 95

Демичева А.

Права ЛГБТІК+ спільноти в умовах воєнного часу:
інституційна та соціокультурна проєкція 99

Дрок І.

Реалізація права поліцейських на захист 103

Завгородня Ю., Обоянцев С.

Захист прав дитини у практиці Європейського Суду
з прав людини (за матеріалами справ проти України) 105

Дружкова І.

Авторське право на Півдні України
наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. 108

Завгородня Ю., Павлух Є.

Особливості методології пізнання прав людини 111

Захарчук-Борисенко Н.

Дискреційні повноваження адміністративного суду
в механізмі захисту прав людини 113

Завгородня Ю., Смирнов Р. «Цифрова людина» і права людини	115
Карпенко Р. Актуальні питання застосування принципу гендерної рівності у практиці Європейського суду з прав людини	117
Кузь Ю. Можливість бути здоровим – базове право людини	119
Логвиненко Є., Юсупова Е. Обмеження прав і свобод громадян в умовах воєнного стану	122
Морська Н. Людиновимірність – імператив сучасної онтології прав людини	125
Радченко О., Бацінко О. Проблеми реалізації права на справедливий суд в умовах воєнного стану	129
Саксонов В. Поняття зловживання суб’єктивним правом в юридичній доктрині України	132
Самбор М. Проблемні питання забезпечення прав і свобод людини: прикладний аспект	135
Самотуга А. Права людини: від цивілізаційно-світоглядного водорозділу до визвольно-об’єднавчої сили	140
Сердюк І. Рашистський режим як екзистенційна загроза міжнародному правопорядку, українській державності та найвищій соціальній цінності	145
Сердюк Л. Справа Саші Скочиленко як маркер неправової сутності сучасної російської федерації	149

Скочко М., Криницька І.

Соціально-реабілітаційні послуги дітям
з інвалідністю в умовах воєнного стану 154

Солдатенко О.

Дотримання та реалізація засади недоторканності
права власності в кримінальному провадженні 158

Тарасенко Л.

Права людини у творчому спадку Станіслава Оріховського 162

Філяніна Л.

Гендерна рівність у сучасних збройних силах 165

Хальота А.

Сутність реалізації прав і свобод людини та громадянина 168

Чепік-Трегубенко О., Сухач С.

Економічна безпека та захист економічних
прав людини в умовах воєнного стану 171

Черненко А.

Роль суду та судді у забезпеченні прав
Людини в кримінальному провадженні 173

Янчук Н.

Проблеми приєднання Європейського Союзу до Конвенції
про захист прав людини і основоположних свобод 177

Войтюк М.

Соціальний захист військовослужбовців в умовах
запровадженого в Україні правового режиму воєнного стану 181

Жеглінська Т., Лукомська А.

Вживання термінів «державна мова» й «офіційна мова»
в конституціях окремих європейських держав 185

Кривопуск О.

Забезпечення процесуальних прав малолітніх потерпілих
під час проведення слідчих дій у кримінальних провадженнях,
розпочатих за фактами злісного невиконання обов'язків
по догляду за дитиною 187

Некlesa О.

Питання дотримання прав людини під час дізнання
за особливим порядком здійснення кримінального провадження 190

Олійник Ю.

Новелізація законодавства, що закріплює право
на безоплатну правничу допомогу 192

Смірнова І.

Реалізація конституційного принципу поваги до людської
гідності при здійсненні цивільного та господарського судочинства 195

Шендакова К.

Основні завдання уповноважених суб'єктів
у забезпеченні та захисті прав дитини 197

Шиян А.

Щодо деяких законодавчих гарантій забезпечення прав,
свобод і законних інтересів обвинуваченого під час
судового розгляду в умовах воєнного стану 199

Казакевич А.

Практичний аспект реалізації процесуальних прав та юридичних
обов'язків третіми особами, їх представниками як учасниками
справи в адміністративному судочинстві 203

Малишко С.

Додаткові підстави виникнення юридичного обов'язку
повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків
в умовах збройної агресії проти України 206

Манічев А.

Види прав пільгових категорій поліцейських 210

Мартинюк С.

Забезпечення прав людини при використанні OSINT
у сфері національної безпеки 213

Махно А.

Особливості реалізації права на свободу об'єднання
в контексті інституту публічної служби:
міжнародний та національний аспекти 215

Антропов Б.

Забезпечення прав людини за допомогою інформаційних технологій 219

Биндюк К.

Дотримання прав дітей в умовах збройного конфлікту 221

Бідалова К.

Захист права людини на життя під час збройних конфліктів 225

Благоренко М.

Поняття та види юридичних дефектів 228

Бойко А.

Вимога своєчасності як необхідна умова дотримання прав людини в процесі правозастосування 231

Бочарова А.

Забезпечення прав і свобод людини в умовах воєнного стану 233

Бразалук В.

Історико-правовий аспект походження права 235

Виноградська Є.

Вимога справедливості як необхідна умова дотримання прав людини в процесі правозастосовної діяльності 238

Гайдаш О.

Вимога законності як необхідна умова дотримання прав людини в процесі правозастосування 241

Гаріна Д.

Примусове виселення українців як системне порушення міжнародного гуманітарного права т прав людини: аналіз дій окупаційних сил 244

Гіденко О.

Реалізація конституційного принципу рівності прав жінки і чоловіка під час проходження служби жінками в органах Національної поліції України 247

Гончар К.

Захист прав людини в умовах воєнного часу: цивільно-правовий аспект 249

Горобець В.

Нормативно-правова основа діяльності держави із соціальної реабілітації учасників бойових дій та членів їхніх сімей 252

Гулько К.

Дотримання прав і свобод людини та громадянина в умовах правового режиму воєнного стану в Україні 256

Дроздовська Ю.

Забезпечення прав людини в умовах інформаційного суспільства 258

Дубина Ю.

Особливості використання термінології в українському законодавстві 260

Дубовик А.

Вимога правової визначеності як необхідна умова дотримання прав людини в процесі правозастосування 263

Жушман А.

Вимога обґрунтованості як необхідна умова дотримання прав людини в процесі правозастосування 266

Зінов К.

Принцип пропорційності як необхідна умова дотримання прав людини в процесі правозастосування 269

Кірнос Д.

Роль тактичної медицини в діяльності поліції в умовах воєнного стану в Україні 272

Кобернюк І.

Основні аспекти забезпечення прав людини в умовах воєнного стану 274

Кривенков Д.

Гарантії конституційного ладу 277

Куцевол С.

Окремі питання забезпечення права на житло внутрішньо переміщених осіб в умовах запровадженого в Україні правового режиму воєнного стану 279

Кучеренко В.

Особливості гарантій забезпечення законності
надання публічних послуг в Україні 283

Луб'яний М.

Особливості комунікативної діяльності працівників поліції
з правопорушниками під час воєнних дій 285

Людера Д.

Захист прав людини в умовах воєнного стану 288

Міленін В.

Шляхи удосконалення механізму захисту прав людини в Україні 290

Мінченко Є.

Забезпечення права на працю в умовах запровадженого
в Україні правового режиму воєнного стану 294

Мінченко О.

Міжнародно-правовий механізм захисту прав та свобод людини
під час внутрішніх збройних конфліктів 297

Москаленко Я.

Конвенційні права дітей-біженців в умовах війни 300

Молодецька А.

Захист прав людини: міжнародно-правовий аспект 302

Москаленко Я.

Феномен гендерної рівності як загально визнана
цінність демократичного суспільства 304

Погонець В.

Вплив правосвідомості правоохоронців на компетентність
у питаннях захисту прав та свобод громадян 307

Рукіна Д.

Права людини та підготовка фахівців
у сфері протидії та запобігання домашньому насильству 310

Сахно Д.

Зародження та розвиток теорії прав людини як складова
предмета історико-правової та теоретико-правової наук 311

Сорока Б.

Гарантії прав людини в Конституції України під час воєнного стану 315

Терехова Г.

Проблеми реалізації верховенства права в Україні 317

Хаджийський М.

Феномен прав і свобод людини в умовах тоталітаризму:
фікція чи реальність? 320

Цюпка Д.

Західні і східні цивілізаційні впливи на процес
розвитку українського правового менталітету 323

Шатов В.

Принцип гендерної рівності як складова концепту «права людини» 326

Яровий О.

Забезпечення конституційного права дітей на освіту
в умовах правового режиму воєнного стану 329

Яшан Я.

Дотримання прав людини під час воєнного
конфлікту між державою-агресором та Україною 331

Seyfulla Malakkhanim RAHIMOVA

Scientific secretary of the Academy

of the Bar Association

of the Republic of Azerbaijan,

Baku State University Faculty of Law,

teacher of the "Human rights

and information law UNESCO" department

IMPLEMENTATION AS A MEANS FOR ESTABLISHING GLOBAL LEGISLATION ON THE RIGHT TO LIFE WITH DIGNITY

The intensification of interstate cooperation, which has reached its highest level in the 21st century, has become the leading trend of modern social development. This cooperation is accompanied by the unity of international and national law. One of the areas that has been relatively little studied in the legal literature and still requires substantial research is the ratio of international and national law, the question of regulating the relations between them.

Forms and methods of implementation of the right to a decent life in national legislation in accordance with international documents have been the main content of research topics for a long time. In legal literature, this is called implementation. *Implementation* is an organizational-legal activity, which is defined as the actual fulfillment of the obligations assumed by states under international law and relevant international agreements at the domestic level. In other words, implementation is a procedure that includes the procedural rules of national-legal exercise. It seems reasonable to consider implementation as one of the forms of including generally accepted international norms into the Constitution, creating a national legislative framework that reveals its provisions, and justifying it with law enforcement practice that is consistent with these norms [10, 428].

The essence of the procedure of implementation of international law by states includes the system of adopting certain legal norms or allowing certain legal actions by the state for the proper realization of international legal norms. This process may manifest itself in the form of a complete or partial repetition of the rules established in the sources of international law or the implementation of obligations by other methods and means. It should be noted that states can directly consider or be guided by international legal norms in the process of national law creation. One of the authors, Latif Huseynov, notes that the implementation of international legal provisions regulating legal issues, in principle exists only with the participation of national legislation and national courts [5, p. 61]. From the point of view of international law, how the state implements its international obligations at the national level and how it solves the problem of interaction between international law and national law as a whole is not important. The important thing is that this is actually an imperative requirement of the general

international law - states to comply with the norms of international law and, in necessary cases, ensure their domestic force [5, p. 61].

As a whole, the theory of implementation of international law was based on the idea put forward by the German Society of International Law in the 60s of the 20th century and known as the "theory of implementation", the essence of which is to accept that international norms have the same legal force as national law [13].

Understanding the ways and means of implementation national legislation leads to better application of international law in national legislation [14]. In legal literature, there is no single form of coordination of international and domestic law in the sphere of domestic legal implementation, and it can be applied in several forms: 1) incorporation, 2) transformation, 3) reference, 4) acceptance, 5) unification, 6) transformation, 7) establishment of a special legal regime; 8) annulment of internal acts that contradict international obligations, etc. [16, p. 17].

According to the researcher's opinion, *incorporation (inclusion)* is the formal implementation of the international agreement itself or its norms through penetration, "incorporation" into the domestic legislation of the state. Incorporation is formulated in the following manner: "international law is an integral part of national law" (Latif Huseynov International law p.61)

The process of implementation of international law in domestic law is applied in the form of incorporation in most countries. So, this method is also used in the Republic of Azerbaijan. According to part 2 of Article 148 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, the international agreements to which the Republic of Azerbaijan is a party are an integral part of the legislative system of the Republic of Azerbaijan. Article 151 sets that if there is a conflict between the normative legal acts included in the legislative system of the Republic of Azerbaijan (with the exception of the Constitution of the Republic of Azerbaijan and the acts adopted by referendum) and interstate agreements that the Republic of Azerbaijan is a supporter of, those international agreements shall be applied [12]. Therefore, when looking at the hierarchical arrangement of legislative acts provided for in the first part of Article 148, the arrangement listed there, that is, 1) the Constitution; 2) acts adopted by referendum; 3) laws; 4) decrees; 5) decisions of the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan; 6) it is necessary to add an additional clause corresponding to the existing sequence in the form of normative acts of the central executive authorities. Therefore, in the 3rd level, the interstate agreements that the Republic of Azerbaijan is a supporter of, and in the 5th level, the intergovernmental agreements that the Republic of Azerbaijan is a supporter of should be noted. Because, part 3 of Article 130 of the Constitution states that the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan, based on the request of the President of the Republic of Azerbaijan, the Milli Majlis of the Republic of Azerbaijan, the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan, the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan, the Prosecutor's Office of the Republic of Azerbaijan, the Supreme Assembly of the Nakhchivan Autonomous Republic, resolves: compatibility of the non-enforced interstate agreements of the

Republic of Azerbaijan with the Constitution of the Republic of Azerbaijan; Compliance of intergovernmental agreements of the Republic of Azerbaijan with the Constitution and laws of the Republic of Azerbaijan.

Implementation in the form of *transformation* is used by the state to show the exact repetition of the text of international legal acts in domestic legal acts through the adoption of national legal norms aimed at fulfilling the requirements of international norms [161]. In this case, international law is not ipso facto part of national law. International law is incorporated into national law through separate legislative acts, that is, international law is transformed into national law. Therefore, if the law introducing the international norm into the national legal system has not been passed, the national court cannot apply that norm in any way. In Great Britain, Scandinavian countries, Thailand and other countries, the transformation method is used as the basis [5, p. 61-62].

It should be noted that one of the most important directions facing domestic law in modern times is the issue of ensuring people's right to a decent life. The concept of the right to a decent life, which occupies one of the most important places in the international human rights institute, is associated with the improvement of the well-being of people and citizens, the improvement of the standard of living, in short, the social orientation of all measures. States, through their bodies, adopt internal normative legal acts through the means of creating internal norms and by making additions or changes to legislation while implementing their legal obligations in accordance with international agreements.

The Universal Declaration of Human Rights of 1948, which reflects the right to a decent life, which is one of the basic principles of human rights, has been accepted as the main source in most countries of the world during the formation of the legal framework and norm-creating activities in the field of human rights. Over the years, this obligation has been enshrined in legislation - both in treaties and international conventions, as well as in general principles, regional agreements and domestic laws that establish and guarantee human rights. Indeed, the provisions of the Universal Declaration of Human Rights have formed the basis of more than 80 international human rights treaties and declarations, numerous regional human rights conventions, national human rights laws and state constitutions, which together form a comprehensive legal system. The force of legally binding norms is designed to ensure the promotion and protection of human rights [15].

The adoption of the Universal Declaration of Human Rights made fundamental changes in the system of guaranteeing the rights and freedoms of the human rights concept. This document recognized a person's right to a decent life as the basis of all rights and freedoms, a necessary condition for their existence and observance. It was followed by the entry into force of the International Covenants on Civil and Political Rights and on Social, Economic and Cultural Rights, which further developed most of the rights already enshrined in the 1948 Universal Declaration of Human Rights and ultimately became legally binding on states that ratified them. The above-listed international documents establish "everyday rights"

which are sub-institutions of the right to a decent life, which together with the Universal Declaration of Human Rights constitute the International Bill of Human Rights [15].

The right to a decent life in national law must be guaranteed by a system of constitutional laws that are universally binding for all. The implementation of the right to a decent life in the legislation of the countries of the world can be implemented in the form of any of the methods listed above in accordance with their national legal systems. In international law, this is considered a matter to be regulated by the domestic legal systems of states.

In modern times, the realization of the right to a decent life of individuals resonates with the concept of the social state, which means the guarantee of the corresponding rights included in the "social basket". The elements of the human right to a decent life as one of the social rights are mentioned in Article 1 of the Universal Declaration of Human Rights of December 10, 1948. It is noted that all people are born free and equal according to their dignity and rights. Articles 22 and 25 of the Declaration contain other important provisions in this regard. The right to a decent life of every person can include the following: the right to exercise the rights necessary for the protection of dignity and the free development of the personality in the economic, social and cultural spheres (that is, the whole complex of socio-economic and cultural rights); the right to proper nutrition, clothing, adequate living space, medical care; the right to social security in case of unemployment, illness, disability, widowhood, old age or other loss of means of livelihood due to reasons beyond his control; the right to continuous improvement of living conditions; the right to a standard of living necessary for the protection of the health and well-being of oneself and one's family, including the right to proper nutrition for everyone, which is ensured by taking individual and collective measures by the states to improve the production, distribution and consumption of food products, etc. [1, p. 161-162].

The social state undertakes to provide its citizens with a decent living wage and uses all its capabilities to ensure a decent standard of living. Its important system-forming element is social security, which is a complex state, legal and social institution that acts as a form of distribution of material goods to meet the vital personal needs of needy members of society. The social relations arising in connection with the provision of these material goods constitute the subject of the right of social security [16]. The process of realizing the right to a decent life also includes the development of the social services system.

The right to a decent life is updated with the concept of the right to life, which is recognized as an absolute right. According to the researchers, the right to life as an absolute right consists of a combination of three elements: the right to inviolability of life, the right to freely dispose of one's life by putting it in a dangerous situation in certain situations, and the right to a dignified life. Each of the elements is characterized by its own characteristics, it can be classified according to legal subjects, forms of implementation, period of creation and

termination, degree of possible legal limitation [16].

In general, it should be noted that states must take international legal norms into account when forming their national legal systems. Generally accepted norms and principles of international law, as well as international documents, are able to fill existing gaps in national law. The issue of resolving existing conflicts between national law and international law is the responsibility of the states. A clear example of this is the fact that the right to a decent life, which forms the main line of most international agreements, is reflected in the Constitution, which is the main law that forms the basis of the legal framework of countries, or in other normative acts.

However, it should be noted that it is not the declaration of any norm in national legislation in accordance with international documents, but the existence of its guarantee mechanism in practice that is of decisive importance. In our opinion, it is necessary to formulate and implement a social policy aimed at the implementation of the constitutional rules that will ensure a decent life of individuals in the internal legislation of the states.

1. Əliyev Ə.İ. İnsan hüquqları: Dərslük. Bakı: Nurlar, 2019, 352 s.
2. Əliyev Z.H. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi. Dərs vəsaiti. Bakı: AZSEA nəşriyyatı, 2012, 232 s.
3. Əliyev Ş.İ. İnsan hüquqları sistemində sosial hüquqlar (nəzəri və praktiki məsələlər). Dərs vəsaiti. Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2008, 368 s.
4. Hüseynov L.H. Beynəlxalq hüquq. Bakı: Qanun, 2012, 367 s.
5. İlyas Arslan. Avropa İnsan Hakları Sözleşmesinin milletlerarası özel hukuka etkisi. İstanbul, 2018, 973 s.
6. Rachel Hodgkin, Peter Newell. Implementation Handbook for the Convention on The Rights of The Child. United Nations Publications, 2007, 788 p.
7. Committee on the Rights of the Child. Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Azerbaijan, 22 February 2023. <https://digitallibrary.un.org/record/4003971>
8. Пугина О.А. Имплементация элементов системы общего права в российское законодательство: Дис.... канд. юрид. наук. М., 2004. С. 17
9. Ступко, М. Ю. Имплементация общепризнанных норм международного права в Конституцию Российской Федерации: политические и правовые аспекты / М. Ю. Ступко. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2019. — № 49 (287). — С. 428-432. — URL: <https://moluch.ru/archive/287/64922/>).
10. Трунцевский Ю.В., Цветков А.А. Способы инкорпорации международно-правовых норм в российской уголовно- правовой системе // Международное публичное и частное право. № 2005. № 2.
11. Prezidentin rəsmi səhifəsi <https://president.az/>
12. https://studref.com/329378/pravo/implementatsiya_vazhnaya_sostavlyayuschaya_zakonodatelnogo_regulirovaniya#gads_btm.
13. https://nbpublish.com/library_get_pdf.php?id=23615.
14. <https://www.un.org/ru/about-us/udhr/foundation-of-international-human-rights-law>.
15. <https://referat.bookap.info/work/290836/Konstitucionnoe-pravo-na-dostojnyyu>.
- 16.

Prof. Dr. Mariam JIKIA
(*Department of Public Law*
Faculty of Law and
International Relations
Georgian Technical University)

DOMESTIC IMPLEMENTATION OF JUDGEMENTS OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS - THEORY AND PRACTICE

The development of International Human Rights has a long and very difficult path, which was caused by the crucial consequences of World War II. The adoption of different universal and regional treaties protecting human rights was the main achievement of International Organizations. One of the main instruments of human rights protection is European Convention on Human Rights and Freedoms, adopted in 1950. This regional instrument has jurisdiction over 47 countries, which is why member states have taken obligation to incorporate the convention into their domestic law system.

The theoretical aspect of presented paper concerns the principles of international human rights law; explores the legal obligations of member states to execute the ECtHR decisions and their role in shaping human rights standards at the national level.

The practical dimension of presented research focuses on the challenges and opportunities faced by member states while implementing ECtHR judgements at the national level. Presented case studies highlight best practices of successful implementation, as well as obstacles that hinder effective enforcement.

In conclusion, based on theoretical analysis and practical insights, paper contributes to a deeper understanding of interrelation between international and domestic law, underlines the main achievements and challenges that occur during the practical implementation of international standards within the framework of domestic law.

Prof. Dr. Sophio MDELASHVILI
(*Georgian Technical University*)

THE DILEMMA OF TERRITORIAL INTEGRITY AND SELF-DETERMINATION IN INTERNATIONAL POLITICS AND LAW

In today's reality, against the backdrop of numerous territorial disputes, the issue of the principles of territorial integrity and the right to self-determination is highly relevant. These principles coexist and are mutually dependent, yet they also

oppose each other, leading to mutual exclusion. The question often arises: which principle is more important? Does the right to self-determination contradict the principle of territorial integrity? Therefore, we find it interesting to review the legal regulations of both principles in international law and the approaches of the UN and the international community in this regard.

The right to self-determination originated after World War II, specifically after colonies were granted the right to independence. In 1960, the UN General Assembly issued Resolution 1514(XV), known as the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Territories and Peoples. This declaration stated that „All peoples have the right to self-determination; by virtue of this right, they freely determine their political status and freely ensure their economic, social, and cultural development”[1].

It is noteworthy that the international community has adopted several documents explaining the essence of the right to self-determination and attempting to expand its content. These include the UN Charter, UN Human Rights Covenant, Helsinki Final Act, The Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States and others. In 1966, the Covenants on Civil and Political Rights, as well as Social, Economic, and Cultural Rights, were adopted.

Both the Covenants on civil and political rights [2] and social, economic, and cultural rights [3] have two articles with the same content:

1. All people have the right to self-determination. With this right, they freely determine their own political status and freely ensure economic, social, and cultural development.

2....

3. All States Parties to the present Covenant, including those responsible for Non-Self-Governing and Trust Territories, shall promote and respect the right to self-determination in accordance with the Charter of the United Nations.

According to Article 1(2) of the UN Charter, one of the main goals of the UN is "to develop friendly relations among nations based on respect for the principle of equality and self-determination of peoples, and to take other appropriate measures to strengthen universal peace"[4].

The 1970 Declaration on Friendly Relations envisages that "the principle of equality and self-determination includes the right of all peoples to freely determine their political status without outside interference and to pursue economic, social, and cultural development"[5].

According to the Helsinki Final Act, the right to self-determination is a permanent and non-renewable right. With this formulation, self-determination is exercised by all people [6].

As evident from the above provisions, the right to self-determination is enjoyed by "the people," but it is not clearly defined which people have the right to enjoy this right. Such a general approach often allows for desired interpretations, contradicting the basic principles of the modern international system, such as

territorial integrity and sovereignty. Importantly, the legal regulations for realizing this right are not specified.

It appears that the mentioned pact, from the perspective of separation, does not grant the right of self-determination to minorities. It is appropriate to protect their rights through domestic self-determination, i.e., within the state where the specific minorities are located, to avoid violating territorial integrity. This is confirmed by the Declaration of Friendly Relations and the 1992 UN Declaration on Minorities. These documents give special importance to protecting the territorial integrity of states in implementing the rights of minorities [7.369]. If the state impedes their cultural, religious, and linguistic development, it would be fair for minorities and ethnic groups in the country to demand external self-determination.

However, despite attempting to distinguish between the concepts of domestic and foreign self-determination, separatist leaders justify themselves and protect the right to self-determination, while the state defends itself based on the principle of territorial integrity and sovereignty. In our opinion, this is because the declaration did not clarify what is meant by hindering cultural, religious, and linguistic development.

From this, we can conclude that this ambiguity indicates the weakness of the UN and other international organizations. The world has been engulfed by separatism, and this process will evolve into an even more dangerous phase—aggressive separatism—if the international community fails to specify the right to self-determination. We believe it is necessary for the United Nations to strictly distinguish to whom self-determination belongs, under what circumstances and situations the legal and political regulations of domestic and foreign self-determination should take effect, and, at the UN level, what document should be adopted before it.

---

1. Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-granting-independence-colonial-countries-and-peoples>.

2. International Covenant on Civil and Political Rights. [://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights](https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights).

3. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>.

4. Charter of the United Nations. <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>.

5. Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations. <https://www.refworld.org/pdfid/3dda1f104.pdf>.

6. The Helsinki Final Act <https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf>.

7. Malanczuk P., (2005) Akehurst's Modern International Law.

*Associated Professor
Natia LATSABIDZE
(Georgian Technical University)*

HUMAN RIGHTS AND THE GEORGIAN STATE

The 1921 Constitution of the Democratic Republic of Georgia is considered the first legal document on human rights in the history of independent Georgia. Among other writings, number of letters were dedicated to human rights and freedoms by the country's great thinkers of the second half of the 19th - early 20th centuries, including Ilia Chavchavadze, Vazha-Pshavela, Mikheil Javakhishvili and others. Chapter 3 of the 1921 Constitution of Georgia is entirely devoted to human rights. The same Constitution abolished the death penalty, which was unimaginable for many leading countries of that time. Unfortunately, due to the occupation of Georgia by Russia, the 1921 Constitution did not come into force, and after the violent Sovietization of the country, the constitutions of Soviet Georgia were in force until 1990, where human rights actually had no place. Currently, the Supreme Law of Georgia, the Constitution of the 24th August of 1995, clearly defines universally recognized human rights, the Constitution recognizes freedom and equality at birth, and according to Article 10, life is an inviolable human right and protected by law, while the death penalty is prohibited. It should be noted that the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms occupies an important place in Georgia, along with domestic acts for the protection of human rights. It is hierarchically higher than other legal acts. Since Georgia's accession to the Council of Europe on 27 April 1999 as its 41st member state, the Organization has been supporting Georgia in honoring its statutory obligations and specific commitments to strengthen democracy, human rights and the rule of law. In the end I would like to point out that none of the above-mentioned laws do not work in the territories occupied by Russia. Russian-occupied regions of Abkhazia and South Ossetia remained outside central government control. Russian “borderization” violates human rights every day.

-
1. Constitution of Georgia 24th August of 1995;
  2. Constitution of Georgia of 1921;
  3. Chavchavadze, Ilia. Life and Law, Vol. VI, 1877;
  4. 2022 Country Reports on Human Rights Practices: Georgia; U.S department of states;

Fu HUNG

Head of Education Department

Joint Sino Ukrainian Platform

for Innovative Cooperation, Heilongjiang

Huayue Oriental Culture Communication

Co., Ltd., Harbin High-Technology

Industrial Development Zone,

scientific and technological innovation

and entrepreneurship

HUMAN RIGHTS AND CYBERSECURITY (CHINA`S EXPERIENCE)

Currently, network technologies increasingly permeate various aspects of human social life. Cyberspace is becoming the basis for information exchange. Thanks to new technologies, citizens interact with state and municipal authorities, the Internet economy is gaining a place in global commodity exchange, the search for business partners, personal acquaintances are carried out through instant messengers and various social networks.

Such an active spread of Internet communications raises the issue of finding a balance between respecting human rights and ensuring the information security of the state. The purpose of this report is to analyze the situation regarding the relationship between human rights to access information and ensuring national cybersecurity.

Today everyone understands that causing damage to critical infrastructure does not require military intervention and sabotage attacks. To do this, it is enough to carry out a hacker attack on the computers of a company in order to suspend the activities of a specific sector of the national economy. Accordingly, every state is concerned about creating an effective cybersecurity system.

The Chinese “Golden Shield” project, or, as it is called in foreign sources, “Great Firewall of China,” is often cited as an example of an effective Internet filtering model. Its legal pinnacle can be considered the Law of the People's Republic of China of November 7, 2016 “On Cybersecurity”. This law imposes special requirements for the creation and operation of Internet networks on the territory of the state. This law is based on the principle of network security, content filtering, and limited access to prohibited data. In other words, within one state there was a fragmentation of the Internet, which many countries began to strive for. The Chinese experience is also used by some democratic countries that claim to protect their information sovereignty.

“Golden Shield” is a relatively successful example of building boundaries in cyberspace. A significant point is that it was carried out not only by the introduction of prohibitory and restrictive rules, but also by the creation of a

special technological base [1]. For example, the vast majority of Americans are Facebook users. Blocking it will lead to a complete collapse of built social connections. The PRC has banned the use of Facebook on its territory and has made efforts to create its own social networks, which are the WeChat messenger, QQ social networks, Sina Weibo (the list is far from exhaustive). Each of them is designed to fill the vacuum that occurred as a result of the ban on foreign products - Instagram, Twitter, Tumblr, Pinterest. At the same time, each Chinese product has a limited distribution, covering only the territory of its own state and some neighboring states in the Asian region. The only exception is the service for creating and viewing short videos TikTok.

China has a deliberate policy of eliminating anonymity on the Internet. This has both positive and negative aspects. Among the positive aspects, one can point out the minimization of cyber fraud; among the negative ones, there is censorship in the publication of materials and the licensing procedure for almost any type of activity on the global network.

Let's move on to the characteristics of the PRC Law "On Cybersecurity". It was adopted at the 24th meeting of the Standing Committee of the 12th National People's Congress of the People's Republic of China on November 7, 2016, promulgated on June 1, 2017 (effective date); signed by the President of the People's Republic of China Xi Jinping, consists of two sections divided into seven chapters.

Main objectives of the law:

- ensuring cybersecurity;
- sovereignty of cyberspace;
- protection of national security and social interests;
- protection of the legal rights and interests of citizens, legal entities and other organizations;
- promoting the healthy development of economic and social information technology.

The encyclopedia website, where the text of the Law is presented, also contains brief comments on the main provisions of the normative act. In particular, when interpreting the principles, the importance of cyberspace sovereignty is emphasized as "a natural continuation and expression of a country's national sovereignty in cyberspace" [2].

Article 12 of the Law stipulates that all citizens and organizations, when using the Internet, must comply with the Constitution, laws, public order, respect social ethics, must not pose a threat to network security and must not use the Internet to create threats to national security, honor and legitimate interests of citizens, for incitement to the overthrow of state power, the socialist system, should not incite the split of the country, undermine national unity, promote terrorism, extremism, ethnic hatred and discrimination, the spread of violence, obscene language and pornography, produce and disseminate false information, disrupt economic and social order, infringe on reputation and privacy, copyrights

and other rights and legitimate interests of citizens and organizations. Article 13 specifically targets the creation of safe online products for minors. Article 14 obliges users to report detection of illegal content to the relevant government authorities, while ensuring the confidentiality of the identity of the informant.

Thus, the People's Republic of China, through the creation of the Golden Shield, promoted its own concept of extending state sovereignty to cyberspace. Its main postulates are the formation of a national legal framework that ensures the achievement of its own interests and minimizes external influence on Chinese society. At the same time, the need to respect the human right to full access to information and protection from harmful Internet content is taken into account as much as possible.

---

1. Stevenson C. Breaching the Great Firewall: China's Internet Censorship and the quest for freedom of expression in a connected world. *Boston College International & Comparative Law Review*. 2007. Vol. 30, № 2. P. 531–558. URL: <https://lawdigitalcommons.bc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1074&context=iclr> (date of access 01.12.2023).

2. 中华人民共和国网络安全法. URL: <https://baike.baidu.com/item/%E4%B8%AD%E5%8D%8E%E4%BA%BA%E6%B0%91%E5%85%B1%E5%92%8C%E5%9B%BD%E7%BD%91%E7%BB%9C%E5%AE%89%E5%85%A8%E6%B3%95/16843044?fr=aladdin> (date of access 01.12.2023).

Elnur Akif HUMBATOV
Baku State University,
Lecturer at the UNESCO Department of
Human Rights and Information Law,
PhD in Law

NEGATIVE EFFECTS OF THE PROBLEM OF DEFAMATION IN THE VIRTUAL SPACE ON THE PROVISION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS

The term "defamation" is of Latin origin, consisting of the combination of the words "diffamare" - "to reveal, insult, discredit" and "fama" - "reputation". The word "defamation" formed from this word has the same meaning in English. The legal definition of this term was realized in England for the first time in the Middle Ages, and currently there are two laws that reflect written libel and verbal insults, slander have legal force: The UK Criminal Libel Act 1819 [7] and The UK Defamation Act 1996 [8].

Defamation is one of the most relevant topics of discussion in the modern era. In a general sense, defamation is the mass dissemination of insulting expressions directed against honor, dignity and business reputation, degrading a person in the eyes of an ordinary member of society, as well as deliberately and inappropriately violating

the ethical norms accepted by society and having no political, cultural, educational, literary and other values [1, p. 389]. Apparently, defamation is a behavior directed against human honor and dignity. While the concept of human dignity consists of knowledge about human nature, the concept of honor refers to respect for a person's worth or perceived worth as a person [4, p. 73].

N.Tusi in his work "Akhlaqi-Nasir" compares the concept of honor and dignity with snow and notes that just as snow quickly absorbs dirt, the honor and dignity of a believer is just as quickly contaminated [6, p. 85]. Indeed, if we pay attention, we witness that every opinion voiced today remains in a person's memory as it was expressed, and whether we want it or not, negative thoughts are created about a person.

Human honor is the idea of an individual's relationship with society and the people in society, being evaluated both as a social teaching and as a personal morality. Human dignity means respect and status. This expression is often used to say that someone does not receive the proper amount of respect, or that a person does not treat himself with the proper amount of respect.

In our modern era, the development of information technologies, especially the Internet, has had both positive and negative effects on the protection of human honor and dignity. Thus, the formation of the virtual space as a result of the development of information technologies allows each person to demand the refutation of any false or fake information spread about him, and at the same time to spread the true information. Article 18 of the Law of the Republic of Azerbaijan "On Mass Media" regulates the right of a person to be able to use the right to rebut, correct and respond when slanderous and insulting information is published by a media entity that discredits the honor and dignity of an individual, the business reputation of an individual or legal person.

However, considering that not all users in the virtual space are benevolent, in many cases ICT is used for defamatory purposes. So, some people don't hesitate to use the information they get through the mass media or in other forms against other people, even if they know that this information is false, they don't hesitate to spread it in the media. It is in this form that the cases of disseminating information that tarnishes the honor and dignity of a person or harms his reputation are increasing rapidly. But how do we determine if any information shared is defamatory? - In order for an expression or opinion to be defamatory, it must include the following elements:

- The idea must be false, that is, it must have a character that is not based on truth;
- The opinion should be related to the facts, the reasoning should not be specific;
- As a result of the expression of the opinion, real damage must be caused, that is, it must cause concrete material or moral suffering;
- The idea must be widely disseminated, that is, it must be disseminated in an open form in any form to one or more third parties (circle of persons) (except

for those who disseminate the idea and to whom the idea belongs) [10, p. 13].

Defamation is intended to humiliate a person's honor and dignity without physical violence. If the opinion voiced at this time creates a negative opinion about the person among the society, collective or individual persons, if it discredits him, it is considered information that tarnishes honor and dignity. Article 46 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan establishes the right of everyone to defend their honor and dignity without any distinction. At the same time, in the mentioned article, it was established that the dignity of the person is protected by the state, and that no circumstances can justify degrading the dignity of the person.

Article 47 of the Constitution stipulates the freedom of thought and speech of everyone. If we draw conclusions from both norms in a generalized form, it has been determined that the limit of freedom of thought and speech to an individual is up to degrading the honor and dignity of other persons. More specifically, each person can enjoy their rights and freedoms up to the point where the rights and freedoms of others begin.

According to the content, two types of defamation are distinguished: criminal and civil defamation. Criminal defamation involves the provision of criminal offenses in criminal law for insult and slander. Civil defamation is aimed at the protection of honor, dignity and business reputation within the framework of civil proceedings (Article 23 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan).

As it turns out, both civil and criminal defamation exist in our national legal system. Simply because of the increase in cases of insults and defamation on the Internet, new norms and elements have been introduced into the legislation. International experience prefers a different approach. Thus, in the context of defamation cases, the European Court of Human Rights emphasized that the duty of the press is not limited to simply reporting facts. Its task is to interpret facts and events in order to inform the public and create conditions for the discussion of issues of public importance [3]. In the *Dichand and others vs Austria* case, the Court expressed a more specific attitude: Journalistic freedom... includes the possibility to resort to exaggeration or even provocation to the extent possible [2]. In the *PACE Recommendation 1814(2007) "Towards the Decriminalization of Defamation"*, the issue of protection from criminal liability of those persecuted for defamation was brought up [9]. Criminal defamation has already been decriminalized in many states.

Despite all this, it would not be correct to consider the maintenance of both types of defamation in our republic as a failure. Considering that the Internet and social networks cover so much of our lives, we must admit that the number of cases of insults and defamation in the virtual space has increased. In such a situation, the abolition of criminal defamation may lead to the fact that many citizens do not apply to the court due to some caution or lack of knowledge of the procedural rules. Therefore, by determining criminal responsibility, the state tries to protect its citizens from numerous cases of insults and slander. As for the positions against imprisonment for criminal defamation, [5, pp. 2-3] the above-

mentioned articles of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan provide not only imprisonment, but also alternative punishments (fines, public works). This allows the court to choose between sanctions depending on the nature of the insult and defamation and the extent of the damage caused.

It should be noted that defamation does not include telling information about a person to him personally, and this case is not considered a humiliation of a person's honor and dignity. Thus, there are no mass signs in the person's actions, that is, the information is not distributed in a mass form. For example, a husband and wife call each other and make inappropriate comments, and one of them files a lawsuit against the other. However, when we look at the actual circumstances of the case, we witness that there were no other witnesses to this incident and that the incident took place between husband and wife. According to the requirements of the legislation, mass dissemination of information means the dissemination of one piece of information to two or more people. So, in this case, the civil liability of individuals may arise, and there is no question of criminal liability in the case.

In recent times, media subjects are the majority of defendants in insult and defamation cases. Thus, the Law on Media has defined media freedom for media subjects. The press is free. This freedom includes the rights to seek, receive, prepare, transmit, produce and disseminate information. The exercise of media freedom can be limited only by the requirements of a democratic society and in the manner prescribed by law.

As can be understood from the text of the law, media freedom actually includes the rights of information and criticism. The right to information means that people have the right to access, publish and disseminate information. Therefore, in order for media freedom to exist, the right to obtain ideas, news and information, to comment on these ideas, news and information, and to print and distribute them must be protected. The right to criticize is to make a mental judgment about an event, person, subject or problem, express an opinion, take a position, give an evaluation or opinion and reflect them to the outside world through means such as words, writing, and pictures.

As it can be seen, media freedom actually exists during the realization of freedom of expression. Although the European Convention on Human Rights does not mention media freedom, this freedom is considered by the European Court of Human Rights as a natural extension of freedom of expression. Although Article 10 of the Convention mentions only freedom of expression, the Court assessed media freedom as one of the objectives of the exercise of freedom of expression. That is why defamation is also a problem that should be interpreted in the context of freedom of expression. From this point of view, allowing defamation in the virtual space means realizing this freedom without ignoring the restrictions on freedom of expression. Therefore, we can appreciate the regulations on the limitation of activities of journalists by sending norms in the Law of the Republic of Azerbaijan "On Media" as a commendable case.

Simply, the interesting point here is that the European Court defines broader

powers when defining the boundaries of freedom of expression in relation to the media, but is stricter in relation to individuals. Thus, the Court considers that journalistic freedom is more valuable from the point of view of its public mission: within the meaning of Article 147.1 of the Criminal Code, the conclusion reached by the courts as "deliberately given false information" which the applicants could not prove, can be considered as an evaluative judgment. The Court considers that the expressions "mafia" and "agricultural mafia" imply a higher degree of exaggeration and even undermining of freedom of journalism and then, despite the fact that these expressions are provocative in nature, they involve the applicants' subjective assessment of the corrupt activities of the government and represent is a series dedicated to existing violations in the agricultural sector. Also, when the word "mafia" is taken in the context of a newspaper article, it can be viewed as an evaluative judgment rather than a statement of fact. Nevertheless, in the circumstances of this case, the Court does not consider it necessary to make a definitive assessment regarding the determination of the issue, as it is not a decisive factor.

Likewise, the European Court of Justice has repeatedly stated in its judgment in *Ligens vs Austria* that the person accused of defamation should not be required to prove the authenticity of his opinion. According to the court, the facts accompanied by evaluative judgments are reflected in the published accusation, and it is impossible to require the journalist to prove the authenticity of the evaluative judgment, and this in itself is an interference with the freedom of expression. The position of the Supreme Court in similar cases is the same as the European Court of Human Rights.

Thus, the analysis of the cases reviewed in the European Court's experience allows us to conclude that in order to justify interference with the exercise of freedom of expression when making an assessment in the context of defamation issues, it is necessary to make a clear distinction between facts and evaluative considerations. On the other hand, according to precedent law, a journalist cannot be held criminally liable or sentenced to a criminal penalty for expressing his opinion and disseminating information, any restriction on the freedom of expression in cases related to defamation and insult must be convincingly justified by the necessity and there must be an imminent social need and it must be relevant to the pursued legal goal. The exercise of one right must not be accompanied by the limitation or general disregard of another right.

To conclude, we may state, that protection of honor and dignity and the right to privacy should be mentioned among the rights directly affected by the problem of defamation in the virtual space. It is also important to determine whether the defamatory statement is insult or slander. For example, if we say to a person that you stole my phone, then we are slandering that person. However, if we say, you are a thief, you have behaviors belonging to thieves, then we are insulting that person. In most cases, both rights are violated at the same time. But sometimes only honor and dignity are insulted, defamatory speech does not fall within the scope of the right to privacy.

In order to prevent the negative effects of defamation on human rights, the Azerbaijani legislation on Access to Information and Laws on Media specifically defined the list of prohibited information. In fact, it contains information that includes the content of hate speech as reflected in international legal regulations. It is because that information is directly or indirectly aimed at human honor and dignity, as well as violate other rights and freedoms, that responsibility has been determined in accordance with the legislation.

The main legal problem related to defamation in the national legal regulation is related to the condition of mass distribution. In the event of non-massive insult and slander, in what form should the honor and dignity of a person be protected? If a person has been insulted in the presence of several relatives, can he file a claim for moral damages? - First of all, let's note that the Criminal Code also considers it necessary to commit the insult and slander on a large scale for it to be considered a criminal act. In this case, the dignity of the insulted person among relatives is naturally tarnished. Such insults cannot be accepted as insults at gatherings and meetings. Because according to the Law of the Republic of Azerbaijan dated November 13, 1998 "On Freedom of Free Assembly", the concept of assembly does not include weddings and funeral ceremonies. Therefore, the basis of insulting at a meeting specified in the Plenum Decision of the Supreme Court cannot be applied to the case of insulting a person at any funeral or family gathering. Therefore, we believe that in the norms applicable to both civil and criminal cases, as well as in the Plenum Decision of the Supreme Court, the condition of mass dissemination should be amended, the truth of the information and defamation of the person's dignity should be taken as the basis for deliberate humiliation of the honor and dignity of a person in an inappropriate manner.

1. Aliyev A.I., Rzayeva G.A., Ibrahimova A.N., Maharramov B.A., Mammadrzali S.S. Information law. Textbook. Baku: Nurlar, 2019, 448 p. (in Azerbaijani)
2. European Court of Human Rights. Dichand and others v. Austria. 26 February 2002, Application No. 29271/95. file:///C:/Users/User/Downloads/001-60171.pdf
3. European Court of Human Rights. The Sunday Times v. United Kingdom. 26 April 1979, Application No. 6538/74. [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"dmdocnumber":\["695461"\],"itemid":\["001-57584"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
4. Kuchuradi I. The Concept of Human Dignity and Human Rights. 2011, 270 p. (in Turkish)
5. Mhiripiri N.A., and Tendai C. Media law, ethics, and policy in the digital age., Pennsylvania: Hershey, 2017, pp. 2-3
6. Nasiraddin Tusi. Axlaqi Nasiri. Baku: Lider, 2005, 280 p. (in Azerbaijani)
7. The UK Criminal Libel Act, 1819. <http://legislation.data.gov.uk/ukpga/Geo3and1Geo4/60/8/introduction/data.htm?wrap=true>
8. The UK Defamation Act, 1996. http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/31/pdfs/ukpga_19960031_en.pdf
9. Towards decriminalisation of defamation. / Recommendation 1814 (2007). Parliamentary Assembly of the Council of Europe. <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17587&lang=en>.
10. Walker T. Reputation Matters: A Practical Legal Guide to Managing Reputation Risk. New Zealand: Simpson Grierson, 2012, pp. 11-18.

Leyla HASHIMOVA

*PhD in Law, Lecturer of the UNESCO
Chair of Human Rights and Information
Law, The Republic of Azerbaijan,
Baku State University, Faculty of Law,*

INTERNATIONAL LEGAL FIGHT AGAINST THE ILLEGAL CIRCULATION OF CULTURAL HERITAGE OBJECTS

International legal protection of cultural heritage requires a detailed analysis of a number of issues in this field. In this direction, issues of international legal fight against the illegal circulation of cultural heritage objects occupy a special place.

The issues of international fight against the illegal circulation of cultural heritage objects constitute the protection of cultural assets, including the system of cultural heritage protection. The fight against the illegal circulation of cultural heritage objects has relevant international legal bases. In order to pay more attention to these issues, to emphasize the importance of international cooperation and to prohibit and prevent the illegal import, export and transfer of cultural property, UNESCO has celebrated November 14 as the "Cultural Values" every year. The fight in this field includes international cultural property smuggling, theft and looting of smuggled cultural property, and parallel international measures to recover this property.

Illicit circulation of cultural heritage values includes theft and smuggling, as well as import and export. The main factors behind theft and smuggling are again related to war and military conflicts, acts of terrorism, revolutionary, social, political anarchy and other similar events. However, in some cases, especially in museums and galleries, the main factor behind theft is neither war nor socio-political events. Despite the measures implemented at the national, regional and international levels, the theft of cultural heritage samples from museums, archives, libraries, and private collections still continues. The international community and international organizations are constantly worried about such a large scale of "black business" in the direction of illegal circulation of cultural heritage objects.

The subject of regulation of the UNESCO's 1964 Recommendation on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Export, Import and Transfer of Ownership of Cultural Property, 1976 on the International Exchange of Cultural Property, 1978 for the Protection of Movable Cultural Property and other recommendations, International Professional Ethics of Cultural Property Traders of the Code, the 1954 Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, and the 1970 Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property is precisely the issues of combating illicit trafficking of cultural heritage

objects (6;7).

A special place is currently occupied by the 1970 Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property. In the preamble of the convention, a number of points are mentioned in detail: the exchange of cultural property between nations for scientific, cultural and educational purposes increases knowledge about human civilization, enriches the cultural life of all nations, and creates a sense of mutual respect and esteem among nations; that cultural assets constitute one of the main elements of civilization and national culture and that its true value can be assessed only on the basis of as complete information as possible regarding its origin, history and traditional environment; that every state has a duty to protect the cultural property existing in its territory from the dangers of theft, clandestine mining and illegal export; that in order to avoid these dangers, it is imperative that each state increasingly strives to respect its cultural heritage and its moral obligations to respect the cultural heritage of all peoples; that cultural institutions, museums, libraries and archives should ensure that their collections are built according to universally accepted moral principles; that the fight against the illegal import, export and transfer of ownership rights of cultural property is part of the mission of UNESCO, and for this purpose it tries to reach an understanding among the nations by recommending international conventions to the interested states; that the protection of cultural heritage can only be effective if it is organized both at the national and international levels among states working in close cooperation (7).

In general, the prohibitions related to cultural heritage objects and samples include the illegal appropriation of cultural heritage objects and samples in any form; conducting illegal excavations for the purpose of searching for and exporting tangible cultural heritage objects; removal, storage and export of movable cultural heritage objects extracted during illegal excavation; illegal taking, storage and export of movable cultural heritage objects extracted during authorized excavations; importing into the territory of the material cultural heritage objects illegally appropriated in the territory of another state or exported in violation of the legislation of that state; removal of material cultural heritage objects from the territory of the state in violation of export regulations; non-return of temporarily exported material cultural heritage objects to the territory of the state; acquisition of illegally appropriated, illegally imported or exported tangible cultural heritage objects by persons who know or should know; organizing the sale of illegally appropriated, illegally imported or exported material cultural heritage objects; falsification of documents related to cultural heritage objects and samples; reproduction of material cultural heritage objects and samples without the consent of the owner or user in accordance with the requirements of the law, as well as using them for tourism, excursion and advertising purposes and etc. may be included.

Article 1 of the 1970 Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural

Property defines the concept of cultural property with this Convention. In Article 2 of the Convention, it is directly stated that illegal import, export and transfer of ownership rights of cultural property are one of the main reasons for the impoverishment of the cultural heritage of the the states that are parties to this Convention of origin of such property, and international cooperation should protect the cultural property of each country arising therefrom. it is one of the most effective means to protect against all threats. At the same time, it is stated in the same article (part 2) that, for this purpose, states undertake to oppose such practices by the means at their disposal, in particular by eliminating their causes, ending existing practices, and assisting in the payment of necessary reparations (7).

As regards the obligations of states, in this regard it is worth noting Article 7 of the 1970 Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property. Thus, states with this article: take the necessary measures in accordance with national legislation to prevent museums and similar institutions within their territories from acquiring in the respective states cultural property from other participating states that have been illegally exported after the entry into force of this Convention; to prohibit the importation of cultural property stolen from a museum, religious or secular public monument or similar institution in another State Party to this Convention after the entry into force of this Convention for the States concerned; have respective obligations to take appropriate measures for the recovery and return of any such cultural property imported after the entry into force of this Convention in either State at the request of the State Party of origin (7).

In addition, the states party to the 1970 Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property undertake the following: as the party of this convention to limit the movement of illegally removed cultural property through notification; to strive to create and develop awareness in the public mind of the value of cultural assets and the threat to cultural heritage caused by theft, clandestine mining and illegal export (Article 10) (7).

The mentioned is of great importance in the realization of cultural rights, which are directly determined by important international documents, and there are sufficient justifications in the legal literature (1, p. 122-125; 2, p. 112-113).

Further, it should be specially noted that during armed conflicts, removal of tangible cultural heritage objects in the territory of the conflicting state or international law in violation of the legislation or international law is considered illegal. Violation of international humanitarian law norms should also be specifically defined here, which may include: intentional destruction of material cultural heritage objects, committing acts of vandalism or any other form of looting; illegal removal of material cultural heritage objects from the conflict territory, or transfer or termination of ownership rights of material cultural heritage objects in that area; carrying out any archeological excavation works in the occupied territory, except for the cases where direct protection, accounting or

storage of tangible cultural heritage objects is required; do not modify or change the type of use of tangible cultural heritage objects with the aim of hiding or destroying their cultural, historical or scientific character.

Special norms on the protection of cultural heritage during military occupation require occupying forces to prohibit any form of theft, looting or other illegal appropriation and vandalism of cultural property. The additional obligations imposed on the occupying power to prohibit and prevent any form of theft, looting or other illegal appropriation and vandalism of cultural property imply that the occupying power must take all necessary and reasonable measures within its powers for these purposes, which constitutes the main line of important international documents [5, p. 358]. The Geneva Conventions of 1949 and their 2 Additional Protocols should be specially mentioned here.

Preventing and, if necessary, stopping any form of theft, looting or other illegal appropriation or vandalism of cultural property in the occupied territory, as during military conflicts, is one of the main requirements specifically defined by international law. This means preventing and stopping any form of theft, looting or other illegal appropriation or vandalism of cultural property during military occupation, declaring museums, galleries, libraries and other collections, as well as archaeological objects and historical buildings as a closed zone for the public, and placement of armed guards at these objects and prohibition of buying and selling of local antiques, works of art, manuscripts and other similar objects within the territory, objects, including houses of persons suspected of theft of movable cultural properties, conducting illegal excavations in search of them, or illegal trade requires inspection, as well as the implementation of measures such as the preservation of cultural properties suspected of being stolen, illegally excavated, or illegally sold (6).

In practice, preventing the illegal export or other removal of cultural property from the territory logically requires the occupying forces to implement and enforce inspection regimes at border crossing points, seaports and airports, as well as those who do not have the required certificates, or who are illegally exported or otherwise requires the confiscation of any cultural property suspected of being intended for removal from the area [4, p. 220].

Only cases of transferring or changing the right to use cultural property to someone else, with the aim of hiding or destroying cultural, historical or scientific evidence, belong to the obligations of the occupying power on prohibition and prevention. However, if any permitted right of use is to be transferred or changed, unless the circumstances do not permit, Article 2 of the Second Protocol provides that this should be done in close cooperation with the competent state authorities in the area. In order to determine the illegality of the circulation of cultural property, reference is made to the legislation of the participating state, the state of origin. Of course, this does not mean all the legislation of that state, but as a rule normative acts regulating the import and executive issues of cultural heritage objects. According to Article 27 of the Annex to the 1907 Hague Convention on respecting

the Laws and Customs of War on Land, all necessary measures should be taken to prevent damage to religious temples, buildings serving the purposes of science and art, and historical monuments to the extent possible. According to Article 53 of Additional Protocol I to the Geneva Convention of 1949, any act of hostility against historical monuments, works of art or places of worship, which unequivocally constitute the cultural or religious heritage of nations, or the use of such objects in support of military efforts, turning such objects into objects of revenge is unequivocally prohibited. The same provision is found in Article 16 of Additional Protocol II dated 1977 (2, p. 130-131).

Bringing guilty persons to criminal responsibility for illegal acts committed against cultural heritage during military conflicts does not exclude the international legal responsibility of the guilty state to which those persons belong. The international material legal responsibility of the state is carried out in the form of restitution (return) in relation to illegally seized material objects of cultural heritage, compensatory restitution (replacement of damage with material objects of cultural heritage of equal value) or compensation (compensation for the cost of material damage) in relation to looted material objects of cultural heritage.

According to the general principle established by law, appropriation of material cultural heritage objects in any form against the will of the owner is illegal. The request for restitution of illegally appropriated material cultural heritage objects can be made both by the owner and by the relevant executive authority. It is illegal to take material cultural heritage objects from the territory of the state in violation of the export rules and transfer the ownership rights to those objects to someone else. Objects of material cultural heritage temporarily exported from the territory of the state, but not returned within the specified period, are considered illegally exported. In addition, it is considered illegal to bring material cultural heritage objects illegally appropriated in the territory of another state or exported in violation of the legislation of that state into the state's territory. At the same time, objects of material cultural heritage temporarily imported into the territory of the state, but not returned within the period determined by the legislation, are considered illegally imported.

It is necessary to pay attention to a number of points here. Illegally or temporarily imported material cultural heritage objects are registered by the relevant institution. Persons who know that material cultural heritage objects have been illegally imported may not give those objects to others for use, possession or disposal. It is prohibited to acquire tangible cultural heritage objects by persons who know or should know that they have been illegally imported. In order to prevent the illegal acquisition of property rights to illegally imported tangible cultural heritage objects, natural and legal persons engaged in trade of tangible cultural heritage objects or other interested parties must ensure the inventory of purchased tangible cultural heritage objects.

The improvement of the national legislation of each state is important from the point of view of regulation efficiency. The legislation of the Republic of

Azerbaijan can be highly appreciated at this time (3).

Article 12 of the 1970 Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property proclaims that the States that are parties to this Convention, in the territories for which they are responsible for the international relations of cultural respect the heritage and take all necessary measures to prohibit and prevent the illegal import, export and transfer of ownership of cultural assets in these areas. In accordance with Article 13 of that Convention, States parties must also take a number of measures in accordance with the legislation of each State. In addition, Article 14 of the same Convention states that, in order to prevent illegal exports and fulfill the obligations arising from the implementation of this Convention, each state party to the Convention shall, whenever possible, provide national services responsible for the protection of its cultural heritage with an adequate budget. must provide and, if necessary, create a fund for this purpose. Article 16 of the Convention is devoted to issues of international cooperation. Thus, it is noted that the states that are parties to this Convention inform the UNESCO General Conference about the legislative and administrative provisions they have adopted in their periodic reports submitted on the dates and in the manner determined by it (7). In particular, cooperation in this field can be defined mainly in the following areas: information and education; advice and expert advice; coordination.

Thus, issues of international legal fight against the illegal circulation of cultural heritage objects are of particular importance in the system of cultural heritage protection, being a rather urgent problem. In that system, the international obligations of states make it necessary to take special national legal measures. Finally, it is possible to achieve important effective results in the interaction of international and national legal systems.

1. Aliyev A.I. Human rights. Textbook. Baku, 2019, 352 p.
2. Huseynov L.H. International law. Baku, 2008, 240 p.
3. Legislation of the Republic of Azerbaijan – www.e-qanun.az (24.11.2023)
4. Pizzinato, Claudia, Carlo Beltrame. A project of the creation of an underwater archaeological park at Apollonia, Libya // International Journal of the Society for Underwater Technology. 2012, Vol. 30, № 4, p. 217-224.
5. Ryndin S.S. On the issue of the concept of “cultural value” as an object of international legal protection // Current problems of Russian law, 2009, No. 2, p. 355–360.
6. The UNESCO Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict (1954) – www.unesco.preslib.az/az/documents (24.11.2023)
7. The UNESCO Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property (1970) – www.unesco.preslib.az/az/documents (24.11.2023)

Ігор АЛЕКСЄЄНКО

*завідувач кафедри цивільного,
трудового та господарського права
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
доктор політичних наук,
кандидат юридичних наук, професор*

ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОЛЕКТИВНИХ ТРУДОВИХ ПРАВ У ГІГ-ЕКОНОМІЦІ

З подальшим розвитком економіки з'являються нові форми взаємовідносин між роботодавцями та робітниками, збільшення питомої ваги нестандартних чи нетипових форм зайнятості. Однією з них, котрій сприяє розвиток Інтернету та цифрових технологій, є так звана «гіг-економіка». Треба зазначити, що гіг-економіка має три основних елементи: робітника, який виконує «гіг» (завдання чи проєкт) і отримує за це плату; споживача, котрий потребує такого виконання; компанію, що зв'язує робітника зі споживачем. Мобільна обчислювальна техніка дозволила компаніям використовувати платформи додатків (онлайн-платформи) на мобільних телефонах і персональних комп'ютерах для побудови комунікацій між робітником і споживачем» [1].

За загальною практикою платформи, тобто фізичні і юридичні особи, котрі мають відповідні інформаційні ресурси, намагаються закріпити за всіма робітниками – надавачами послуг, котрі ними користуються, статус незалежного підрядника (contractor), фізичної особи-підприємця чи самозайнятого (self-employed) і відмовляються визнавати їх співпрацівниками, тобто – найманими робітниками (employee). Доволі широкі кола робітників однак з таким підходом не згодні й вимагають розповсюдити на них дію трудового законодавства, надати відповідні соціальні пільги й гарантії. Зрозуміло, ця проблема доволі складна, оскільки за рядом параметрів вони не у всьому відповідають змісту поняття найманого робітника у стандартних формах зайнятості, але за іншими окремі групи все ж таки підійшли до нього доволі близько.

Актуальність проблеми пояснюється також фактом різкого зростання кількості зайнятих у вказаній сфері, особливо під час пандемії. За окремими даними, у ЄС на сьогодні діють приблизно 500 платформ, на яких занято 28 млн осіб. Очікується, що до 2025 року їх чисельність зросте до 43 млн. За оцінками Європейської Комісії, близько 5,5 млн з них помилково класифікуються як самозайняті, хоча за базовими параметрами вони належать до найманих робітників (employees). Відповідно вони не мають адекватних трудових прав і соціального захисту [2]. Аналогічні проблеми

існують і в Україні, яка займає перше місце в Європі та четверте в світі за кількістю зайнятих та обсягом фінансових потоків у цій сфері діяльності. До речі, значна їх частина належить до неформальної зайнятості, про що зазначено і в Угоді про асоціацію Україна-ЄС (параграф h ст. 421). Угода містить зобов'язання України зменшити обсяги неформальної економіки шляхом трансформації нелегальної зайнятості [3].

Проблематика реалізації трудових прав робітників гіг-економіки України почала досліджуватися відносно недавно. Авторами публікацій нерідко є фахівці в галузі трудового права, а також правники, пов'язані з профспілковим рухом, які досліджують питання регулювання діяльності профспілок із захисту прав робітників гіг-економіки. Водночас в Європі увагу правників у галузі трудового права привертають питання реалізації, крім права на асоціацію, також і права на ведення колективних переговорів, отримання інформації, укладання колективних договорів та угод тощо. Всі ці питання набувають неабиякої актуальності, особливо у зв'язку з наданням Україні статусу кандидата в члени ЄС. Стосовно визначення колективних трудових прав слід виходити з наявності індивідуальних та колективних трудових відносин. Під останніми розуміються відносини між колективними суб'єктами в процесі виробництва, які утворюються на основі законодавства. В той же час національне трудове право, а також міжнародне – право прав людини, міжнародне трудове право, право економічної інтеграції тощо закріплюють колективні права, котрі реалізуються вищеназваними суб'єктами. Г.І.Чанишева називає серед них права працівників і роботодавців на свободу об'єднання, на участь в управлінні, на колективні переговори й укладення колективних договорів, на інформацію і консультації, на вирішення колективних трудових спорів (конфліктів), а Європейською соціальною хартією (переглянута) закріплені й права працівників та роботодавців на колективні дії, включаючи право на страйк, право працівників отримувати інформацію, на консультації під час колективного звільнення та ін. [4, с.40].

Щодо значення колективних прав у захисті інтересів найманих чи залежних працівників доречне судження відомого англійського історика Е.Хобсбоуна (Е.Hobsbown): “Поступ, досягнутий виключно з волі роботодавців (щодо трудових прав робітників – *наше*), був завжди незначним – тільки організовані робітники здійснюють достатній тиск на роботодавців для того, щоб змінити умови праці» [5, с.253]. Для наших робітників у сфері гіг-економіки, як виглядає, колективні права та можливості їх реалізації є ще більш важливою і нагальною умовою користування індивідуальними правами, ніж у розвинутих правових державах. У праві Європейського Союзу колективні трудові права поряд з іншими у системній формі були закріплені Хартією Співтовариства про основні соціальні права трудящих, 1989 р. [6]. Вона в цілому відповідає постановам Європейської соціальної хартії, але слід враховувати, що практика її реалізації у ЄС суттєво поглибила зміст

зазначених колективних прав. Сама Хартія з формального боку не є нормативним документом, вона близька до політичної декларації, але держави-члени тоді Співтовариства прийняли зобов'язання дотримуватися її постанов. Виконуючи положення цих документів, ЄС розробила перші правові акти – Директиву 2019/1152 та Рекомендацію Ради ЄС (2019/C387/01). Вони не намагалися охопити особливості роботи платформи, але, тим не менше, можуть допомогти робітникам цифрових трудових платформ отримати деякі основні права.

Таким чином, Директива та Рекомендація Ради мають вирішити завдання про визначення статусу працівника платформи, відокремити дійсно самозайнятих (фізична особа-підприємець) від удавано самозайнятих, тобто робітників. Останні саме й набувають основних прав за трудовим правом – як індивідуальні, так і колективні. Тобто в ЄС простежується курс на впровадження основних принципів європейського трудового права на регулювання відносин працівників усіх галузей економіки. В тому числі – визнанням за певними категоріями самозайнятих колективних трудових прав, зокрема на інформацію, консультації, колективні переговори. У числі цих категорій ті, що отримують від одного контрагента (фактично роботодавця) не менше 50% щорічного трудового доходу, або працюють пліч-о-пліч з робітниками за статусом, а також всі індивідуально самозайняті, що працюють через цифрові трудові платформи. Вважається, що вони перебувають у ситуації, яку можна порівняти із ситуацією робітників. Предметом колективних переговорів та договорів мають бути умови праці, винагорода, робочий час і час відпочинку, свята, відпустки тощо. Таким чином, застосування постанов пропонуваної Директиви дасть змогу суттєво просунути справу поліпшення правового становища певної частини платформних працівників, в тому числі – і в аспекті гарантування та реалізації колективних трудових прав.

Власне викладені положення правових документів ЄС стосовно колективних прав працівників цифрових трудових платформ дають змогу оцінити стан регулювання відповідних відносин в Україні. На думку автора, він далеко не задоволений. У нашому законодавстві відсутні поняття колективного трудового права цифрової трудової платформи, вказівки на концепцію «робітника» у праві ЄС. Окремі колективні трудові права закріплені в Конституції України (ст.ст. 36, 44), чинному Кодексі законів про працю України (КЗпП) від 10 грудня 1971 р. (глави 11 – Колективний договір, XVI – Професійні спілки), поточних законах незалежної України про профспілки, колективні договір та угоди, трудові спори. Але вони орієнтовані головним чином на найманих працівників у типових формах трудової діяльності. Зрозуміло, Конституція України, КЗпП України, Закон про профспілки враховують підхід міжнародного та європейського права щодо права особи на асоціацію, в тому числі – і на створення профспілок, свободу участі в них, або навпаки – виходу з них. Наприклад, ст.6 Закону

України «Про професійні спілки, їх права та гарантії» від 15.09.99 (у чинній редакції) встановлює, що право створювати ці організації для захисту своїх прав, вступати до них і виходити з них мають «громадяни України», а ст.7 щодо членства в профспілках поряд з найманими працівниками закріплює це право також і за особами, «які забезпечують себе роботою самостійно». Тобто, як слушно зазначає І.Сахарук, «теоретично працівники платформи відповідно до українського законодавства мають право створювати профспілки, а потенційна профспілка ... може мати право на колективні переговори. Але на практиці таке право може бути оскаржене платформою, оскільки вони, як правило, не мають статусу роботодавця, а працівники платформи не вважаються найманими працівниками» [7,с.247]. Зрозуміло, що і всі інші колективні трудові права працівники платформ в Україні можуть мати лише «теоретично». Як і раніше, їх статус в Україні не визначений, переважна більшість співпрацює з цифровими платформами в статусі самозайнятих, тобто – ФОП, або навіть без будь-якого правового оформлення своїх відносин. Статус найманих працівників в дійсності має невелика кількість зайнятих, зазвичай, ніяк не організованих.

Тож загальне становище в цій сфері трудової діяльності характеризується практично повною відсутністю регулюючого впливу колективного трудового права. Причини цього є різні. У сфері правосвідомості можна вказати на відсутність усвідомлення багатьма працівниками змісту та необхідності для них таких прав. До речі, нерідко й індивідуальних. Переважають спрощені моделі цивільно-правового, договірною регулювання. У позитивному праві України на сьогодні відсутні правові засади визначення правового статусу працівників цифрової трудової платформи відповідно до права ЄС, зокрема до названих вище нормативних актів (директив) і особливо проекту Директиви від 12 грудня 2021 р. Відомий закон «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 15 липня 2021 р., котрий інколи вважається головним в нормативній базі регулювання гіг-економіки, на нашу думку, може стосуватися її лише частково. У ньому відсутні основні поняття і норми відповідного права ЄС. Вводиться додатковий статус працівника (гіг-фахівця) без будь-яких колективних прав. Їх відносини з роботодавцями (резидентами) регулюються виключно вказаним нормативним актом, а не трудовим правом України.

Підсумовуючи, можна зазначити, що проблема колективних прав працівників у сфері гіг або платформної економіки на сьогодні практично не вирішена. У нашому законодавстві відсутні поняття колективного трудового права цифрової платформи. Мільйони працівників не мають адекватного правового статусу, а тому й відповідних прав. У першу чергу – колективних. Її вирішення є доволі непростим. Самі працівники розпорошені, не утворюють трудових колективів, доволі мало спілкуються особисто. Враховуючи низький рівень правового регулювання виробничої діяльності в цілому, а особливо – в сфері гіг-економіки, курсову політику, котра надає

змогу з урахуванням того, що значна частина виробничої активності здійснюється для іноземних замовників з розрахунками у валюті, отримувати нерідко значно більше порівняно з вітчизняними робітниками у типових формах зайнятості – слід визнати, що значна частина гіг-працівників в цілому задоволена існуючим станом речей, своїм формальним статусом ФОП або взагалі його відсутністю. Отже, на нашу думку, враховуючи курс країни на інтеграцію з ЄС та статус держави-кандидата на вступ до Євросоюзу, першим кроком на шляху вдосконалення правового механізму регулювання відносин у сфері гіг-економіки могло би стати транспонування вищезначених правових актів ЄС в національне право України.

---

1. Даутова І. И. Феномен гиг-экономики. Eurasian Research Institute URL:<http://www.eurasian-research.org>

2. J. van der Luit-Drummond. EU Commission: Gig economy companies required to prove workers are not employees. 12.09.2021 URL:<http://www.internationalemploymentlawyer.com>.

3. Євроінтеграційний портал. Текст Угоди про асоціацію Україна-ЄС URL:<http://kmu.gov.ua>

4. Чанишева Г.І. Колективні трудові права за Європейською Соціальною Хартією (переглянутою) й законодавство України. – Трудове право. – 5/2021. – с. 69-73.

5. Hobsbown E. Wiek skrajnosci. Spojrzenie na krotkie XX stulecie. – Warszawa.Wydawnictwo krytyky politycznej.2018. - 640s.

6. Community Charter of the Fundamental Social Rights of Workers URL:<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/51be16f6-e91d-439d-b4d9-6be041c28122/language-en/format-PDF>

7. Сахарук І.С. Правові основи забезпечення свободи асоціації та доступу до колективних переговорів працівників цифрових платформ. – Наукові перспективи. - №10(16). 2021. – С.247-258.

Катерина БЕРЕЖНА

*завідувачка кафедри європейського
та міжнародного права*

Дніпровського національного

університету імені Олеса Гончара,

докторка юридичних наук, професорка

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ СТАНДАРТІВ ПРАВА ЄС У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ В УМОВАХ НАБУТТЯ ЧЛЕНСТВА

Набуття нашою державою статусу кандидата на вступ до ЄС 23 червня 2022 року обумовило початок нового етапу співробітництва між Україною та провідним інтеграційним об'єднанням сучасності. Цей прогрес на шляху європейської інтеграції України підсилює актуальність вивчення питання імплементації стандартів права ЄС, особливо у частині правових основ членства у Європейському Союзі, стану виконання критеріїв членства Україною, проблем у цій царині та перспектив їх усунення.

Кардинальне поглиблення процесу імплементації права ЄС у національне законодавство пов'язане із набуттям чинності Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої [1].

Положення документа регламентують ряд важливих питань, серед яких: економічне та торговельне співробітництво, в тому числі створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі; співробітництво з питань зовнішньої політики та політики безпеки; галузева співпраця у сферах енергетики, транспорту, охорони навколишнього середовища, промисловості, правосуддя, соціального розвитку і соціального захисту, освіти, молоді, культури.

Особливий акцент зроблено на принципах, що визначають зміст та спрямованість співробітництва нашої держави з Європейським Союзом. Так, стаття 2 угоди визначає, що останнє має здійснюватися на підставі поваги до європейських демократичних принципів, прав людини та основоположних свобод, включно із правами меншин, до принципу верховенства права, принципів суверенітету та територіальної цілісності, непорушності кордонів і незалежності.

Організаційні та правові механізми, передбачені Угодою про асоціацію, стали базисом та передумовою більш повної імплементації стандартів права ЄС у національне законодавство, забезпечили підвищення ефективності процесів виконання вимог, які висуваються до країн-кандидатів на вступ до ЄС.

Правові засади прийняття держави до складу Європейського Союзу передбачені статтею 49 Договору про ЄС, де зазначено, що будь-яка європейська держава, що визнає і поважає принципи ЄС, може звернутися з проханням про прийняття її в члени Союзу, умови приєднання і всі пов'язані з цим заходи є предметом домовленості між державами-членами та державою-кандидатом [2, с. 21].

Перелік умов вступу держав до складу ЄС міститься у так званих Копенгагенських (1993 р.) та Мадридських (1995 р.) критеріях членства.

Початок переговорів про вступ є можливим лише у випадку, якщо Україна буде здатна взяти на себе обов'язки членства, виконавши економічні та політичні умови, встановлені у Копенгагені:

- існування стабільних політичних інститутів, що є гарантами демократії; верховенство права, повага до прав людини і меншин та їх захист (політичні критерії);

- існування діючої ринкової економіки; спроможність впоратись з ринковими силами та тиском конкурентного середовища в межах Європейського Союзу (економічні критерії);

- здатність взяти на себе обов'язки, що випливають із членства, у тому числі прихильність цілям політичного, економічного і валютного союзу: здатність до прийняття правової спадщини ЄС: країна-кандидат повинна бути здатною адаптувати своє законодавство до стандартів ЄС та приймати акти, що складають правову систему ЄС [3].

Крім цього, слід притримуватися і Мадридських критеріїв: держава-кандидат зобов'язана створити умови для інтеграції шляхом пристосування національних адміністративних структур до європейських, ефективної імплементації законодавства за участю відповідних адміністративних та судових структур. Вказане уособлює в собі так звану адміністративну здатність: країна-кандидат повинна мати ефективну адміністративну та інституційну систему, здатну забезпечити ефективне виконання та застосування права ЄС.

У Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС від 17 червня 2022 року [4] було зауважено, що наша держава в цілому виконала політичні критерії, має продовжувати структурні реформи з метою виконання економічних критеріїв. Що стосується спроможності виконувати зобов'язання щодо членства, Україна показала задовільний досвід впровадження суттєвих елементів спільного доробку – *acquis* ЄС, хоча в деяких секторах країна є більш розвиненою, ніж в інших.

Зважаючи на вказане, Європейська Комісія визначила перелік з семи кроків, що мають на меті вдосконалення у певних сферах і повинні бути реалізовані Україною задля початку переговорів про вступ. Серед них:

- реформа Конституційного Суду України;
- продовження судової реформи (Вища рада юстиції, Вища кваліфікаційна комісія суддів України);

- посилення боротьби з корупцією;
- боротьба з відмиванням грошей;
- антиолігархічна реформа;
- вдосконалення законодавства про ЗМІ;
- завершення реформи законодавства щодо національних меншин.

На даний момент органи влади нашої держави провели ряд заходів щодо виконання перерахованих вище умов.

Так, для реформи Конституційного суду прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення порядку добору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсній основі» [5].

Для гармонізації аудіовізуального законодавства з європейським ухвалено закон про медіа. Для вдосконалення законодавства про нацменшини також розроблено Закон «Про національні меншини (спільноти) України» [6].

У частині боротьби з відмиванням коштів Верховна Рада ухвалила відразу кілька законопроектів: закон про проведення фінансового моніторингу, закон про ратифікацію Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, закон про внесення змін до закону про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування поширення зброї масового знищення.

Представники ЄС вважають, що прогрес України обнадіює, і лише одне питання щодо меншин видається проблемним у короткостроковій перспективі.

Щодо наступних кроків, то на даний момент існує ще кілька аспектів реформ, котрі необхідно завершити для того, щоб Рада ЄС надала так званий переговорний мандат Комісії. Подібне рішення може бути прийняте на саміті Ради ЄС, що відбудеться 12-15 грудня цього року.

До цієї дати Україні потрібно завершити ще чотири реформи:

- збільшення штату НАБУ,
- внесення двох невеликих змін до закону про декларування майна,
- ухвалення закону про лобіювання відповідно до стандартів ЄС,
- виконання рекомендацій Венеціанської комісії з питань національних меншин.

---

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

2. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/C 83/01) / упоряд. Б.В. Бабін. Одеса: Фенікс, 2012. 291 с.

3. Accession criteria (Copenhagen criteria). URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/accession-criteria-copenhagen-criteria.html>

4. Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС від 17 червня 2022 р. URL: <http://surl.li/hfwyn>

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення порядку добору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсній основі: закон України від 13 грудня 2022 р. № 2846-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2846-20#Text>

6. Про національні меншини (спільноти) України: закон України від 13 грудня 2022 р. № 2827-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text>.

Валентина БОНЯК

завідувачка кафедри теорії

та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

докторка юридичних наук, професорка

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ОСВІТУ В УМОВАХ ДІЮЧОГО В УКРАЇНІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Визначено за мету розглянути забезпечення конституційного права на освіту в умовах запровадженого в Україні у зв'язку з воєнною агресією російської федерації правового режиму воєнного стану та визначити шляхи його удосконалення.

Право на освіту хоча й вважається осередком культурних прав, які поряд з соціально-економічними правами відносяться до прав людини «другого покоління», однак вміщений у ньому аспект недискримінації дає підстави відносити його до фундаментальних громадянських прав, тобто прав «першого покоління».

Забезпечення конституційного права на освіту охоплює собою діяльність Верховної Ради України, глави держави – Президента України, Уряду Української держави та інших органів виконавчої влади, Верховного Суду та системи судів загальної юрисдикції, Конституційного Суду України, правоохоронних органів, прокуратури України, органів місцевого самоврядування та їх службових і посадових осіб зі здійснення ними функцій з використанням наданих їм законодавчо визначених повноважень з метою створення найбільш сприятливих умов для всебічної реалізації кожним цього суб'єктивного права, а в разі порушення такої можливості – відновлення даного права й притягнення винних до юридичної відповідальності [1, с. 12].

Водночас в умовах діючого в Україні правового режиму воєнного стану реалізація конституційного права на освіту виявилася під загрозою, а його забезпечення стикається з рядом викликів.

Насамперед наголосимо на тому, що в нашій державі конституційно закріплено:

- наділення цим правом кожного (ч. 1 ст. 53 Основного Закону);
- забезпечення державою Україною: а) доступності й безоплатності дошкільної освіти, повної загальної середньої та професійно-технічної освіти, а також вищої освіти в як у державних, так і комунальних навчальних закладах; б) розвиток усіх видів освіти (дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання); в) надання учням та студентам державних стипендій і пільг (ч. 3 ст. 53 Конституції України);
- право громадян на конкурсній основі безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах (ч. 4 ст. 53 Основного Закону);
- законодавче гарантування громадянам (включно й тим, які належать до національних меншин) можливості отримувати освіту рідною мовою/ або ж вивчення такої мови у державних (комунальних) навчальних закладах або ж через національні культурні товариства (ч. 5 ст. 53 Конституції України) [2].

Як фундаментальна можливість це право є і залишається таким, що посідає провідне місце у структурі правового статусу людини. Навіть незважаючи на той факт, що в умовах запровадженого у державі правового режиму воєнного стану досліджуване конституційне право відповідно до ч. 2 ст. 64 Конституції України може обмежуватися, його значення в умовах сучасних викликів невпинно зростає, бо ж саме забезпечення цього права є і залишається пріоритетним завданням демократичної, соціальної та правової держави, котра прагне стати повноправним членом Європейської спільноти; воно виступає гарантією реалізації ряду інших конституційних прав і свобод, а освіта в цілому є одним із найбільш потужних засобів, що сприяє сталому розвитку країни.

Водночас, як слушно наголошує В. Потапова, саме під час збройних конфліктів та репресивної окупаційної політики порушується можливість реалізації права на освіту. І така ситуація, на думку дослідника, є складовим елементом збройного конфлікту й частиною умисної та послідовної спроби агресора позбавити дітей, молодь конституційної можливості здобувати освіту [3].

На розвиток вищеперерахованих конституційних положень щодо права кожного на освіту суб'єкт законотворчості у Законі України «Про освіту» додає такі положення, що є і залишаються чинними, а саме:

- таке право передбачає доступну та якісну освіту, тобто освіту, протягом усього життя та її безоплатність у випадках і порядку, що визначені Конституцією та законами України;
- умови доступу до освіти для всіх осіб є рівними (ніхто не може бути обмежений у праві здобувати освіту; це право гарантується кожному

незалежно від будь-яких ознак – громадянства, національності, раси, віку, статі, інвалідності, релігійних, політичних чи інших переконань, походження, стану здоров'я, мови спілкування, кольору шкіри, місця проживання, соціального і майнового стану, наявності судимості та інших ознак і обставин);

- досліджувану можливість особа має змогу реалізовувати через здобуття її на різних рівнях освіти, у різних формах та видах;

- це право одночасно виступає і можливістю кожного на доступ до публічних освітніх, наукових та інформаційних ресурсів (включно і через мережу Інтернет), електронних підручників, інших мультимедійних навчальних ресурсів у порядку, який визначено законодавством;

- у випадках, визначених законодавством, держава гарантує здобувачам освіти соціальний захист, а також рівний доступ до освіти і тим особам, що належать до соціально вразливих верств населення (з урахуванням їх індивідуальних потреб, інтересів, здібностей, можливостей створює умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами та забезпечує виявлення/усунення факторів, що перешкоджають реалізації їх прав і задоволенню потреб у освітній сфері);

- здобуття освіти в Україні іноземцями та особами без громадянства здійснюється відповідно до законодавства та/або міжнародних договорів держави;

- право на освіту не може бути обмежене законом (законом можуть бути визначені тільки особливі умови щодо здобуття певного рівня освіти, професії/спеціальності (ст. 3 Закону України «Про освіту»)) [4]. Однак погоджуємось, що наявність такої норми у вищевказаному Законі України «Про освіту» вимагає приведення її у відповідність до ст. 64 Конституції України та доповнення ч. 9 ст. 3 цього закону змінами такого змісту: «Право на освіту не може бути обмежене законом, крім випадків, передбачених Конституцією України» [5].

Суттєво, що в період дії в Україні правового режиму воєнного стану, викликаного воєнною агресією російської федерації, законодавець виклав ч. 8 вищевказаної статті в оновленій редакції: особи, яких визнано біженцями або такими, що потребують додаткового захисту, а також інші категорії іноземців та осіб без громадянства, згідно з чинним законодавством, мають рівне з громадянами України право на освіту [4].

У період дії в державі правового режиму воєнного стану законодавцем було внесено зміни і до законодавства, що регулює відносини у сфері здобуття вищої освіти. Зокрема, ч. 2 ст. 3 Закону України «Про вищу освіту» було доповнена новим пунктом 1⁻¹, що містить вимогу формування оборонної свідомості, виховання патріотизму та сприяння утвердженню національної та громадянської ідентичності.

Важливим є і те, що Верховною Радою України змінено й абзац перший ч. 2 ст. 4 вищевказаного Закону України. Ці зміни стосуються

іноземців/осіб без громадянства (включно й закордонних українців, які проживають в Україні постійно), осіб-біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, а також інших категорій іноземців/осіб без громадянства: відповідно до цих положень всім їм, нарівні з громадянами України, гарантується право на здобуття вищої освіти, включно і за рахунок коштів державного чи місцевого бюджету [4].

Збройна агресія російської федерації проти України спонукала внесення змін законодавцем і до абзацу першого ч. 15 ст. 44 Закону України «Про вищу освіту», які передбачають гарантії соціального захисту, по-перше, особам, що як учасники постраждали в результаті Революції Гідності, а також особам-учасникам бойових дій, особам з інвалідністю і їхнім дітям; по-друге, після їх звільнення особам, які внаслідок збройної агресії проти України були позбавлені особистої свободи; по-третє, дітям, у яких загинули/померли особи, які визначені у ч. 1 ст. 10⁻¹ Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (включно дітям, один із батьків яких загинув або помер під час масових акцій громадянського протесту чи внаслідок отримання поранення, каліцтва чи контузії, одержаних під час масових акцій громадянського протесту, дітям осіб, які загинули (померли) в результаті встановлених фактів позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, дітям – внутрішньо переміщеним особам, дітям, що мешкають у населених пунктах на лінії зіткнення, включно і тим, які навчаються у закладах вищої освіти на денній формі навчання (до закінчення ними цих закладів, але не більше як до досягнення ними 23-річного віку) цільову державну підтримку для здобуття вказаними категоріями вищої освіти у порядку, що встановлений Урядом України [4].

Сьогодні з урахуванням безпекової ситуації в Україні конституційне право на освіту в закладах освіти за рішенням обласних військових адміністрацій може бути реалізовано офлайн, онлайн або змішано.

7 квітня 2023 р. Українським урядом схвалено Концепцію безпеки закладів освіти, яка сприятиме забезпеченню учасників освітнього процесу від непередбачуваних подій, які є наслідком воєнної агресії російської федерації проти нашої держави, а також сприятиме безперешкодній реалізації досліджуваного права й безпечні, належні та здорові умови як навчання, так і викладання [6], а постановою Кабінету Міністрів України від 28 липня 2023 року було ухвалено постанову, що стосувалась забезпечення належного початку навчального року під час діючого правового режиму воєнного стану.

Важливу роль у забезпечення досліджуваного права з перших днів війни відіграє Міністерство освіти і науки України. Цим центральним органом виконавчої влади:

- з самого початку введення в державі правового режиму воєнного стану було створено Ситуаційний центр Міністерства як консультативно-дорадчий орган при Міністрові освіти і науки;
- Наказами Міністерства освіти і науки України у 2022 році було

вирішено такі питання: звільнення учнів, які завершують здобуття початкової та базової загальної середньої освіти, від проходження ними державної підсумкової атестації; затверджено Порядок проведення мультипредметного тесту; питання зарахування до загальноосвітніх середніх закладів в умовах воєнного стану в державі та видачі документів про загальну середню освіту в таких умовах й ряд інших питань;

- перед початком нового 2023-2024 навчального року очільником Міністерства було видано рекомендації щодо освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти;

- також Міністерством було підготовлено та опубліковано ряд Листів, які торкаються окремих питань організації в умовах воєнного стану освітнього процесу та ін.

Питання забезпечення права на освіту знаходяться в центрі уваги й інших органів державної влади. Важливо наголосити на тому, що у серпні 2023 р. Міністерством внутрішніх справ України разом з Міністерством освіти і науки України було прийнято спільний наказ, який затверджує Порядок раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу/ризикі нападу на освітній заклад.

Отже, вищевикладене свідчить на користь того, що в умовах діючого правового режиму воєнного стану органи публічної влади та їх посадові і службові особи хоча й стикаються зі значною кількістю проблем щодо забезпечення кожному конституційного права на освіту, однак максимально зосереджують зусилля на вдосконаленні нормативно-правової бази у сфері освіти і науки, налагодженні чіткої системи взаємодії з питань забезпечення досліджуваного права, включно і щодо безпечного освітнього середовища й безпеки закладів; вирішенні питань щодо збільшення фінансування освітянської сфери й ін. Тільки такий комплексний підхід сприятиме забезпеченню кожному досліджуваній можливості як фундаментального права, що є одним із засобів перемоги над ворогом, подальшого поступального розвитку держави та засвоєння демократичних цінностей.

---

1. Боняк В.О. Конституційне право людини і громадянина на освіту та його забезпечення в Україні : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 Київ. 2005. 20 с.

2. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами і допов.). Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Потапова В. Основні проблеми та виклики реалізації права на освіту в умовах російсько-української війни <https://almenda.org/problems-ta-vyklyky-realizatsiyi-prava-na-osvitu-v-umovakh-rosiysko-ukrayinskoyi-viyny/>.

4. Мельник О.Ф. Право на доступність освіти в Україні в умовах війни. *Актуальні питання у сучасній науці*. №11(17)2023. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/7342/738/>.

5. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти: Розпорядження від 7 квітня 2023 р. № 301-п/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2#Text>.

Віталій ЗАВГОРОДНІЙ

*інспектор-черговий відділення поліції
№ 1 Прилуцького районного відділу
поліції ГУНП в Чернігівській області,
доктор юридичних наук, професор*

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВИХ ФЕНОМЕНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПРАВАМИ ЛЮДИНИ ТА ЇХ ЗАХИСТОМ

Проведення наукового дослідження, зокрема у сфері захисту прав людини, апріорі є неможливим без використання відповідного теоретичного інструментарію, що в доктрині права отримав назву «методологія». Визначення належних юридичних засобів, що будуть використані в процесі досягнення дослідницької мети, є невід'ємним та важливим завданням будь-якого наукового доробку, особливо комплексного.

Принагідно зазначимо, що в Академічному тлумачному словнику української мови термін «методологія» розглядається у двох значеннях: 1) вчення про науковий метод пізнання й перетворення світу, його філософська, теоретична основа; 2) сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання [1].

Розгляд першого із двох значень дозволяє сформулювати судження про методологію як сукупність поглядів, ідей, знань про природу наукового методу, що є одним з інструментів дослідження. Тоді як аналіз другого значення дозволяє стверджувати, що під методологією слід розуміти сукупність необхідних методів дослідження.

Проте, як слушно зауважує Ю.П. Сурмін, недоліки такого підходу полягають у тому, що методологія, з одного боку, звужується до розуміння тільки методів і тільки методів пізнання. Тут виключається методологічна роль принципів, теорій і парадигм [2, с. 31].

Отже, інтерпретація методології у звуженому розумінні, тобто лише як сукупності методів, є неприйнятною.

З погляду М.С. Кельмана, методологія – це учення про структуру, логічну організацію, методи, засоби і форми діяльності дослідника в процесі пізнання досліджуваних ним явищ [3, с. 44].

Зазначений вище підхід вченого видається дискусійним зважаючи на такі аргументи:

1) будь-яке наукове дослідження ґрунтується на основоположних, фундаментальних ідеях, якими керується дослідник, а отже принципи пізнання, серед яких об'єктивність, всебічність, системність тощо, є невід'ємним структурним елементом методології будь-якого дослідження.

Підтвердженням цьому слугують і умовиводи В.В. Дудченко та Д.Г. Манько, які доходять висновку про те, що сучасна наука виробила визначення методології юридичної науки як системи принципів і способів організації та побудови теоретико-пізнавальної діяльності в області дослідження державно-правової дійсності, а також вчення про цю систему, що стало традиційним розумінням методології юридичної науки [4, с. 14];

2) враховуючи, що розвиток загальнотеоретичної юридичної науки є неможливим без аналізу існуючої системи понять і уявлень про державно-правові явища, які властиві певному періоду розвитку науки, виключення зі структури методології парадигми не є виправданим;

3) включення до методології одночасно засобів та методів діяльності дослідника є спірним, зважаючи на те, що вони співвідносяться як загальне та конкретне явище. Метод є нічим іншим, як одним із засобів дослідження, тобто тим, що слугує знаряддям.

Переконані, що важливим елементом методології є світоглядні концепції, які, існуючи поряд з теоріями, являють собою систему поглядів щодо розуміння певного явища чи визначальний задум.

Однак, як слушно стверджує Ю.П. Сурмін, концепція істотно відрізняється від теорії не тільки своєю незавершеністю, але й недостатньою верифікованістю. Очевидно її можна вважати сурогатною формою теорії. Головне призначення концепції полягає в інтеграції певного масиву знання, у прагненні використовувати його для пояснення, пошуку закономірностей. Проходячи через горнило перевірки фактами, концепція уточнюється як за змістом, так і з погляду її пізнавальних меж [2, с. 38].

Поділяючи позицію вченого, зауважимо, що уміщення теорій до структури методології є більш прийнятним, ніж концепцій.

Дещо інше розуміння методології запропоновано П.М. Рабіновичем, який наголошує на тому, що під нею слід розуміти систему підходів, методів і способів наукового дослідження, теоретичні засади їх використання при вивченні державно-правових явищ [5, с. 618].

Отже учений акцентує, що невід'ємним елементом методології є методологічний підхід, щоправда треба наголосити на полісемічності його розуміння в доктрині права. Проте вважаємо, що одночасне включення до структури методології методів і способів наукового дослідження є дискусійним з огляду на досить усталене доктринальне розуміння методів як сукупності прийомів та способів.

Так, наприклад, М.В. Цвік та О.В. Петришин до структури методології будь-якої науки також включають загальний (філософський) підхід – наявність концептуальних ідей і вихідних понять, котрі визначають сенс і увесь зміст дослідження, а також конкретні методи – більш формалізовані дослідницькі способи, прийоми та засоби, наголошуючи на тому, що метод – це спосіб пізнання, формулювання наукових гіпотез, перевірки доказовості висновків за допомогою різних конкретних засобів та прийомів [6, с. 26].

Доволі актуальним щодо розуміння досліджуваного явища видається підхід А.М. Кучука, який стверджує, що методологія теорії держави і права – це система принципів, підходів та методів пізнання державно-правових явищ, зокрема, закономірностей виникнення, функціонування і розвитку держави та права, а також учення про цю систему [7, с. 21-22].

На наше переконання, елементи, які виокремив учений, є базовим інструментарієм будь-якого наукового дослідження, тобто вони складають, так би мовити, ядро методології. Проте, як ми зазначали попередньо, відсутність у структурі методології теорій і парадигм не дає змоги сформулювати повне уявлення про цей феномен.

Найбільш прийнятним для розв'язання дослідницьких завдань вважаємо підхід Ю.М. Оборотова та К.В. Горобець, які стверджують, що методологія правового пізнання охоплює методологічні засоби й інші конструкції, логічно розподілені за концептуальними та інструментальними рівнями. На концептуальному рівні методологія правового пізнання представлена парадигмами, методологічними принципами та концептуальними підходами, теоріями й концепціями, що визначають загальний стан і спрямованість правового пізнання, виконують функцію наукового позиціонування дослідження. Інструментальний рівень методології правового пізнання, як зазначають вчені, охоплює методи, концепти, категорії та поняття, тобто ті інструменти, які виконують евристичну функцію [8, с. 460].

Загалом погоджуючись із елементами методології, що запропонували вчені, вважаємо дискусійною ідею їх розподілу за рівнями. Така позиція ґрунтується на тому, що однозначно не можна стверджувати про те, що принципи, підходи, теорії чи концепції не є інструментами, тобто засобами (знаряддями), які використовує дослідник у процесі наукової діяльності, так само як і те, що концепти, категорії чи поняття, які, по суті, є системою думок, що узагальнюють, виділяють предмети деякого класу за загальними та специфічними ознаками, не є елементами концептуального рівня.

Враховуючи все вищевикладене, під методологією дослідження правових феноменів, пов'язаних з правами людини та їх захистом, пропонуємо розуміти сукупність принципів, парадигм, теорій, підходів та методів наукового пізнання, що забезпечують отримання науково обґрунтованих висновків, а також формування пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства України.

---

1. Методологія. Словник української мови. *Академічний тлумачний словник*. URL : <http://sum.in.ua/s/metodologhija>.

2. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого : підруч. для науковця. Київ : Навч.-метод. центр «Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. 302 с.

3. Кельман М. С. Методологія сучасного правознавства : становлення та основні напрями розвитку : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2013. 449 с.

4. Дудченко В. В., Манько Д. Г. Роль методології юридичної науки у становленні

новаційного науково-правового мислення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 21. С. 13-17.

5. Юридична енциклопедія : в 6 т. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3. 792 с.

6. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищих навч. заклад. / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

7. Теорія держави і права : підручник / кол. авт. ; кер. авт. кол. Ю. А. Ведерніков. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2014. 486 с.

8. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2017. Т. 2. Філософія права. 1128 с.

Віктор КАЛАШНИКОВ

професор кафедри теорії держави

і права, конституційного права

і державного управління

Дніпровського національного

університету ім. Олеся Гончара,

доктор історичних наук,

кандидат юридичних наук, професор

ВІЙНА ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ США І ФОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД ПРАВ І СВОБОД АМЕРИКАНСЬКИХ ГРОМАДЯН

Відомо, що витоки першої американської революції були забезпечені швидким економічним розвитком британських володінь в Північній Америці. Це означало, що Британська Америка мала стати ринком збуту промислових виробів британських мануфактур, а також джерелом дешевої сировини лише для них. Неабияку роль в цьому ставленні Лондона до американських колоній відіграла й податкова політика метрополії, що захищала інтереси британської монархії, лендлордів і буржуазії Альбіону. Торгівля з колоніями здавна була засобом збагачення метрополії, яка насаджувала таку систему управління і права в американських володіннях Корони Англії, котра забезпечувала збереження сприятливого для неї торгового балансу. Цей баланс існував тому, що вартість товарів, вироблених у метрополії, була більшою, ніж вартість сировини і виробів колоніальних підприємств, які ввозилися до Англії. Забезпечення прибутку за рахунок експлуатації колоній, передусім – Британської Америки, залишалося головною метою британських підприємців. За таких умов прогресивний розвиток економічних відносин в англійських приатлантичних колоніях штучно стримувався політикою Британської імперії, що було головною причиною війни за незалежність. Американське колоніальне суспільство до першої буржуазної революції

підійшло капіталістичним шляхом, хоча воно так і не перетворилося на класичне буржуазне суспільство, адже в ньому поряд з напівфеодальними економічними і правовими інститутами існували інститути тимчасового та довічного рабства. Суттєвий вплив на політико-правову ідеологію колоністів мали правові та державні інститути Великої Британії, серед яких насамперед слід виокремити Велику хартію вольностей (1215 р.). Цей документ у 1775 р. мав особливе значення для американців як солідна правова основа для вимог колоністів про надання їм усіх прав, якими англійці користуються відповідно до Великої хартії. Колоністи вимагали лише те, що їм законно належало. Крім цього, у хартії містився перелік вольностей, які стримували сваволу королівської влади. В офіційних колах Хартія підносилася як така, що засвідчила стародавню англо-американську традицію поваги до прав і свобод громадян.

Вагоме значення для розвитку концепції природних прав і свобод громадян, насамперед її практичної реалізації, мали ряд документів, що з'явилися у період американської революції. Йдеться насамперед про Декларацію прав Вірджинії, яка набрала чинності 12 червня 1776 р. Цей документ, що по суті є законом про права, мав великий вплив на конституційну творчість незалежних штатів.

Слід акцентувати увагу й на тому факті, що 10 травня 1775 року в Філадельфії відбувся другий Конгрес тринадцяти колоній, який, з одного боку, подав петицію королю Англії Георгу III, яка вимагала захисту від свавілля колоніальної адміністрації, а з іншого Конгрес прийняв рішення про початок збройного ополчення (мобілізації), яке очолив Дж. Вашингтон. Король схарактеризував ситуацію в північноамериканських колоніях як заколот. Проте в роботі другого Континентального конгресу взяли участь 65 депутатів від усіх американських колоній. Фактично цей представницький орган американської еліти відіграв роль національного уряду в ході війни за незалежність США.

Визначною віхою конституційного закріплення прав і свобод є Декларація незалежності США. Цей важливий документ був прийнятий 4 липня 1776 р. II Континентальним конгресом. Йому передував I Континентальний конгрес, який 5 вересня 1774 р. для всіх колоній започаткував загальний представницький орган. Автором проєкту Декларації незалежності США був Т. Джефферсон, який по праву вважається родоначальником демократичної ідейно-політичної традиції в Сполучених Штатах Америки. Увечері 4 липня Декларація була засвідчена підписами президента конгресу Дж. Хенкока і секретаря Ч. Томаса, а далі американці мали приступити до створення двох опор свого політичного режиму – сухопутної армії і військово-морського флоту. Тільки таким чином вони могли захистити себе від зазіхань з боку Корони Англії і британського парламенту та гарантувати реальне втілення в життя гасел «політична свобода» і «недоторканність приватної власності». Створюючи цей документ,

Т. Джефферсон спирався як на теорії американських і європейських просвітителів, так і на революційний досвід англійських колоній.

У Декларації зазначено наступне: «Ми вважаємо за самоочевидні істини, що всіх людей створено рівними; що Творець обдарував їх певними невід'ємними правами, до яких належать життя, свобода і прагнення щастя; що уряди встановлюються між людьми на те, щоб забезпечувати ці права, а влада урядів походить із згоди тих, ким вони управляють; що в кожному випадку, коли якась форма правління стає згубною для такої мети, народ має право змінити або скасувати її і встановити новий уряд, спираючись на такі принципи та організуючи його владу в такі способи, які видаються народу найдоцільнішими для досягнення своєї безпеки і щастя. Розважність, звичайно, підказує не змінювати здавна встановлені уряди з дрібних і мінливих причин; згідно з цим спільний досвід свідчить, що людство воліє радше терпіти, поки лихо стерпне, ніж виправляти лихо скасуванням звичних форм. Проте, коли довга низка правопорушень і зловживань владою, незмінно спрямована на досягнення тієї мети, виявляє намір підпорядкувати народ абсолютному деспотизму, тоді народ має право та обов'язок повалити такий уряд і встановити нову форму убезпечення народу в майбутньому».

Необхідно зрозуміти, що Декларація незалежності відіграла видатну роль у розвитку загального процесу формування політико-правових ідей, що відбувався в цивілізованому світі за часів раннього капіталізму. Це явище знайшло відображення у двох важливих політичних доктринах, перша з яких – доктрина прямої демократії – передбачала наділення рядових виборців правом винесення остаточного рішення з будь-якого важливого питання за допомогою референдуму. Інша доктрина – простої, або чистої демократії – означала скасування роздільного представництва різних соціальних груп, заможних і незаможних, у законодавчій гілці влади і введення замість цього спільного і рівноправного представництва усіх громадян.

Обидві вказані доктрини так чи інакше отримали досить широке поширення у законодавчій практиці революційного періоду. Ідея прямої демократії вплинула на процес розробки і схвалення конституцій штатів. У двох штатах – Нью-Гемпширі і Массачусетсі – проекти конституцій були передані для ратифікації рядовим виборцям. У деяких штатах конституції широко обговорювалися у виборчих округах, перш ніж бути схваленими представницькими зборами. Така практика отримала високу оцінку радикального демократа, «пробуджувача» американських патріотів Т. Пейна у зв'язку з діяльністю Пенсильванського конвенту. Пейн писав: «Пенсильванський Конвент, президентом якого був Бенджамін Франклін, після розробки Конституції розпорядився опублікувати її текст, але не для того, щоб представити її як щось узаконене, а з метою ознайомити з конституцією народ і з'ясувати, чи згоден він з документом чи ні. Сам Конвент на цей час перервав засідання».

У більшості штатів розробка і прийняття конституцій були довірені

представницьким Конвентам, які обирались на більш широкій і демократичній основі, ніж у звичайних законодавчих зборах. Подібним чином, крім Пенсільванії, конституції були схвалені в Нью-Йорку, Делавері, Меріленді, Північній Кароліні і Джорджії. Ідея та інститут конвенту також були продуктом демократичної правотворчості революційного періоду. Згодом ця ідея була сприйнята Великою французькою революцією в період її найвищого піднесення. У самих Сполучених Штатах ідея конвенту використовувалася також в період обговорення та ратифікації федеральної Конституції 1787 року. Її проєкт, розроблений помірними батьками-засновниками на закритому форумі в Філадельфії, був переданий для ратифікації надзвичайними Конвентами штатів. Результатом стало те, що на більшості конвентів проєкт конституції піддався гострій критиці, а більше половини з них погодились схвалити її тільки за умови доповнення Основного закону Біллем про права (1791 р.).

Цей акт закріпив такі положення: конгресу США заборонялося видавати закони, спрямовані на обмеження свободи слова, преси, зборів, петицій, релігії; громадянам США дозволялося зберігати і носити зброю, оскільки для безпеки вільної держави потрібне добре організоване ополчення; встановлювалася недоторканність житла; заборонялося проводити довільні й необґрунтовані обшуки чи арешти; визнавалася таємниця листування; встановлювалося, що ніхто не може бути притягнутий до відповідальності, позбавлений свободи, власності, життя інакше як за вироком суду; проголошувалася презумпція невинуватості: тягар доказування вини покладался в усіх випадках на обвинувачів; обвинувачуваному надавалося право вимагати, щоб його поставили до відома про характер і привід обвинувачення, забезпечили очну ставку зі свідками, дозволили користуватися послугами адвоката; заборонялося переглядати факт, який був на розгляді присяжних, з ціною позову, що не перевищувала 20 доларів, інакше як за положенням загального права; заборонялося вимагати надмірних застав, стягувати надмірні штрафи, накладати жорстокі й незвичні покарання.

При цьому перелік конституційних прав громадян не мав тлумачитись як заперечення або приниження інших прав, що зберігалися за народом. Повноваження, не надані Конституцією та користування якими не заборонено окремими штатами, залишалися у віданні штатів. За положеннями Білля про права чітко простежується ідеологія індивідуалізму, яка виходить із протиставлення особи суспільству й державі в інтересах обмеження влади держави лише певними заборонами в дусі буржуазного конституціоналізму. Право володіння й розпорядження приватною власністю, будучи економічною основою американської буржуазної держави, побічно, але чітко гарантувалося низкою конституційних приписів. Політичні свободи, які нелегко дісталися американцям і мали ідеологічно першорядне значення в системі цінностей буржуазного конституціоналізму, були

сформульовані (хоч і лаконічно) в першій поправці до Конституції. Положення, що стосувалися особистих прав громадян і процесуальних гарантій правосуддя, містилися в 2-й, 3-й, 4-й, 5-й, 6-й і 8-й поправках. Положення даного акту зафіксували, що подальший розвиток США буде відбуватися під знаком зміцнення позицій великої буржуазії. І цей процес продовжується до нашого часу. Що стосується досвіду прийняття і проголошення прав людини в революційній Америці, то він є прийнятним для України, особливо з огляду на те, що наша держава веде боротьбу проти агресії Росії.

---

1. Велика хартія вольностей (Magna Charta). 1215 (витяг). – URL: <http://pravolib.pp.ua/velikaya-hartiya-volnostey-magna-charta-1215-26191.html>

2. Constitution of the United States. URL: <https://www.senate.gov/about/origins-foundations/senate-and-constitution/constitution.htm>

3. Declaration of Independence: A Transcription. URL: <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript>

4. The Bill of Rights: What Does it Say? URL: <https://www.archives.gov/founding-docs/bill-of-rights/what-does-it-say>

Андрій КУЧУК

*професор кафедри права та методик
викладання правознавства*

*Сумського державного педагогічного
університету імені А.С.Макаренка,
доктор юридичних наук, професор*

ДІЯ ПРАВА В ЕКСТРАОРДИНАРНИХ УМОВАХ: СПРОБА ОСМИСЛЕННЯ

Кінець 2019 року – початок 2020 року стали для багатьох держав світу викликом. Як згодом і лютий 2022 року. Для багатьох українців ці роки стали фактором, що кардинально змінив життя. У цій роботі я зосереджу увагу на першій складовій.

Початок 2020 року спричиняє необхідність осмислення правової дійсності. Особливо в контексті забезпечення людських прав, причиною чого було швидке поширення інфекції COVID-19, протидія якому більшою мірою була емоційною, ніж об'єктивною і науково обґрунтованою. У цьому аспекті варто згадати слова Головного державного санітарного лікаря України про те, що «закривати парки та сквери на період карантину задля недопущення поширення нового коронавірусу COVID-19 з точки зору епідеміології не було потреби», натомість така заборона мала іншу мету – «завдяки цьому психологічному ефекту у людей з'явилося відчуття небезпеки та необхідності

дотримання карантинних заходів, які впроваджував уряд» [1]. Однак правники знають, що для обмеження людських прав мають бути підстави, однією з яких є легітимна мета. При цьому йдеться про її фактичну наявність, а не просто вказівку у законодавстві на таку мету. Відтак легітимної мети – охорони здоров'я – не було, що прямо вказує на протиправність обмеження людських прав за вказаних обставин.

Як відомо, у багатьох державах світу було введено надзвичайно жорсткі карантинні обмеження, що суттєво обмежували людські права. Доволі часто таким обмеженням не передувало внесення змін до національного законодавства, що в цілому може бути прийнятним, зважаючи на інститут надзвичайного стану, що зазвичай закріплений у національному праві. Так, не можна не згадати, що, наприклад, у Румунії було введено та неодноразово продовжено правовий режим надзвичайного стану для забезпечення правомірності обмеження прав людини з метою забезпечення охорони здоров'я. «Беручи до уваги досвід країн, які серйозно постраждали від еволюції вірусу, та заходи, які мали позитивний вплив на обмеження його поширення та спрямовані на збереження здоров'я громадян, одночасно з обмеженням або припиненням несуттєвої соціально-економічної діяльності, але особливо обмеженням здійснення основоположних прав і свобод, без яких інші вчинені дії не могли б мати запланований ефект...» [2] – відзначається в Указі Президента Румунії щодо запровадження надзвичайного стану на території Румунії.

Отже в окремих державах для протидії поширенню вірусу COVID-19 було використано передбачений у національному праві інститут надзвичайного стану, інші держави – намагались діяти іншими методами, не використовуючи закріплений у законодавстві механізм протидії надзвичайним ситуаціям, у тому числі й для запобігання поширення вірусних інфекцій. Відтак закономірним є питання про дію права, його ефективність в екстраординарних умовах.

У цьому аспекті не можна не згадати звіт неурядової організації Economist Intelligence Unit щодо індексу демократії у 2021 році, у якому зазначається, що «результати відображають триваючий негативний вплив пандемії COVID-19 на демократію та свободу у світі другий рік поспіль. Пандемія призвела до безпрецедентного позбавлення громадян свобод як у розвинутих демократіях, так і в авторитарних режимах шляхом нав'язування блокування та обмеження на подорожі та, все частіше, впровадження «зелених перепусток», які вимагають підтвердження вакцинації проти COVID-19 для участі в громадському житті» [3].

Слід вказати і на рішення органу конституційної юстиції Іспанії щодо визнання неконституційними і, відповідно, нечинними окремих положень Указу від 14 березня 2020 року № 463/2020, яким було оголошено введення надзвичайного стану через кризову ситуацію у сфері охорони здоров'я, викликану COVID-19 та передбачено низку карантинних обмежень [4].

Конституційний Суд Іспанії перевіряв, що надзвичайні обмеження прав і свобод людини, встановлені королівським указом, навіть якщо вони спрямовані на захист відповідних цінностей та інтересів, а також дотримання заходів, рекомендованих Всесвітньою організацією охорони здоров'я в її документі «Оновлення стратегії проти COVID-19» є конституційними і, зокрема, пропорційними.

Що стосується конституційного принципу пропорційності та його проєкції на сферу основоположних прав, існує відповідна конституційна доктрина. Достатньо згадати, що юрисдикційний розгляд зазначеного принципу складається з трьох послідовних етапів. Буде необхідно оцінити, перш за все, чи видається захід, який розглядається, придатним для досягнення законної мети; чи не має іншого менш жорсткого заходу, застосування якого матиме таку ж ефективність; і такий захід має бути розумним, він приносить більше користі для загальних інтересів, ніж шкоди праву в кожному конкретному випадку [4].

Наприкінці листопада у зарубіжних засобах масової інформації згадали про кур'єра, який у Любляні під час дії карантинних обмежень сів на сходи церкви перекусити чебуреком, через що (порушення карантинних обмежень) на нього поліція наклала штраф у розмірі 400 євро. «Можливо, це був найдорожчий фаст-фуд, який коли-небудь їли в Любляні» [5] – так писали представники преси. Приводом такої згадки стало рішення влади Словенії повернути усі штрафи, оплачені громадянами через їх притягнення до відповідальності за порушення карантинних обмежень. При цьому орган конституційної юстиції визнав неконституційними відповідні положення про введення карантинних обмежень.

Наголошу, що таке рішення прийняла новообрана влада, вказуючи, що рішення попереднього уряду надмірно обмежували свободи людини. «Міністр юстиції Домініка Шварц Піпан заявила, що повернення сплачених сум штрафів допоможе відновити довіру словенців до верховенства права, «яка була значно зруйнована застосуванням надмірних і неконституційних репресій під час пандемії» [5].

Таким чином, наведене показує, що навіть у сучасному суспільстві можливі зловживання органів публічної влади та нехтування людськими правами (які й проголошуються як цінність сучасного суспільства). Водночас, у демократичних державах влада вважає за необхідне вжити заходів з відновлення довіри до верховенства права, людських прав і основоположних свобод. Ніякі надзвичайні ситуації не можуть виправдовувати нехтування людськими правами.

---

1. Державний «фейк»: Ляшко зізнався, для чого країна закривала парки на карантин. URL <https://wz.lviv.ua/news/412306-derzhavnyi-feik-liashko-ziznavsia-dlia-choho-kraina-zakryla-parky-na-karantyn>

2. Decret semnat de Preşedintele României, domnul Klaus Iohannis, privind instituirea stării de urgenţă pe teritoriul României. URL <https://www.presidency.ro/ro/media/decret-semnat->

de-presedintele-romaniei-domnul-klaus-iohannis-privind-instituirea-starii-de-urgenta-pe-teritoriul-romaniei

3. Democracy Index 2021. URL https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2021/?utm_source=eiu-website&utm_medium=blog&utm_campaign=democracy-index-2021

4. Tribunal Constitucional. Sentencia URL https://www.tribunalconstitucional.es/NotasDePrensaDocumentos/NP_2021_074/2020-2054STC.pdf

5. 'Najskuplji burek na svijetu': Slovenac prekršio lockdown zbog pite i dobio kaznu, vraća mu se novac. URL <https://radiosarajevo.ba/vijesti/regija/najskuplji-burek-na-svijetu-slovenac-prekrasio-lockdown-zbog-pite-i-dobio-kaznu-vraca-mu-se-novac/522927>

Ігор МАГНОВСЬКИЙ
*професор кафедри теорії
та історії держави і права
Одеського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ: ПОГЛЯД СУЧАСНОСТІ

Нині внутрішні політико-правові перетворення в Україні на тлі зовнішніх тенденцій її інтеграції у європейську спільноту актуалізують значимість питання щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина в державі, де одне із провідних місць у даному ракурсі посідає правоохоронна діяльність Національної поліції, що об'єктивно зумовлює формулювання новітніх науково обґрунтованих теоретико-прикладних засад поліцейської діяльності у зазначеній сфері, котрі б концептуально відповідали теперішнім напрямам розбудови демократичної, правової, соціальної держави і розвитку громадянського суспільства.

О. Я. Хольвінська справедливо констатує, що в організаційно-правовому механізмі забезпечення прав і свобод людини та громадянина правоохоронні органи, доповнюючи один одного в процесі взаємодії, утворюють систему, яка постає ядром забезпечення порушених прав і свобод людини та громадянина. Спеціальним суб'єктом управління в організаційно-правовому механізмі забезпечення прав і свобод людини та громадянина є поліція, яка створюється і функціонує як складова частина єдиної централізованої системи органів виконавчої влади у сфері внутрішніх справ, з її складовими підрозділами, організаціями та службами. Керівництво діяльністю поліції здійснюють у межах своєї компетенції керівник поліції, а також керівники територіальних органів поліції. Діяльність поліції в

організаційно-правовому механізмі зумовлена її компетенцією, зокрема правами і обов'язками, які встановлені Законом України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року [1], а також спеціальними нормативно-правовими актами [2, с. 439–440].

Своєю чергою Д. С. Денисюк зауважує, що особливе правове становище Національної поліції України зумовлене обсягом і складністю її роботи у галузі здійснення правоохоронної діяльності, а також тим, що на неї покладається основний тягар протидії злочинності та з провадження превентивної й профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень з метою реалізації єдиної державної політики у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, яка є складовою внутрішньої політики суверенної та незалежної України [3, с. 133].

За твердженням М. П. Гурковського, С. С. Єсімова, зміст форм і методів діяльності поліції щодо забезпечення прав і свобод зумовлені конкретно- історичними обставинами. Поява інноваційних технологій викликала кіберзлочинність, боротьба з якою потребує використання нових ефективних методів діяльності поліції. Це вимагає постійного наукового аналізу з урахуванням закономірностей і тенденцій розвитку суспільства та держави, що своєю чергою неодмінно буде сприяти реалізації конституційного завдання держави щодо визнання, дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в суспільстві [4, с. 184].

Водночас, з точки зору Ю. Ю. Орлова та С. С. Чернявського, необхідність створення постійно діючого механізму розроблення новацій у правоохоронній сфері, їх наукової апробації та впровадження в роботу органів внутрішніх справ сьогодні є очевидною. Від того, наскільки чітко буде працювати цей механізм, зрештою, залежатиме: по-перше, ефективність виконання ОВС покладених на них завдань (завдяки озброєності правоохоронної практики новітніми досягненнями науки і техніки); по-друге, здатність правоохоронної системи до швидких і своєчасних трансформацій відповідно до суспільних вимог, що змінюються (це надасть змогу гармонізувати розвиток ОВС із прогресом громадянського суспільства в Україні) [5, с. 5–6]. Додамо, що увесь цей комплекс заходів слугуватиме ефективному забезпеченню дотримання прав і свобод людини у правоохоронній діяльності Національної поліції України.

У контексті вдосконалення правоохоронної діяльності Національної поліції у сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина, то, як стверджує А. А. Циганенко, у сучасній правовій науці дана проблема має кілька напрямів – це законодавче забезпечення такої діяльності, а також і компетенції Національної поліції України щодо забезпечення публічного порядку та публічної безпеки [6, с. 54].

Відтак К. Л. Бугайчук визначає правову основу діяльності Національної

поліції України як сукупність правових норм, що закріплюються у національних та міжнародних нормативно-правових актах і регулюють суспільні відносини, які виникають у процесі її діяльності із надання поліцейських послуг у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, надання послуг з допомоги особам, які її потребують, а також у сферах публічного адміністрування та взаємодії з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадськістю [7, с. 129].

У своїх роздумах О. Ф. Кобзар звертає увагу на те, що в сучасних умовах поліцейська діяльність постає тим інструментом державного апарату, який спрямований на забезпечення реалізації та захисту законних прав і свобод людини і громадянина. Шляхом здійснення поліцейської діяльності відбувається реалізація «людиноцентричного принципу» побудови взаємовідносин між державою та людиною, за якого остання постає найбільшою цінністю й уся діяльність держави спрямована на задоволення її потреб та інтересів [8, с. 33].

Загалом, на переконання О. М. Бандурки, основною метою державної політики у правоохоронній сфері має бути створення такої моделі стану функціонування правоохоронної сфери, за якої можливо буде привести діяльність відповідних правоохоронних органів у відповідність до кращих світових стандартів забезпечення прав і свобод людини та внутрішньодержавних потреб. Тому одним із важливих напрямів державної політики у правоохоронній сфері повинна стати оптимізація системи завдань і функцій правоохоронних органів, приведення структури та чисельності зазначених органів у відповідність до вимог Європейського Союзу, забезпечення соціально-сервісного характеру їх діяльності, вдосконалення системи нормативно-правових актів, які регламентують специфіку забезпечення правопорядку в державі, тощо [9, с. 14].

Тож відповідне утвердження права і свободи людини є одним із основоположних факторів національного державотворення, де в особі компетентних державних органів по їх забезпеченню одне із чільних місць займає саме Національна поліція України, адже її ефективність має визначальне значення у даному аспекті для суспільного розвитку. Таким чином, реалії сьогодення зобов'язують Національну поліцію України до суттєвих трансформаційних змін, щоб забезпечити реалізацію стратегічних пріоритетів поліцейської діяльності відповідно до затребуваних вимог належного дотримання прав людини.

---

1. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

2. Хольвінська О. Я. Місце і роль поліції у механізмі забезпечення права людини і громадянина в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2016. № 845. С. 439–442.

3. Денисюк Д. С. Правові основи діяльності Національної поліції України в умовах верховенства права. *Наук. вісн. Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 39. Т. 1. С. 133–135.

4. Гурковський М. П., Єсімов С. С. Основні форми та методи діяльності поліції у сфері забезпечення конституційних прав людини та громадянина в Україні. *Наук. вісн. Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 171–186.

5. Чернявський С. С., Орлов Ю. Ю. Актуальні проблеми організації науководослідної та дослідно-конструкторської роботи в системі МВС України. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2016. № 1. С. 5–18.

6. Циганенко А. А. Напрями удосконалення діяльності Національної поліції щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина. *Правова держава*. 2019. № 35. С. 54–61.

7. Бугайчук К. Л. Правові основи діяльності Національної поліції України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2 (23). Т. 3. С. 125–130.

8. Кобзар О. Ф. Поліцейська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія. Харків; Дніпропетровськ: Панов, 2015. 316 с.

9. Бандурка О. М. Ключові пріоритети державної політики у правоохоронній сфері в контексті необхідності прийняття закону України «Про органи внутрішніх справ». *Актуальні проблеми адміністративно-правового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Харків, 15 квіт. 2015 р.). Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2015. С. 13–17.

Олена МАРЧЕНКО
*професорка кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
докторка філософських наук, доцентка*

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВА ЛЮДИНИ НА БЕЗПЕЧНЕ ДОВКІЛЛЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Триваюча війна Української держави із російським агресором завдає значної шкоди екосистемам не лише нашої країни, а й усього європейського континенту, тож питання міжнародного захисту права людини на безпечне довкілля є сьогодні, як ніколи, актуальним, і ця проблематика не обмежується українськими кордонами. Свого часу Ф. Реймерс наголошував, що у глобальному світі навіть регіональні війни насправді спрямовані проти всього людства, тобто вони втрачають локальний характер і отримують загальносвітове значення, оскільки піддають загрозі усіх людей нашої планети. Переважна більшість екологічних катастроф, наслідки яких будуть відслідковуватися протягом десятиліть або навіть століть, спровокована саме військовими, озброєними сучасними технологіями [1].

Дані, представлені у «Conflict Trends: A Global Overview, 1946–2022», свідчать, що кількість людських жертв воєнних конфліктів є найвищою за останні 28 років [2]. У 2018 році на зустрічі у United Nations Security Antonio Guterres повідомив, що 40% громадянських війн та збройних конфліктів за останні 60 років пов'язані із конкуренцією за скудні природні ресурси. На його думку, ця тенденція буде посилюватися через зміну клімату, через людський фактор, через корупцію і несправедливий розподіл природних ресурсів, що тягне за собою ескалацію конфліктів у майбутньому, якщо екологічні і ресурсні ризики не будуть усунені [3].

У дослідженні питання захисту права людини на безпечне довкілля важливе значення відіграли праці визначних мислителів другої половини ХХ ст., а саме: Швейцера (1966), М. Ріттера (1991), А. Гідденса (1991), М. Хоркхаймера (1993), в яких правила та норми поведінки людини в суспільстві розглядаються саме з позицій екологічного імперативу. Вони доводять необхідність зміни фокусу суспільної свідомості зі споживчих цінностей на гармонізацію співіснування з природою, що постулюється як гарантія збереження всього живого на Землі.

Аналіз дотичних до даної проблематики сучасних джерел дозволив умовно виділити дві найбільші групи наукових розвідок. До першої групи належать праці, в яких досліджуються власне юридичні аспекти забезпечення прав людини у контексті екологічних проблем як на міжнародному, так і на національному рівнях. Другу групу складають дослідження, де права людини і власне питання екологічної відповідальності розглядаються в контексті динаміки правових відносин, тобто ці праці характеризуються синтезом теорії держави і права та філософії права. За приклад може слугувати праця J. Lanawaang і L. Lombok «The Philosophy of Liability in Environmental Disputes». Це дослідження було важливим для загального розуміння сучасної геополітики та ролі провідних держав світу у створенні/вирішенні глобальної екологічної кризи [4].

Конференція ООН з проблем довкілля людини, що проходила у Стокгольмі у 1972 році, стала свого роду стартовим майданчиком щодо актуалізації акцентів в екологічній проблематиці, значною мірою на правах людини. Безпосереднім результатом роботи конференції стало прийняття важливих документів, серед яких чільне місце займає Декларація Конференції ООН з проблем навколишнього середовища людини (далі – Стокгольмська декларація). У ній сформульовано принцип, згідно з яким «людина має основне право на свободу, рівність та сприятливі умови життя у довкіллі, якість якої дозволяє вести гідне та процвітаюче життя».

У 90-і роки ХХ ст., із отриманням незалежності колишніми радянськими республіками, право на сприятливе для життя людини довкілля знайшло своє відображення у перших законодавчих актах, а далі і у конституціях цих держав. Окрім того, у Законі України 1991 року «Про охорону довкілля». Стаття 50 Конституції України утверджує право кожного

громадянина держави на безпечне для життя і здоров'я навколишнє середовище і відшкодування заподіяної внаслідок порушення цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів та предметів побуту, а також право на її поширення.

Міжнародними організаціями здійснюється оцінка і узагальнення наслідків порушення прав людини у контексті злочинів проти природи, проте відкритим залишається питання юридичної відповідальності держав – суб'єктів воєнних конфліктів – за завдану природі шкоду. Міжнародно-правова відповідальність за екологічні правопорушення передбачає настання негативних наслідків для суб'єкта міжнародного права, який допустив порушення норм міжнародного екологічного права.

У 2009 році Програма ООН з навколишнього середовища (UNEP, United Nations Environment Programme) опублікувала великий звіт щодо стану захисту права людини на безпечне навколишнє середовище в умовах збройних конфліктів. Було зроблено акцент на необхідності розвивати правовий захист, використовуючи не лише міжнародне гуманітарне право, а й міжнародне екологічне право і міжнародне кримінальне право. Комісією розроблено низку правових принципів щодо захисту навколишнього середовища під час конфліктів, а також оцінки екологічних збитків під час і після воєнних дій. Водночас усі ці зусилля поки що залишаються в кейсі відкладеної у часі ефективності.

Ускладнює ситуацію й те, що міжнародні конвенції, зокрема «Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, що регулюють питання воєнної складової екологічних загроз» 1977 року (ENMOD), уклалися близько пів століття тому, й не вповні відображають реальну картину сучасної війни з її новітніми технологіями. Крім того, формулювання міжнародних конвенцій і договорів недостатньо конкретні, і хоча це є цілком природним для такого роду документів, проте і суттєво уповільнює й ускладнює процес притягнення винних до відповідальності. Наприклад, стаття 1 вищезазначеної Конвенції зазначає, що кожна держава-член зобов'язується утримуватися від військового чи будь-якого іншого ворожого використання впливу на навколишнє середовище, що має масштабні, довгострокові або важкі наслідки, як засобу руйнування та шкоди будь-якому іншому члену. держави (ENMOD, 1976). Очевидно, що такі розмиті формулювання, як «широкі», «довгострокові», «серйозні наслідки», залишають простір для уникнення відповідальності.

Проблемність ситуації із притягненням до відповідальності за злочини проти природи пов'язана також і з тим, що: 1) держава – суб'єкт збройного конфлікту має бути учасником відповідної конвенції або договору; 2) держава-учасниця повинна визнати компетентність того чи іншого органу приймати і розглядати скарги щодо екологічних збитків. До того ж рішення

конвенціональних органів знаходяться винятково у внутрішньополітичній компетенції через несформованість юридичних механізмів їх застосування в національному праві.

---

1. Reimers N.F. Ecology (theories, laws, rules, principles and hypotheses). 1994. Available in: <https://fondeco.ru/en/reimers-nikolai-f-dorovich-almanah-den-za-dnem-nauka-kultura/>

2. «Conflict Trends: A Global Overview, 1946–2022». URL: <https://www.prio.org/publications/13513>

3. The Security Council unanimously adopts resolution 2401 (2018) on the immediate cessation of hostilities to allow for medical evacuation and services in conflict areas, and to provide access of humanitarian aid in Syria. Prior to the meeting Security Council delegations speak with the Director of the Security Council Affairs Division (24 February 2018). <https://www.prio.org/publications/13513>

4. Lanawaang, J. J. & Lombok, L. L. The Philosophy of Liability in Environmental Disputes. R. Harold Elby Sendouw et al. (Eds.): Proceedings of the Unima International Conference on Social Sciences and Humanities (UNICSSH 2022), 2023. p. 1963-1968. DOI: https://doi.org/10.2991/978-2-494069-35-0_235.

5. Reimers, F. M. (2023). Education and the challenges for democracy. *Education Policy. Analysis Archives*, 31(102). <https://doi.org/10.14507/epaa.3.8243>

Роман МИРОНЮК
*професор кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

ОСОБЛИВОСТІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН У ВИПАДКУ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ОКРЕМІ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Адміністративні правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху складають найпоширенішу з-поміж інших порушень групу правопорушень, які виявляються, фіксуються та за які поліцейськими та судом застосовуються штрафні санкції. Однак попри постійну увагу науковців та практиків, яка спрямована на удосконалення адміністративно-деліктного законодавства у сфері їх правового регулювання, діючий Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) містить ряд положень, які потребують удосконалення з метою більш ефективного впливу на порушників Правил дорожнього руху. Тому нижче доцільно вказати на

окремі недоліки адміністративно-деліктних норм, які встановлюють адміністративну відповідальність за порушення Правил дорожнього руху на підставі аналізу законодавства та запропонуємо окремі положення, що потребують удосконалення.

Так, стаття 122 КУпАП «Перевищення встановлених обмежень швидкості руху, проїзд на заборонний сигнал регулювання дорожнього руху та порушення інших Правил дорожнього руху» в ч. 4 цієї статті встановлено відповідальність за перевищення встановлених обмежень швидкості руху транспортних засобів більш як на п'ятдесят кілометрів на годину, за що передбачено накладення штрафу в розмірі ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Цей вид

правопорушення є одним з найбільш поширених та створює реальну загрозу безпеці дорожнього руху, зокрема коли воно вчинюється в межах міста, адже коли транспортний засіб рухається зі швидкістю понад 100 км/год в місті у разі раптового попадання на дорогу пішохода (частіше дитини або особи похилого віку) водій, гальмуючи, не зможе різко зупинити транспортний засіб, що призведе до загибелі людини. В той же час попри високий рівень суспільної шкідливості цього діяння, наближеної до суспільної небезпеки особу за його вчинення неможливо притягнути до відповідальності і вадою цьому є пробіл в законодавстві. Так, аналіз ст. 255 КУпАП дає підстави вказати, що до повноважень поліції не віднесено право складення протоколу про дане правопорушення. Окрім цього, відповідно до аналізу ст. 221 КУпАП, яка регламентує юрисдикції суду щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення повноваження щодо розгляду справи про це правопорушення не віднесено до юрисдикції суду; відсутня така юрисдикція і в поліції, відповідно до ст. 222 КУпАП. Тому на сьогодні склалась складна правова ситуація на межі правового нігілізму, при якій відповідальність за протиправне діяння встановлена, а процедура притягнення до відповідальності відсутня.

Слід визнати такою, що не відповідає ступеню адекватності покарання та принципу законності санкція статті 122-1 КУпАП у вигляді штрафу в розмірі дев'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за «Невиконання водіями вимог поліцейського, а водіями військових транспортних засобів – вимог посадової особи військової інспекції безпеки дорожнього руху Військової служби правопорядку у Збройних Силах України про зупинку транспортного засобу».

Слід визначити занадто суворою санкцію у вигляді позбавлення права керування транспортними засобами на строк від шести місяців до одного року у разі порушення норми ст. 124 КУпАП «Порушення Правил дорожнього руху, що спричинило пошкодження транспортних засобів, вантажу, автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, дорожніх споруд чи іншого майна», якщо такі дії були здійснені з необережності, під час обледеніння, рясних опадів та інших природних та сторонніх факторів, які

не дали можливість водію зупинити транспортний засіб та запобігти наїзду на інший транспортний засіб чи дорожню інфраструктуру. Тобто якщо включати закони логіки, то за всі порушення Правил дорожнього руху альтернативною санкцією статті має бути позбавлення права керування транспортним засобом, що принаймні неефективно та суттєво порушено право особи на керування транспортними засобами. У зв'язку з цим пропонуємо усунути стягнення у вигляді «позбавлення права керування транспортними засобами на строк від шести місяців до одного року» з санкції статті 124 КУпАП, залишивши тільки штрафну санкцію.

Також слід визнати такою, що не відповідає ступеню адекватності покарання та принципу законності, санкцію ст. 124-1 КУпАП у вигляді накладення штрафу в розмірі чотирьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (68 грн) за такі дії, як «ненадання посадовими особами підприємств, установ, організацій і громадянами транспортних засобів, що їм належать, поліцейським та медичним працівникам, а також ненадання військових транспортних засобів посадовим особам Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у встановлених законом невідкладних випадках». Особливо, коли мова йде про зупинку поліцейськими чи військовими транспортного засобу для доставлення постраждалих під час вибухів людей, термінової евакуації людей з місць активних бойових дій та інше. Така санкція має бути значно збільшена.

Потребує застосування більш ефективної санкції – громадських робіт або конфіскації транспортного засобу за таке правопорушення як «керування транспортним засобом особою, позбавленою права керування транспортними засобами», передбаченого ч. 4 ст. 126 КУпАП.

Також сьогодні відсутня відповідальність власників мотоблоків та іншої сільгосптехніки, велоскутерів та електросамокатів, при цьому ст. 127 КУпАП встановлена відповідальність за «порушення Правил дорожнього руху пішоходами, велосипедистами та особами, які керують гужовим транспортом, і погоничами тварин». Хоча прямої вказівки на електроскутери як транспортні засоби немає, однак є судова практика, яка їх прирівнює до транспортних засобів і вказує на приклади такої відповідальності.

Наприклад, в обвинувальному вирокі Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 19 квітня 2021 року у справі № 336/7734/20 було визначено, що «електросамокат відповідає поняттю «транспортний засіб», яке визначено пунктом 1.10 ПДР (пристрій, призначений для перевезення людей і (або) вантажу, а також встановленого на ньому спеціального обладнання чи механізмів)» [2]. Також у постанові від 17 травня 2021 року у справі № 761/31629/20 Київський апеляційний суд, незважаючи на відсутність у ПДР визначення електросамоката, зробив висновок, що цей пристрій відповідає поняттю «транспортний засіб», оскільки призначений для перевезення людей. Тому водій, який використовував самокат саме з цією метою, порушив пункт 11.13 ПДР [3].

Слід також відміти невідповідність санкції ст. 128 КУпАП принципу законності та адекватності покарання. Адже за таке правопорушення, як «випуск на лінію транспортних засобів, технічний стан яких не відповідає встановленим вимогам або без необхідних документів, передбачених законодавством, передбачено застосування штрафу на посадових осіб, відповідальних за технічний стан, обладнання, експлуатацію транспортних засобів, громадян - суб'єктів господарської діяльності в розмірі сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян». Санкція потребує значного збільшення, адже ступінь суспільної шкідливості такого діяння досить високий, оскільки багато зафіксовано випадків ДТП з тяжкими наслідками (смертями та каліцтвом пасажирів), причиною яких є несправні транспортні засоби.

З метою підвищення рівня безпеки перевезення пасажирів пропонуємо встановити відповідальність за перевезення пасажирів громадським транспортом (в тому числі будь-яким транспортом) понад встановлену кількість місць, передбачених технічними умовами цього транспортного засобу та закріпити таке правопорушення та відповідальність за його вчинення у розмірі п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян в ст. 133-1 КУпАП «Порушення правил надання послуг та вимог безпеки при наданні послуг з перевезення пасажирів чи вантажів автомобільним транспортом».

У підсумку слід зазначити, що це тільки невелика частина порушень правил безпеки дорожнього руху, які потребують нормативного закріплення, а в цілому Глава 10 «Адміністративні правопорушення на транспорті, в галузі шляхового господарства і зв'язку» потребує суттєвого моніторингу та оновлення.

---

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. Відомості Верховної Ради. 1984, додаток до № 51. Ст.1122.

2. Справа № 336/7734/20. Провадження № 1кп/354/2021. Вирок від 9 квітня 2021 року. Шевченківський районний суд м. Запоріжжя. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96352078>] (дата звернення – 20.10.2023).

3. Постанова від 17 травня 2021 року у справі № 761/31629/20 Київський апеляційний суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96948661>] (дата звернення – 20.10.2023).

Тетяна МІНКА

*завідувачка кафедри публічного
і приватного права Університету
митної справи та фінансів,
докторка юридичних наук, професорка*

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ВІЙСЬКОВОЗОВОВ'ЯЗАНИХ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Міжнародні стандарти у сфері судочинства сформувалися під впливом тривалого історичного розвитку та функціонування судового процесу в різних країнах. Вони є результатом взаємодії між країнами зі стійкими демократичними традиціями, де пріоритетом є права та свободи людини і громадянина, а також ефективні судові процедури для їх захисту та реалізації. Це надає міжнародним стандартам важливого значення у питаннях захисту прав і свобод осіб, які звертаються до суду, адже саме міжнародні стандарти є основою здійснення та спрямування правосуддя. Тому для вирішення проблеми покращення гарантії доступності правосуддя у справах щодо захисту прав, свобод та інтересів військовослужбовців та військовозобов'язаних суди повинні звертатися до цих стандартів. При цьому суди також повинні застосовувати вимоги, закріплені міжнародними нормативно-правовими актами. Дотримання цих вимог сприяє забезпеченню доступу до правосуддя у справах щодо захисту прав, свобод та інтересів військовослужбовців та військовозобов'язаних.

Вимоги доступу до правосуддя випливають із змісту Загальної декларації прав людини 1948 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року, Крім того, у світовій практиці існує низка міжнародних нормативно-правових актів, що також регулюють ці питання. Зокрема, серед них виділяється Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи, яка визначає заходи для полегшення доступу до правосуддя. Також важливими є Резолюція (76) 5 Комітету Міністрів Ради Європи щодо безоплатної правової допомоги у цивільних, господарських і адміністративних справах, Резолюція (78) 8 про безоплатну правову допомогу і юридичні консультації, Рекомендація № R (93) 1 про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбільш вразливих верств населення, а також інші документи щодо доступу до судової системи.

Право на доступ до правосуддя та справедливий судовий розгляд є основними принципами демократичного суспільства, які гарантовані статтею 6 Європейської конвенції з прав людини.

Ці та інші міжнародні стандарти визначають різні аспекти забезпечення права особам на доступ до суду та надають рекомендації для країн-членів Ради Європи. Важливо відзначити, що дотримання цих стандартів є провідним елементом забезпечення ефективного і справедливого функціонування судових систем у різних країнах.

Міжнародні стандарти спеціально визначають право на судовий захист для військовослужбовців та військовозобов'язаних (наприклад, Женевські конвенції про захист жертв війни від 12.08.1949 року і Додаткові протоколи до них, Женевська конвенція про поводження з військовополоненими; Женевська конвенція про покращення становища поранених і хворих у діючих арміях). Вони також встановлюють ряд вимог до судових процедур, включаючи незалежність, неупередженість, професіоналізм та створення суду на підставі закону. Вони встановлюють необхідність дотримання мінімальних процесуальних гарантій та встановлюють специфічні вимоги для проведення правосуддя у справах щодо захисту прав, свобод та інтересів військовослужбовців та військовозобов'язаних.

У справах щодо захисту прав, свобод та інтересів військовослужбовців та військовозобов'язаних міжнародні нормативно-правові акти, які визначають стандарти у сфері судочинства та доступу до правосуддя, можна класифікувати на групи. По-перше, це акти, які встановлюють стандарти для полегшення доступу до правосуддя у справах щодо захисту прав, свобод та інтересів військовослужбовців та військовозобов'язаних. По-друге, це акти, які гарантують належну процедуру розгляду та вирішення публічно-правових спорів, пов'язаних із захистом прав, свобод та інтересів військовослужбовців та військовозобов'язаних в адміністративних судах.

Якщо звернутися до судової практики, то вона свідчить про те, що у справах щодо захисту прав, свобод та інтересів військовослужбовців та військовозобов'язаних питання доступу до правосуддя пов'язані із відмовою у праві на звернення до суду, або з претензіями, що стосуються складних адміністративних процедур, які ускладнюють звернення до адміністративного суду, хоча останнє є доступним; або відсутність можливості подати позов до суду.

Для прикладу можна привести такі справи. 22 березня 2023 року Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду у постанові по справі №290/289/22-ц зробив висновок, що вимоги жінки про встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу з чоловіком, який загинув під час участі у бойових діях та забезпеченні здійснення заходів з національної безпеки і стримуванні збройної агресії РФ, не підлягає вирішенню у порядку цивільного судочинства. В іншій справі № позивач звернулася до Миколаївського окружного адміністративного суду з позовом про встановлення факту проживання однією сім'єю. Звернення з таким позовом саме до адміністративного суду позивач обґрунтовує висновками Верховного Суду, які викладені в постанові від 22.03.2023 р. по

згаданій вище справі № 290/289/22-ц. Однак, як вказав Миколаївський окружний адміністративний суд в ухвалі від 12 червня 2023 року, «рішення Верховного Суду по справі № 290/289/22-ц, яким фактично внесено зміни до предметної юрисдикції адміністративних судів, не може підмінити собою норми процесуального закону. З урахуванням викладеного, суд вважає, що даний спір має бути розглянутий за правилами цивільного судочинства». Аналогічного висновку дійшов Чернівецький окружний адміністративний суд в ухвалі від 28 червня 2023 року по справі №600/4354/23-а [1].

У зв'язку з цим виникають питання: чи не є вказані рішення судів перешкодами у доступі до правосуддя? На нашу думку, суди при вирішенні відповідних спорів мають широко використовувати у своїх рішеннях міжнародні стандарти доступу до правосуддя.

Для прикладу можна привести ще справу за позовом до військової частини про визнання дій протиправними та зобов'язання вчинити певні дії щодо здійснення перерахунку грошового забезпечення та виплати грошової компенсації. Ухвалою Харківського окружного адміністративного суду від 19 жовтня 2022 року позовну заяву залишено без руху, а 31 жовтня 2022 року повернуто позивачу у зв'язку з тим, що позивачем не було надано докази, які підтверджують його позовні вимоги [2].

Суд апеляційної інстанції не погодився з висновками суду першої інстанції та визнав порушення права на доступ до правосуддя, обґрунтовуючи свої висновки з посиланням на те, що повернення позовної заяви з формальних підстав унеможливує доступ позивача до правосуддя для повного захисту своїх прав та інтересів шляхом судового розгляду справи [2].

У мотивувальній частині суд апеляційної інстанції зазначив, що право на ефективний засіб юридичного захисту гарантовано ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, в якій зазначається: кожен, чий права та свободи, визнані в Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі. Відповідно до правової позиції, викладеної в рішеннях Європейського суду з прав людини від 13.01.2000 по справі "Мірагаль Есколано та інші проти Іспанії" та від 28.10.1998 по справі "Перес де Рада Каваніллес проти Іспанії", надто суворе тлумачення внутрішніми судами процесуальної норми може призвести до позбавлення заявників права доступу до суду і завадити розгляду їхніх позовних вимог, що є порушенням п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Враховуючи зазначене, колегія суддів дійшла висновку, що судом першої інстанції при постановленні ухвали про залишення позовної заяви без руху, а в подальшому оскаржуваної ухвали про повернення позовної заяви ОСОБА_1, порушено право позивача на звернення до суду за захистом його прав, свобод та інтересів, передбачених ст. 4 КАС України, а також ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист права людини і основоположних свобод, згідно з якою кожен має право на справедливий і

публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, установленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків [2].

Таким чином, зазначений вище приклад свідчить про те, що суд, при прийнятті рішення використовував не суто формальні приписи закону, а керувався вимогами забезпечити особі право на доступ до правосуддя.

Отже право на доступ до правосуддя є одним з основних та невідчужуваних прав людини. У різних міжнародно-правових документах, що належать до сфери захисту прав людини та громадянина, це право конкретизується та закріплюється як загальноприйнятий стандарт. Тому при розгляді та вирішенні публічно-правових спорів, пов'язаних із захистом прав військовослужбовців та військовозобов'язаних, адміністративні суди мають дотримуватися цього стандарту у сфері судочинства, використовуючи і застосовуючи як джерело права міжнародні нормативно-правові акти.

---

1. Цивільних дружин загиблих військових, які намагаються встановити факт проживання однією сім'єю, відіслали судитися до адмінсудів – але адмінсуди вважають, що це не їх юрисдикція URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/281338-grazhdanskikh-zhen-pogibshikh-voennykh-pytayuschikhsya-ustanovit-fakt-prozhivaniya-odnoy-semey-otoslali-suditsya-v-adminsudy-no-adminsudy-schitayut-cho-eto-ne-ikh-yurisdiksiya>.

2. Постанова Другого апеляційного адміністративного суду від 16 березня 2023р. Справа № 520/8643/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109598387>.

Анатолій ОЛІЙНИК
професор кафедри приватного
та публічного права Київського
національного університету
технологій та дизайну,
кандидат юридичних наук, професор

ВИНИКНЕННЯ ІДЕЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ: КОНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Розуміння конституційних прав і свобод людини як інституту конституційного права передбачає дослідження їх історії виникнення і розвитку, що залишається недослідженою проблемою. В основі дослідження є права і свободи людини і громадянина в тих межах, у яких це не заважає здійснювати свободу іншої людини. Як одна з найвищих соціальних цінностей особистості – свобода дає можливість людині діяти за принципом: “Моя свобода не повинна спричиняти шкоди свободі інших людей”. Досліджувати права і свободи людини можна в філософській, історичній, політичній, соціологічній, психологічній, юридичній та в інших гуманітарних

науках. Юридичні науки досліджують свободу людини і громадянина на загальнотеоретичному, галузевому та міжгалузевому рівнях. Серед галузевих свобод досліджувати можна конституційні, цивільні, адміністративні, кримінальні, господарські та інші можливості людини. Нас цікавить проблема теорії конституційних прав і свобод людини.

З давніх часів і до сьогодні проблема свободи особи постійно викликає увагу дослідників. Її актуальність підкреслюється: а) місцем і роллю особистості в суспільстві; б) характеристикою її прав, свобод та обов'язків тощо. Для сучасних політико-правових знань ідеї і концепції минулого відіграють важливу роль як аргументи та теоретичні передумови подальшого їх розвитку [1]. Соціальна цінність теорії вчення про свободу людини багато в чому залежить від того, яке місце і роль в процесі їх дослідження і реалізації відводиться самій людині, як забезпечується її свобода, охороняються і захищаються її суб'єктивні можливості, обмежується свавілля влади. Реальність демократії в суспільстві є основою реальності прав, свобод, законних інтересів та обов'язків людини і громадянина. В преамбулі "Загальної декларації прав людини" закріплюється, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру" [2, с. 18]. Невідчужуваність і непорушність свобод людини, невичерпність та забезпеченість з боку держави і суспільства представляють інтерес з позиції теорії і практики конституціоналізму. Саме в цьому аспекті історія виникнення і розвитку ідей та поглядів на свободу людини представляє інтерес.

Цікавий і повчальний матеріал про шляхи і форми пізнання проблеми взаємовідносин особи і держави дає нам історія. Важливими для дослідження є не тільки свободи людини, але й гарантії їх забезпечення, розвиток демократії, права, законності, справедливості в суспільстві. Для сучасних політико-правових знань ідеї і концепції минулого відіграють важливу роль як аргументи та теоретичні передумови подальшого їх розвитку. Сама історія становлення і розвитку свобод людини і гарантії їх здійснення була і залишається сферою ідей, поглядів та теоретичних оцінок різних шкіл, напрямів, течій і ідеологій [3, с. 21].

При розгляді положень про свободу людини в стародавні часи слід мати на увазі два напрями: а) повну залежність людини від природи і соціального середовища; б) формальну її свободу в своїй діяльності [4]. В теорії природного і соціального середовища обґрунтовуються положення про те, що все життя людини завдане зовнішніми умовами, індивід позбавлений самостійності і активності, є лише іграшкою в руках непоборної сили. Стародавня міфологічна і релігійна ідеологія ставить людину та її свободу в залежність від богів чи духів пращурів. Неосвіченість значної частини людей того часу ставило їх в залежність від різноманітних явищ природи. Проблема особистої свободи постала тоді, коли людина почала сприймати подібних їй істот як людей собі подібних [5, с. 126]. Початком історії виникнення ідей

про свободу стали міфологічні уявлення про людину, її місце і роль у стародавньому світі, її можливості. Це насамперед стосується підходу до проблеми особи стародавніх єгиптян, індусів, китайців, вавілонян, персіян, греків, євреїв, римлян. Згідно з міфологічними уявленнями земні порядки – це невід'ємна частина загальносвітових, космічних порядків, що мають теологічне походження. Життя людей, межі їх свободи висвітлюються у взаємовідношеннях з богами. Саме богом з його божої волі вирішується, що дозволено і що заборонено людині, які саме людина має права, свободи, обов'язки тощо.

Отже у стародавньому світі політичні і правові уявлення людей про свободу лише починали складатися і носили міфологічний характер. У міфах відображалися погляди людей на їх права, свободи та обов'язки, на те, що дозволено і що заборонено.

В античний період розвитку суспільства ми спостерігаємо пошук справедливих, морально виправданих та закріплених законами (божими і людськими) моделей поведінки людей, меж їх свободи і необхідності. До поміркованості і пошуків золотієї середини у всіх справах і прагненнях людей, у їх співвідношеннях між собою та з державою і суспільством закликають у своїх працях і діях "сім грецьких мудреців". До цієї сімки відносився і Солон. Він був знаменитим афінським державним діячем і законодавцем. Як один з афінських реформаторів, він став посередником між знаттю і афінським демосом, між багатими і бідними та вважав, що завдяки створеним ним нових законів народ одержав владу і свободу. Закон і влада закону ним тлумачилися як поєднання права і сили. Про свої закони Солон говорив, що дарував владу та свободу народові в тій мірі, в якій народ її потребував її [5].

З позицій свободи і природного права обґрунтовував демократичний поліс Демокрит. За природним правом усі люди мають свободу. На його думку, краще бути бідним у демократичній державі, ніж благополучним при царях. Він стверджував, що свобода завжди краща за рабство. Дотримуватися справедливих законів в умовах афінської демократії закликав Сократ. Філософ запевняв, що шлях до свободи людини і громадянина лежить у межах дотримання справедливих законів. Він виступав за принцип індивідуальної свободи і автономії особистості.

Залежність людини, її свободи від соціального середовища та держави відтворена у філософських і політичних поглядах античного філософа Платона. Для нього свобода, перш за все, характеризується як свобода думки. У нього свобода для різних верств населення різна. Нижньою межею несвободи людини за Платоном є стан раба. Здібності раба у Платона не обговорюються, тому свобода раба зумовлена самою природою речей. Якщо він раб, то межі його свободи залежать від волі рабовласника. У своєму проекті ідеальної держави Платон обґрунтував нерівність людей. Признаючи, що всі люди браття, він поділяв їх на тих, хто може владарювати, їх помічників, ремісників і селян та рабів. На його думку, від держави

найбільше залежать люди третього стану. Раби ж за Платоном не є суб'єктами політики [6, с. 32].

Отже мислитель свободу людини вбачав у існуванні ідеальної держави, в якій правлять розумні люди (філософи). За Платоном свобода людини закріплена у правових законах, які засновані на справедливості. На його думку, гарантії свободи особистості коріняться у створенні ідеальної людини.

Учнем і продовжувачем ідей Платона був античний філософ Аристотель. Він поставив питання про свободу вибору, про її правові межі, про прийняття рішень у нестабільній ситуації, про міру добровільності дій тощо. Свобода у Аристотеля розглядається як постійна тенденція наближення людського розуму до розуму космічного, або як пізнання природної необхідності і вільного прагнення до неї людини. Значний обсяг матеріалу про свободу у Аристотеля можна знайти, розглянувши його співставлення свободи і рабства. У Аристотеля чітко відслідковується позиція щодо свободи раба. На його думку, раб повинен робити тільки те, що накаже йому рабовласник [5, с. 33]. Аристотель ставив свободу людини в залежність від закону, маючи на увазі політичне право (природне і умовне). Але і в нього не всі люди мають однакові і рівні свободи. Раби, ремісники і натовп матросів у Аристотеля позбавлені громадянських свобод. Він вважає, що лише держава є гарантом свободи. Однак держава гарантує свободу лише вільним людям [7, с. 19]. Для забезпечення свободи у державі повинні діяти армія, релігія, суд, закони. Держава повинна складатися з нерівних людей: одні повинні працювати фізично і забезпечувати достойне життя іншим – мудрецам (філософам), які мають повну свободу.

Отже у Стародавній Греції права і свободи не є рівним для всіх. Свобода одних членів суспільства не є свободою інших. Існує декілька груп вільних людей. Вони мають різний рівень свободи. У цей період розвитку держави існують раби, які не мають свободи. Держава забезпечує права і свободи для найбільш достойних і мудрих.

Таким чином, вже у стародавні часи в міфологічних трактатах, в теоріях і концепціях античних і римських філософів спостерігаються різні підходи з боку суспільства і держави до забезпечення прав і свобод людини. Здійснюється поступовий процес раціоналізації правових поглядів у бік світської влади. Іде поступовий перехід від міфологічних уявлень про людину та її місце в суспільстві до земних реалій морального і правового характеру. У працях вчених, філософів вже у часи рабовласницького періоду розвитку суспільства закладалися підвалини сьогоднішнього розуміння свободи людини в державі і суспільстві.

---

1. Wellman C.A. Theory of Rights. Persons under Laws, Institutions and Morals. Rowman and Allanheid Publishers, 1985. 115 p.

2. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К. Качуренко. 2-е вид. К.: Юрінформ, 1992. 208 с.

3. Колодій А.М. Права людини і громадянина в Україні: Навч. посіб / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 336 с.
4. Олійник А.Ю. Конституційні свободи людини і громадянина та їх забезпечення в Україні: Монографія. К.: КНУТД; Дніпро: ДДУВС, 2018. 371 с.
5. Олійник А.Ю. Ідея свободи та недоторканності людини у стародавні часи / А.Ю. Олійник. *Право України*. 2002. № 10. С. 126-129.
6. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні. Монографія. К. : Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. 472 с.
7. Світова класична думка про державу і право. Навч. посібник / Є.Ф.Безродний (керівник), Г.К. Ковальчук, О.С. Масний. К.: Юрінком Інтер, 1999. 400 с.

Дмитро СЕЛІХОВ
*професор кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент*

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ НАЙМАНИХ ПРАЦІВНИКІВ КАРЛІВСЬКОГО ТА ІНШИХ ПОМІЩИЦЬКИХ МАЄТКІВ ПОЛТАВЩИНИ ПІСЛЯ АГРАРНИХ РЕФОРМ 1860-х рр.

Як відомо, у середині XIX століття на Полтавщині, як і в усій Російській імперії, правове становище так званих сільських станів визначалося не лише відповідними законодавчими актами щодо колишніх поміщицьких селян, але й тими нормами права, які стосувалися інших категорій населення. Цей факт має тим більше значення, що колишні поміщицькі селяни на Полтавщині складали меншість тогочасних мешканців краю. Так, відповідно до статистичних даних за 1863 рік структура населення Полтавщини мала такий вигляд: сільських станів – 1 688 488 осіб; міщан – 96 049 осіб, дворян – 13 826 осіб. Разом – 1 798 363 особи, із яких сільські стани складали 94,0 %. Останні розподілялись на такі основні категорії: державні селяни – 970 947 осіб (57,5%), колишні поміщицькі – 687 798 осіб (40,7 %), удільні – 29 743 (1,8%) [1, с. 4, 51].

Відповідно до цих категорій у 60-ті роки XIX ст. сформувалось і відповідне законодавство: маються на увазі правові акти, які були опубліковані відповідно до царського маніфесту від 19 лютого 1861 року стосовно умов виходу із кріпосницької неволі селян, які належали на правах особистої власності дворянам, а також закону від 26 липня 1863 року щодо правового статусу колишніх удільних селян і найвище затвердженого 24 листопада 1866 р. Положення стосовно державних селян. Зрештою у 80-ті роки XIX століття усі категорії сільських станів були об'єднані з точки зору

управління і суду в одну групу, які були включені у том IX Законів про стани під назвою «сільські обивателі» [2, с. 671]. З формальної точки зору у другій половині XIX століття у середовищі непривілейованих станів існувало селянське самоуправління в особі сільських сходів та волосних правлінь, де функціонували також волосні суди із чітко окресленим колом прав та обов'язків. Фактично ж згідно зі ст. 61 Положення про земських начальників після його введення у дію (1889 р.) реальним господарем становища на селі був земський начальник, посаду якого міг обійняти лише потомствений дворянин. Згадана вище стаття давала земському начальнику право кожного селянина без будь-якої формальної підстави штрафувати (до 6 руб.) або заарештовувати строком до трьох днів.

Як свідчить практика реалізації повноважень земських начальників як на Полтавщині, так і в інших регіонах імперії, земські начальники нерідко ув'язнювали селян навіть за такі «провини», як самовільні сімейні розподіли майна, за обрання збирачем податків особи, яку земський начальник не бажав бачити на цій посаді, а також за те, що селяни пропивали зароблені у наймах кошти, за небажання громади придбати пожежний інвентар або за небажання замінити усі солом'яні дахи у селі на дахи із черепиці [3, с. 180].

Лише під тиском аграрних антиурядових виступів 1902-1905 років царський уряд пішов на суттєві поступки непривілейованим станам, зрівнявши їх (хоча й неповністю) із правами інших станів імперії. Серед найважливіших із цієї точки зору законодавчих актів слід назвати скасування 12 березня 1903 р. кругової поруки у середовищі сільської громади [4, с. 150] та царський указ від 5 жовтня 1906 р. «Про скасування деяких обмежень у правах сільських обивателів та осіб інших податних станів» [4]. Указом від 5 жовтня селяни були зрівняні із правами інших станів щодо отримання паспортів, які відтепер не мали, як раніше, обмежувального п'ятирічного строку, а були безстроковими. При цьому їх можна було отримати не лише за місцем прописки, а й на місці фактичного мешкання. Важливим також було скасування згаданої раніше ст. 61 Положення про земських начальників, адже останні втрачали безпосередньо дисциплінарну владу над населенням. У них вона залишалася лише стосовно посадових осіб селянського самоуправління (старости, волосні старшини, писарі та судді). Такою була загальна картина правового становища сільських станів на рубежі XIX – XX ст. Проте становище найманих працівників, які, власне, і забезпечували функціонування поміщицьких економік типу Карлівського маєтку Мекленбург-Стрелицьких, змінилось мало. Як і раніше, управителі маєтків диктували свої умови наймитам, адже попит на робочу силу на Полтавщині, як і в усіх центрально-землеробських губерніях колишньої імперії, ніколи не перевищував її пропозиції. Ось один із прикладів угоди, яку підписували із власної згоди жінки-робітниці на увесь період весняно-польових робіт та жнив (144 робочі дні). Згідно з договором робітниці зобов'язувались:

- «виходити на роботу до сходу сонця і працювати до заходу;

- якщо я залишу роботу без поважних причин, я повинна повернути заробіток вдвічі, не вимагаючи за час роботи будь-якої плати...
- якщо я захворіла або померла, за мене повинна відробити моя родина;
- ні в якому разі я не можу залишити роботу до строку. Ці умови мені відомі, в чому й розписуюсь» [5, с. 52].

Повне безправ'я найманих працівників, як і селян, які орендували поміщицьку землю, підтверджується численними фактами їх повсякденного життя. Власники економій та їх управителі штрафували людей навіть за криво проведену борозну, за купання в поміщицькому ставку, за невітання поміщика, членів його родини або адміністрації маєтку. На деяких управних заводах Полтавщини і Харківщини робітників штрафували за кожен надрізаний буряк в розмірі 10 коп. [6, арк. 2].

Оплата праці теж була незадовільною. Так, середньостатистична заробітна плата найманих сільськогосподарських робітників за 1886-1900 рр. під час весняно-польових робіт була на Полтавщині такою: чоловік – 29 коп., жінка – 21 коп., підліток – 16 коп. на день [7, с. 112]. Але навіть за таку мізерну платню роботу знайти було важко, про що, зокрема, свідчили кореспонденти Полтавського губернського земства.

«В зиму 1900-1901 рр., – читаємо в одному із земських досліджень, – із загального числа 472 повідомлень 398 (84%) вказують на повну відсутність якихось заробітків» [7, с. 118]. Для багатьох селян єдиним виходом із важкого соціально-економічного становища могло бути переселення в інші регіони імперії, де було немало вільних земель.

Проте до 1906 року зробити це через різні адміністративні перешкоди було нелегко. «Коли б тільки хтось пояснив, – говорив у 1900 р. полтавським земцям один із місцевих селян Карлівщини, – як піти, щоб не повернули, так негайно там би був. Краще хоч у наймитах, але там, тому що тут і у наймити не беруть. Без користі для себе працюєш – руки опускаються, як подумаєш, що на Амурі міг би бути. Якби не родина, то ніщо б не утримало. Коли б допомогу хто надав, тому б душу продати згоден. Кажуть, там холодно, але я скажу – нам холодніше; там худобу потрібно годувати вдома 6 місяців, а я скажу, що хоч би і усі 12, аби тільки було чим годувати; тут і одну корову не прогодуєш» [8, с. 259]. На фоні усього цього досить дивно читати сьогодні твердження окремих українських дослідників про те, що основна маса непривілейованих станів України на рубежі XIX-XX ст. «...щедро годувалися, вишукано вбиралися за умов «ненависного царату»...» [9, с. 8].

Але хіба повстання селян 1902 р. на Лівобережжі і революція у містах і селах України та інших регіонів колишньої Російської імперії не підтверджують зворотнє? Риторичне, як нам здається, запитання.

---

1. Статистический временник Российской империи. Изд-е ЦСК МВД. СПб.: Тип. М-ва внутрен. дел, 1866. 159, 117 с.

2. Собрание законов Российской империи. Т. IX. Книга первак. СПб.: Государств. типогр., 1902. 217 с.
3. Леонтьев А. А. Законодательство о крестьянах после реформы Великая реформа. Русское общество и крестьянский вопрос в прошлом и настоящем. Т. VI. М.: Изд-е т-ва И. Д. Сытина, 1911. С. 158-199.
4. Об отмене некоторых ограниченных в правах сельских обывателей и лиц других бывших податных сословий. ПСЗРИ. Собр. 3-е. Т. XVI. Отд. 1. СПб: Государств. типогр., 1906. С. 891, 893.
5. Горн В., Череванин Н., Меч В. Борьба общественных сил в русской революции. Вып. III: Крестьянство и революция в России. М.: Тип. И. Д. Ситина, 1907. 167 с.
6. Державний архів Харківської області. Ф.951. Оп. 1. Спр.114.: «Земський начальник 5-ї ділянки Вовчанського повіту». 71 арк.
7. Обзор сельского хозяйства в Полтавской губернии (по сообщениям корреспондентов) за 1901 год, с шестью картограммами. Год XVI. Полтава: Типо-литогр. И. А. Дохмана, 1902. 206, 50, 91 с.
8. Переселения из Полтавской губернии с 1861 года по 1 июля 1900 года. Вып. 1. Полтава: Типо-литогр. Л. Фришберга, 1900. 401, 119 с.
9. Машкін О. «Буде хліб - буде й пісня!» Історія України. 2006. №° 37. С. 8-9.

Eleonora SKYBA

*Professor of Department
of Social Sciences and Humanites
and Psychology of Policing
of Dnepropetrovsk State
University of Internal Affairs,
Dr. Sc (Philosophy), professor*

HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE EVOLUTION OF THE CONCEPT OF HUMAN RIGHTS

When considering the concept of human rights as a theoretical and practical embodiment of the universally recognized idea about man as the measure of everything, we consider it important to consider the genesis of the concept of human rights in the world legal and philosophy culture. Such an analysis will help to see the evolution of the modern concept through the philosophical and religious ideas of various peoples. When examining the development of the concept of human rights, we can see that the formed concept of human rights has its certain roots in the philosophical tradition of antiquity. It first appears as a concept in Marcus Tullius Cicero's political treatise and was later developed in the Institutes of Gaius as a derivative.

Emphasizing the importance of the philosophical tradition on the general formation of the concept of human rights in Christianity, we see the influence of the traditions of the Stoics, which is felt more than the influence of Roman law.

Guy describes the universal right of person as the right of all people of all nations, based solely on the assertion and recognition that they are people. However, based on the assimilation of the principle of the Stoics regarding logos as reasons, basis of all being existed, the idea of a universal fundamental right for all people receives its further recognition and spread. According to these principles, the universe is governed by the law of logos. Under this law, people cannot actually escape its inexorable force, but they can consciously obey the law.

Thus, the Logos represents the idea of common nature of God and humanity in ancient time. The law of nature can be traced in cosmological order. The Logos, through the establishment of a general order, weaves the divine and the human into a single entity. This interweaving of the human mind and the cosmological order determines the metaphysical order. The divine Logos connects the human mind with the cosmological order. It should be noted that the Stoics defined the goal of life as living in harmony with nature. Humans, unlike other animals, are designed by nature to develop intelligence in adulthood, which changes their understanding of themselves and their true good. Therefore, the concept of human rights reflects this cosmological order. It is justified and determined by this idea.

Having researched the Bible as a source of legal guidance on human rights, we see that the Bible has nothing to add to the sources of the human rights tradition in antiquity. The concept of human rights is not a purely biblical concept. The Bible is neither a compendium of civil rights nor a compendium of any rights from the point of view of jurisprudence. Her attention is limited to the meaning of the relationship between God and humanity and the meaning of life in the eschatological sense. The story of the origin of man in the Bible is not aimed at either legal, social or ethical issues of the dimensions of life, since all of the above relate purely to human rights. Thus, Christian theology was forced to appeal to the concept of human rights in conditions of biblical silence. The prevailing argument, however, that relieves the tension is theological. Christian theologians have great difficulty in affirming both the positive and the optimistic understanding of humanity that is implied in the concept of human rights. The Augustinians' Christian belief that every person is a sinner from birth does not add to the positive perception. The Christian perception of the idea of human rights has also historically become problematic and tested at various times, for example, during the French Revolution, in which the struggle for human rights was accompanied by an anti-religious movement.

Having analyzed the development of Christian theology as one of the active creators of the modern human rights discourse, we see that it, using perception as a tool, did not stand aside and understood the need to reflect socio-religious phenomena in their integrity. The extraordinary violations of human rights during the Second World War, the brutality of Nazism and the crimes of Communism accelerated the development of Christian theology and forced to reconsider the content and scope of human rights. It was only after the Second World War that Christian theologians reformed anthropological and theological statements in such

a way as to harmonize them with the contemporary concept of human rights. This development was driven by a new exegetical understanding and implementation of new ideas in various parts of Christendom that were concerned with the ecumenical movement. Then Christian theologians were able to find traces of the idea of human rights in the anthropological beliefs of biblical authors.

The modern concept of human rights, using the philosophical tradition of many centuries, implemented ethical and legal achievements based on the principles of justice and equality. In such way it actualized human rights as one of the criteria of a democratic legal country. The analysis done by this research allows us to come to the conclusion that a common system of legal values regarding human rights balances the interaction of people's community. This, in turn, forms such a system of human relations and legal guidelines, where the principle of justice and the rule of law are given priority and great importance. In the absence of such a system of values, people society simply cannot act jointly and coherently. The implementation of legislative norms on human rights works as a powerful tool against social chaos in the broad and narrow sense.

---

1. Skyba E. Gender challenges of modern societies. Philosophy, Economics and Law Review. 2021. Volume 1. n. 2. P. 18-24.

2. David Cross. What's wrong with human rights. Sovereign World Ltd. 2018. 192 p.

Майя ТРИНЯК

професорка кафедри філософії

Харківського національного

педагогічного університету

імені Г. С. Сковороди;

професорка НДІ вивчення проблем

злочинності імені академіка

В. В. Сташиса (м. Харків),

докторка філософських наук, професорка

ПРАВА ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ ЦІННОСТЕЙ РАЦІОНАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Взаємозумовленість процесів соціального розвитку й розвитку індивіда, за умови стійкої рівноваги між ними, є джерелом суспільного еволюціонування. Коли ж ця рівновага порушується, відбувається хаотизація символічного соціокультурного простору, руйнування зв'язків між людиною і суспільством, що вкрай негативно позначається на репродуктивній (у розумінні здатності до створення нових соціально значущих структур) функції як на рівні особистості, так і на рівні суспільства в цілому. Як

наслідок, зазнають деформації такі важливі складові, як смисли, цінності, алгоритми розвитку, набуває актуальності проблема кризи ідентичності, утруднюються процеси становлення і формування особистості, «виходять з ладу» діяльнісні й освітні механізми.

На сучасному етапі цивілізаційного розвитку очевидно стає необхідність у символічному структуруванні соціокультурного простору, формуванні стійких комунікативних зв'язків, розвитку в особистості навичок діяльності на якісно відмінних комунікативних рівнях з метою встановлення найбільш продуктивних зв'язків між людиною і суспільством.

Будь-яка норма, яка регламентує поведінку, є текстом, адресованим певним суб'єктам, зміст якого сприймається як певне правило. Саме існування якогось правила (норми) ап'орі передбачає, що воно є у тій чи іншій мірі цінністю, відповідно таке правило отримує статус правила належної поведінки. Цінність ця зазвичай відносна, оскільки вона не обов'язково поділяється всіма й однаковою мірою. Неможливість встановлення цінності правила є підставою для виключення його із розряду правил належної поведінки. Пояснюється це тим, що поведінка людини переважно є раціональною. А право якраз і розраховане на поведінку раціональну і, як наслідок, комунікативну, тобто таку, що бере до уваги іншого.

Теорія раціональної поведінки і теорія раціонального вибору розробляються переважно в економічній царині. Вони відіграють важливу роль в економічному аналізі права, зокрема здійснюваного Чиказькою школою економічного аналізу права. Водночас значення подібних теорій сягає за межі економічної теорії, адже в їх основі лежать інтереси, властиві людині як такій.

Раціональна поведінка означає, що людина обирає той варіант дії, який вважає найбільш прийнятним для себе, найбільш значущим, найбільш цінним тут і зараз. Тому раціональна поведінка – це поведінка, що є оптимальною в стратегічному сенсі. Вона орієнтована на покращення добробуту людини, забезпечує їй найбільшу кількість благ: як духовних, так і матеріальних, а також визнання правосуб'єктності. У цьому контексті принцип раціональної поведінки є і трансцендентальною презумпцією, яка може бути спростована відповідними протиправними діями.

Сенс будь-якого суб'єктивного права полягає в тому, що право протистоїть свавіллю, воно невід'ємне (в правовому сенсі) від свого носія і розпорядника – суб'єкта. Тому будь-який суб'єкт права – це автономний суб'єкт (у кантівському значенні) та правовий суверен. Він і тільки він може розпоряджатися своїми правами і визначатися із ставленням до виконання своїх обов'язків. Але можливість суверенності окреслюється і обмежується необхідністю визнання суверенності інших носіїв прав. Суверенітет – це не сила свавілля, а свобода від свавілля. Правовий суверенітет завжди заснований на взаємодії, взаємоповазі та солідарності.

Вищезазначений принцип за своєю природою являє собою поєднання морального і правового визнання, і він повинен розглядатися як первинний акт людської комунікації (що відокремлює людину від тварини).

Його існування і необхідність культивуації пояснюється навіть тим фактом, що тільки через взаємне визнання може формуватися людська особистість з усіма своїми суб'єктними атрибутами. Правове визнання починається з розрізнення Друга (Іншого) та екзистенційного Ворога. Ворог – це той, хто не зважає на твою правосуб'єктність і може завдати тобі непоправних збитків, невідновлюваних правовими засобами. Друг – особа, від якої ти не очікуєш цієї непоправної шкоди, і яка не очікує такої шкоди від тебе. Це стан взаємного визнання правосуб'єктності. Воно первинно формується у дитини (спочатку як моральне визнання), щойно вона усвідомлює свою відокремленість від матері і водночас свою залежність від неї.

Повертаючись до проблематики розгляду прав людини у контексті формування цінностей раціональної комунікації, відзначимо: принцип взаємного правового визнання втілює вищу цінність людського комунікативного начала, і саме тому на його основі формуються інші принципи, що несуть у собі певне ціннісне значення, спонукаючи людей дотримуватися цих принципів і норм не під страхом покарання, а з почуття обов'язку. Із цього принципу (своєрідного аналога Grundnorm Кельзена) виводяться дедуктивним шляхом основні принципи права: і право на свободу, і формальна (правова) рівність, і відповідальність кожного за дії, і гідність людини, що презюмується за кожним членом суспільства однаково, допоки він не нівелює його своїми діями.

Межі буття права визначаються його значущістю. Право обумовлене множинністю нормативних очікувань, тож суддя, застосовуючи закон, повинен враховувати існуючі суспільні нормативно-ціннісні уявлення, на чому наголошує Н.Луман, автор комунікативної теорії права. Він включає ціннісний аспект права у низку різноманітних рефлексій, що відбуваються як на інституціональному, так і на особистісному рівнях.

Наразі людство шукає нові орієнтири, нові ціннісні установки. Відповідно все більш затребуваною стає роль творчої особистості, зокрема здібності суб'єкта до вироблення інноваційних програм життєдіяльності, у тому числі й комунікативних стратегій, які допоможуть йому адаптуватися до нових умов. Складність завдання, яке з усією гостротою постає перед суспільством, полягає у тому, що подібні програми повинні бути не лише конкурентоздатними та інноваційними, але й не вузько прагматичними. Інакше інноваційність буде поглиблювати кризові процеси у розвитку цивілізації. Така постановка питання актуалізує роль духовно-моральних аспектів культури, адже саме духовна спрямованість діяльності сучасного суб'єкта здатна наповнити сучасну правову практику новим культурним змістом. І мова йде не про романтичне протиставлення духовного і

матеріального, а про пошук основ їх гармонізації, без чого людина деградує як моральна істота.

Тому вища цінність права і свободи, як і обов'язків кожного щодо дотримання цих прав і свобод, отримують своє виправдання у принципі взаємного раціонального визнання правосуб'єктності, що є вираженням ціннісного комунікативного начала права.

---

1. Kelsen H. Recognition in International law: Theoretical observations. The American Journal of International law. 1941. Vol. 35. No. 4. P.607-608.

2. Luhmann N. Das Recht der Gesellschaft. Suhrkamp, 2015. S. 76.

Олена ФАТХУТДІНОВА

деканеса юридичного факультету

Київського університету

туризму, економіки і права,

докторка філософських наук,

кандидатка юридичних наук, професорка,

заслужена юристка України

ВИКЛИКИ ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВУ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Динаміка громадянського суспільства в Україні в період повномасштабного вторгнення є складною картиною стійкості, адаптації та трансформації. Історично громадянське суспільство в Україні відіграло важливу роль у розвитку демократії, просуванні прав людини та зміцненні верховенства закону.

Громадянське суспільство України у період повномасштабного вторгнення стикається з безпрецедентними викликами, що руйнують звичайний порядок життя й діяльності. Найперше – це сама безпека громадян. Цей ризик посилюється для тих, хто прямо працює над вирішенням конфліктів, правами людини та свободою преси. Населення стає свідком та безпосередньою жертвою воєнних дій, що можуть призвести до втрати рідних, дому чи майна. Багато хто може бути вимушений шукати притулок у безпечних районах країни або навіть емігрувати за кордон [1-3].

Економічні труднощі стають важливим викликом через діяльність бізнесу. Промисловість і торгівля зазнають значних збитків, фіксується зниження кількості потенційних покупців завдяки еміграції і купівельної спроможності громадян зокрема. Загалом для громадян це проявляється у вигляді втрати роботи, зростання цін та зниження загального життєвого рівня.

Повномасштабне вторгнення призвело до розриву соціальних зв'язків, коли спільноти роз'єднуються, сім'ї розділяються, а традиційне соціальне середовище переживає кризу. Психологічний стрес, викликаний постійними

загрозами безпеці, тривожністю за майбутнє та втратою близьких, може призводити до загострення проблем зі здоров'ям («хвороби, які мали якусь вікову структуру, будуть зустрічатися на 10-15 років раніше, ніж це було до війни» [4]) та потреби в психологічній підтримці (за оцінками МОЗ України потенційна кількість людей, яка потребуватиме психологічної підтримки, вже оцінюється орієнтовно у 15 мільйонів громадян [4]).

Внаслідок збройного конфлікту продовжується руйнування інфраструктури, мостів, громадського транспорту, що ускладнило и значно обмежило доступ до основних послуг, таких як медична допомога, освіта чи комунальні послуги, що є важливим аспектом забезпечення повсякденного благополуччя населення.

Слід враховувати ризик поширення дезінформації, що може впливати на сприйняття ситуації населенням та прийняття рішень у період невизначеності. На тлі цих проблем роль інформації та дезінформації стає першорядною. Вторгнення російської федерації супроводжується шквалом пропаганди, що кидає виклик ролі громадянського суспільства на створенні оповідання, заснованого на правді та реальних реаліях. Здатність України ефективно спілкуватися як усередині країни, так і на міжнародному рівні стає вирішальною. Уряду необхідно боротися з хибними розповідями, забезпечуючи точне висвітлення тяжкого стану, стійкості та потреб українського народу.

Усе вище перераховане є тими аспектами з якими стикається рядовий громадянин України. Разом з тим є виклики, з якими стикаються безпосередньо суб'єкти громадського сектору – інститути громадянського суспільства, громадські організації, благодійні фонди, волонтерські та гуманітарні ініціативи, жителі громад та органи місцевого самоврядування.

Відмічається обмеженість щодо використання інструментів громадської участі [5], серед яких переважають проблеми неможливості зібрань (збори жителів за місцем проживання та самоорганізація з сусідами), обмежень проєктів громадської участі (використання громадського бюджету, доручення представникам влади), доступність публічної інформації, закритість засідань адміністрацій (взаємодія з посадовцями). Загалом знизилася можливість функціонування громадянського суспільства через обмеженість використання інформаційно-комунікаційної складової взаємодії.

На тлі воєнного стану суттєво зменшилася динаміка реєстрації громадських організацій на противагу до благодійних фондів, знизився рівень активності тривалодіючих організацій на противагу до новостворених. У тому числі зміна профілю своєї активності громадськими організаціями на користь вирішення питань війни. Першочергові труднощі в діяльності громадського сектору функціонування громадських та благодійних організацій як напередодні вторгнення, так і після нього, стосуються фінансової забезпеченості та інфраструктури (наявність офісу та комунікацій, технічна забезпеченість). Не скидаємо з рахунку потребу у

фізичній безпеці команди і майна організації [6].

Регулярний виклик громадського сектору під час воєнного періоду – постійне балансування між наданням військової та гуманітарної допомоги. У той час, як поза увагою громадського сектору лишаються ті сфери, що можуть сприяти відновленню повоєнної України, – культура, спорт, туризм, освіта, правова допомога, захист прав людини, екологія, соціальне підприємництво, наукові і аналітичні дослідження, консалтинг [6]. Та чи зможуть переорієнтувати діяльність вже існуючі представники громадського сектору відповідно до нових викликів чи ситуація потребуватиме створення нових представництв громадянського суспільства – питання відкрите.

Представники громадського сектору визначають доволі проблемним завданням – роботу команди. Зокрема, скорочення кількості працівників та організацію роботи всередині команди, у тому числі через ті виклики, що перераховані нами у першій частині цих матеріалів.

Для тривалодіючих організацій викликом є пошук шляхів ефективної взаємодії з партнерами та цільовими групами. Короткострокові ініціативи стали більш пріоритетними при співпраці громадського сектору з бізнесом, що може суттєво вплинути на відновлення взаємодії секторів у повоєнний час. Загалом відзначається втрата фінансової підтримки донорів. Це може бути наслідком зниження якості інформації, яка циркулює у медіапросторі, а також поширеності публікацій щодо розкрадання гуманітарної допомоги як в результаті реальних фактів, так і через дезінформацію.

Таким чином, громадянське суспільство, його інституції та представники стикаються з рядом викликів, які заважають ефективно функціонувати, окреслені проблеми поглиблюються і можуть виникнути нові, що є наслідком умов війни.

---

1. Хилько М.І., Товмаш Д.А. Цілі сталого розвитку як спроба цілеспрямованого програмування гармонії майбутнього людства. *Політологічний вісник*: збірник наукових праць / голов. ред. О.В. Батрименко. Київ: «Вадекс», 2022. Вип. 88. С. 36-60.

2. Кравченко А., Ліпін М. Варіації інклюзії та ексклюзії в альтернативах економіки, політики і освіти. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. № 36. С. 55–62.

3. Панькова О., Касперович О. Український волонтерський рух в умовах збройної російської агресії в контексті національних та глобальних викликів і можливостей післявоєнного відновлення країни. *Журнал Європейської економіки*. 2022. №3(82). Том 21. С.277- 294.

4. Безпалько У. Віктор Ляшко: Робота медиків в окупації не буде вважатися колабораціонізмом. РБК-Україна. 2022. 18 серпня. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/rabota-medikov-okkupatsii-budet-schitatsya-1660599745.html>.

5. Дослідження «Вплив воєнного стану на громадську участь в Україні». Електронний документ. 2022. URL: <https://rm.coe.int/research-influence-of-martial-law-on-the-civil-participation-in-ukrain/1680a79d85>.

6. Звіт за результатами дослідження «Громадянське суспільство України в умовах війни: м. Київ, грудень 2022 - січень 2023». Електронний документ. Київ. 2023. URL: <http://surl.li/fhfqf>.

Максим БОГУСЛАВСЬКИЙ
старший науковий співробітник
Навчально-наукової лабораторії
з дослідження проблем протидії
організованій злочинності та корупції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПРИ ЗАЛУЧЕННІ ЇХ ДО ПРОВЕДЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ

Агресія російської федерації проти України, яка розпочалася у 2014 році, а з 24 лютого 2022 року перейшла у повномасштабне вторгнення, поставила нові виклики перед Національною поліцією України та її співробітниками. Крім безпосередньої участі в бойових діях по захисту нашої країни, документуванні та розслідуванні великої кількості воєнних злочинів, виявлення колаборантів, перед поліцейськими була поставлена нова, до цих пір нехарактерна для них, функція по залученню до проведення мобілізаційних заходів. Як показав час, при виконанні цих повноважень можуть виникати окремі суперечливі та конфліктні ситуації за участю працівників Національної поліції України, що інколи призводять до порушення основних прав та свобод громадян.

З метою протидії збройній агресії російської федерації 24 лютого на території України було введено воєнний стан. Введення в Україні воєнного стану призвело до обмеження окремих конституційних прав та свобод людини і громадянина [2].

Водночас у нашій державі згідно з вимогами чинного законодавства розпочато мобілізацію осіб чоловічої статі, які підлягають призову та на яких розповсюджуються вимоги Закону «Про військовий обов'язок і військову службу» [6]. Проведення мобілізаційної роботи покладено на територіальні центри комплектування та соціальної підтримки. Вони виконують завдання з проведення мобілізації відповідних категорій населення нашої держави з метою належного функціонування Збройних Сил України, виконання в повній мірі покладених на них обов'язків по захисту від агресора тощо [7].

При виконанні своїх завдань із проведення мобілізаційних заходів по встановленню осіб, які підлягають мобілізації, працівники ТЦК та СП досить часто проводять перевірку документів, що посвідчують особу громадянина, на вулицях та в інших громадських місцях, як то: торгово-розважальні центри, спортивні заклади, ресторани, кафе тощо. При цьому відповідно до чинного законодавства право на проведення перевірки документів в осіб,

огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян надано відповідним уповноваженим особам правоохоронних органів та ЗСУ, які визначені в наказі коменданта. Уповноважена особа має право вимагати в особи пред'явлення нею документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи, у таких випадках:

особа, яка перевіряється, схожа на ту, яка перебуває в розшуку за вчинення правопорушення, або вважається безвісно зниклою;

є достатні підстави вважати, що особа, відносно якої здійснюється перевірка, хоче або намагається вчинити правопорушення;

особа перебуває на території чи об'єкті із спеціальним режимом охорони;

у особи, відносно якої здійснюється перевірка, є зброя або інші речі, які заборонені законодавством до вільного обігу, або потребують відповідного дозволу для володіння ними;

якщо особа, відносно якої здійснюється перевірка, знаходиться безпосередньо на місці вчинення правопорушення (кримінального чи адміністративного), місці ДТП або іншої надзвичайної події;

якщо зовнішні ознаки особи, його дії створюють достатні підстави вважати, що він причетний до вчинення правопорушення, або транспортний засіб, яким він керує, може бути знаряддям чи об'єктом вчинення правопорушення;

особа, відносно якої здійснюється перевірка, порушила заборони, які були введені на території, де запроваджено воєнний стан [4].

Як бачимо, дані випадки, коли представники ТЦК та СП мають право перевіряти документи у громадян, фактично повністю співпадають з випадками, які перелічені в ст. 32 Закону України «Про Національну поліцію» та надають право проведення перевірки документів особи працівникам НП України [3].

Нерідко, про що свідчить велика кількість відеороликів, що розміщені в мережі Інтернет, представники ТЦК та СП зупиняють громадян і вимагають у них документи, що посвідчують їх особу, без підстав, що передбачені в Постанові Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 №1456. При цьому часто такі перевірки проводяться спільно з працівниками Національної поліції, хоча в даному випадку необхідно пам'ятати, що працівники поліції мають право здійснювати перевірку документів лише за наявності підстав, вказаних в ст. 32 Закону України «Про Національну поліцію». В іншому випадку будуть порушуватись права громадян України, передбачені Конституцією.

---

1. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 44, ст.416)// <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.

2. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» Указ затверджено Законом № 2102-IX від 24.02.2022 / <https://zakon.rada.gov.ua/>

laws/show/64/2022#Text.

3. Закон України «Про Національну поліцію» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379) / <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 №1456 «Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану» / <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#Text>.

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 №1455 «Про затвердження Порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан» / <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1455-2021-%D0%BF#Text>.

6. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 27, ст.385) / <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.

7. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 №154 «Про затвердження Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки» / <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2022-%D0%BF#Text>.

Аліна ГАРКУША

доцентка кафедри

кримінального процесу

та стратегічних розслідувань,

кандидатка юридичних наук, доцентка

Олександр АСЛАМОВ

здобувач вищої освіти

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З моменту повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України було внесено ряд змін до низки нормативно-правових актів, що регламентують діяльність слідчих підрозділів, що не могло не вплинути на їх діяльність в рамках кримінального процесу. Саме тому є необхідність переглядати та адаптувати процес проведення слідчих (розшукових) дій в умовах, коли суспільні відносини між суб'єктами кримінального процесу можуть виникати в умовах воєнного стану та постійної небезпеки.

Розділом IX-1 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) передбачено особливий режим досудового розслідування,

судового розгляду в умовах воєнного стану, котрий має свої відмінності від стандартної форми кримінального провадження. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України "Про попереднє ув'язнення" щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану» № 2111-IX від 03.03.2022 року, законодавцем було доповнено зміст статті 615 КПК України, що своєю чергою запровадило деякі зміни до процесуальної діяльності слідчих (розшукових) дій [5].

Серед змін, які додано до можливого процесуального порядку слідчих (розшукових) дій, встановлено можливість:

- при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису;

- делегування повноважень слідчого судді, передбачених ст. ст. 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245-248, 250 та 294 КПК України, керівником відповідного органу прокуратури;

- використання доступних технічних засобів для фіксації ходу і результатів проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій за умови неможливості складання таких процесуальних документів;

- проведення слідчих (розшукових) дій в нічний час (з 22 години до 6 години);

- забезпечення участі захисника у проведенні окремої процесуальної дії, у тому числі у разі неможливості явки захисника – із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі захисника;

- дізнавача, слідчого, прокурора особисто здійснювати переклад пояснень, показань, документів, якщо він володіє однією з мов, якими володіє підозрюваний, потерпілий.

Відповідно до вимог ч. 7 ст. 223 КПК України слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (поятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідування особи, а також обшук або огляд житла чи іншого володіння особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії, але в рамках особливого режиму кримінального провадження, законодавець дозволяє проведення обшуку, огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи без понятих у разі, якщо їх залучення є об'єктивно

неможливим або пов'язане з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я [1].

Як зазначає Черниченко І.В., делегування повноважень слідчого судді керівником органу прокуратури, передбачене пунктом 2 ч. 1 ст. 615 КПК України, потребує сукупності певних обставин, а саме:

- відсутності об'єктивної можливості виконання окремих повноважень слідчим суддею;
- наявність клопотання прокурора або клопотанням слідчого, погодженого з прокурором;
- наявність обґрунтування правомірності здійснення прокурором повноважень слідчого судді, що зазначається в постанові [2,с. 358].

Таким чином, якщо відсутня об'єктивна можливість виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень, то такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. Або враховуючи особливості воєнного стану, а саме безпекову ситуацію в країні, у невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події (постанова приймається невідкладно після завершення огляду).

Також було впроваджено можливість делегування функцій та повноважень слідчим суддею керівникові органу прокуратури, за об'єктивної неможливості функціонування першого. Отже, керівник органу прокуратури уповноважений приймати рішення про:

- надання дозволу на обшук житла чи іншого володіння особи (ст. ст. 233, 234, 235 КПК України);
  - надання дозволу на огляд житла чи іншого володіння особи (що вбачається з ч.2 ст. 237 КПК України);
  - примусове відібрання біологічних зразків для експертизи (ст. 245 КПК України);
  - проведення негласних слідчих дій (ст. 246,247,248, 250 КПК України)
- [3].

Відповідно до ч.12 ст. 615 КПК України дізнавач, слідчий, прокурор забезпечують участь захисника у проведенні окремої процесуальної дії, у тому числі у разі неможливості явки захисника – із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі захисника.

Дізнавач, слідчий, прокурор повинні забезпечити наявність перекладача для перекладу пояснень, показань або підозрюваного або потерпілого якнайшвидше. У випадках, коли неможливо залучити перекладача через обставини, що ускладнюють кримінальне розслідування, дізнавач, слідчий або прокурор можуть особисто проводити переклад, якщо вони володіють мовою, якою говорить підозрюваний або потерпілий. Однак однією з прогалин аналізованої норми є невизначеність строку розгляду

прокурором клопотання підозрюваного, обвинуваченого про проходження військової служби, що може стати детермінантою затягування з метою отримання неправомірної вигоди службовою особою або досягнення інших цілей для задоволення приватного інтересу. Таким чином, проглядається корупційна складова у ст. 616 КПК України, на що слід звернути увагу законодавцю [6].

Усі процесуальні дії під час кримінального розслідування реєструються у відповідних процесуальних документах, і коли це можливо – за допомогою технічних засобів фіксації. Випадки, коли фіксація з допомогою технічних засоби неможлива через технічні причини, є винятками. Якщо немає можливості скласти процесуальні документи щодо ходу і результатів слідчих або інших процесуальних дій протягом сімдесяти двох годин після їх завершення, то фіксація проводиться за допомогою доступних технічних засобів з подальшим складенням відповідного протоколу [4].

Також важливо додати, що передбачена законодавцем можливість проведення огляду місця подій до моменту винесення постанови про початок досудового розслідування пов'язана з тим, що ситуація, у якій доводиться здійснювати огляд, як правило, характеризується швидко мінливою обстановкою та наявністю серйозної загрози для життя і здоров'я учасників процесуальної дії [7, с. 661].

Підсумовуючи викладений матеріал, слід зазначити, що розглянуті процесуальні особливості проведення слідчих (розшукових) дій, передбачені особливим режимом досудового розслідування, дійсно мають на меті безпосереднє забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування. Законодавцем враховано специфічні умови проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану, завдяки спрощенню деяких процедур вдалося зберегти ефективність досудового розслідування, що має першорядне значення для підтримання рівня законності в державі.

---

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України, від 13.04.2012 № 4651-VI. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

2. Черниченко І.В., Мацола А.А., «Особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану», Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С. 358.

3. Сирота Дмитро Іванович / URL: <https://syrota.com.ua/blog/osoblyvosti-kryminalnoho-provadhennia-u-period-voiennoho-stanu/>

4. LIGA. Закон. «Досудове розслідування в умовах воєнного стану: які зміни внесено в КПК?». URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/213263_dosudove-rozsliduvannya-v-umovakh-vonnogo-stanu-yak-zmni-vneseno-v-kpk

5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України "Про попереднє ув'язнення" щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 № 2111-IX / URL: : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2111-20#n7>

6. Гаркуша А. Г. Скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в умовах воєнного стану в контексті ст. 616 КПК України. *Право і безпека*. 2022. № 3 (86).

С. 37–47. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.3.03>.

7. Марченко О.А., «Деякі процесуальні особливості проведення слідчих розшукових дій в умовах воєнного стану», *Юридичний науковий електронний журнал*. С. 661.

Денис ГОЛОБОРОДЬКО

головний спеціаліст відділу

законодавчого забезпечення

та адаптації Управління нормотворчої

роботи Департаменту юридичного

забезпечення МВС України,

кандидат юридичних наук, доцент

ФЕНОМЕН ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ В АСПЕКТІ СТАТТІ 40 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Конституція України визначає, що усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [1]. Закріплення права на звернення у положеннях Основного Закону Української держави свідчить не лише про важливість цього права в демократичному суспільстві, але і його концептуальне значення для побудови людиноцентричної моделі сучасної держави.

Та постають питання: чи може людина зловживати своїми законними правами, у тому числі тими, що надані їй Конституцією? Чи повинна держава передбачити певні юридичні механізми запобігання щодо зловживання такими правами та встановити відповідальність за такі дії?

Аналіз такого явища, як зловживання правами, не є чимось новим у юридичній науці. Так, за дослідженням В. Рєзнікової існують декілька основних підходів щодо розуміння зловживання правом [2]. Прихильники першого підходу взагалі заперечують існування такого явища, як зловживання правом. Виходячи з того, що саме наділення особи певним законним правом та реалізація такого права на підставі та у межах встановленого закону свідчить про дотримання особою принципу благопорядності. Зазначене стосується всіх прав особи, в тому числі і права на звернення.

І дійсно, якщо припустити, що може існувати зловживання правом, то таким чином ми можемо вести мову і про зловживання такими конституційно гарантованими можливостями, як право на життя, на охорону здоров'я, на працю, на освіту, на родину, на шлюб тощо, а це, погодьтесь, не

відповідає основоположним ідеям (принципам), за якими організоване та функціонує сучасне цивілізоване суспільство.

Прихильники другого підходу переконані, що зловживання правом має місце у юридичній науці. На їх думку, таке зловживання завжди пов'язане із порушенням особою встановлених меж реалізації права. Тобто коли особа використовує своє право, не переслідуючи легітимну мету, або реалізація права особою призводить до завдання шкоди суспільним інтересам чи іншим учасникам суспільних відносин.

Але чи можна застосувати такий підхід до конституційних (основних, фундаментальних) прав особи? Очевидно ні, бо частина з таких можливостей є природними правами людини, а відтак не можуть бути обмежені за будь-яких умов.

Право на звернення не належить до різновиду процивільних; воно не дається людині від народження, а гарантується державою на підставі відповідного закону у комплексі з іншими громадянськими правами.

Принагідно зауважимо, що реалізація окремих із них, за певних умов, розглядається законодавцем як зловживання такими правами. Так, наприклад, норми процесуального законодавства закріплюють принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами та покладають на суд обов'язок запобігання зловживанню учасниками судового процесу їхніми правами. До них, зокрема, відноситься подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, подання завідомо безпідставного позову тощо [3].

Аналогічний підхід ми можемо застосувати і у випадку реалізації особою права на звернення відповідно до статті 40 Конституції. Так, наприклад, не є поодинокими факти постійного подання однією особою низки звернень до одного й того ж органу (посадової особи) з аналогічних питань. Часто такі звернення навіть паралізують роботу органу чи посадової особи, яка вимушена розглядати такі звернення, наперед знаючи про результат такого розгляду та витратити час на підготовку відповідей.

Чи повинна держава встановлювати запобіжники такий поведінці особи? Питання достатньо складне та дискусійне. Наприклад, під час підготовки нового проєкту закону "Про звернення" робоча група досліджувала питання зловживання правом на подання звернень.

Необхідно наголосити, що діюча редакція Закону України "Про звернення громадян" містить єдиний запобіжник зловживання таким правом. Так, зокрема, положенням частини другої статті 8 передбачено, що не розглядаються повторні звернення одним і тим же органом від одного і того ж громадянина з одного і того ж питання, якщо перше вирішено по суті [4]. Аналогічний фільтр збережений і у новому законопроекті "Про звернення" та, крім того, доповнений, на мою думку, декларативним положенням, що суб'єкти звернення зобов'язані дотримуватися вимог Конституції України,

цього та інших законів України та актів законодавства, здійснювати надані їй права добросовісно та не зловживати ними (частина 2 статті 13 проєкту Закону України "Про звернення").

Отже з огляду на природу виникнення права на звернення, що є похідним від природних прав людини, сутність якого виявляється у взаємовідносинах громадянина з державою, парламент із урахуванням суспільного інтересу та у випадку нанесення шкоди правам та інтересам держави або інших осіб, може встановлювати окремі законодавчі запобіжники щодо унеможливлення зловживання особи своїм правом на звернення. Такі обмеження повинні мати реальний баланс розуміння та їх схвалення всіма учасниками суспільних відносин та гарантувати подальший демократичний розвиток держави.

---

1. Конституція України : Основний Закон від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 22.11.2023).

2. Резнікова В. Зловживання правом: поняття та ознаки / В. Резнікова // Університетські наукові записки, - 2013. - № 1 (45) – с. 23 - 35.

3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 22.11.2023).

4. "Про звернення громадян" : Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 22.11.2023).

Тетяна ГУДЗЬ

завідувачка кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4, кандидатка юридичних наук, доцентка

Вікторія ШЕВЧЕНКО

студентка магістратури факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

КОНЦЕПЦІЯ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ В ІНТЕРНЕТІ У РІШЕННЯХ ЄСПЛ

Інтернет інтенсивно входить у життя кожної людини по всьому світу. Однією з ключових проблем у сучасному інтернеті є питання щодо захисту персональних даних. Недостатність правового регулювання обігу персональних даних в інтернеті створює нові загрози та виклики, які потребують розробки ефективних механізмів для їхнього вирішення.

Багатьом інтернет здається місцем, де можна залишити свою ідентичність прихованою і діяти анонімно. Проте з роками стає все складніше залишатися анонімним в інтернеті. Це пов'язано як з ростом кількості користувачів та накопиченням великої кількості інформації, так і з активною діяльністю держав та розвитком технологій для перехоплення інформації. Законодавці часто не встигають наздогнати такий темп розвитку, тому правила та тенденції регулювання цієї сфери часто визначаються судами, зокрема Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ).

Питання стандартів ЄСПЛ та їх застосування є не лише теоретичними для нашої країни, оскільки згідно із Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» українські суди використовують практику ЄСПЛ як джерело права при розгляді справ. Більше того, рішення ЄСПЛ можуть бути використані як основа для внесення змін до чинного законодавства та судової практики.

У своїй резолюції 38/2018 Рада ООН із прав людини знову наголосила на тому, що права, які належать людині в офлайн, повинні мати однаковий рівень захисту й в онлайн-середовищі. Це включає свободу вираження думок незалежно від кордонів та засобів комунікації. Аналогічний підхід висловлює і ЄСПЛ, який у своїх рішеннях вказує на обов'язки держав-членів щодо забезпечення прав і основних свобод, закріплених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенція 1950 року) [1], у тому числі у сфері використання мережі «Інтернет». Наприклад, у справі «Їлдірим проти Туреччини» ЄСПЛ підкреслив, що «Інтернет став основним засобом реалізації права на свободу вираження думок та інформації громадянами, надаючи їм необхідні інструменти для участі в громадській діяльності та обговоренні важливих питань» [2].

Захист та збереження персональних даних належать до сфери приватного життя, що захищена статтею 8 Конвенції 1950 року. Стаття 8 охоплює широкий спектр питань, включаючи особисте та сімейне життя, місце проживання та конфіденційну кореспонденцію. Фактично, Європейський суд підкреслив, що захист персональних даних є критично важливим для забезпечення можливості людини користуватися своїм правом на недоторканність особистого та сімейного життя.

Основна ідея полягає в тому, що стаття 8 захищає персональні дані, які неможливо публікувати без особистого дозволу на законних підставах (наприклад, домашню адресу). Публікація інформації, яка включає повне ім'я людини, регулярно порушує право на повагу до особистого життя. Використання імені особи без її згоди також може бути розглянуте як втручання в особисте життя, особливо коли це ім'я вказує на можливу ідентифікацію особи та використовується для рекламних цілей [3].

Приватність також охоплює таємницю передачі даних, включаючи безпеку і конфіденційність листування, телефонних розмов, електронної комунікації та інших способів передачі інформації. Крім того, це охоплює й

доступ до інтернету. Також концепція приватного життя включає елементи, пов'язані з правом особи на контроль за власним зображенням. Фотографії або відео, які містять зображення особи, також захищаються статтею 8. Право на захист власних зображень охоплює право контролювати використання свого зображення, включаючи відмову від публікації, особливо у випадках, коли це може порушити особисте життя людини. Це має важливе значення у випадку розміщення фотографій на громадських або соціальних медіа, оскільки вони можуть містити дуже особисту або конфіденційну інформацію про особу або її сім'ю [4].

Однією з основних проблем, що розглядає ЄСПЛ, – це взаємозв'язок між правом на свободу слова та правом на приватність. Зокрема, виникає питання про те, яке з цих прав має пріоритет у конкретних обставинах: можливість для медіа публікувати свої матеріали чи право особи на нерозповсюдження інформації про себе. У випадках, коли розглядалися справи, пов'язані не з традиційними друкованими медіа, а з онлайн-медіа, ЄСПЛ підтвердив попередні висновки та встановив, що при розв'язанні цього питання слід враховувати такі критерії: внесок матеріалу в публічну (суспільну) дискусію, зокрема, якщо публікація стосується політичних або кримінальних питань; статус особи, про яку йдеться у матеріалі, тобто, чи є вона приватною особою, чи публічною фігурою; метод отримання інформації, включаючи добросовісність та авторитетність джерел інформації; попередня поведінка особи, щодо якої йдеться в матеріалі, наприклад, чи надавала вона коментарі до цієї публікації; потенційні наслідки публікації для особи [5].

На прикладі справи Fuchsmann проти Німеччини, розглянутої у 2017 році, ЄСПЛ визнав, що не мало місце порушення права на приватність німецького бізнесмена. У цій справі New York Times опублікувала статтю зі звинуваченнями щодо можливих зв'язків бізнесмена з кримінальним світом. Стаття була поширена як у паперовому, так і в електронному форматі видання, й також була доступна через пошукові системи. Суд виніс рішення, враховуючи, що можлива причетність бізнесмена до кримінального світу є питанням суспільного інтересу. Особа сама активно діяла в галузі медіа та міжнародних публічних відносин, що робило її публічною постаттю. Крім того, журналісти намагалися отримати коментар від нього, і він мав можливість висловити свою позицію щодо матеріалу, що готувався до публікації [6]. Отож концепція приватності в мережі «Інтернет» бере свої витоки з основоположного права на повагу до приватного життя.

Концепція приватного життя в мережі Інтернет, розглянута в рішеннях ЄСПЛ, стає особливо актуальною й у контексті російсько-української війни. Умови воєнного конфлікту між росією та Україною генерують значні виклики для концепції приватного життя. Перш за все масштабні порушення прав людини в ситуації війни викликають систематичний характер утручань у приватність громадян. У результаті масової інформаційної війни та

кібератак під загрозою опиняються конфіденційність і безпека персональних даних. Евакуація та переселення громадян в умовах воєнної загрози порушують стабільність їхнього приватного життя. Створюють небезпеку для приватності громадян й державні органи шляхом розширення впливу на всі процеси в державі в умовах збройної агресії. Ми вважаємо, що для розв'язання цих викликів має застосовуватись міжнародний тиск та моніторинг для нагляду за порушеннями прав людини та захистом персональних даних.

Розвиток та впровадження ефективних заходів для захисту від кібератак та збереження конфіденційності в інтернеті є ще одним важливим елементом захисту прав людини, й зокрема права на приватність. Також мають бути створені механізми внутрішнього правового захисту для ефективного реагування на порушення приватного життя. У цьому аспекті ЄСПЛ виходить на перше місце. Адже, по-перше, у своїх рішеннях ЄСПЛ фактично встановлює стандарти та вимоги до захисту приватного життя в Інтернеті, що спонукає держави створювати або вдосконалювати власні механізми для їх виконання. А по-друге, ЄСПЛ може використовувати свою роль для нагляду за ефективністю внутрішніх механізмів правового захисту у країнах та надавати рекомендації для їх поліпшення. Рішення ЄСПЛ здатні збільшити увагу до проблем приватного життя в Інтернеті та зміцнити роль правозахисних організацій у впровадженні та підтримці механізмів внутрішнього правового захисту.

Підсумовуючи, слід зазначити, що у сучасному цифровому світі право на приватність стикається з численними загрозами та небезпеками. Серед них – незаконне поширення та заволодіння персональними даними, транскордонне переміщення цих даних, а також недостатнє нормативне врегулювання механізмів захисту від порушень. Важливим викликом є пошук балансу між втручанням держави в приватну сферу та громадськими інтересами.

Забезпечення повноцінного захисту персональних даних у мережі «Інтернет» стає ускладненим через прогалини в регулюванні та відстеженні можливих порушень «приватності» від інших суб'єктів. В Україні до цих проблем додаються загрози, пов'язані з російською агресією.

У цьому контексті Європейський суд з прав людини виконує основну роль у гарантуванні захисту приватності особи. Він встановлює стандарти та регулює відносини між особою та державою, формуючи правові стандарти захисту приватного життя та визначаючи обсяг захисту персональних даних в контексті європейського права.

---

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

2. Case of Ahmet Yildirim and others v. Turkey № 3111/10. 18 December 2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115705>.

3. Войнов М. Інформаційна безпека: що робити у разі витоку конфіденційної інформації з хмарного сховища? // Україна кримінальна : сайт. 09.11.2023. URL: <https://cripo.com.ua/likbez/informatsijna-bezpeka-shho-robyty-u-razi-vytoku-konfidentsijnoyi-informatsiyi-z-hmarnogo-shovyshha/>

4. Правові засоби захисту та відновлення прав користувачів Інтернету в Україні в контексті застосування Посібника Ради Європи з прав людини для інтернет-користувачів за ред. А. В. Пазюка. К. : ФОП Клименко, 2015. 128 с.

5. Правдиченко А. Питання інтернет-приватності у рішеннях Європейського суду з прав людини: тенденції останніх років // Реанімаційний Пакет Реформ : сайт. 19.11.2019. URL: <https://rpr.org.ua/news/pytannia-internet-pryvattnosti-u-rishenniakh-yevropeys-koho-sudu-z-prav-liudyny-tendentsii-ostannikh-rokiv/>

6. Буга В. В., Турбін Д. О. Право на забуття в системі захисту персональних даних. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 1 (70). С. 46–53.

Алла ДЕМИЧЕВА

*фахівчиня з протидії гендерно
зумовленому насильству міжнародної
гуманітарної організації FHI360,
кандидатка соціологічних наук, доцентка*

ПРАВА ЛГБТІК+ СПІЛЬНОТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ІНСТИТУЦІЙНА ТА СОЦІОКУЛЬТУРНА ПРОЄКЦІЯ

У соціумі існують чіткі уявлення щодо сексуальних ролей, що типізують сексуальну поведінку, сексуальну техніку, задають рамки сексуальних сценаріїв та оцінюють їх з погляду нормативних зразків. Тобто сексуальна ідентичність людини зумовлена способами інтерпретації тої чи тої поведінки на основі наявних зразків дій, адекватних культурі і конкретному контексту. З погляду постмодернової рефлексії сексуальність інтерпретують як індивідуальний продукт, який є потенційно й актуально плюральним, однак при цьому сконструйованим та контрольованим [2, с.41]. Дж. Батлер розвиває цю ідею та вслід за М. Фуко стверджує, що виробництво сексуалізованих тіл в культурі завжди здійснюється через владний регулятивний апарат гетеросексуальності. Норма статі, за Дж. Батлер, «цитує» норму соціального закону, завжди сексуальність побудована через репресивні практики виключення, заперечення й ієрархії та відбувається через репресивний механізм «примусу гетеросексуальністю» [1, с.105].

Існування норми відбувається через дискримінацію невідповідних цій нормі соціальних груп. Отже, гомосексуальність є варіантом зіткнення наявних практик і легітимного дискурсу. Щодо наявних практик, то згідно з даними опитування Ipsos LGBT+ Pride 2023 (опитано 22500 осіб), в середньому 9% дорослих у 30 країнах ідентифікують себе як ЛГБТ+, з різкою різницею між поколіннями. Зокрема, 3% опитаних ідентифікують себе як

лесб'янки або геї, 4% – як бісексуали, 1% – як пансексуали або омнісексуали, 1% – асексуали. Представники покоління Z вдвічі частіше, ніж міленіали і в чотири рази частіше, ніж представники поколінь X та бумерів ідентифікують себе як бісексуалів, пансексуалів/омнісексуалів та асексуалів [8].

Стигматизація гомосексуальності в українському суспільстві залишається помітною, хоча спостерігаємо позитивну динаміку. Наведемо результати всеукраїнського соціологічного дослідження «Що українці знають та думають про права людини: оцінка змін (2016 - 2020)», проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва протягом жовтня 2020 р. в контексті ставлення до носіїв іншої сексуальності. Так, у 2020 р. як ознаку, за якою найбільше дискримінують українців, сексуальну орієнтацію назвали 26% (умовне третє місце) [6, с. 35]. Відповідаючи на запитання, чи потрібно обмежувати (безумовно чи за певних обставин сукупно) права певних соціальних груп, 42 % опитаних назвали ЛГБТІ спільноту [там же, с. 32]. За даними опитування КМІС у вересні 2023 р., 34% опитаних вважають, що в Україні є дискримінація за сексуальною ознакою (умовно друге місце) [3, с.68].

На жаль, широкомасштабне вторгнення в Україну спричинило зростання гомофобного дискурсу. Війна зробила знов актуальною ту «токсичну маскулінність», яка базується на обмеженій емпатії, агресивності, культурі фізичної сили, ризикованій поведінці тощо. Така маскулінність включає як базовий атрибут виключну (гіпер)гетеросексуальність, неприйняття сексуальних варіацій. При цьому відома правозахисна організація Freedom House зазначає, що у 2022 р. було зафіксовано 105 випадків дій на ґрунті гомофобії / трансфобії, дискримінації та інших порушень прав людини, це менше, ніж у попередні роки, зокрема у 2021 р. – 141, у 2020 р. – 188 [7, с 5]. З одного боку, це втішно, з іншого – експерти зазначають, що ці цифри не відображають реальний стан речей. У період воєнного стану, порівняно з мирним часом, суттєво збільшилася кількість проявів гомофобії / трансфобії, в т.ч. із застосуванням фізичного насильства і навіть катувань з боку представників правоохоронних органів, зокрема поліції: прояви гомофобії / трансфобії з боку правоохоронців за 2021 рік – 4 з 19 випадків, а у 2022 р. – 17 з 21 випадку [7, с. 7]. Також спостерігається тенденція, коли потерпілі відмовляються звертатися за захистом своїх прав до правоохоронних органів через зневіру в ефективності такого захисту, а також через страх піддатися вторинній дискримінації з боку правоохоронців.

Практично весь український ЛГБТІК+ рух із перших днів російської агресії продемонстрував патріотичне ставлення до захисту країни, включився у волонтерську діяльність. Багато небінарних людей були мобілізовані або добровільно пішли на службу до ЗСУ, Національної гвардії та сил ТРО. Переважна більшість ЛГБТІК+ військовослужбовців воліють не розголошувати свою сексуальну орієнтацію або гендерну ідентичність поза

межами вузького кола довірених осіб, побоюючись негативної реакції. Як зазначається у звіті моніторингової мережі «Наш світ» за 2022 р., деякі не приховують своєї сексуальної орієнтації або їхнє оточення випадково дізнається про неї. Згідно з численними свідченнями, у більшості випадків це не спричиняє серйозних проблем, але інколи ЛГБТІК+ військові можуть стикнутися з цькуванням, дискримінацією та навіть насильством з боку своїх товаришів по службі [5, с.30]. За 2022 р. зафіксовано 16 порушень прав ЛГБТІК+, у 15 з цих випадків були задокументовані порушення з боку військовослужбовців ЗСУ/ТРО: 12 випадків мали ознаки злочинів ненависті, а 4 – інцидентів ненависті (за методологією БДППЛ/ОБСЄ). У 6 кейсах було порушено право на повагу до приватного життя, у 13 кейсах потерпілі зазнали дискримінаційного ставлення через ознаки сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності [там же, с.8].

Особливими проблемами під час війни для ЛГБТІК+ спільноти є утиски з боку окупаційної влади на тимчасово окупованих територіях; проблеми, пов'язані з відсутністю офіційного визнання одностатевих сімейних пар (шлюбу чи зареєстрованого цивільного партнерства), в результаті чого одностатеві партнер(к)и військовослужбовців позбавлені фактично будь-яких прав близьких родичів або членів сім'ї; специфічні проблеми трансгендерних осіб (огляд медичної комісії при центрах комплектації, відсутність медичних гормональних препаратів та ін.); обмежена кількість прихистків для представників спільноти в Україні; перетин кордону; становище за кордоном в евакуації (наприклад, Німеччина чи Швеція є більш дружніми до ЛГБТІК+, в Польщі чи Угорщині рівень гомофобії значно вищий); заборона масових заходів тощо. Найбільш обговорюваними у публічному просторі темами, що стосуються ЛГБТІК+, є участь небінарних людей у війні та легалізація в Україні одностатевих цивільних партнерств.

Таким чином, стигматизація, дискримінація, гомофобне ставлення до ЛГБТІК+ людей сприяють виключенню носіїв іншої сексуальності із суспільних процесів, обмежують їхній доступ до ресурсів, перешкоджають їхній реалізації та сприяють порушенню прав людини. Дія соціокультурного дискурсу в деяких країнах підкріплюється юридичним контролем. Так, натеper 72 держави досі підтримують кримінальну відповідальність за одностатеві сексуальні стосунки між дорослими людьми за взаємною згодою, а у 8 державах такі стосунки дозволено карати смертним вироком [4, с.6].

Україна в контексті європейської інтеграції має йти шляхом дотримання прав людей, незважаючи на їхню сексуальність. Є ряд позитивних ознак на цьому шляху, зокрема поступове збільшення тих, хто толерує різну сексуальність, виступає за рівність прав всіх українців, краще ставлення до ЛГБТІК-спільноти; фіксується збільшення толерантності з боку журналістів; активно працює об'єднання «Українські ЛГБТ військові за рівні права»; влітку до Прайд-місяця долучилися оператори мобільного зв'язку

Kyivstar, Vodafone, Lifecell з підтримкою, до підтримки Прайд-місяця у соцмережах долучилися «Укрпошта», Мережа Ланет, Музей Ханенків та інші установи й організації. 1 червня 2023 р. ЄСПЛ визнав Україну винною у порушенні Європейської конвенції з прав людини щодо заборони дискримінації та права на особисте й сімейне життя та зобов'язав Україну визнати стосунки ЛГБТ-пар. Наразі до Верховної Ради внесено законопроект про реєстровані цивільні партнерства, якими можуть скористатися як військові, так і цивільні, а зареєструвати можна як одностатеві, так і різностатеві пари. Тобто є шанс, що українська ЛГБТК-спільнота, яка досі фактично невидима для національного законодавства, отримує рівні з іншими громадянами права, а Україна остаточно зробить вибір на користь демократичних цінностей, поваги до прав людини та її гідності.

---

1. Батлер Дж. Меланхолический гендер. Отторгнутая идентификация. Перев. с англ. *Гендерные исследования*. 1998. № 1. С. 101-121.

2. Демичева А. Право на тіло: в полоні соціокультурного та юридичного дискурсів. *COPERNICUS. Political and Legal Studies*. Vol. 1, Issue 2 (June 2022). PP. 40-48.

3. Дослідження громадської думки для Консультативної місії Європейського Союзу в Україні. Київський міжнародний інститут соціології, вересень 2023. URL: https://kiis.com.ua/materials/pr/20231026_r/AReport_PublicSurvey_EUAM_sept2023_ukr_public.pdf

4. Забезпечення прав людини для ЛГБТІ та включення їх у суспільні процеси: посібник для парламентаріїв_ок. Видання Програми розвитку ООН та організації «Парламентарії за глобальні дії». URL: https://www.pgaction.org/pdf/LGBTI_Handbook_UA.pdf

5. ЛГБТК і війна. Звіт про специфічні проблеми української ЛГБТК спільноти з початку нового етапу російського вторгнення. Центр «Наш світ», Київ, 2022. URL: <https://gay.org.ua/publications/Report-on-LGBTQ-and-war-ukr.pdf>

6. Що українці знають і думають про права людини: загальнонаціональне дослідження, третя хвиля (2016–2018–2020): скорочена версія. Київ : Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва; Центр прав людини ZMINA. 2021. 84 с.

7. Freedom House про злочини на ґрунті ненависті в Україні. Звіт за 2022 р. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2023-04/FH-AnnualReport2022-UA_v05.pdf

8. Pride month 2023: 9% of adults identify as LGBT+. URL: <https://ipsos.com/en/pride-month-2023-9-of-adults-identify-as-lgbt>.

Ірина ДРОК

*т.в.о. завідувача навчально-наукової
лабораторії з дослідження проблем
превентивної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидатка юридичних наук, доцентка*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НА ЗАХИСТ

Питання реалізації права поліцейських на захист завжди було предметом дослідження науковців, а також одним із дискусійних питань практики застосування норм законодавства України. Актуальність обраного напрямку дослідження обумовлена державною службою, на якій перебувають поліцейські, а також переліком тих обмежень, які на них покладаються у зв'язку із їхніми функціями. Однак маємо констатувати наявність законодавчого закріплення права поліцейських на захист.

Право на вступ до профспілки є конституційним правом кожного громадянина України. Так, згідно зі статтею 36 Конституції України громадяни мають право брати участь в діяльності, вступати до профспілки для захисту своїх трудових та соціально-економічних прав [1]. Профспілками є громадські організації, які по суті об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за професійною діяльністю. Усі профспілки мають рівні права. Передбачити обмеження щодо вступу до профспілок може лише Конституція або закони України.

Поліцейські також мають право забезпечувати усі свої права, свободи та законні інтереси, передбаченим законом способом [2]. Зокрема, однією із гарантій професійної діяльності поліцейських є можливість утворення професійних спілок з метою захисту їх трудових, соціально-економічних прав та інтересів (пункт 11 статті 62, стаття 104 Закону України «Про Національну поліцію») [2]. Безпосередньо законодавець наголошує, що професійні поліцейські спілки при здійсненні своїх повноважень враховують обмеження, встановлені законом для поліцейських [2]. Акцентована увага на тому, що профспілкам поліції та їх членам забороняється організовувати страйки та брати в них участь [2].

Водночас маємо констатувати, що закон не закріплює адміністративно-правовий статус професійних поліцейських спілок. Тобто на законодавчому рівні не визначена мета їх діяльності, основні завдання, права, обов'язки, відповідальність тощо. Можемо констатувати, що загальні засади діяльності професійних спілок поліцейських врегульовані Законом України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [3], а конкретний адміністративно-правовий статус кожної такої професійної спілки

визначений в Статуті організації. Відповідно вважаємо за доречне в Законі України «Про Національну поліцію» більш детально визначити особливості адміністративно-правового статусу поліцейських профспілок.

Наприклад, у складі Національної поліції створено Всеукраїнську профспілку Національної поліції, яка діє на підставі національного законодавства та Статуту Всеукраїнської профспілки Національної поліції, затвердженого третім з'їздом Всеукраїнської профспілки Національної поліції (протокол № 3 від 10 вересня 2021 р.) [4]. Основною метою діяльності цієї профспілки є здійснення представництва та захист трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілки в органах державної влади та місцевого самоврядування, у відносинах з роботодавцями, їх об'єднаннями та іншими об'єднаннями громадян [4].

Також слід наголосити на звуженні повноважень профспілки поліцейських у порівнянні з іншими профспілковими організаціями, що здійснюють свою діяльність на підставі норм Кодексу законів про працю. Наприклад, згідно з Кодексом роботодавець має узгоджувати деякі управлінські та кадрові рішення саме з профспілковою організацією, зокрема щодо звільнення працівників [5]. Таке положення не притаманне поліцейським профспілкам, діяльність яких в основному зводиться до видачі її членам новорічних дитячих подарунків, подекуди надання пільг для санітарно-курортного лікування тощо. Тобто формальне здійснення обов'язків, пасивна професійна позиція в суспільстві та спільноті поліцейських.

На підставі викладеного маємо констатувати наявність проблем функціонування професійних спілок поліцейських, які є пережитком минулого. Проблеми стосуються як нормативно-правового визначення адміністративно-правового статусу таких організацій, так і трансформаційних процесів в діяльності самих профспілок поліцейських, які мають спрямувати всі зусилля на реалізацію оновлених принципів функціонування. Такими принципами можуть бути: визнання прав члена профспілки найбільшою цінністю; прозорість; незалежність; формування єдиної згуртованої спільноти поліцейських; активна життєва та професійна позиція членів профспілки; здійснення представництва та захист прав і інтересів членів профспілки; постійне удосконалення умов праці поліцейських, наближення їх до міжнародних стандартів та інші.

Позиція щодо необхідності оновлення діяльності професійних спілок поліцейських вже була озвучена в колі науковців [6, с. 281], однак не всі запропоновані шляхи такої реорганізації вважаємо прийнятними. Наприклад, позиція молодого науковця Дяченко О.О. щодо запровадження здійснення контролю за діяльністю профспілок поліцейських [6, с. 281] видається взагалі незаконною, адже згідно з чинним законодавством діяльність таких організацій є незалежною, невідповідною і неконтрольованою органами державної влади та місцевого самоврядування, роботодавцями, іншими громадськими організаціями, політичними партіями [3, стаття 12].

Підсумовуючи, наголосимо на нагальній потребі здійснення заходів щодо реорганізації професійних спілок поліцейських, активізації їх діяльності з урахуванням визначених законодавством загальних принципів роботи подібних формувань.

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр#Text> (дата звернення: 01.12.2023).

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 01.12.2023).

3. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 № 1045-XIV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text> (дата звернення: 01.12.2023).

4. Статут Всеукраїнської профспілки Національної поліції. URL: https://www.vpnpu.com.ua/wp-content/uploads/2022/02/Statut-nova-redaktsiia__1.pdf (дата звернення: 01.12.2023).

5. Кодекс законів про працю України від 11.12.1971 № 322-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 01.12.2023).

6. Дяченко О.О. Функціонування професійних спілок у Національній поліції України як складової правового захисту поліцейських: адміністративно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 278-281. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/66>.

Юлія ЗАВГОРОДНЯ

доцентка кафедри теорії

та історії держави і права,

кандидатка юридичних наук, доцентка

Станіслав ОБОЯНЦЕВ

здобувач вищої освіти

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ (за матеріалами справ проти України)

Відповідно до приписів Конституції України головним обов'язком Української держави є забезпечення прав людини [1]. Наголосимо, що вказані права властиві всім людям, незалежно від раси, кольору шкіри та інших ознак, у тому числі й віку. Людина народжується з правами. Саме у цьому контексті важливим є вивчення діяльності тих органів, що захищають права людини від порушень з боку держави, з погляду виявлення

особливостей захисту прав дитини.

Вкажемо також на те, що існують особливості реалізації прав дітьми, що і обумовлює необхідність виокремлення прав дитини. Діти відрізняються від повнолітніх осіб за фізичним та емоційним розвитком, пізнавальними можливостями та залежністю від дорослих для задоволення своїх потреб. Визнання прав дитини враховує ці особливості та забезпечує їхній захист та розвиток. Окрім цього, врахування прав дитини дозволяє створити систему захисту від насильства, експлуатації та зловживань, яка враховує особливості вразливості дітей.

Окрім цього, визнання прав дитини сприяє їхній участі у житті суспільства. Діти мають право висловлювати свою думку та брати участь у різних аспектах свого життя, забезпечуючи їхню активну роль у формуванні власної долі та суспільства в цілому. Права дитини визнають, що діти мають особливі потреби і здатності, які відрізняють їх від дорослих. Права дитини передбачають захист від будь-якої форми насильства, зловживання та експлуатації.

Відтак права людини і права дитини взаємодіють та доповнюють одне одного, хоча є певні особливості, які враховуються при визначенні цих прав та механізмів їх захисту. Права дитини, як і права людини, ґрунтуються на основоположному принципі гідності та рівності всіх людей; взаємозв'язок цих прав спрямований на створення справедливого і безпечного соціального середовища для всіх.

Для України обрана нами тема є важливою, виходячи також зі значимості практики Європейського суду з прав людини для національної правової системи, зокрема, її розвитку, а також визначенням цієї практики джерелом національного права [2].

Оскільки діяльність Європейського суду з прав людини ґрунтується на положеннях Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (як в процесуальному, так і матеріальному аспектах), а сама Конвенція не містить безпосередньо норми, яка визначала б права дитини (саме як права дитини), то може виникнути питання про доцільність розгляду тематики забезпечення прав дитини означеною правозахисною інституцією. Однак аналіз практики цього Суду дозволяє спростувати вказаний сумнів.

Так, у першу чергу згадаємо рішення страсбурзького суду у справі «М.С проти України» (заява № 2091/13), у якій розглядалось питання неспроможності органів державної влади належним чином визначити місце проживання дитини (суди) та провести ефективне розслідування ймовірного сексуального насильства над донькою (органи досудового розслідування).

Важливими у контексті нашого предмету дослідження є наступні висновки Європейського суду з прав людини:

- по-перше, Суд вказав, що «становище дітей відповідно до статті 34 потребує уважного розгляду, оскільки вони, як правило, змушені покладатися на інших, щоб надавати свої претензії та представляти їхні

інтереси... Таким чином слід уникати обмежувального або технічного підходу в цій сфері, і чільним моментом у таких випадках є те, що будь-які серйозні питання щодо поваги до прав дитини повинні бути розглянуті»;

- по-друге, Суд нагадав, що заходи, застосовані державою для захисту дітей від дій, які підпадають під сферу дії статті 8, повинні бути ефективними і зобов'язання провести ефективне розслідування є зобов'язанням не результату, а засобів, вказавши, що повномасштабне розслідування було розпочато із запізненням; ще пізніше (приблизно через два роки після вчинення стверджуваного злочину) органи влади допитали дитину заявника в рамках кримінального провадження та провели судово-психіатричну експертизу [3].

У справі «Мамчур проти України» (заява № 10383/09) розглядалось питання неспроможності органів влади забезпечити участь у вихованні дитини.

Важливими у контексті нашого предмету дослідження є наступні висновки Європейського суду з прав людини:

- по-перше, вказівка Суду на те, що слід розглядати скарги щодо порушення батьківських прав заявника за ст. 8 Конвенції (право на приватність) окремо та у зв'язку зі ст. 14 Конвенції (заборона дискримінації) (заявник має II групу інвалідності і може ходити лише на милицях) і окремо за ст. 6 (право на справедливий суд);

- по-друге, «ст.8 Конвенції включає як право батьків на вжиття заходів для повернення дитини, так і обов'язок національних органів влади вживати такі заходи» [4].

Згадаємо також справу «Савіни проти України» (заява № 39948/06), у якій Суд встановив порушення ст. 8 Конвенції у зв'язку з відібранням дітей у заявників, які є сліпими з дитинства. Суд вказав, що «взаємне користування товариством один одного батьками та дитиною є основоположним елементом сімейного життя і що національні заходи, які перешкоджають такому користуванню, становлять втручання в права, захищені статтею 8» [5].

Тож розглянуті рішення Європейського суду з прав людини мали значний вплив на розвиток законодавства та судової практики в Україні. Вони сприяли вдосконаленню системи захисту прав дітей під час розгляду заяв про насильство та жорстоке поводження з ними; у процесі забезпечення прав батьків на виховання та спілкування з дітьми, а також захисту дітей від насильства.

---

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.

2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини. Закон України від 23 лютого 2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.

3. Case of M.S. v. Ukraine. Application no. 2091/13. 11 July 2017. URL <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-175140>.

4. Case of Mamchur v. Ukraine. Application no. 10383/09. 16 July 2015. URL <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-156388>.

5. Case of Saviny v. Ukraine. Application no. 39948/06. 18 December 2008. URL <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-90360>.

Ірина ДРУЖКОВА

*доцентка кафедри теорії
та історії держави і права*

Одеського державного

університету внутрішніх справ,

кандидатка історичних наук, доцентка

АВТОРСЬКЕ ПРАВО НА ПІВДНІ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Південь України в кінці ХІХ - на початку ХХ століття входив до складу Російської імперії. У 1887 році Російська імперія приєдналася до Бернської конвенції про захист літературних і художніх творів, це призвело до внесення змін у законодавство імперії та встановлення нових стандартів охорони авторських прав, що відповідали міжнародним нормам.

У зв'язку з приєднанням до Бернської конвенції Російська імперія зобов'язувалась впровадити відповідне законодавство. У 1911 році був прийнятий новий Закон про авторське право, який докладно регулював права авторів і визначав строки захисту авторських прав.

У Російській імперії до революції 1917 року і пізніше існували різні закони, які регулювали питання авторського права. Однак це було не так конкретно і систематично, як у сучасних системах авторського права.

Російська імперія приєдналася до Бернської конвенції щодо захисту літературних та художніх творів в 1887 році, проте слід відзначити, що дотримання положень конвенції не завжди було безперечним і призводило до різних тлумачень та застосувань з боку імперії. Однією з проблем було те, що Російська імперія ратифікувала конвенцію, але залишалася на довгий час поза системою світових авторських прав, яка регулювалася Бернською конвенцією. Зокрема, це стосувалося проблем щодо взаємодії з іншими країнами, які брали участь у конвенції [3].

Певні невідповідності в законодавстві імперії та практиці виникали через ряд причин: труднощі в адаптації місцевого законодавства до міжнародних стандартів, а також політичні та економічні обставини.

Упродовж часу Російська імперія вносила зміни до свого законодавства, намагаючись відповідати міжнародним стандартам. Проте не завжди це призводило до повної гармонізації та ефективного захисту авторських прав відповідно до Бернської конвенції.

У зазначений період в Російській імперії існували випадки порушення авторських прав, але інформація про такі події була дуже обмеженою. Такі ситуації були типовими в той час через відсутність чіткої і ефективної системи захисту авторських прав. Захист прав творців у музичній галузі у Російській імперії був менше розвинений, порівняно із сучасними стандартами, і подібні справи демонстрували проблеми в цій області на той час.

На початку ХХ століття в Російській імперії існувало ряд законів, які регулювали авторське право. Один із найважливіших законів у цій сфері був прийнятий у 1911 році. З нього можливо визначити деякі основні положення щодо авторського права в той період.

У Бернській конвенції, яка була прийнята в 1886 році, встановлені міжнародні стандарти авторського права. Країни-учасниці конвенції зобов'язані були надавати авторам захист на своїй території відповідно до зазначених угод термінів та умов [1].

На початку ХХ століття в імперії виникла потреба в сучасному та ефективному законодавстві з питань авторського права. Попередні закони не відповідали вимогам часу, і нові реалії суспільства вимагали нових нормативів.

Приєднання Російської імперії до Бернської конвенції призвело до необхідності впорядкування внутрішнього законодавства у сфері авторського права. Бернська конвенція встановлювала міжнародні стандарти щодо захисту авторських прав, і країни-учасниці зобов'язані були адаптувати своє внутрішнє законодавство до цих стандартів.

Уряд імперії створив робочу групу для розроблення нового закону про авторське право. Результатом роботи цієї групи був проект закону "об авторскомъ правѣ", який був представлений для розгляду і прийняття [3].

Закон був прийнятий та підписаний царем у 1911 році. Його введення спрямовувалося на створення системи, яка враховувала потреби авторів, видавців та громадськості в контексті культурного і господарського середовища, що розвивалося [2].

Щодо порівняння текстів і встановлення спільних або відмінних положень важливо взяти сам текст закону 1911 року про авторське право та текст Бернської конвенції. Основні положення закону "об авторскомъ правѣ" (1911): термін захисту згідно із законом становив – протягом життя автора і 50 років після його смерті; закон надавав захист іноземним авторам у Російській імперії на тих же умовах, як і російським авторам; закон не вимагав обов'язкової реєстрації для надання авторських прав; встановлювалась можливість оскарження рішень суду в порядку і в строки, визначені законом; закон передбачав можливість використання творів без згоди автора для навчальних, наукових, релігійних чи соціальних цілей [4].

Якщо порівняти з Основними положеннями Бернської конвенції, то маємо практично те ж саме, мінімальний термін захисту – життя автора плюс 50 років, захист для іноземних авторів, якщо їх твір опубліковано в країні-учасниці конвенції; відсутність обов'язкової реєстрації; визначалася можливість судового захисту авторських прав, а також були вказані винятки із застосування авторських прав для окремих випадків використання творів [1].

У цілому обидва документи включають основні принципи авторського права, подібні до міжнародних стандартів, встановлених Бернською конвенцією. Фактично закон 1911 року практично повністю наслідував Бернську конвенцію.

Цей закон був важливим кроком в розвитку правової системи Російської імперії та сприяв гармонізації її законодавства з міжнародними стандартами авторського права.

Приєднання імперії до Бернської конвенції було обумовлене рядом причин, які включали культурні, економічні та міжнародно-політичні питання. Бернська конвенція створювала міжнародні стандарти щодо захисту авторських прав. Приєднання до конвенції дозволяло Російській імперії взаємодіяти з іншими країнами-учасницями на основі спільних правил та зобов'язань, допомагало зміцнити систему захисту авторських прав. Це було важливо для створення стабільної правової основи, яка сприяла б розвитку та стимулювала творчість.

Захист авторських прав сприяв розвитку видавничої справи. Видавці та автори отримували правовий захист своєї інтелектуальної власності, що було стимулом для розширення культурного та освітнього виробництва.

Приєднання до міжнародних конвенцій демонструвало готовність імперії взяти на себе обов'язки міжнародного співтовариства. Це підвищувало престиж імперії на міжнародній арені.

Воно мало також політичний аспект, спрямований на покращення стосунків із західними країнами та входження в міжнародну спільноту. Забезпечення адекватного захисту авторських прав мало бути стимулом для творчості та інновацій в суспільстві. Це сприяло б розвитку культурної та наукової сфер.

Таким чином, приєднання Російської імперії до Бернської конвенції сигналізувало про бажання виконувати міжнародні стандарти в сфері авторського права, сприяти розвитку культури та економіки, а також позиціонувати себе на світовій арені. Хоча слід зауважити, що Російська імперія не приєдналася до Бернської конвенції відразу після її прийняття у 1886 р. В першу чергу через специфічну видавницьку традицію, яка спиралася на порушення авторського права. Крім того, діяла система цензури, яка існувала в Російській імперії і заважала прийняттю міжнародних норм щодо свободи творчості та розповсюдження інформації.

Протягом історії розвитку авторського права в Російській імперії, після приєднання до Бернської конвенції в 1887 році та Закону про авторське право 1911 років, законодавство на цих теренах наближується до європейських зразків. Оскільки Південь України був одним з найрозвинутіших регіонів, то і провадження змін проходило тут швидше, ніж на інших територіях.

---

1. Convention de Berne pour la protection des œuvres littéraires et artistiques URL: <https://www.wipo.int/export/sites/www/treaties/en/docs/pdf/berne.pdf>.

2. Вірченко В.В. Правова регуляція авторського права на українських землях в країнах Європи та Україні. URL: [http://zt.knute.edu.ua/files/2013/3\(68\)/uazt_2013_3_14.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2013/3(68)/uazt_2013_3_14.pdf).

3. Міхневич Л.В. Правова регуляція авторського права на українських землях в Російській імперії. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/11/4.pdf>.

4. Об авторском праве 1911 года. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/2376>.

Юлія ЗАВГОРОДНЯ

*доцентка кафедри теорії
та історії держави і права,
кандидатка юридичних наук, доцентка*

Єлизавета ПАВЛУХ

*здобувачка вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЇ ПІЗНАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Важливою складовою пізнання прав людини, як і будь-яких інших правових явищ (якщо мова йде про наукове пізнання), є визначення і опис методології. Обрання методологічних засобів важливе для наукового пізнання прав людини, оскільки допомагає створити системне та логічне бачення вивчення цього складного явища. Методологія визначає той інструментарій, який вчені використовують для дослідження прав людини.

Методологія включає в себе підходи, методи дослідження, терміни та концепції, які використовуються в наукових дослідженнях прав людини; це є важливою передумовою для об'єктивного та системного розгляду цього питання, сприяючи формуванню обґрунтованих висновків та рекомендацій для подальшого розвитку і захисту прав людини.

Водночас варто зазначити таке. В основу пізнання прав людини має бути покладено аксіологічну складову (а, відтак, і ментальну складову). Так, у цьому контексті слід згадати висновок вітчизняних вчених про те, що «Складовою гносеології правових явищ має бути превалююча концепція розуміння права, що спричиняє необхідність урахування ідеологічного фактору та застосування аксіологічного та герменевтичного підходів. Вихідним положенням пізнання правових явищ має бути соціокультурна природа самого права» [1, с. 11].

Однією з проблематик, пов'язаних з обраним нами предметом дослідження, є відсутність усталеного розуміння структури методології правових явищ.

Однак у цьому дослідженні ми зосередимо увагу саме на аксіологічній складовій пізнання прав людини. Аксіологічна складова пізнання прав людини стосується зосередження уваги на ціннісних аспектах досліджуваного предмета, на тих ціннісних складових, які лежать в основі концепції прав людини. Вказане передбачає розгляд цінностей, які визнаються та захищаються в межах царини прав людини, і визначення їхньої ролі у формуванні та розвитку цього правового поняття.

У цьому контексті вкажемо на те, що цілком очевидною є наявність

декількох систем прав людини. Йдеться про американську систему прав людини, азійську, європейську тощо. Різні системи прав людини відображають різноманіття історій, культур, традицій та правових підходів різних регіонів світу. Різні системи прав людини можуть визначати та інтерпретувати права та свободи відповідно до своїх контекстів.

Так, згадаємо європейську систему прав людини, основні положення якої відображено у Європейській конвенції з прав людини та практиці Європейського суду з прав людини. Американська система базується на Американській конвенції з прав людини та діяльності Міжамериканської Комісії з прав людини. Африканська хартія прав людини і народів створює основу для захисту прав на континенті.

Важливо враховувати, що кожна з цих систем має свої особливості, і права можуть бути трактовані різним чином в залежності від конкретного регіонального контексту. Успіх та ефективність цих систем залежать від рівня зобов'язань держав, які підписали та ратифікували відповідні конвенції, а також від здатності використовувати правозахисні інструменти в конкретному контексті.

Водночас слід пам'ятати і про Загальну декларацію прав людини, відповідно до якої «загальне розуміння характеру цих прав і свобод має величезне значення для повного виконання цього зобов'язання» [2].

Однією з центральних аксіологічних складових теорії прав людини (що відображена у Загальній декларації прав людини та сформована у межах європейської традиції права) є гідність людини. Гідність розглядається як фундаментальне поняття, що визначає права та свободи людини. Вона діє як цінність, яка перебуває в основі усіх прав людини та визначає необхідність поваги та захисту кожної особи. Гідність визнається як основоположна цінність та основа прав людини. Поняття гідності в контексті прав людини означає, що кожна людина має невід'ємне право на повагу, гідність та рівність у всіх сферах життя. Це головна ідея, яка пронизує визначення та гарантії прав людини в різних міжнародних та національних правових системах. Гідності не можна позбавити, гідність не може бути ніким обмежена. Людська гідність пов'язана із свободою та автономією. Це означає право кожної людини вирішувати основи свого життя, обирати свої переконання та жити відповідно до власної свободи в межах правового порядку. Концепція гідності є основою для багатьох міжнародних документів. Гідність виступає як етичний принцип та юридичний стандарт, що визначає, як повинні взаємодіяти індивід та суспільство в контексті прав та свобод людини.

Однак людську гідність, як і мораль, навряд чи можна вивести логічними засобами, що, безумовно, впливає на методологію пізнання цього явища та вказує на необхідність гносеології самих засобів пізнання прав людини. При цьому складовою частиною цих засобів має бути аксіологічний підхід. Дослідження аксіологічної складової пізнання прав людини дозволяє

глибше розуміти цінності, що формують концепцію прав людини, і визначити, як ці цінності впливають на реалізацію та захист прав людини в різних соціокультурних та політичних контекстах. Аксіологічний підхід допомагає розкрити глибинні моральні та етичні принципи, що лежать в основі прав людини.

---

1. Кучук А.М., Пекарчук В.М. Методологія правових явищ в умовах сучасного правового дискурсу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 1 (42). С. 9-12.

2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.

Наталія ЗАХАРЧУК-БОРИСЕНКО
суддя Дніпропетровського
окружного адміністративного суду

ДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

У наш час, коли здійснюються активні зміни в державно-правовій сфері та підшукуються оптимальні моделі взаємодії між державою і суспільством, постає питання створення ефективної системи виконавчої влади, здатної ефективно забезпечувати права людини, удосконалення системи захисту прав людини у публічно-правових відносинах. Зрозуміло, що функціонування такої системи має здійснюватися відповідно до приписів Конституції України та ґрунтуватися на демократичних засадах у сфері прав людини.

Забезпечення прав і свобод людини, як найвищої соціальної цінності стає провідним напрямом, взаємовідносин між органами виконавчої влади та фізичними і юридичними особами. Важливого значення ця вимога відіграє при реалізації органами виконавчої влади адміністративного розсуду, коли можна обирати декілька варіантів поведінки. Органи виконавчої влади та їх посадові особи, діючи в рамках різноманітних правових відносин, використовують адміністративний розсуд у сферах правотворчості та правозастосування, і таким чином здійснюють численні публічно-владні управлінські функції. Внаслідок реалізації публічно-владних управлінських функцій можливі порушення прав, свобод та інтересів осіб у публічно-правових відносинах, що обумовлює звернення останніх до адміністративного суду за захистом. І тут важливе значення відіграють суди, які керуючись принципом верховенства права, мають прийняти законне, обґрунтоване та справедливе судові рішення.

Розглядаючи публічно-правові спори, адміністративні суди при вирішенні спорів керуються принципом верховенства права, відповідно до

якого, зокрема, людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини [1].

Крім того, відповідно до приписів ч. 2 ст. КАС України захист порушених прав, свобод чи інтересів особи, яка звернулася до суду, може здійснюватися судом також в інший спосіб, який не суперечить закону і забезпечує ефективний захист прав, свобод, інтересів людини і громадянина. Суд може вийти за межі позовних вимог, якщо це необхідно для ефективного захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень (ч. 2 ст. 9 КАС України) [1].

Вказані положення кодексу свідчать про можливість у адміністративного суду, з урахуванням обставин справи, діяти дискреційно, тобто використовувати судовий розсуд при вирішенні спору, керуючись принципом верховенства права та засадами ефективного правосуддя.

Наявність дискреційних повноважень також є однією з передумов для того, щоб судова влада могла діяти самостійно та незалежно. Суддям необхідно мати абсолютну незалежність при прийнятті судових рішень у справах, які вони розглядають. Судді, керуючись верховенством права, загально визнаними нормами та стандартами у сфері прав людини, практикою ЄСПЛ, можуть спиратися на своє внутрішнє переконання і здійснювати власне тлумачення обставин справи, чинного законодавства та застосовувати останнє. Це означає, що прийняте судове рішення не є простим застосуванням загальних норм до конкретної ситуації. Судові рішення являють собою поєднання законності та справедливості, що при вирішенні спорів створює реальний захист прав, свобод та інтересів осіб у сфері публічно-правових відносин. Судова дискреція при цьому відіграє важливу роль.

Крім того, ключовими аспектами незалежності суду, який розглядає справу, є процесуальна самостійність, а також здатність прийняти судове рішення, яке відповідатиме вимогам справедливості, прийняття якого ефективно сприятиме захисту прав, свобод та інтересів осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Для того щоб суд міг здійснювати ефективне правосуддя і бути незалежним при розгляді публічно-правових спорів, йому необхідно мати необхідний обсяг дискреційних повноважень, адже вони передбачають відхід від стандартного та механічного застосування правових норм і дозволяють максимально враховуючи особливості обставин адміністративної справи, прийняти справедливе судове рішення, яке ґрунтується на засадах законності та обґрунтованості. Тому можна зазначити, що судовий розсуд в адміністративному судочинстві є практичним втіленням концепції ефективного правосуддя та реального захисту прав, свобод та інтересів особи, яка звернулася за захистом.

Таким чином, дискреційні повноваження суду відіграють важливу роль

в механізмі захисту прав людини, є важливим засобом здійснення ефективного правосуддя та реального захисту прав, свобод та інтересів особи у публічно-правових відносинах, є умовою незалежності та справедливості судочинства.

---

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 15.12.2017 № 2747-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

Юлія ЗАВГОРОДНЯ

*доцентка кафедри теорії
та історії держави і права,
кандидатка юридичних наук, доцентка*

Руслан СМІРНОВ

*здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

«ЦИФРОВА ЛЮДИНА» І ПРАВА ЛЮДИНИ

У сучасному світі інформаційні технології стали необхідною частиною багатьох аспектів життя як суспільства загалом, так і окремої людини зокрема. Залежність від інформаційної технології визначається не тільки в професійному контексті, але і в різних сферах повсякденного буття. Так, у цьому аспекті відзначимо наступне. Інтернет-мережа дозволила створити різноманітні месенджери та соціальні платформи, що нині є основними засобами спілкування та взаємодії для багатьох людей. Інтернет суттєво змінив спосіб, яким люди спілкуються та взаємодіють у сучасному світі. Створення соціальних мереж відкрило безліч можливостей для спілкування, обміну інформацією та взаємодії. Соціальні платформи дозволяють створювати глобальні спільноти, об'єднуючи людей з різних частин світу. Вони створюють можливість для взаємодії і обміну думками незалежно від фізичної відстані, при цьому спілкування відбувається в реальному часі, що робить комунікацію більш ефективною та надає можливість відчувати близькість, навіть якщо користувачі далеко один від одного. Медіа-платформи дозволяють в широкому масштабі поширювати інформацію та новини, забезпечуючи швидкий і доступний спосіб отримання інформації про події у світі.

Сьогодні важко уявити своє життя і без банкінгу, електронної комерції, онлайн-платежів та інших фінансових послуг, які стали важливими складовими сучасного економічного життя. Додамо, що більшість сучасних професій включає в себе використання комп'ютерів, програмного

забезпечення та інших ІТ-засобів.

У цьому ж аспекті слід вказати і на те, що інформаційні технології широко використовуються в освіті, починаючи від електронних підручників і до онлайн-курсів. Саме дистанційна освіта стала засобом реалізації права особи на освіту під час дії карантинних обмежень через протидію COVID-19, а також в умовах воєнного стану. Ми не будемо дискутувати з приводу ефективності чи неефективності такої освіти, оскільки тут питання швидше у спроможності забезпечити належну якість дистанційної освіти (наголосимо, що це засіб; і як він використовується і функціонує, залежить суто від користувачів цього засобу).

Хоча це не означає, що людина повинна повністю відмовлятися від інших сфер життя, проте важко уявити повноцінне функціонування в сучасному світі без хоча б базового рівня використання інформаційних технологій. Таким чином, хоча, можливо, сучасна людина може досягти успіху в різних галузях, її взаємодія з інформаційними технологіями нерідко стає ключовим аспектом особистого і професійного розвитку, що і дозволяє вести мову про формування «цифрової людини».

Відтак проблематика доступу до інтернету, використання людиною досягнень у сфері інформаційних технологій є актуальною сьогодні та потребує всебічного висвітлення.

Ще і донині вчені-правознавці, розглядаючи питання становлення та розвитку прав людини, вказують на існування саме трьох поколінь прав людини, хоча у науковій літературі й вказується на формування іншого – четвертого – покоління прав людини. Хоча при цьому залишається невизначеним зміст тих прав, які можна віднести до четвертого покоління. Так, переважно йдеться про соматичні права [1, с. 20-24]. Однак частина авторів небезпідставно вказує на формування прав людини, які можна віднести до інформаційних прав (у контексті розвитку ІТ, Інтернету тощо).

Саме тому, зважаючи на вказане вище, очевидною є потреба дослідження проблематики прав людини в інформаційній сфері, сфері інформаційних технологій і, зокрема, у контексті співвідношення з іншими правами, особливо з правом на приватність.

Згадаємо тезу О. Дзьобань про те, що *«цифрова людина – це, перш за все, людина нових моральних цінностей, яка занурюється у віртуальну реальність симуляцій і усе більшою мірою сприймає світ як цифрове ігрове середовище, усвідомлюючи його умовність, керованість його параметрів і можливість виходу з нього»* [2].

Проблематика «цифрової людини» і забезпечення права на приватність стає все більш актуальною в контексті швидкого розвитку технологій та зростання використання штучного інтелекту. З одного боку, цифрові технології принесли численні переваги, але з іншого вони також породжують питання щодо захисту особистої інформації та права на приватність.

Сьогодні загальновідомим є те, що цифрові платформи, соціальні мережі, мобільні додатки та інші інтернет-сервіси часто збирають величезні обсяги особистих даних користувачів, що включають локаційні дані, історії перегляду, покупок та інше. Зростання використання аналітики та штучного інтелекту викликає питання про те, як ці технології обробляють та використовують особисті дані та як це впливає на приватність користувачів. Відтак забезпечення прозорості стосовно того, як збирається та використовується особиста інформація, а також надання користувачам контролю над своєю приватністю, стає основним завданням, що повинно включати можливість вибирати, які дані збираються та як вони використовуються.

Забезпечення високого рівня безпеки особистих даних стає важливою частиною права на приватність, що породжує тематику заходів з протидії кіберзлочинності та незаконного доступу до особистих інформаційних ресурсів.

Для держави така ситуація створює зобов'язання з розробки та вдосконалення законодавства, яке регулює захист приватності в цифровому середовищі, яке (законодавство) має бути важливим кроком для забезпечення прав та свобод користувачів.

«Цифрова людина» повинна мати право контролювати свою особисту інформацію, і сучасна суспільна дискусія має бути спрямована на знаходження балансу між інноваціями та захистом права на приватність.

---

1. Кучук А.М., Мамалига В.В. Право людини на життя vs. право на розпорядження власним тілом у аспекті заборони абортів (європейський контекст). *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. №4. Ч.2. С. 20-24.

2. Дзьобань О.П. Цифрова людина як філософська проблема. *Інформація і право*. 2021. №2 (37). URL <http://il.ippi.org.ua/article/view/238330>.

Роман КАРПЕНКО

доцент кафедри

цивільно-правових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Протягом століть люди неодноразово доводили, наскільки важливо відстоювати рівність прав людини, що є цінністю демократичних, розвинених і правових держав. Права жінок визнаються невід'ємною

складовою загальних прав людини, і їх дотримання є обов'язковою нормою для всіх на національному та міжнародному рівнях.

Визнаючи той факт, що досягнення гендерної рівності є важливим елементом у виконанні мандату Ради Європи, основою його є захист прав людини, підтримка демократії та забезпечення принципів верховенства права.

Важливо відзначити, що Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) протягом принаймні чверті століття став активним прибічником та визнавачем гендерної рівності як одного із важливих пріоритетів Ради Європи. Це підтверджується численними прикладами у його рішеннях, де часто висувається вимога до держав-членів забезпечувати рівні права та можливості для чоловіків і жінок.

Один із значущих етапів в історії цього підходу відзначається справою "Шулер-Цграгген проти Швейцарії" (Schuler-Zgraggen v. Switzerland), заява № 14518/89 у 1993 році. У цьому рішенні ЄСПЛ розглядав аргументи, представлені федеральним страховим судом, які включали припущення про те, що жінки залишають роботу після народження дитини. Суд активно визнав це припущення як основний момент у відмові задоволення скарги заявниці щодо скасування виплати пенсії. Відзначаючи цей аспект, ЄСПЛ висловив переконання в тому, що забезпечення гендерної рівності у державах-членах Ради Європи є не тільки законною, але і важливою метою, до досягнення якої слід прагнути. Таким чином, суд визначив реальну необхідність додержання принципу рівності для жінок та чоловіків як ключового завдання для країн, що прагнуть дотримуватися стандартів Ради Європи у галузі прав людини. Щоправда, слід відзначити, що у вказаному рішенні термін "гендерна рівність" не був прямо використаний; замість цього в судовому тексті використано термін "рівність статей" (англ. equality of the sexes) [3, п. 67], а також подібну цитату кількома роками пізніше застосовано у справі Петрович проти Австрії, заява № 20458/92 [4, пункт 37]. Водночас на початку 2000-х терміни «гендерна рівність» і «принцип гендерної рівності» використовувалися в рішеннях Великої палати, наприклад у справі Лейли Шахін проти Туреччини», висновок № 44774/98 [5, пункти 111].

У подальшому вирішенні питань Європейський суд з прав людини широко впроваджував принцип гендерної рівності, і враховуючи, що у відносно недавніх рішеннях, наприклад, у справі «Карвальйо Пінто де Соуса Мораїс проти Португалії» (Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal), заява № 17484/15, наголошуючи на гендерній рівності як одній з головних цілей Ради Європи, ЄСПЛ посилається на справу «Шулер-Цграгген проти Швейцарії» [6, п. 46], це дозволяє зробити висновок, що йдеться про ту саму концепцію.

Потреба в гарантуванні гендерної рівності може вважатися Європейським судом з прав людини законною ціллю, що виправдовує втручання у реалізацію певних прав і свобод, які зазначені у Конвенції.

Водночас обґрунтованість такого втручання Суд оцінює в контексті інших критеріїв, таких як законність та "необхідність у демократичному суспільстві", за рамками трискладового тесту.

---

1. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки. URL: <https://rm.coe.int/prems041318-gbr-gender-equality-strategy-2023>.

Юрій КУЗЬ

*доцент кафедри теорії і методики
олімпійського та професійного спорту
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
кандидат наук з фізичного виховання
та спорту, доцент*

**МОЖЛИВІСТЬ БУТИ ЗДОРОВИМ –
БАЗОВЕ ПРАВО ЛЮДИНИ**

Із проголошенням незалежності в Україні розпочалися активні трансформаційні процеси, які зачепили усі сфери суспільного розвитку. Дійове зміцнення державності з динамічним відродженням багатого культурно-історичного досвіду та традицій актуалізували питання національного виховання, де вагомою проблемою є запити гармонійного фізичного і духовного розвитку молоді, її соціалізації та подальшої реалізації особистісних якостей. Важливим у цьому процесі є формування такого стилю життєдіяльності, який спрямований, у першу чергу, на підтримку та збереження здоров'я молодого покоління. З початку російської збройного вторгнення 2014 року та після повномасштабної збройної агресії російської федерації щодо України 2022 року це питання набуло особливої актуальності, адже життя і здоров'я є фундаментальними невід'ємними правами людини.

В Україні здоров'я людини розглядається як первинне абсолютне право людини та одне з головних нематеріальних благ особи. Стаття 3 Конституції України (1996) гласить, що «здоров'я людини, як і її життя, особиста честь і гідність, недоторканність та безпека, визначається найвищою соціальною цінністю» [4].

На покращення і збереження здоров'я спрямовані концептуальні засади важливих нормативних положень та декларацій, зокрема: «Алма-Атинська Декларація (1977 р.), Оттавська Хартія (1986 р.), Аделаїдські рекомендації (1988 р.), Джакартська Декларація (1997 р.), Всесвітня Декларація з охорони

здоров'я Бангкокська Хартія (2005 р.), «Здоров'я для всіх у ХХІ столітті» (1998 р.), а також Закони України «Про охорону дитинства», «Про загальну середню освіту», «Про оздоровлення та відпочинок дітей», «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Національна доктрина розвитку освіти», Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя» [8]. Нормативні положення засвідчують, що важливим завданням системи освіти є навчання і виховання особистості в руслі відповідального ставлення до власного здоров'я й здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної й суспільної цінності та базового права людини.

Здоров'я – це не лише особисте надбання людини, але й суспільне багатство, яке постає важливим показником якісного життя народу. Тому охорона здоров'я громадян є однією із важливих функцій кожної держави. У глобальному вимірі охорона здоров'я – це питання Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ). Здоров'я, за визначенням ВООЗ, це «не тільки відсутність хвороб і фізичних вад, але й стан повного соціального, біологічного і психологічного благополуччя людини» [2]. У сучасному суспільстві для успішного вирішення питань збереження здоров'я відіграє визначення «як загальних закономірностей формування здоров'я, так і динаміки його складових – фізичних, психологічних та соціальних показників» [2].

Показники фізичного здоров'я – це індивідуальні особливості анатомічної будови тіла та досконале (за нормою) фізіологічне функціонування організму в умовах спокою, руху, довкілля, спадковості; рівень розвитку органів і систем організму. Психічне здоров'я індивіда залежить від цілей, потреб, інтересів, мотивів, стимулів, установок, уявлень, почуттів, пов'язане з особливостями мислення, характеру, здібностей людини і характеризується рівнем збудженості, емоційності, чутливості [7].

Показники духовного здоров'я – це духовний світ особистості, транслювання духовної культури людства, науки, освіти, етики, моралі, релігії, мистецтва. Ментальність людини, її свідомість, визначення сенсу життя, життєва самоідентифікація, реалізація власних здібностей і можливостей відповідно до власного світогляду та ідеалів – все це визначає стан духовного здоров'я індивіда [6].

Соціальне здоров'я визначається з стосунками індивіда із структурними одиницями соціуму (сім'я, організації), з якими утворені соціальні зв'язки: праця, побут, відпочинок, безпека життя, охорона здоров'я, соціальний захист тощо [7]. Соціальне здоров'я детерміноване характером і рівнем розвитку, притаманного духовній, соціальній, економічній, політичній сферам суспільного життя. Інтегрований вплив цих складових на здоров'я майже завжди спостерігається в реальному житті. Стан здоров'я значною мірою залежить і тісно пов'язаний із способом життя: «доступність і

якість медичної допомоги – до 10%; вплив навколишнього середовища – до 20%; спадковість – до 20%; спосіб життя – до 50%» [8].

Закон України «Про фізичну культуру і спорт» гласить, що «державна створює умови для правового захисту інтересів громадян у сфері фізичної культури і спорту, розвиває фізкультурно-спортивну індустрію та інфраструктуру, заохочує прагнення громадян зміцнювати своє здоров'я, вести здоровий спосіб життя» [3].

Статистика матеріалів парламентських слухань «Молодь за здоровий спосіб життя» про становище молоді в Україні [5], вказує на катастрофічний стан здоров'я молодого покоління. «На сьогодні в Україні всього 12% дітей повністю здорові, лише 65% мають задовільний фізичний стан, у 22% учнів порушена постава, у 18% – погіршений зір, у 30% – часті гострі респіраторні захворювання, у 38% – зайва вага, у 24% – підвищений артеріальний тиск. 45% юнаків і 35% дівчат курять; вживають алкоголь 68% хлопців і 64% дівчат; вживають «легкі наркотики» 13% молоді; у 27 % українського населення не вистачає грошей на здорове харчування» [5].

Дані НАМН України засвідчують, що погіршення здоров'я за останні десять років дітей шкільного віку зростає майже на 27%. У першому класі налічується понад 30% дітей з хронічними захворюваннями, у п'ятому їх кількість зростає до 50%, а у дев'ятому сягає 64%. Лише у 7% школярів спостерігається задовільний стан організму. Невтішні показники стану здоров'я і студентської молоді, адже 70% – вживають алкоголь (з них 10% – щодня), 50% – курять, у 44% – недостатня, а у 38% – низька рухова активність. Ці негативні зміни у стані молодого покоління «пов'язані не тільки з психоемоційним перевантаженням, нерегулярним і незбалансованим харчуванням, шкідливими звичками, але в значній мірі недостатньою руховою активністю, відсутністю мотивації до здорового способу життя та несформованістю навичок самоорганізації та моделей поведінки» [2].

Важливим показником здоров'я людини є поведінка. За визначенням М. Лалонде, «вона разом з біологією людини, медичною допомогою та навколишнім середовищем відноситься до чотирьох основних чинників, що визначають рівень здоров'я» [1]. Поведінка може бути як сприятливою, так і шкідливою для здоров'я, усе залежить від конкретної особи та вибору нею способу життя. На здоров'я впливає поведінка людини безпосередньо через спосіб життя або опосередковано – через соціоекономічні умови. Тому важливими чинниками щодо впливу на поведінку людини є зусилля самої людини, її сім'ї та суспільства [2].

Стан здоров'я особистості, на думку вчених, – це наслідок розвитку інтелекту і моделей поведінки, закладених у дитинстві батьками та учителями, спрямованих на зміцнення здоров'я. Основний акцент у вихованні дітей повинен бути зосереджений на активізації самої особистості, підвищенні її валеологічних знань, оволодінні навичками й уміннями вести здоровий спосіб життя. Це породжує нагальну потребу навчання кожного

таким формам і способам життєдіяльності, які б забезпечили здоров'я нині й у майбутньому, її творчу активність й довголіття [6; 7].

Отже, здоров'я – це вище благо та базове абсолютне право людини. Здоров'я – це особисте надбання людини, за яке вона несе відповідальність, а також суспільне багатство, яке є важливим показником благополуччя народу і гідності держави. Тому важливим завданням держави є охорона здоров'я громадян і забезпечення їх фундаментальних прав на збереження життя і здоров'я.

1. Lalonde M. Nouvelle Perspective de la Santa des Canadiens / M. Lalonde. Ottawa: Ministry of Health and Welfare, 1974.

2. Борщ С. До проблеми про формування культури здоров'я та здорового способу життя школярів-підлітків / С. Борщ, І. Остополець. Фізичне виховання в школі, 2010, № 3, С. 37 – 39.

3. Закон України «Про фізичну культуру і спорт». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text>

4. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. К.: 1997, 80 с.

5. Матеріали парламентських слухань про становище молоді в Україні: «Молодь за здоровий спосіб життя». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2992-VI#Text>

6. Презлята Г. Формування здорового способу життя засобами фізичного виховання: прогн. та метод. рек. / Г. Презлята. Обрії: 1999, № 1, С. 121 – 130.

7. Формування здорового способу життя молоді: проблеми і перспективи / О. Яременко, О. Балакірева, О. Вакуленко та ін. К. : Український ін-т соціальних досліджень, 2000, 207 с.

8. Фролова Л. С., Глазирін І. Д. Фахова виробнича практика: спортивно-масова та фізкультурно-оздоровча робота. Навчальний посібник. Черкаси: Вид. ЧНУ, 2013, 278 с.

Євгенія ЛОГВИНЕНКО

*доцентка кафедри конституційного
і міжнародного права факультету № 4,
кандидатка юридичних наук, доцентка*

Ельміра ЮСУПОВА

*здобувачка вищої освіти
Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Згідно із законодавством України, воєнний стан – це спеціальний порядок, який може бути запроваджений у країні або її частинах у випадку військової агресії, реальної загрози нападу, або коли існує небезпека для державного суверенітету, територіальної недоторканності України. Цей режим

наділяє певні державні органи, військове керівництво, військові адміністрації та місцеві управління додатковими повноваженнями, які необхідні для протистояння загрозі, відбиття агресії та забезпечення національної безпеки. У рамках цього стану можливе встановлення тимчасових обмежень на деякі конституційні права і свободи громадян, а також права і законні інтереси юридичних осіб, із визначенням періоду, на який ці обмеження діятимуть.

У зв'язку з широкомасштабною воєнною агресією росії проти нашої держави Указом Президента України було запроваджено воєнний стан [2]. Відповідно до Указу в період воєнного стану дозволяється тимчасове обмеження конституційних прав і свобод громадян та певних прав юридичних осіб, згідно з вказівками статей 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, для здійснення необхідних заходів [1].

Подробиці щодо порядку введення воєнного стану, діяльності державних органів, військового керівництва, місцевої адміністрації, підприємств та інших організацій, а також гарантії прав людини і громадянина, визначено Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [3].

Згідно із цим Законом військове керівництво має право спільно з органами виконавчої влади та місцевими адміністраціями впроваджувати необхідні заходи воєнного стану. Військове командування отримує право видачі наказів і директив, які є обов'язковими для виконання, щодо оборони, громадського порядку та виконання заходів правового режиму воєнного стану.

Під час дії воєнного стану дозволяється тимчасове обмеження певних конституційних прав та свобод, як-от:

- недоторканність приватного житла;
- конфіденційність листування та комунікацій;
- захист особистого і сімейного життя з можливими винятками, встановленими Конституцією;
- свобода переміщення і вибору місця проживання, а також можливість залишати Україну, з деякими законними обмеженнями;
- вільне висловлення думок і переконань;
- участь у державному управлінні і виборах на різних рівнях;
- проведення мирних зібрань без зброї;
- власність і право на управління особистим майном та інтелектуальною власністю;
- право займатися підприємництвом, яке не заборонене законом;
- право на працю і страйк з метою захисту економічних та соціальних інтересів;
- право на освіту [4].

Також може бути введена трудова повинність для тих, хто здатний працювати, незаброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер. Порядок залучення працездатних осіб в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт та питання їхнього соціального

захисту визначаються Кабінетом Міністрів України [3].

В умовах воєнного стану військове керівництво має право накладати обмеження на переміщення осіб і транспортних засобів на території, де діє цей режим. Це може включати в себе спеціальні умови для в'їзду та виїзду, перевірку документів, а також, у разі необхідності, огляд особистих речей, транспортних засобів та житлових приміщень, з дотриманням конституційних гарантій.

Для додаткового контролю за порядком і безпекою може бути введена комендантська година, що забороняє перебування людей на вулицях протягом визначеного часу без особливого дозволу. Такі заходи запроваджуються за рішенням військового командування і тривають лише протягом часу, визначеного для воєнного стану [5].

До того ж під час воєнного стану можуть встановлюватися спеціальні обмеження для громадян, що перебувають на військовому або спеціальному обліку в оборонних або безпекових органах держави. Ці особи можуть отримати обмеження на зміну місця проживання без згоди відповідального військового чи спеціального органу, а також можуть бути обмеження у можливості проходження альтернативної служби, що не є військовою.

Оцінюючи досвід введення воєнного стану, стає зрозуміло, що збереження основних прав і свобод є ключовим для підтримки довіри населення до держави та її інституцій, навіть у надзвичайних обставинах. Захист громадянських свобод у такі моменти підкреслює прихильність держави до демократичних принципів та прав людини, що своєю чергою сприяє соціальній стабільності та згуртованості суспільства [6].

Для досягнення оптимального балансу між державною безпекою і особистими свободами важливо встановити чіткі та прозорі критерії для будь-яких обмежень, забезпечити нагляд за дотриманням прав і свобод з боку незалежних органів і гарантувати, що будь-які обмеження є необхідними та пропорційними зазначеній загрозі.

Особливо важливо, щоб такі заходи піддавалися регулярному перегляду з метою їх скасування або адаптації відповідно до ситуації, що змінюється. Права і свободи повинні бути відновлені в повному обсязі, як тільки це стане можливим.

Врешті, держава має забезпечити, щоб всі громадяни, включаючи тих, хто підпадає під дію обмежень, були належним чином інформовані про свої права та обов'язки, мали доступ до правової допомоги і могли оскаржувати будь-які перебільшені або неправомірні обмеження своїх свобод. Такий підхід допоможе зберегти суспільну довіру і закріпити основи правової держави навіть у найбільш випробувальні часи.

---

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами, внесеними Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 року. Офіційний вісник України. 2014. № 19. Ст. 583).

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/%20389-19#Text>.

4. Правові наслідки та обмеження в умовах воєнного стану URL: <https://pon.org.ua/novyny/9309-pravovi-naslidky-ta-obmezhenia-v-umovakh-voennogo-stanu.html>.

5. Права людини і громадянина під час дії воєнного стану. URL: <http://legalclinic.nlu.edu.ua/2022/05/06/prava-lyudyny-i-gromadyanyna-pid-chas-diyi-voennogo-stanu/>.

6. Права і свободи громадян в умовах воєнного стану. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Права_і_свободи_громадян_в_умовах_воєнного_стану.

Наталія МОРСЬКА

доцентка кафедри філософії

та суспільних наук

Тернопільського національного

педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка,

кандидатка філософських наук, доцентка

ЛЮДИНОВИМІРНІСТЬ – ІМПЕРАТИВ СУЧАСНОЇ ОНТОЛОГІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Сучасний глобалізований світ формує нову цивілізаційну реальність, яка вимагає активної трансформації онтології прав людини, а динамічний розвиток суспільства зумовлює необхідність перебудови системи правових відносин. Нинішні соціокультурні загрози та гострі виклики часу, серед яких воєнні конфлікти, гібридні війни із численними порушеннями прав людини, проявами тероризму та злочинами проти людяності вказують на підвищену увагу до прав людини. Однак сучасна глобальна система захисту прав людини демонструє свою неспроможність адекватно реагувати на такі кризові реалії суспільного життя. Однією з причин такого стану є ігнорування сутнісних людиновимірних правових елементів у світоглядній картині світу.

Під впливом соціокультурних чинників сучасності природа прав людини зазнає суттєвих трансформацій і не лише в ціннісному вимірі, а й в буттєво-смісловому. Людиновимірний правовий сегмент менш вразливий до перетворень, ніж соціально-орієнтовані сфери (політика, економіка, культура тощо), однак сутнісні правові норми, які стосуються людини, теж залишаються під тиском тотальної глобалізації. Онтологія прав людини є доволі консервативним феноменом, оскільки людська природа базується на незаперечних гуманістичних ідеалах. Водночас посилюються протиріччя

щодо балансу співіснування онтологічних природних, соціокультурних та антропологічних елементів [1].

Протиріччя, які загострюються в періоди нестабільності, у час міждержавних суперечок та протистоянь різних цивілізаційних моделей розвитку, екстраполюються й на правові відносини, ускладнюючи дотримання верховенства права. Водночас, онтологія прав людини залишається своєрідним орієнтиром, який стримує правову систему від краху, а людиновимірність постає фундаментальним виміром в аналізі юридичних аспектів.

Варто зазначити, що сучасне демократичне суспільство не завуальовує проблеми з дотриманням прав людини. Це дозволяє формувати засади колективного (державного, національного, соціокультурного) світогляду, в якому права людини є фундаментальною основою. Сучасні демократичні спільноти намагаються розробити ефективні моделі правового середовища, де питання про онтологічні принципи прав людини постають базовим елементом верховенства права в будь-якій системі. З огляду на це, основні положення «Загальної декларації прав людини», проголошені 75 років тому, як реакція на «зневажання і нехтування правами людини, що призвели до варварських актів, які обурили совість людства», сьогодні актуалізуються, як ніколи [2].

З позиції науково-правового дискурсу глобалізаційні виміри онтології прав людини розглядаються на прикладі порівняння соціокультурних парадигм двох світоглядних систем – високорозвинутої західної та тієї, яка розвивається [3]. Західна цивілізація, яка фактично диктує глобалізаційні тренди, структурує права людини до спільного синергетичного середовища. Спільноти, які розвиваються, змушені виокремлювати права людини як стабілізуючий фактор свого поступу. Таке позиціонування прав людини має сутнісні витoki, оскільки ґрунтується на традиціях, нормах певної цивілізаційної моделі. Для онтологічних концепцій прав людини людиновимірний сутнісний складник є домінуючим, оскільки він визначає чинники, які впливають на поведінку людини, яка, зрештою, формує підґрунтя для принципів дотримання законів [1].

Важливим людиновимірним аспектом онтології прав людини є фундаментальні права людини на життя та свободу [4]. Право на життя є абсолютним, природним і невід'ємним, найбільш вагомим для людини і лягає в основу усіх інших прав. Право на життя підкреслює цінність кожної людської особи. Тому застосування будь-якої сили, насилля, в тому числі із застосуванням зброї, є грубим порушенням права людини на життя. Право на свободу і недоторканність є невід'ємним природним й конституційним правом людини, що передбачає можливість вільного вибору шляхів саморозвитку, власних переконань, рішень, задумів та вільного вибору своєї діяльності. Стаття 3 Загальної декларації прав людини констатує, що «кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність» [2].

Це право може бути обмежене, але тільки в порядку та на підставах, які чітко визначені законом.

Чільним елементом онтології прав людини є людська гідність, яка розглядається як екзистенційна характеристика людини [5]. Гідність поряд з честю і добром виражає піднесеність людини та її оригінальність в системі світоустрою. Гідність класифікується як внутрішня та набута, визначаючи обидва елементи онтологічними основами прав людини. Стаття 1 «Загальної декларації прав людини» зазначає, що «всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю й повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства» [2]. А ще у Преамбулі задекларовано, що визнання гідності і рівних та невід'ємних їх прав, яке властиве всім членам людської сім'ї, лягає в основу загальної свободи, справедливості та миру [2].

Природні та соціокультурні виклики, які постають перед сучасною людською цивілізацією, актуалізують таку аксіологічну одиницю як гідність спільноти [6]. Людина від народження приналежна до спільноти, пов'язана з нею, її окремішня людська воля є частиною єдиного, а індивідуальне почуття гідності складається в загальне поняття гідності спільноти. Гідність спільноти не сума індивідуальних гідностей, а нова якість вираження й реалізації певної цілісності, єдності, що вказує на її цінність та необхідність зовнішнього визнання та гідного ставлення з боку інших суб'єктів права.

Глобалізація призводить до формування нових викликів перед людством в усіх сферах життя. Правова система теж змушена реагувати на нові проблеми та виробляти нові нормативні та регулятивні стратегії. Історично склалося, що практично-орієнтовані правові системи формувалися з урахуванням екзистенційних складників правового поля. За таких умов глобалізація виступила каталізатором онтологічних чинників, які визначають зміст та формат правової системи. Глобалізація торкнулася багатьох аспектів розвитку суспільного життя. Задля реагування на динамічні зміни соціокультурної активності необхідно впроваджувати синергетичні моделі розвитку суспільства [1].

Важливою людиновимірною домінуючою онтологією є концепція самовизначення, як одна з фундаментальних аспектів прав людини, яка передбачає нівелювання домінуючого фактору глобалізації сучасного соціокультурного простору. Самовизначення постає в різноманітних виявах – від індивідуального до державного. Можливість визначати прийнятну для себе модель культурного, політичного чи релігійного життя є екзистенційним правом людини, громадянина чи держави. Глобалізаційні процеси сучасної цивілізації суттєво впливають на ціннісні та практично-побутові вираження суспільного життя. Водночас екзистенційні елементи утримують свої позиції у всіх сферах. Правове середовище також зберігає певну автономність, дозволяючи сутнісним складникам особистості визначати людиновимірні онтологічні правові концепції.

Визначальною людиновимірною рисою, завдяки якій формуються сутнісні характеристики прав людини, є поведінковий складник. Філософська концепція біхевіоризму тлумачить людську поведінку як сутнісну характеристику, тому цей складник є фундаментальним для онтологічних виявів прав людини. На думку дослідників, «поведінка людини краще пояснюється поведінковими категоріями, ніж традиційними раціональними ідеями. Спираючись на західну філософську та християнську теїстичну традицію, вроджене бажання сподіватися пояснює тріада чеснот – віра, надія та любов, – які формують епіцентр духовного стану людини» [7].

З огляду на вищезазначене, можна зробити висновок, що людиновимірність є важливим імперативом сучасної онтології прав людини. Гуманістичний в своїй основі потенціал права та його гуманітарна цінність актуалізує орієнтацію на людину, її розумність і природно-правову вартісність для подолання суспільно-культурних криз та побудови гідного суспільства із неперушним визнанням та дотриманням прав людини.

---

1. Morska, N. (2022). Ontology of human rights in today's globalized world: the philosophical dimension. *Amazonia Investiga*, 11(60), 264-271. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.60.12.27>

2. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015/print

3. Odei Ajei, M. (2019). Ontology and human rights. *South African Journal of Philosophy*, 38(1), 17-29. DOI: 10.1080/02580136.2019.1565065

4. Carleton, A. (2021). The “Other” Relationship to Land: Property, Belonging, and Alternative Ontology. *Canadian Journal of Law & Jurisprudence*, 34(1), 29-57. doi:10.1017/cjlj.2020.24

5. Sotoudeh, H., & Pashaie, M. J. (2021). Fundamentals of the Ontology of Human Rights; a Case Study of Human Dignity in Transcendent Wisdom. *Interdisciplinary Legal Research*, 2(1), 39-51. Retrieved from: URL: <http://ilrjournal.ir/article-1-80-en.html>

6. Gasper, D. (2020). Human Development Thinking About Climate Change Requires a Human Rights Agenda and an Ontology of Shared Human Security. In: Crabtree, A. (eds). *Sustainability, Capabilities and Human Security*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-38905-5_6

7. Van Vliet, J. (2020). An Ontology of Human Flourishing: Economic Development and Epistemologies of Faith, Hope, and Love. In: van den Heuvel, S. (eds). *Historical and Multidisciplinary Perspectives on Hope*. https://doi.org/10.1007/978-3-030-46489-9_13

Олександр РАДЧЕНКО

доцент кафедри конституційного
і міжнародного права факультету №4,
кандидат юридичних наук, доцент

Олена БАЦІНКО

курсантка факультету № 2
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Основною метою судочинства є ефективний захист прав, свобод і законних інтересів осіб, справи яких стали предметом судового розгляду, та коли ці права, свободи чи інтереси порушені, невизнані або оспорується.

Наразі правові засади діяльності органів державної влади визначає Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (ст. 12-2), згідно з яким правосуддя на території, де запроваджено правовий режим воєнного стану, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства, що може мати наслідком порушення принципу верховенства права, забороняється. Тобто у надскладних умовах воєнного стану має бути забезпечене право громадян на справедливий суд, дотримано принципу верховенства права [1].

Війна та її жахливі наслідки значно вплинули на реалізацію функцій судової влади. Судова система зіткнулася з багатьма викликами, а влада змушена була оперативно реагувати шляхом напрацювання «дієздатних» правових алгоритмів і прийняття відповідних законодавчих змін із метою забезпечення реалізації права на судовий захист та запобігання загрозам життю і здоров'ю суддів та учасників судового процесу.

Незважаючи на це, судам, органам суддівського самоврядування вдалося виявити певну гнучкість і пристосувати судову процедуру до реалій воєнного часу. Справедливо вказати, що частково у цьому допомогли положення Цивільного процесуального кодексу України, які сприяли запровадженню у цивільний процес електронних технологій та дистанційних судових розглядів.

Однак умови воєнного стану диктують свої особливості реалізації права на справедливий суд. Право на судовий захист входить до переліку прав, що захищаються Європейською конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. Виходячи з конструкції ч. 1 ст. 6 Конвенції, можна стверджувати, що в ній закріплені такі елементи права на судовий

захист: а) право на розгляд справи; б) право на справедливість судового розгляду; в) право на публічність розгляду справи та проголошення рішення; г) право на розумний строк розгляду справи; д) право на розгляд справи судом, встановленим законом; е) право на незалежність і безсторонність суду [2].

Конституційне право на судовий захист належить до невідчужуваних та непорушних. Крім того, слід наголосити на існуванні в системі прав людини абсолютних прав людини і громадянина, які в жодному випадку та за жодних обставин не можуть бути обмежені, навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Вичерпний перелік таких абсолютних прав визначений ч. 2 ст. 64 Конституції України. Такі права є своєрідним «табу» для держави щодо їх обмеження та вимагають від держави виконання нею зобов'язань щодо забезпечення реалізації цих прав. До зазначеного переліку належить і право людини та громадянина на судовий захист (ст. 55 Конституції України) [3].

Так само і повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану (ст. 12-2 Закону України «Про правовий режим воєнного стану») [1].

Виходячи з цього, Рада суддів України оприлюднила рекомендації роботи судів в умовах воєнного стану, серед яких, зокрема: 1) при визначенні умов роботи суду у воєнний час керуватися реальною поточною обстановкою, що склалася в регіоні; 2) у випадку загрози життю, здоров'ю та безпеці відвідувачів суду, працівників апарату суду, суддів оперативно приймати рішення про тимчасове зупинення здійснення судочинства певним судом до усунення обставин, які зумовили припинення розгляду справ. Інформувати про такі рішення оперативні штаби, Верховний Суд, Раду суддів України, Державної судової адміністрації України; 3) по можливості відкладати розгляд справ (за винятком невідкладних судових розглядів) та знімати їх з розгляду, зважати на те, що велика кількість учасників судових процесів не завжди має змогу подати заяву про відкладення розгляду справи тощо.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що в умовах воєнного стану більшість елементів верховенства права зазнає негативного впливу у вигляді відповідних обмежень, необхідність яких має об'єктивний характер внаслідок потреби запобігання глобальним загрозам незалежності та територіальної цілісності держави, відсічі збройної агресії, забезпечення національної безпеки, а також реальним та потенційним загрозам правам і свободам людини.

При цьому в контексті верховенства права зазначені обмеження, по-перше, не повинні стосуватися абсолютних (природних) прав і свобод людини, а по-друге, повинні мати належне обґрунтування та відповідати заявленій меті введення воєнного стану. В умовах воєнного стану найбільших змін зазнають такі елементи верховенства права, як: 1) дотримання принципу законності та демократичності, що виражається в певному перерозподілі владних повноважень, створенні тимчасових органів – військових адміністрацій тощо; 2) прозорий доступ до політичної влади через

вільні та чесні вибори (право голосу), оскільки однією з гарантій законності в цей період виступає заборона проведення останніх; 3) правовий характер влади, що проявляється в дискреційних повноваженнях відповідних органів державної влади; 4) повага до прав людини, яка зберігає своє значення стосовно фундаментальних прав і свобод людини з можливістю обмеження певних прав на основі переваги публічного інтересу над приватним [3].

Умови воєнного стану, який було введено на всій території України 24 лютого 2022 року внаслідок повномасштабного військового вторгнення російської федерації на територію нашої суверенної держави, значною мірою впливають на всі без винятку правовідносини, реалізацію прав і свобод людини та здійснення повноважень органів влади, у тому числі судової.

Вплив цих умов на елементи верховенства права є нерівномірним, що потребує визначення ролі кожного. Безперешкодний доступ до справедливого, публічного і незалежного правосуддя в умовах воєнного стану набуває особливого значення, внаслідок чого скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства, а також створення надзвичайних та особливих судів забороняється.

При цьому передбачено можливість зміни територіальної підсудності судових справ або місцезнаходження судів в установленому законом (ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Водночас реалії воєнного часу викрили низку проблем, які зумовлені необхідністю забезпечення безпеки для всіх учасників судового процесу. У зв'язку з активними бойовими діями та тимчасовою окупацією окремих територій призупинили свою діяльність ряд судів у Донецькій, Запорізькій, Луганській, Миколаївській, Сумській, Чернігівській, Харківській та Херсонській областях [1].

Усі органи державної влади, особливо судової, є незамінними у механізмі функціонування держави. Це набуває особливої важливості в складні періоди життя суспільства, які вимагають запровадження особливих екстраординарних станів, зокрема воєнного стану. У такі періоди судові органи повинні функціонувати безперервно, тому що державним захистом забезпечуються і гарантуються права і свободи людини і громадянина, які закріплені і гарантовані Конституцією України. Зокрема, йдеться про право кожного на судовий захист, право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (чч. 1, 2 ст. 55 Конституції України) [3].

Необхідно визнати, що попри всі виклики в цих надзвичайних умовах саме верховенство права здатне забезпечити необхідний баланс публічного та приватного інтересів, стійкість системи державного управління, належний судовий захист, права і свободи людини. З іншого боку, аналіз стану верховенства права є нагальною потребою, оскільки дозволяє визначити тенденції розвитку суспільства та на цій основі мінімізувати тяжкі наслідки війни для людини, суспільства, держави. І досвід сучасної війни лише доводить

правильність тези: світ дійсно більше не має вибору між силою та законом, і якщо цивілізація хоче вижити, вона повинна вибрати верховенство права [4].

Важливим аспектом залишається належне інформування (сповіщення) учасників справи. В умовах воєнного стану право осіб на доступ до судових рішень та інформації про стан розгляду справ було суттєво обмежене для запобігання загрози життю та здоров'ю суддів та учасників судового процесу у період воєнного стану, забезпечення безпеки щодо цілісності бази даних судових рішень, доступу до Єдиного державного реєстру судових рішень. Кожен із відомих способів інформування виявився недостатньо ефективним. Тому в даний час законодавством закладено основу для подальших напрацювань щодо особливостей судових сповіщень під час воєнного стану [5].

Складнощі, що постали перед судовою системою, є очевидними, а міжнародний досвід з питань відправлення правосуддя у воєнний час не може надати відповіді на усі виклики, адже вторгнення російської федерації є наймасштабнішим воєнним конфліктом на європейському континенті, масовані ракетні обстріли далеко від лінії зіткнення свідчать про те, що учасники судових процесів, судді, працівники суду не можуть почувати себе у безпеці не тільки на прифронтових територіях, а й у регіонах, які могли б вважатись тилом.

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n199>
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_004
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
4. Моніч Б. Про особливості відправлення правосуддя в Україні під час війни. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/news/bogdan-monic-pro-zdijsnenna-pravosudda-v-ukraini-pid-cas-vijni>.
5. Смокович М. І. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 70. С. 450-455.

Владислав САКСОНОВ
доцент кафедри
публічного управління та права
Придніпровської державної академії
будівництва та архітектури,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ ЗЛОВЖИВАННЯ СУБ'ЄКТИВНИМ ПРАВОМ В ЮРИДИЧНІЙ ДОКТРИНІ УКРАЇНИ

У загальній теорії права поняття зловживання суб'єктивним юридичним правом характеризується неоднозначно. Зокрема, В. Корельський і В. Перевалов визначають зловживання правом як «соціально

шкідливу поведінку, що здійснюється в межах правових приписів» [1, с. 317]. С. Олейников – як «неправомірне суспільно шкідливе діяння правоможної особи, що спрямоване на задоволення її інтересу, але суперечить призначенню такого права» [2, с. 250]. О. Мілетич – як «спосіб здійснення права всупереч його основному змісту та призначенню, внаслідок застосування якого суб'єкт права завдає або намагається завдати шкоду іншим учасникам суспільних відносин» [3, с. 13-14]. В. Резнікова – як «вольову та усвідомлену діяльність (дії) суб'єкта з недобросовісної реалізації свого суб'єктивного права не за його призначенням, що заподіює шкоду суспільним інтересам та/або особистим інтересам третіх осіб чи створює реальну загрозу її заподіяння при формальній правомірності такої діяльності (дій)» [4, с. 34]. О. Мінченко та О. Старицька – як «особливий вид правової поведінки, що полягає у використанні суб'єктом права своїх прав у недозволені способи, що суперечать соціальному призначенню права, внаслідок чого завдаються збитки (шкода) окремій особі, суспільству та державі» [5, с. 232]. О. Скакун – як «особливий вид юридично значущої поведінки, яка полягає у соціально шкідливих учинках суб'єкта права, у використанні недозволених конкретних форм у межах дозволеного законом загального типу поведінки, що суперечить цільовому призначенню права» [6, с.458-461]. О. Рогач – як «соціально-шкідливе явище, яке відображає нігілістичне ставлення особи до права та полягає в намаганні суб'єкта правовідносин створити ілюзію (видимість) правомірного використання права при вчиненні ним умисних діянь, спрямованих на порушення об'єктивних меж здійснення права та внутрішніх (спеціальних) меж зовнішнього розсуду» [7, с. 328]. Існує й визначення поняття зловживання правом як «використання суб'єктивного права з порушенням меж його дії, ненормальне (марне, незвичайне, шкідливе, аморальне) здійснення права, яке виражається в недозволених конкретних діях, що заподіюють шкоду іншій особі чи загрожують чужому праву» [8, с. 452], та інші.

Визначенню ознак зловживання суб'єктивним юридичним правом також присвячено чималу кількість досліджень, що відтворюються, зокрема, у наукових статтях О. Мілетич, С. Олейникова, В. Резнікової, О. Рогача, О. Скакун та інших. При цьому О. Мілетич виділяє істотні загальні ознаки зловживання суб'єктивним правом та факультативні [3, с. 9-10]. А О. Рогач здійснює виокремлення ознак зловживання правом та характеристику цього правового феномену із об'єктивної (зовнішньої) та суб'єктивної (внутрішньої) сторони [9, с. 75].

Серед досліджень, у яких аналізуються різні концепції та підходи до характеристики зловживання суб'єктивним юридичним правом, слід виділити наукові роботи Д. Бакаєва, Я. Греци, О. Мілетич, В. Резнікової та О. Рогача.

У цілому позиції фахівців щодо цього питання коливаються від заперечення доцільності існування самого поняття «зловживання правом» до визначення цього феномену як окремого самостійного особливого виду

юридично значущої поведінки.

Прибічники першого підходу виступають проти теоретичного виокремлення та практичного застосування категорії зловживання правом як такої. При цьому наголошується, що нечіткість у законодавчій регламентації й правозастосовній практиці положень з питань протиправного зловживання правом вкрай негативно впливає на якість судових та інших правозастосовних рішень, надає і без того складній концепції зловживання правом ще більш розмитого, нечіткого характеру, змушує багатьох практикуючих юристів говорити про необхідність відмови від неї як інструменту правової регламентації [10, с. 310]. Проте, як зауважує з цього приводу Д. Сахно, оскільки зловживання правом має свої суттєві риси й ознаки, що дозволяють таку поведінку особи розглядати як феномен і явище правової дійсності, ми не можемо заперечувати існування відповідного різновиду, форми дій або бездіяльності суб'єкта правових відносин, що мають значення для сфери правового регулювання [11, с.49]. На підтримку цієї позиції Я. Греца зазначає: «цілком погоджуємось із наявністю проблемних аспектів у застосуванні концепції зловживання правом, однак сам по собі її складний і проблемний характер не є підставою для заперечення її існування. Це може бути стимулом до пошуку шляхів розв'язання проблемних питань, однак не підставою для заперечення об'єктивної наявності цього явища» [10, с. 310].

У межах другого підходу також є різні позиції: одні відстоюють думку, що зловживання правом є самостійним видом юридично значущої поведінки, який не належить ні до правомірної, ні до протиправної; інші вважають, що це діяння, яке за певних умов може бути як правомірним, так і протиправним; є також автори, які стверджують, що зловживання правом – діяння правомірне, яке завжди зовні спирається на суб'єктивне право і формально не суперечить об'єктивному праву [7, с. 115].

Насамкінець слід зауважити, що сьогодні в сучасній правовій доктрині в цілому панує позиція, відповідно до якої зловживання правом характеризується як особливий самостійний вид юридично значущої поведінки, що виокремлюється з-поміж інших – правомірної поведінки, протиправної (правопорушення) та об'єктивно протиправної поведінки [12, с.132].

---

1. Теорія держави і права: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. 3-е вид. перероб. і доп. Дніпро: ДДУВС; Ліра ЛТД. 2017. 480 с.

2. Теорія держави і права : підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2015. 368 с.

3. Мілетич О. О. Зловживання правом: теоретико-прикладний аспект: автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.01. Київ, 2015. 19 с.

4. Резнікова В. В. Зловживання правом: поняття та ознаки. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1. С. 23-35.

5. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарева,

О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник. 4-те вид. К: Алерта, 2017. 528 с.

7. Рогач О. Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження. Ужгород: Ліра, 2011. 368 с.

8. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підруч. 2-ге вид. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.

9. Рогач О. Я. Ознаки зловживання правом. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія ПРАВО. Випуск 15. 2011. С. 75-78.

10. Греца Я. В. Феномен зловживання правом: «штучна правомірність» чи «прихована протиправність»? *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія ПРАВО. Випуск 70. 2022. С. 309-312.

11. Сахно Д. С. Зловживання правом у податкових відносинах: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2019. 233 с.

12. Саксонов В. Б. Зловживання суб'єктивним правом як вид юридично значущої поведінки: цивільно-правовий аспект. *Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти*. Всеукраїнська науково-практична конференція (8 грудня 2022 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 132-135.

Микола САМБОР

начальник сектору моніторингу

Прилуцького районного відділу поліції

ГУНП в Чернігівській області,

депутат Прилуцької районної ради,

кандидат юридичних наук,

член-кореспондент Національної

академії наук вищої освіти України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ: ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

Права, свободи та інтереси є тими категоріями, які фокусують на собі основні проблеми права, його розуміння, інституціоналізації, формалізації, творення і застосування. Навколо цих трьох слів точаться багатолітні дискусії щодо їх місця та ролі у житті людини та соціуму, дослідники не полишають спроб надати найбільш підходящі до цих понять дефініції, які б закарбували зміст, форму цих понять, особливості їх використання та здійснення.

Незважаючи на таку затребуваність, урахуваючи проведені дослідження та виявлені дискусійні положення, права, свободи та інтереси залишаються у правовому полі джерелами та витокими, а також вінцем досліджень, які потребують формування їх правової доктрини, загальноприйнятої суспільством, що відобразатиме єдність природно-правових витоків та позитивістської форми буття.

Важливим є формування теоретичних правових доктрин, які отримуватимуть відповідне практичне втілення для регулювання відповідних суспільних відносин у інтересах громадянського суспільства та кожного окремого його члена.

Теоретична юридична наука збагачує наукові знання про право, орієнтуючись на потреби розвитку самої науки, притаманним для якої є високий рівень абстракції та узагальнення. Прикладну юриспруденцію слід розглядати з точки зору регулювання суспільних відносин, чуттєвого пізнання подій та фактів, заснованих на наявних у особи знаннях, уміннях та навичках.

Суспільства перебувають у постійному соціальному русі, визначаючи нові статуси і ролі, які виконують особи у ньому. Осторонь зазначеного руху не може перебувати право. Соціальне буття подекуди засвідчує нездатність права ефективно урегульовувати суспільні відносини в інтересах людини, оскільки держава, її апарат та окремі його посадові особи прагнуть тлумачити норми на власний розсуд та в інтересах держави, який формує як власний інтерес. Від таких підходів страждає як емпіричне право, так і теоретична юридична наука, оскільки ставить під сумнів правові знання. Такі соціальні викривлення не повинні впливати на право та вектори його прогресивного розвитку в інтересах особи. У зв'язку із цим важливим є усвідомлення ключових векторів розвитку прав, свобод та інтересів людини, а також уявлення мети такого розвитку.

Виходячи зі сказаного, свою доповідь підпорядковую меті пошуку основних векторів розвитку прав, свобод та інтересів людини, виходячи із запитів особистості та суспільства у напрямі абстрагування від чуттєвого пізнання правових явищ до формування їх абстрактного поняття.

Укоріненним є сприйняття використання, здійснення прав, свобод та інтересів людини у суспільних відносинах крізь призму механізму реалізації та забезпечення прав, свобод та інтересів.

Механізм забезпечення прав і свобод людини пропонується розуміти як сукупність правових та інституційних засобів і соціальних умов на національному й наднаціональному рівнях, які досягають реального втілення в соціальну практику прерогатив, що впливають зі змісту основних прав і свобод людини [5, с. 5-6].

На наше переконання, ураховуючи сучасний стан розвитку вітчизняної юридичної науки, її проникнення у правотворчість та використання норм права для ефективного регулювання суспільних відносин, слід сформулювати і розглядати наступні основні вектори (напрями) вдосконалення регулювання та здійснення прав, свобод та інтересів людини:

1) теоретичне обґрунтування змісту та форми прав, свобод та інтересів людини, виняткових юридичних підстав та фактичних обставин для обмеження прав, свобод та інтересів людини. Процеси, що відбуваються у суспільстві, призводять до виникнення нового соціального, зокрема

соціально-електронного поля взаємодії суб'єктів, що потребує обґрунтування особливостей використання та здійснення відповідних прав, свобод та інтересів. Наприклад, використання соціальних мереж для здійснення права на свободу мирних зібрань. Чи слід розглядати створену відповідну групу у соціальній мережі, як вияв здійснення права на свободу мирних зібрань, а внаслідок цього правові основи обмеження та заборони використання цього права для створення такої групи та здійснення відповідного права шляхом приєднання до такої групи;

2) визначення алгоритмів використання прав, свобод та інтересів людини. Безперечно, надміру зарегульованість використання та здійснення прав, свобод та інтересів негативно позначається на їх використанні та здійсненні. Ураховуючи це, наголошуємо, що відсутність норм позитивного права вказує не на слабкість та безвідповідальність законодавця, а з іншого боку може бути унікальним механізмом, який забезпечує не просто право на мирні зібрання, а свободу його здійснення всіма і кожним окремо суб'єктом [6, с. 140-141];

3) процеси та їх послідовність для здійснення прав, свобод та інтересів людини. Зазначені процеси охоплюють собою не лише елементи здійснення прав, свобод та інтересів конкретним їх носієм, а й ужиття заходів іншими особами (як активних, так і пасивних) щодо реалізації цих правових можливостей, у тому числі усунення можливостей зловживання правами, свободами та інтересами.

Приєднуємося до сформованого визначення поняття «реалізація прав», під яким слід розуміти певний процес як сукупність законодавчо визначених дій, спрямованих на задоволення суб'єктом своїх потреб за відсутності підстав застосування законодавчо визначених обмежень щодо задоволення цих благ (соціальних цінностей) [2, с. 93];

4) формування заходів забезпечення здійснення прав, свобод та інтересів людини суб'єктами публічної адміністрації, третіми особами. Суб'єкти публічної адміністрації, інститути громадянського суспільства, юридичні особи повинні мати чітко визначені у законодавстві повноваження щодо сприяння у здійсненні прав, свобод та інтересів людини і недопущення створення будь-яких перешкод у використанні та здійсненні таких прав, свобод та інтересів. Наприклад, для пенсіонерів єдиним джерелом їх доходів є пенсії, які формуються на підставі відомостей про грошове забезпечення особи під час її праці чи служби. Однак відповідні суб'єкти публічної адміністрації, використовуючи свої повноваження за власним адміністративним розсудом, не видають таку інформацію, внаслідок чого виникає правовий спір.

«Забезпечення прав людини» – це передбачена нормативно-правовими актами діяльність державних органів, пов'язана із використанням наявних юридичних засобів і заходів, спрямованих на реалізацію, охорону, захист та відновлення (у разі порушення) прав людини [3, с. 30-31]. Отож суб'єкти

публічної адміністрації зобов'язані всіляко сприяти використанню та здійсненню прав, свобод та інтересів.

Здійснення права у своєму складі має два повноваження: можливість самостійно вчиняти дії (активна складова) та можливість вимагати вчинення дій або утримання від таких дій інших осіб (пасивна складова) [1, с. 4]. Переконані, що перша можливість має отримати найбільшу свободу, тоді як друга складова здійснення прав, свобод та інтересів повинна мінімізувати адміністративний розсуд суб'єктів публічної адміністрації, тим самим гарантуючи такі складові верховенства права, як правова визначеність та правова передбачуваність;

5) розбудова ефективної системи охорони та захисту прав, свобод та інтересів (не лише державної системи, уособленої правоохоронними, судовими та іншими органами держави), а й інститутами громадянського суспільства, а саме: адвокатурою, юридичними клініками, інститутами сприяння здійснення прав, свобод та інтересів людини, у тому числі й третейськими судами. Саме такі інститути громадянського суспільства, незалежні від особливого інституту суспільства – держави, здатні значно ефективніше забезпечувати здійснення прав, свобод та інтересів, оскільки не виступають виразником інтересів держави та волі владних еліт, а також усувати негативний вплив суб'єктів владних повноважень на здійснення прав, свобод та інтересів людини;

б) розбудова інституту відновлення прав, свобод та інтересів людини. Держава прагне підпорядкувати собі зазначений інститут, здобувши монополію на заходи з відновлення прав, свобод та інтересів. Думається, що громадянське суспільство дійшло того рівня розвитку, коли повинно мати альтернативи і додаткові інституції з відповідними функціями, здатними забезпечувати відновлення прав, свобод та інтересів, навіть за умови, коли держава не зацікавлена у відновленні прав, свобод та інтересів відповідних їх носіїв. Особливо гостро вказане питання постає у спорах саме із державою, її апаратом, окремими органами та посадовими особами. У контексті сказаного виділяються індивідуальні і загальні (колективні) заходи відновлення прав, свобод та інтересів.

Індивідуальні заходи полягають у відновленні, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який заявник мав до порушення [4, с. 146], загальні (колективні) заходи спрямовані на створення умов із свободи використання та здійснення прав, свобод та інтересів людини, усунення перешкод для використання та здійснення такого права чи свободи іншими носіями. Один із варіантів такого колективного відновлення прав, свобод та інтересів людини вбачається у нормах Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Насамкінець наголосимо на тому, що переосмислення змісту, форм прав, свобод та інтересів людини, які існують у правовій дійсності, обумовлені історико-правовими умовами, повинно спрямовуватися в інтересах людини, а

не в інтересах політичних еліт, що представляють інститути держави. Держава, як соціальний інститут, має слугувати громадянському суспільству і людині, яка визначає зміст і спрямованість діяльності першої. Запропоновані напрями (вектори) удосконалення мають сформувати не лише теоретичні засади, а й забезпечити регуляторний вплив на суспільні відносини з використання та здійснення прав, свобод та інтересів людини, чим сприяти удосконаленню самого права, утверджувати впевненість у захищеності особи та її прав, свобод та інтересів, наявності дієвих механізмів поновлення прав, свобод та інтересів. Переконані, що системне та послідовне теоретико-прикладне забезпечення правового регулювання використання, здійснення, реалізації, охорони, захисту та поновлення прав, свобод та інтересів людини має відображати зміст і спрямованість держави і громадянського суспільства, слугуватиме утвердженню верховенства права та дотримання прав, свобод та інтересів людини.

---

1. Сідей О. В. Здійснення та захист права фізичної особи на здоров'я: автореф. дис... канд. юрид. наук за спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Харків, 2017. 17 с.

2. Миколаєнко Ю.І. Теоретико-правові засади реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: дис... канд. юрид. наук за спец. 12.00.01. – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Київ, Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», 2019. 250 с.

3. Гладчук Д.І. Теоретико-правові та організаційні засади діяльності МВС України у сфері дотримання прав людини: дис... канд. юрид. наук (доктора філософії) за спец. (081 – Право). Дніпро, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2021. 254 с.

4. Стахура Б.І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір: дис... канд. юрид. наук за спец. 12.00.01. – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Львів, Львівський державний університет внутрішніх справ. 2016. 180 с.

5. Турянця В.В. Механізм забезпечення прав і свобод людини в Словацькій Республіці: теоретичні та історико-правові аспекти: автореф. дис... канд. юрид. наук за спец. 12.00.01. – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка. 2014. 21 с.

6. Самбор М.А. Право на мирні зібрання: монографія. Прилуки : КП «Прилуцька міська друкарня», 2018. 420 с.

Андрій САМОТУГА

заступник начальника

науково-редакційного відділу

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВА ЛЮДИНИ: ВІД ЦИВІЛІЗАЦІЙНО-СВІТОГЛЯДНОГО ВОДОРІЗДЛУ ДО ВИЗВОЛЬНО-ОБ'ЄДНАВЧОЇ СИЛИ

Оскільки вже як три чверті століття тому було прийнято Загальну декларацію прав людини, її дискусійність не стихає й виходить далеко за межі юриспруденції, все більше занурюючись у політичну, філософську та навіть цивілізаційну царини. Наукові та прикладні дебати ведуться навколо універсальності цього документа, виходячи з його оригінальної назви – англ. «*Universal Declaration of Human Rights*». Прикметник *universal* є субстантивованим від *Universe* («Всесвіт»), що за своїм значенням є дещо ширшим від понять «загальний» чи «міжнародний». Отже, переклад першого слова назви українською є не цілком точним, інакше назва англійською була б «*general*» чи «*comprehensive*». Крім того, переклад всього документа навіть не є офіційним, як зазначено в його українській версії [1].

Не вдаючись у лінгвістичні нюанси назви, звернемо передовсім увагу саме на суть універсальності, тобто на сприйняття положень цього акта всіма суб'єктами міжнародного права та міжнародних відносин, незважаючи на його декларативність, на відміну від пактів чи конвенцій (причому більшість із них розроблено та прийнято саме на основі цієї Декларації), тобто формульну необов'язковість для його підписання та ратифікації державами з точки зору міжнародного права.

Здавалося б, прийняття цього документа всесвітнього значення покладе край суперечностям щодо пріоритетності прав людини над інтересами держави, що зумовлювали розмаїття та строкатість праворозуміння – явище, яке деякі вчені іменують зараз правовим поліцентризмом, спричиненим, як вони вважають, неуніверсальністю права, що є фактором існування різних правових культур (цивілізацій), а тому основним принципом міжнаціональної комунікації, на їхню думку, має бути толерантність, а не сентенція західного світу [2]. Виходить, що ці та інші автори схиляються до існування свого роду водорозділу між Заходом і Сходом (хоча поняття Сходу є набагато збірним і загальним, ніж Заходу, зважаючи насамперед на релігійну парадигму: Захід християнський, а Схід не лише мусульманський) у сприйнятті та дотриманні цієї Декларації й інших міжнародних актів з прав людини?

За твердженням інших авторів, Захід у плані геополітичному –

категорія набагато вужча, окресленіша. Сьогодні Захід – це, по суті, демократичний світ: Європа і Північна Америка. В основі цього поняття – початкова ідея Європи як Заходу. Це теж ідея структурована, вона формується вже впродовж тисячоліть. Але на відміну від простору Сходу, кордон західної ойкумени чіткий і детермінований власне парадигматичними цінностями, що стали підґрунтям демократії. А від кінця Другої світової війни дотепер – структурування категорії Європи як західної цивілізації набуло остаточного виміру, оскільки європейська матриця стала базовою для розуміння виміру демократичного світу [3].

Та й самому Заходу, перш ніж стати лідером у просуванні концепції прав людини, довелося пройти надто тернистий і болісний шлях, витворюючи в різні століття спочатку національні акти (Велика Хартія Вольностей 1215 р., Білль про права 1689 р., Декларація незалежності 1776 р., Декларація прав людини і громадянина 1789 р.), а також долати причини й наслідки своїх тоталітарних практик вже ХХ ст., позначених масовим порушенням прав людини (німецький нацизм, італійський фашизм, іспанський франкізм, частково – російський більшовизм, що захопив був Східну Європу вже після Другої світової війни). Чи варто згадати ще одну славетну сторінку в історії Європи, відому як «Весна народів» – національно визвольні рухи як поневолених імперіями народів, так і антимоноархічні, республіканські революції в самих метрополіях.

Ба більше, сама Європа вже аж на зламі ХХ-ХХІ ст. стала на шлях подолання свого внутрішнього політико-світоглядного та соціально-економічного поділу на Схід і Захід, в основу якого теж було закладено права людини, зокрема відносини людини з державою, що зумовило виникнення й розвиток дихотомії концепцій прав людини – ліберальної (державна для людини) та етатистської (людина для держави).

Потужним поштовхом до нинішнього об'єднання Європи стало зруйнування в 1989 р. Берлінської стіни, що майже тридцять років розділяла Німеччину на Схід і Захід. Попри загрозу отримати до 10 років в'язниці або бути застреленим, через Західний Берлін у період тільки з 1949 до 1961 р. (тобто до збудування муру) НДР залишило понад 2,7 млн людей, що прийнято було називати "голосуванням ногами" на користь капіталістичної системи [4]. За даними уряду НДР, під час спроби перетнути Берлінську стіну загинуло 125 людей. За інформацією ВВС, під час спроби втечі було вбито 1245 людей [5].

Поваливши комуністичні уряди, східноєвропейські народи, сповнені прагненням у подальшому захистити свою свободу та демократію від неусунутої повністю російської загрози, незважаючи на деякі поверхові процеси лібералізації в самому совєцькому союзі як умови надання йому західної фінансової та продовольчої допомоги через неефективність та занепад соціалістичної економічної моделі, стали наприкінці 1990-х рр. спочатку членами безпекової організації – НАТО, а згодом і економічної –

ЄС, коли у 2004 р. відбулося його найбільше розширення за територією та населенням (одразу вступило 10 постсоціалістичних країн). Адже, як зазначено в ст. 3 Договору про ЄС, Союз надає своїм громадянам простір свободи, безпеки й правосуддя без внутрішніх кордонів, на якому забезпечено вільний рух осіб разом з належними заходами, пов'язаними із контролем на зовнішніх кордонах, притулком, імміграцією та попередженням і боротьбою зі злочинністю [6]. У зв'язку з цим виключно Захід став привабливим місцем трудової імміграції та політичного притулку для людей із незахідного світу – переважно Азії та Африки. Європа утримує лідерство як пункт прагнень мігрантів (82 млн), за нею йдуть Північна Америка (59 млн), Австралія (6 млн). Зі свого боку, третина всіх міжнародних мігрантів походять з Індії (18 млн), Мексики (12 млн), Китаю (11 млн.), РФ (10 млн.), Сирії (8 млн.) [7]. Після повномасштабного вторгнення РФ 2022 р. з України виїхало 6,5 млн. людей – понад 5 млн. до Європи, решта – до США і Канади.

У тоталітарному совєцькому союзі та в деяких його союзних республіках (переважно в Україні та країнах Балтії) з 1960-х рр. виникають дисидентські правозахисні рухи. В Україні це відома, утворена 1976 р. Гельсінська група, мета якої – сприяння виконанню владою Гельсінських угод 1975 р., якими, зокрема, було передбачено узгодження зобов'язань держав-підписантів з питань прав людини і основних свобод, в тому числі свободи пересування, контактів, інформації, культури та освіти, права на працю, на освіту і медичне обслуговування. Найбільш активні учасники цих рухів піддавалися за звинуваченнями в «антирадянській агітації та пропаганді» або тривалим термінам ув'язнення, або заходами каральної психіатрії.

Події в сучасній Україні – Помаранчева революція 2004 р, Революція Гідності 2013-2014 рр. – стали свідченням прозахідної орієнтації більшості українського суспільства, завдяки якій мали б бути захищені передовсім громадянські та політичні права і свободи (свобода пересування, активне виборче право), а влада мала б бути періодично змінюваною, прозорою та передбачуваною у своїх рішеннях, а найголовніше – це свобода вибору як стрижень західної концепції людиноцентризму.

Поза межами географічного Заходу можна ще згадати «Арабську весну» чи то рухи за демократію в Гонконзі, Венесуелі, Білорусі й Ірані – скрізь, де люди повстають проти тиранії, деспотії та узурпації, вони посилаються на права, закріплені в Декларації ООН.

Диктатури різних кольорів так бояться потенціалу поширення прав людини, що не задовольняються придушенням таких повстань надзвичайним насильством всередині своїх країн. Вони навіть сформували глобальний альянс, щоб знищити цілу ліберально-демократичну цивілізацію, яку вони призначили джерелом цієї небезпеки. Правителі Росії, Китаю, Північної Кореї й Ісламської Республіки Іран упевнені, що історичний момент для

цього остаточного удару вже настав.

На руку їм і те, що й у демократичних суспільствах дедалі більше підживлюють сумніви про універсальну чинність прав людини. Тут насамперед ідеться про згадану вже різноманітність «культур», яким не можна «нав'язувати» західні цінності. Однак цей аргумент ґрунтується на містифікованому уявленні про «культуру», яке передбачає, що йдеться про незмінну надісторичну сутність. Але навіть європейській культурі, як вже зазначалося, знадобилися тривалі й запеклі баталії, перш ніж права людини акцептували як складову її самосвідомості. Те, що це відбулося й у країнах за межами Західної півкулі, як-от, Тайвань, Південна Корея та Японія, доводить, що «культура» не може бути аргументом проти глобальної чинності прав людини. Тим більше що ці країни щоразу демонструють всілякі технологічні прориви; Японія входить у п'ятірку найбільших економік світу, а 8 із 10-и найбагатших країн за сукупним ВВП є Західними.

Авторитарні й тоталітарні системи правління застосовують культурологічний аргумент, щоб виправдати свої репресивні й навіть убивчі практики від звинувачень у порушенні елементарної гуманності. Для цього використовують такі конструкти, як специфічне «ісламське» або «китайське» розуміння прав людини, щоб надати правдоподібності тому, що дискримінація жінок у мусульманських країнах або «перевиховання» етнічних меншин, таких, як уйгури в Китаї, – результат турботи правителів про досконалу «культурну ідентичність» [8].

Згаданий вже нами принцип толерантності у сфері правового поліцентризму та викладене вище дозволяють констатувати, що саме виключно Захід як політико-правова, а не географічна категорія, толерує культурну, релігійну та етнічну різноманітність (в т. ч. щодо сексуальної орієнтації), тоді як його опоненти, навпаки, здебільшого агресивні та нетерпимі до проявів окремішності. Більше того, така нетерпимість часто поєднана із лицемірством і лукавством: на тлі заяв про «традиційні цінності» та «духовні скрепи» маємо численні приклади аморальності та бездуховності (подружні зради, неафішована полігамія, позашлюбні діти, соціальне сирітство, алкоголізм, наркоманія). При цьому правителі й топ-бізнесмени не гребують на повну користуватися благами західної цивілізації, яку так часто на публіку критикують, як то навчання дітей у престижних вишах, тримання заощаджень і нерухомості, транспортних і плавзасобів, аби лише безконтрольно перебувати при владі для подальшого обкрадання ресурсів і народу, постійно гарантуючи йому лише на словах безпеку замість свободи.

На завершення маємо констатувати, що й сам Захід ще не позбувся, а то й, узагалі, набув певних проблем, серед яких найбільш промовиста – це його роздробленість та незлагодженість щодо управління міграційними кризами через різні рівні економічного розвитку країн, військово-фінансової допомоги Україні, відносної ще залежності від російських паливно-енергетичних носіїв, протидії російській деструктивній пропаганді та

корупції. На тлі цих негараздів починає вимальовуватися поділ Європи не на Захід та Схід, а на Північ і Південь, як було ще за часів пізньої античності з греко-римською цивілізацією на півдні та варварськими племенами на півночі. Зараз же вони міняються місцями: найнепохитніші та найпослідовніші у підтримці України та протидії російській пропаганді й корупції – скандинавські й англосаксонські країни, Фінляндія та Нідерланди; поміркованість зберігають країни середнього поясу – Німеччина та Франція й католицькі країни півдня – Італія та Іспанія; а найбільш уражені до російського впливу – православний південний схід Європи – Греція, Сербія, Кіпр, Болгарія. Між ти проводити якісь паралелі між рівнем життя та релігійністю країн, а тим більше, праворозумінням – досить складна тема окремих досліджень.

Та й сама Декларація останнім часом піддається якщо не критиці, то, принаймні, аналізу на предмет, наприклад, соціально-економічних прав чи обов'язків особи перед державою, чим вправно маніпулюють тоталітарні режими. Попри це, декларація, названа універсальною, була й залишається дороговказом для націй, націлених на побудову вільного, справедливого, безпечного та заможного суспільства, а демократіям, зі свого боку слід ефективніше протидіяти (навіть асиметрично) тим ідеологіям, що узурпують та спотворюють ідею прав людини.

---

1. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року (неофіційний переклад). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

2. Кучук А. М. Основи теорії правового поліцентризму : монограф. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 312 с.

3. Пахльовська О. Статус народів вимірюється їхньою волею до буття. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/2212927.html>.

4. Хмельницька В. Цей день в історії: хто і навіщо збудував Берлінську стіну. URL : <https://tsn.ua/lady/news/obschestvo/cey-den-v-istoriyi-hto-i-navischo-zbuduvav-berlinsku-stinu-2133022.html>.

5. Пивоваров С. 34 роки тому впав Берлінський мур, що розділяв Німеччину. Це було неминуче, але сталося майже випадково через плутанину в соцпартії НДР (архівний матеріал). URL : <https://babel.ua/texts/37857-30-rokiv-tomu-vpav-berlinskiy-mur-shcho-rozdilyav-nimechchinu-ce-bulo-neminuche-ale-stalosya-mayzhe-vipadkovo-cherez-plutaninu-v-socpartiji-ndr>.

6. Консолідована версія Договору про Європейський Союз. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.

7. Кількість мігрантів у світі перевищила 270 мільйонів : доповідь. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2782330-kilkist-migrantiv-u-sviti-perevisila-270-miljoniv.html>.

8. Герцінгер Р. Права людини як вибухова сила. URL : <https://tyzhden.ua/prava-liudyny-iak-vybukhova-syla/>.

Ігор СЕРДЮК

доцент кафедри теорії

та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

РАШИСТСЬКИЙ РЕЖИМ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ЗАГРОЗА МІЖНАРОДНОМУ ПРАВОПОРЯДКУ, УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВНОСТІ ТА НАЙВИЩІЙ СОЦІАЛЬНІЙ ЦІННОСТІ

При підготовці тез цієї доповіді автор визначив за мету обґрунтувати тезу про путінський режим як екзистенційну загрозу світовому правопорядку, Українській державності та найвищій соціальній цінності в нашій державі.

Для досягнення визначеної мети автор скористається пізнавальними можливостями таких структурних елементів методології правничої науки:

1) положень теорій форми держави та прав людини, що визнані науковим загалом на сучасному етапі розвитку загальнотеоретичної юридичної науки. Саме вони складають парадигму цього дослідження;

2) діалектичного методологічного підходу, що ґрунтується на принципах взаємозв'язку та розвитку явищ державно-правової дійсності; у межах цієї наукової розвідки такими явищами є цілісна ієрархічна система державних органів (державний апарат), які для реалізації державної політики (стратегічних напрямів її діяльності, тобто функцій держави) використовують (або застосовують) різні методи в процесі здійснення державної влади (державно-правовий режим), що негативно впливають на міжнародний правопорядок, людину, її життя і здоров'я, недоторканність і безпеку;

3) аксіологічного методологічного підходу, за яким людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3 Конституції України) [1];

4) герменевтичного методологічного підходу та спеціально-юридичного методу пізнання, що дозволяють розкрити зміст конституційно-правових приписів, потреба залучення яких для наукового аналізу обумовлена завданнями дослідження та творчим задумом автора;

5) логічного методу пізнання, теоретичний інструментарій якого у межах цієї наукової розвідки склали прийоми аналізу, синтезу та дедукції.

Важливе значення в методологічному плані мають теоретичні положення, що розкривають зміст поняття державно-правовий режим, а також відображають його класифікацію. Усталеною в сучасній правничій науці є інтерпретація однойменної категорії як сукупності прийомів та

способів здійснення державної влади. Що ж до видової диференціації поняття державно-правовий режим, то вчені виокремлюють такі його різновиди: демократичний і недемократичний. Недемократичний своєю чергою поділяється на авторитарний і тоталітарний. Різновидами тоталітаризму визнають фашистський і комуністичний режими, а також ісламський фундаменталізм. Сьогодні є достатні підстави доповнити цей перелік новою, не менш небезпечною для людської цивілізації загрозою, – рашистським режимом.

Принагідно відзначити, що Верховна Рада України у своїй Заяві «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких» від 2 травня 2023 року № 3078-ІХ вказала на такі риси рашизму як нового різновиду тоталітарної ідеології та практик, які лежать в основі режиму, сформованого у російській федерації під керівництвом президента в. путіна, та ґрунтуються на традиціях російського шовінізму й імперіалізму, практиках комуністичного режиму СРСР та націонал-соціалізму (нацизму):

системні порушення прав та основоположних свобод людини;

культ сили та мілітаризм;

культ особи, що перебуває на верхівці вертикалі влади, та сакралізація інститутів держави;

самозвеличення росії та росіян за рахунок насильницького пригнічення та/або заперечення існування інших народів;

застосування з метою реалізації експансіоністської державної політики практики поширення серед інших народів російської мови та культури, російської православної церкви, медіа, політичних та громадських інституцій, пропагування ідей «руського мира»;

систематичне порушення загально визнаних принципів і норм міжнародного права, зокрема поваги до суверенітету інших держав, їхньої територіальної цілісності та міжнародно визнаних кордонів, недотримання принципу незастосування сили чи погрози силою;

створення, фінансування та збройна підтримка незаконних збройних формувань та сепаратистських рухів на територіях інших суверенних держав, створення та підтримка терористичних організацій;

використання заборонених методів ведення війни та системне вчинення воєнних злочинів та злочинів проти людяності;

систематичні організація та здійснення масових вбивств, страт, катувань, депортацій, створення штучних умов для виникнення голоду, інших видів масового фізичного терору, геноциду, переслідування з етнічних, національних, релігійних, політичних та інших мотивів;

регулярне застосування до інших держав практики економічного та енергетичного шантажу;

регулярні погрози щодо застосування ядерної зброї проти інших

держав та створення техногенних катастроф [2].

Небезпека сучасного рашистського режиму, сформованого за часів правління в. путіна, виявляється у:

1. Нехтуванні принципами і нормами міжнародного права, що є основою світового правопорядку і системи колективної безпеки;

2. Акті збройної агресії російської федерації проти України, що є порушенням норм міжнародного права; його негативним наслідком вважаю руйнування міжнародного правопорядку, який склався після Другої світової війни та розпаду колишнього СРСР;

3. Порушенні законів і правил ведення війни. Загальновідомо, що ніщо так не мотивує правопорушника до вчинення нових злочинів, як його безкарність. Як не прикро констатувати, але правильність цієї тези знайшла своє підтвердження у численних злочинах військових формувань держави-агресора, вчинених на території України. Це і масові вбивства мирних громадян, катування та страта полонених військовослужбовців Збройних Сил України, суттєве пошкодження критичної цивільної інфраструктури населених пунктів, а подекуди і їх повне знищення, незаконне примусове вивезення українських дітей із тимчасово окупованих територій до російської федерації та відмова їх повернення в Україну;

4. Постійному чи ситуативному підтриманні тих державно-правових режимів, чия діяльність спрямована на дестабілізацію безпекової ситуації в регіонах світу, що знаходяться в зоні інтересів російської федерації. Підтвердженням цьому слугує терористичний напад палестинського угруповання «хамас» на державу Ізраїль та її мешканців;

5. Систематичному зловживанні представником російської федерації своїм правом вето в Раді Безпеки ООН, що має наслідком блокування справедливих рішень цієї міжнародної організації та підриває її авторитет у світі;

6. Відсутності механізму примусового виконання рішень міжнародних організацій, ухвалених проти держави-агресора, що свідчить про неефективність таких організацій і підриває віру в можливість забезпечення міжнародного правопорядку;

7. Умисному викривленні історії України та намаганні інтерпретації історичних подій, які відбувались на теренах нашої держави, не у світовому контексті, а у вигідному для путінського режиму російському контексті. В результаті такої інтерпретації Україна розглядається як штучне утворення більшовиків, що приречене на вічне існування у складі російської імперської держави;

8. Намаганні легалізувати свою присутність на тимчасово окупованих територіях України шляхом проведення фейкових референдумів, фальсифікації їх результатів та незаконного включення цих територій за аналогією з Автономною Республікою Крим до складу російської федерації;

9. Насильницькій паспортизації цивільного населення окупованих

територій та його незаконній мобілізації до військових формувань держави-агресора;

10. Численних фактах жорстоких катувань на тимчасово окупованих територіях тих громадян України, які не виявляють лояльності до представників окупаційної влади;

11. Запровадженні на окупованих територіях освітнього процесу за стандартами держави-агресора, що позбавляє українських дітей можливості вивчення рідної мови, культури та правдивої історії свого народу;

12. Виправданні численнях жертв сталінського режиму політичною та військовою доцільністю;

13. Запереченні геноциду Українського народу під час великого голодомору 1932-1933 років та всіляке намагання применшення його негативних наслідків чи навіть його виправдання так званими «перекосами на местах»;

14. Штучному та викривленому створенні образу чи не найбільшого ворога радянської влади в особі Української Повстанської Армії й Організації Українських Націоналістів (за версією путінських пропагандистів – так званих «бендеровцев»), що активно експлуатується і в теперішній час;

15. Запереченні існування як самостійної української мови, що розглядається путінським режимом та озвучується рупорами кремлівської пропаганди як місцевий діалект малоросів, що унеможлиблює існування українців як титульної нації, здатної до створення власної національної Української держави;

16. Систематичних спробах дискредитації в очах світової спільноти легальної та легітимної Української влади, яка на своїй території очолила спротив Українського народу військовим формуванням держави-агресора, намаганні штучного навішування на неї ярлика «нацистського»/«фашистського» режиму, а також безпідставне звинувачення Збройних Сил України у порушенні мінських домовленостей та бомбардуванні Донбасу протягом 2014-2022 років;

17. Викривленій інтерпретації подій 2004 та 2014 років в Україні не як вияву самосвідомості Українського народу та реалізації його природного права чинити опір свавіллю влади, а як намагання окремих політичних сил здійснити антиконституційний переворот;

18. Систематичній експлуатації теми порушення прав російськомовних громадян України та нав'язування в нашій державі та світі суспільної думки про необхідність закріплення в Конституції України статусу російської мови як другої державної.

І це далеко не повний перелік не лише відкрито ворожих, але й войовничих дій, які складають виняткову небезпеку путінського режиму для міжнародного правопорядку, Української державності, людини, її прав, свобод і законних інтересів. Тому в умовах сьогодення особливої актуальності не лише для нашої держави, але й усього цивілізованого світу,

який визнає принципи Організації Об'єднаних Націй та цінність прав і свобод людини, набуває проблема усунення джерела цих загроз.

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Заява Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких»: Постанова Верховної Ради України від 02.05.2023 р. № 3078-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3078-20#Text>.

Лілія СЕРДЮК

доцент кафедри теорії

та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

СПРАВА САШІ СКОЧИЛЕНКО ЯК МАРКЕР НЕПРАВОВОЇ СУТНОСТІ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

При підготовці тез цієї доповіді автор визначила за мету на прикладі кримінальної справи Саші Скочилєнко аргументувати тезу про неправову сутність сучасної російської держави, яка є порушницею прав людини не лише в Україні, але й на визнаній конституцією та міжнародними договорами власній території.

Для досягнення визначеної мети скористаємося пізнавальними можливостями діалектичного методологічного підходу, який ґрунтується на принципах взаємозв'язку та розвитку державних і правових явищ, а також герменевтичного методологічного підходу та спеціально-юридичного методу пізнання, що дозволять розкрити зміст приписів конституції держави-агресора, потреба залучення яких для наукового аналізу обумовлена предметом дослідження, його завданнями та творчим задумом автора.

Важливо зробити акцент і на джерельній базі цього дослідження. За відсутності реальної можливості безпосередньо ознайомитись із матеріалами кримінальної справи Саші Скочилєнко, автор звернулась до журналістських публікацій [1-2; 4-7], які дають достатнє уявлення про такі важливі для наукового аналізу аспекти цієї справи та перебіг її розслідування й судового розгляду, як: 1) підстави притягнення громадянки російської федерації з антивоєнною позицією до кримінальної відповідальності, а також сутність висунутого їй звинувачення; 2) дані, що характеризують засуджену, необхідні для правильного вирішення цієї справи й ухвалення правосудного

вироку; 3) зібрані та представлені в суді докази сторони обвинувачення та сторони захисту (аргументи сторін у справі); 4) експертну оцінку прямих доказів вини Саші Скочиленко у вчиненні інкримінованого їй діяння; 5) зміст обвинувального вироку суду у справі та призначене покарання; 6) поведінку учасників кримінального процесу, передусім тих, які наділені владними повноваженнями (представників прокуратури, котрі підтримували в суді державне обвинувачення, а також судді) й ставлення цих суб'єктів до обвинуваченої, а згодом підсудної, відповідно; 7) відношення засудженої до своєї справи, а також російського «правосуддя»; 8) ставлення окремих інституцій російської влади і представників громадськості до Саші Скочиленко, її справи, а також інших учасників кримінального процесу.

У межах свого виступу я зупинюсь лише на одному, але досить показовому аспекті цієї справи, що дає уявлення про сутність путінського режиму – поведінці учасників кримінального процесу, передусім тих, які наділені владними повноваженнями (представників прокуратури, котрі підтримували в суді державне обвинувачення, а також судді) й ставлення цих суб'єктів до обвинуваченої, а згодом підсудної, відповідно.

Як відомо, однією з процесуальних гарантій дотримання прав обвинуваченого (підсудного) є процесуальні строки. Тож перше, на чому хотілось би акцентувати увагу, це строки розгляду справи, які жодним чином не можна вважати «розумними». Справа Скочиленко, попри свою нескладність для слідства, тривала півтора року, і весь цей час обвинувачена (а згодом підсудна) перебувала в СІЗО. Це один із найдовготриваліших судових розглядів за законом про «фейки» про російську армію, що був прийнятий відразу після повномасштабного вторгнення росії в Україну [1].

Адвокати і сама художниця неодноразово заявляли, що на них чиниться тиск з боку судді, яка забороняла навіть перерви на їжу і туалет. У СІЗО у Скочиленко різко погіршився стан здоров'я, у неї не було доступу до необхідної їжі і лікарів.

Ось лише деякі фрагменти перебування Саші Скочиленко у суді, описані «Медіазоною». На судовому засіданні 20 жовтня підсудна просить оголосити 15-хвилинну перерву – їй необхідно попити води, а з собою в залу суду їй брати воду не дозволяють. Суддя демяшева оголошує перерву. Коли слухачі повертаються до зали засідань, Скочиленко сидить у судовій клітці з заплаканими очима. Виявилось, що під час перерви конвоїри відмовились виводити її з клітки. Підсудна прохає суддю про ще одну перерву.

Прокурор не проти перерви, але говорить, що хтось із слухачів заважав конвоюванню підсудної. Однак цього не могло бути, адже всіх слухачів відтіснили з коридору на час перерви. Суддя заявляє, що раз хтось заважав конвоюванню, то другої перерви не буде. «Саша сидить у клітці, опустилши голову, і плаче» [1].

До цього, на засідання 13 жовтня, Скочиленко приїздить до суду з кардіомонітором – у неї діагностовано порок серця, і вона довго добивалася

того, щоб їй провели обстеження в СІЗО. О сьомій вечора адвокати і Скочиленко просять відкласти засідання, оскільки час роботи суду вже закінчено, а їй необхідно повернутися до СІЗО, щоб встигнути замінити батарейки в кардіомоніторі – його роботи вистачить на годину-півтори. Однак суддя відмовляється відкласти засідання і заявляє, що Скочиленко могла завчасно підготувати монітор [1].

Тоді Саша прохає перерву у 40 хвилин, оскільки у приміщенні для конвоювання лежить її їжа, яку вона не встигла з'їсти. Прокурор не проти перерви і також вважає, що Скочиленко треба поїсти; однак суддя відмовляє.

Утретє Скочиленко прохає перерви хоча б на 15 хвилин, щоб сходити в туалет. Прокурор не проти, але суддя все одно відмовляє. «Захист в розгубленості. Скочиленко не витримала і розплакалась у клітці». У підсумку через 20 хвилин засідання все одно припиняється, оскільки настала восьма година вечора [1].

Російська служба Бі-бі-сі, ґрунтуючись на трансляціях засідань, які вела «Медіазона», порахувала, що суддя не менше 35 разів відмовляла адвокатам у різного роду клопотаннях [1].

Ось як описує цю ситуацію зі слів захисниці Яни Неповінної Анастасія Голубєва: «В останні місяці атмосфера в судових засіданнях, м'яко кажучи, дивна. Стороні захисту відмовляють у клопотаннях про перерви, відкладання. Проміжки між засіданнями або відсутні взагалі, або з різницею в день-два. Засідання тривають по шість-вісім годин». Також суддя відмовилась долучати до справи важливі документи, випускати Скочиленко з СІЗО [1].

Клопотання адвокатів про долучення до матеріалів справи важливих, на їхню думку, документів, це окрема тема. Захист Скочиленко знайшов судові рішення з Іжевська, де судили місцеву жительку за такі ж самі цінники, що й у Саші. Але на відміну від Скочиленко, мешканку Іжевська звинуватили в адміністративному правопорушенні та призначили їй штраф. Суддя демяшева не стала долучати протокол іжевського суду до матеріалів справи Скочиленко, заявивши, що він (протокол) до них відношення не має [1].

Коментуючи таке рішення судді демяшевої, адвокат Яна Неповіннова зазначила: «Нам відомо про багато випадків притягнення до адміністративної відповідальності за абсолютно ті ж діяння. Але, на думку суду, це не має відношення. Думаю, в цьому і є смисл репресій – щоб люди боялись робити навіть те, ризики чого вони, як їм здавалось, усвідомлюють. Саша, розміщуючи цінники, в правдивості яких була впевнена, усвідомлювала, що їй загрожує максимум адміністративна відповідальність. Вона аж ніяк не сподівалась, що її візьмуть під варту» [1].

Від себе додам, що один із найважливіших принципів законності, на якому робили наголос іще радянські вчені, містить імперативну вимогу однакового розуміння і застосування закону на всій території держави.

Йдеться, зокрема, про принцип єдності законності. Його практична реалізація в діяльності органів публічної влади, їх посадових і службових осіб покликана забезпечити передусім єдність юридичної практики.

На окрему увагу в цій справі заслуговує ставлення судді до сторін процесу, яке навряд чи можна назвати безстороннім. З самого початку судового процесу позиція судді була такою, що захисту і Саші Скочиленко відмовляють в усьому – від клопотань відпустити її під домашній арешт до прохань про 15-хвилинні перерви.

Суддя постійно робила зауваження і попередження адвокатам Скочиленко через те, що вони буцімто зневажливо ставляться до представників прокуратури. При цьому захист художниці неодноразово підкреслював, що прокурори дозволяють собі образливі або упереджені вирази – це видно з онлайн-трансляції засідань, які веде «Медіазона». Наприклад, коли в суді зачитували позитивні характеристики Скочиленко з різних місць її навчання і роботи, прокурор запитав у дівчини, чи добре вона поводитись у дитячому садочку і чи їла там кашку? Скочиленко заявила, що це знущання і тиск на неї з боку прокурора, але суд ніяк на ці слова не відреагував. До цього другий представник прокуратури під час судової сварки із захистом назвав поведінку адвоката Скочиленко «клоунською», але попередження від суду отримав не прокурор, а сам адвокат [1].

Суддя неодноразово порушувала процесуальне законодавство в частині виконання вимог щодо належності і допустимості доказів у цій справі, зібраних і представлених стороною захисту. Зокрема, вона відмовилась видавати захисту повістку до суду для того, щоб викликати уповноваженого з прав людини в Санкт-Петербурзі як свідка. Захист Скочиленко і вона сама стверджували, що більшість написів на цінниках якраз є правдивими і підтверджуються повідомленнями ЗМІ, доповідями правозахисників і навіть словами російського диктатора путіна. Наприклад, на одному з них йшлося про відправку в Україну російських строковиків – цю інформацію у березні 2022 року визнав путін і доручив воєнній прокуратурі розібратися, чому вони були відправлені.

Підтвердити інформацію про строковиків у суді могла б петербурзький омбудсмен Світлана Агапітова – їй надходили скарги, пов'язані з відправкою строковиків в Україну. Однак для того, щоб омбудсмен прийшла на засідання, потрібна була повістка про виклик до суду. Суддя ж видати таку повістку відмовилась [1].

На останньому засіданні перед дебатами адвокати намагались представити письмові відповіді омбудсмена на їх питання, але зробити цього їм знову не дав суд. Суддя заявила, що все, написане омбудсменом, не має відношення до справи і тому не підлягає оголошенню в суді [1].

Щоб підтвердити відсутність фейкової інформації на другому ціннику, захист приніс до суду роздруківки цитат володимира путіна. В них були невиконані обіцянки російського диктатора, зокрема, про те, що він не

збирається змінювати конституцію та підвищувати пенсійний вік. У такий спосіб захист намагався довести відсутність недостовірної інформації на ціннику про те, що путін обманює росіян. Однак і ці роздруківки суд відмовився долучати до справи [1].

Вказані дії судді підтверджують її упереджене ставлення до підсудної, а також захисту Саші Скочиленко, що є прямим порушенням вимог ч. 3 ст. 123 конституції російської федерації [3, с. 438], а також демонструють негуманне ставлення до дівчини, яка виявила свою антивоєнну громадянську позицію.

Отже, справа Саші Скочиленко продемонструвала всьому світу фактичну безправність російських громадян, які набралися сміливості навіть не засудити публічно, а лише висловити обережну незгоду з політикою кремлівського керівництва щодо агресивної війни в сусідній миролюбній державі. Показовою в цій справі є і діяльність так званого «органу правосуддя» і «правоохоронних органів», які без будь-яких докорів власного «сумління» фактично виконали функції карально-репресивного апарату,

На завершення свого виступу висловлюю сподівання, що після падіння путінського режиму в росії, нова влада зробить усе необхідне для відновлення справедливості не лише у цій, але й у інших подібних справах, а посадові особи, які чи то з власної ініціативи, чи виконуючи злочинний наказ із кремля, не уникнуть юридичної відповідальності за свої протиправні дії.

---

1. Анастасія Голубева. «Суд став пыткой». Художницю Скочиленко приговорили к семи годам колонии. BBC NEWS РУССКАЯ ПРАВДА. URL: <https://www.bbc.com/russian/articles/c51e5dmvg7ro> (дата звернення 20.11.2023).

2. «Даже сторонники СВО не считают, что я заслуживаю срока». Сашу Скочиленко приговорили к семи годам колонии. Вот как это было. Meduza. URL: <https://meduza.io/feature/2023/11/16/dazhe-storonniki-svo-ne-schitayut-cto-ya-zasluzhivayu-sroka>.

3. Конституції нових держав Європи та Азії / Упоряд. С. Головатий. Київ : Укр. Правн. Фондація. Вид-во «Право», 1996. С. 405-443.

4. Скочиленко стала першою в РФ, на кому судова система «випробувала» кримінальне покарання за антивоєнну позицію, – мати художниці. Telegram-канал «FREEDOM». URL: <https://uatv.ua/uk/skochylenko-stala-pershoju-v-rf-na-komu-sudova-systema-vyprobuvala-kryminalne-pokarannya-za-antyvoeyennu-pozytsiyu-maty-hudozhnytsi/> (дата звернення 20.11.2023).

5. Справа Скочиленко: суддю російської художниці хочуть підвищити на посаді. URL: <https://uatv.ua/uk/sprava-skochylenko-suddyu-rosijskoyi-hudozhnytsi-hochut-pidvyshhyty-na-posadi-video/> (дата звернення 20.11.2023).

6. Художницю Сашу Скочиленко приговорили к 7 годам колонии. *Голос Америки*. URL: <https://www.golosameriki.com/a/skochilenko-7-years-verdict/7357728.html> (дата звернення 20.11.2023).

7. Художницю Скочиленко приговорили к 7 годам по делу о «фейках» на ценниках. URL: <https://www.rbc.ru/politics/16/11/2023/65560d229a7947f00330ba85> (дата звернення 20.11.2023).

Максим СКОЧКО

*старший викладач кафедри
соціальної педагогіки та соціальної
роботи Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини,
доктор філософії з соціальної роботи*

Ірина КРИНИЦЬКА

*в.о. завідувача кафедри педагогіки
та соціальної роботи ЗВО
«Український католицький університет»,
кандидатка соціологічних наук*

СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНІ ПОСЛУГИ ДІТЯМ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вторгнення російської федерації на територію України, початок повномасштабної війни мають наслідком надзвичайно складні соціально-економічні й гуманітарні умови в державі, за яких значна кількість населення потребує матеріальної допомоги, психологічної підтримки, а по суті, перебуває на межі виживання. Щодня громадяни України знаходяться під постійними ракетними обстрілами чи, щонайменше, їх загрозами; багато хто проживає в зоні бойових дій чи на окупованих територіях. Такі змінені соціальні умови їх життя викликають стрес та травматизацію практично кожної особи, спричинює руйнівний вплив на психіку й негативно позначається на ментальному здоров'ї нації в цілому [9, с. 760].

Слід особливо наголосити на тому факті, що умови війни особливо негативно позначаються і на дітях: зростає кількість дітей, що втрачають своїх батьків; загрози обстрілу чи ураження іншою зброєю потребує тривалого часу перебування в укритті, що заважає нормальному перебігу освітнього процесу та ін. Але особливо, на нашу думку, від війни потерпають діти з набутою інвалідністю. Саме вони потребують швидкого реагування на їх потреби та запити, а також прийняття відповідних рішень щодо покращення роботи з такою категорією на державному і місцевому рівнях [5, с. 162].

В Україні дитяча інвалідність є одним із пріоритетів як сфери охорони здоров'я, так і сфери соціальної роботи, що відповідає практиці в цьому напрямі багатьох розвинених держав світу [2, с. 152].

На початок 2022 року, за даними Державної служби статистики України, в країні мешкало близько 162,2 тис. дітей з інвалідністю, що становило приблизно 2,2% від загальної чисельності дитячого населення, яка складала 7 млн 348,5 тис. осіб [3, с. 20]. Ці дані відображають ситуацію до

початку активної фази російсько-української війни. На сьогодні відсутня статистика щодо кількості дітей, які отримали інвалідність після повномасштабного вторгнення, проте дані досліджень свідчать, що значна кількість дітей є його безпосередніми жертвами. Так, за даними опитування щодо змін, які відбулися у житті дітей під час повномасштабної війни, проведеного Gradus Research Company у квітні 2022 р., 26% дітей зверталися за медичною допомогою після початку її активної фази; 24% мали потребу у профілактичній терапії або реабілітації. Такі дані отримані за результатами опитування 784 батьків дітей віком до 18 років (1179 осіб), які проживають у містах з населенням не менше 50 тис. осіб [3, с. 20].

Верховна Рада України у ч. 2 ст. 5 Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» закріпила: «Реалізація державної політики у сфері реабілітації осіб з інвалідністю покладається на органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, які у співпраці та партнерстві з громадськими об'єднаннями осіб з обмеженнями повсякденного функціонування, осіб з інвалідністю, фахівців з реабілітації, медичних працівників, уповноваженими органами професійного самоврядування забезпечують розроблення і виконання програм для запобігання виникненню інвалідності, для відновлення або компенсації функціональних порушень шляхом реабілітації у сфері охорони здоров'я, психолого-педагогічної, психологічної, професійної, трудової, фізкультурно-спортивної, соціальної реабілітації осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю, реалізація державної політики у сфері реабілітації осіб з інвалідністю покладається на органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, які у співпраці та партнерстві з громадськими об'єднаннями осіб з обмеженнями повсякденного функціонування, осіб з інвалідністю, забезпечують розроблення і виконання програм для запобігання виникненню інвалідності, для відновлення або компенсації функціональних порушень шляхом реабілітації у сфері охорони здоров'я, психолого-педагогічної, психологічної, професійної, трудової, фізкультурно-спортивної, соціальної реабілітації осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю» [6].

У ст. 12 вищевказаного Закону суб'єктом законотворчості визначено систему реабілітації осіб з інвалідністю, включно і дітей з інвалідністю у нашій державі [4].

В умовах децентралізації та реформування адміністративно-територіального устрою в Україні підпорядкування існуючих реабілітаційних установ змінилося, до того ж створені територіальні громади, які відповідно до чинного законодавства повинні забезпечити потребуючих мешканців своєї територіальної громади у соціально-реабілітаційних послугах, створюючи такі центри у своїй громаді або закупляти такі послуги у сусідніх громадах, де такі центри вже створені і розвинені [10].

Вчені пропонують модель сучасного інклюзивного середовища та при цьому наголошують, що воно має базуватися на загальноприйнятих

людських цінностях. Пропонована модель має включати такі елементи:

- в її основу має бути покладений принцип верховенства права та забезпечення прав і свобод людини;
- першочерговими цілями державної політики має стати життя людини та екологічна безпека населення;
- необхідно мотивувати громадян до їх активної участі у громадській, економічній і політичній, соціальній діяльності на мікро-, і макрорівнях;
- сприяння активній участі населення у формуванні та реалізації політики, що базується на принципах відкритості, відповідальності, прозорості, що сприятиме розбудові громадянського суспільства;
- забезпечення для всіх без винятку громадян доступності до інфраструктури суспільства: до дитячих садків, шкіл, інших закладів освіти, громадських центрів, соціальних служб, лікарень, реабілітаційних центрів, послуг транспортування та інформації, місць відпочинку та ін. [8].

Слід наголосити, що досить важливим завданням постає потреба створення реабілітаційних центрів, закладів розвитку соціально-реабілітаційних послуг в об'єднаних територіальних громадах. Не менш вагомим завданням є й інформування про такі реабілітаційні установи осіб з інвалідністю, а також забезпечення цій категорії населення своєчасності отримання програм реабілітації відповідно до їх індивідуальних потреб [7, с. 67].

Сьогодні є актуальним питання отримання реабілітаційних послуг відповідно до індивідуальних потреб осіб з інвалідністю, в тому числі набутою внаслідок психічних розладів, і стосується значної кількості осіб з інвалідністю [10].

Реабілітація дітей з інвалідністю повинна починатися на самих ранніх стадіях хвороби. Для цього потрібна вчасна медична, реабілітаційна, соціальна та психологічна діагностика, надання батькам необхідної інформації щодо розвитку, лікування та виховання дитини з урахуванням діагнозу [1, с. 12].

Отже перспективи соціально-реабілітаційних послуг більшою мірою залежать від соціальної та гуманітарної ситуації, що складеться в Україні. І сучасна ситуація свідчить про те, що окрім діючих для різних соціально незахищених і вразливих категорій населення соціально-реабілітаційних установ, необхідні нові та більш сучасні, бо ж до вказаної категорії додадуться й нові, а саме ті особи, котрі постраждали від війни.

Війна принесла смерть і руйнування в кожному сім'ю, залишила без даху над головою, їжі, тепла мільйони українців. Завдання сфери соціального захисту – допомогти людям, які опинилися в складних життєвих обставинах і не можуть самостійно вирішити свої проблеми.

---

1. Бувалкіна Ю. С. Соціально-педагогічна робота з дітьми з особливими потребами в об'єднаних територіальних громадах. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи* : матеріали міжвуз. дистанц. студент.

Науково-практ. конф., м. Харків, 27 трав. 2020 р. Харків, 2020. С. 11–15. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b54171be-ca0c-4976-8277-e8d330c750d6/content#page=11> (дата звернення: 20.11.2023).

2. Горішна Н. М., Петрочко Ж. В. Комплексний підхід при наданні соціально-реабілітаційних послуг дітям з інвалідністю: аналіз міжнародних документів. *Human problems and ways to solve them* : Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference, м. Rome, 23–25 жовт. 2023 р. Italy, 2023. С. 151–156. URL: <http://ir.library.nmu.com/bitstream/123456789/9202/1/HUMAN-PROBLEMS-AND-WAYS-TO-SOLVE-THEM.pdf#page=152> (дата звернення: 20.11.2023).

3. Горішна Н. М., Петрочко Ж. В., Столярик О. Ю. Законодавчі аспекти соціальної реабілітації дітей з інвалідністю: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Інклюзія і суспільство*. 2023. № 2. С. 19–27. URL: <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2023-2-3> (дата звернення: 20.11.2023).

4. Громадські організації та спілки осіб з інвалідністю як суб'єкти надання соціальних та реабілітаційних послуг засобами інклюзивного туризму в громаді / О. О. Кравченко та ін. Умань : Видавничо-полігр. центр «Візаві», 2020. 201 с.

5. Криницька І. П., Слосанська Г. І., Скочко М. О. Зміст соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю: аналіз основних підходів. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Т. 1, № 64. С. 161–165. URL: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2023/64/part_1/32.pdf.

6. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 06.10.2005 р. № 2961-IV : станом на 1 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 20.11.2023).

7. Семигіна Т. В. Соціальні послуги у територіальних громадах України: інновації правового регулювання. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2019. № 4. С. 65-75. URL: <https://bit.ly/3sSbsz9>

8. Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю. Інклюзивний туризм для осіб з інвалідністю. Головна / Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю. URL : <https://www.ispf.gov.ua/news/inklyuzivniy-turizm-dlya-osib-z-invalidnistyu> (дата звернення: 20.11.2023).

9. Чернецька Ю. І., Онипченко О. І., Онипченко П. М. Соціально-реабілітаційна діяльність: теорія, досвід, перспективи. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 9 (15). С. 757–772. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/6676/6711> (дата звернення: 20.11.2023).

10. Kravchenko O. O., Kucher G. M. Social and rehabilitation services in the local community. *The system of social services of Ukraine amidst transformation: modern trends and challenges* : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. 218 p. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/227/6006/12541-1?inline=1> (дата звернення: 20.11.2023).

Олена СОЛДАТЕНКО

професорка кафедри

кримінального процесу

та стратегічних розслідувань

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидатка юридичних наук, доцентка

ДОТРИМАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАСАДИ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Сьогодні одним з основних напрямів розвитку України як держави є визнання пріоритету людини, її прав та свобод, соціальних цінностей, а також орієнтація на дотримання та забезпечення захисту прав і свобод за допомогою закріплення цих аспектів в національному законодавстві. Указом Президента України від 24 березня 2021 року «Про Національну стратегію у сфері прав людини» визначено першочергові завдання держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвих механізмів їх реалізації та захисту, розв'язання системних проблем у зазначеній сфері [1].

Питання щодо прав людини має особливу актуальність, оскільки відбувається переломний етап розвитку нашої держави, у тому числі через воєнну агресію проти неї, адже дана проблема посилює роль та значення феномену прав людини. Для держави не може бути нічого важливішого, ніж одночасний захист інтересів національної безпеки, територіальної цілісності й прав своїх громадян. Права людини нормативно визначають саме ті умови та способи життєдіяльності людини, які є об'єктивно необхідними для забезпечення нормального функціонування та можливості користуватися найважливішими благами.

Як бачимо, актуальність теми щодо прав людини й забезпечення їх охорони та захисту є важливою в усіх галузях суспільного життя. Водночас найбільшу гостроту й важливість дана тема набуває під час здійснення кримінального провадження. Дотримання та забезпечення конституційних прав людини в кримінальному провадженні складають відповідні положення Конституції України, міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, КПК та законами України.

У нормах ст. 41 Конституції України закріплено цілу низку прав та свобод, що безпосередньо виражають певні інтереси людини й громадянина, а також спрямовані на задоволення цих потреб способами, що не порушують права й свободи інших осіб. До числа таких відносяться норми, що гарантують право володіння, користування і розпорядження своєю

власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; недопущення протиправного позбавлення права власності [2].

Право власності має чітке правове регулювання, що характеризується наявністю спеціального державного механізму забезпечення, підлягає підвищеному захисту з боку суспільства та держави, а також має визначені заходи відповідальності різних суб'єктів за посягання на це право. Разом з тим необхідно зазначити, що право власності не є кримінально-процесуальним поняттям, саме тому воно регулюється цивільним законодавством. Слід зауважити, що своє відображення та регулювання право власності знаходить не лише в національному законодавстві, а й у міжнародних нормативно-правових актах, прикладом є ст.1 Першого протоколу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Також доречним у цьому питанні є звернення до правової позиції Європейського суду з прав людини.

Так, у справі Маркс проти Бельгії ЄСПЛ уперше постановив, що: «... Визнаючи право будь-якої особи на безперешкодне користування своїм майном, Стаття 1 Першого протоколу Конвенції за своєю суттю є гарантією права власності. У цьому полягає чіткий зміст слів «майно» і «користування власністю». Таким чином, зважаючи на практику ЄСПЛ, для визначення всіх складових поняття майна впроваджено наступні критерії: економічна цінність права чи інтересу; об'єкт володіння має бути адекватно визначеним; право чи інтерес мають бути належним чином закріплені в національному праві (відповідно до сталої практики ЄСПЛ «володіння» в сенсі ст. 1 Протоколу 1 можуть передбачати існуючі права власності, зокрема права вимоги, щодо яких особа має «правомірні очікування» у частині їх задоволення. Водночас вимога має бути конкретною та адекватно визначеною) [3, с. 686].

Відповідно до положень ст. 16 КПК України позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі судового рішення, ухваленого в порядку, який встановлений КПК України, також згідно з підставами та в порядку, що передбачений КПК України, допускається тимчасове вилучення майна без судового рішення. У цьому контексті можливо дійти висновку, що недоторканність права власності в сучасному розумінні передбачає, що власник майна може законно володіти ним та виконувати щодо нього будь-які дії до того часу, поки йому буде це дозволено державою. Загалом реалізація правових положень щодо недоторканності права власності передбачає також дотримання та виконання положень цілої системи процесуальних норм, у яких можуть конкретизуватися зміст цього права, умови, порядок його обмеження, порядок проведення чи застосування певних процесуальних дій.

Слід погодитися з точкою зору Т. І. Фулей щодо бінарного характеру окремих засад кримінального провадження, які є одночасно правами людини та принципами кримінального процесуального законодавства (оскільки

закріплені в КПК України як засади), неминучого впливу на механізм їх реалізації, оскільки вони перестають бути декларативними положеннями та набувають конкретного нормативного змісту, у тому числі з урахуванням практики ЄСПЛ, забезпечуються низкою гарантій. Водночас завдяки своєму засадничому характеру вони самі виступають гарантією належної правової процедури, слугуючи завданню кримінального провадження, передбаченого ст. 2 КПК України [4, с. 655].

Право особи на недоторканність власності в кримінальному провадженні слід розуміти як сукупність закріплених й регламентованих законодавством України положень, що забезпечують володіння, користування та розпорядження майном, якими наділяються власники чи володільці майна, визначають порядок охорони та захисту їх майнових інтересів в кримінальному провадженні з урахуванням обмежень, установлених законом. Зауважимо, що власник майна має право вимагати під час проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій чи застосування заходів забезпечення кримінального провадження від усіх учасників кримінального провадження чи будь-яких інших осіб дотримання його прав й утримання від незаконного втручання чи обмеження його права власності, вимагати від сторони обвинувачення, слідчого судді, суду активних дій з попередження, недопущення, усунення такого втручання, притягнення винних до відповідальності, відшкодування шкоди, заподіяної таким втручанням.

Також залишається актуальним питання щодо суб'єктів, які відповідно до закону зобов'язані забезпечувати дотримання цього права й водночас його обмеження, а також суб'єктів, право власності яких може бути обмежено при застосуванні чи під час проведення процесуальних дій. Щодо перших суб'єктів, то у законі передбачено чітке їх визначення, тобто такими суб'єктами є державні органи, уповноважені службові особи, які наділені владними повноваженнями (дознавач, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд). Закон детально регламентує їх права та обов'язки, визначає порядок провадження ними процесуальних дій й прийняття рішень. Будь-який відступ від передбачених процесуальним законодавством порядку та процедури застосування певних процесуальних дій означає недотримання кримінального процесуального обов'язку, покладеного на уповноважених суб'єктів, і може спричинити визначені законом заходи відповідальності [5, с.82].

Окрім владних суб'єктів, законодавець також надав можливість обмежити право власності - стороні захисту, яка відповідно до глави 15 КПК України має право проводити тимчасовий доступ до речей і документів. Вивчаючи питання стосовно суб'єктів, право власності яких може бути обмежене під час застосування чи проведення процесуальних дій, необхідно зазначити, що закон не передбачає єдиного, чіткого переліку, оскільки в основному право на недоторканність власності обмежується стосовно таких учасників, щодо яких здійснюється провадження (підозрюваний,

обвинувачений, засуджений, юридична особа).

Водночас залежно від процесуальної дії, що застосовується чи проводиться, певні обмеження можуть стосуватися й деяких інших суб'єктів, які можуть стати як учасниками кримінального провадження, так й особами, які не мають будь-якого процесуального статусу. Прикладом такого суб'єкта може стати володілець речей або документів, зазначений в ухвалі слідчого судді, суду про тимчасовий доступ (ч.1 ст.165 КПК України).

У силу вираженого правозахисного характеру діяльності під час кримінального провадження важливу роль у забезпеченні права на недоторканність власності відіграють захисник підозрюваного, обвинуваченого, а також адвокат особи, у житлі чи іншому володінні якої провадиться процесуальна дія. Зазначені суб'єкти надають професійну правничу допомогу та реалізують передбачені законом процесуальні права, у тому числі й щодо захисту права власності. Окрім того, під час проведення чи застосування процесуальних дій, що пов'язані з втручанням у сферу власності особи, можуть бути задіяні й інші особи, які беруть у них участь, наприклад, спеціаліст чи поняті.

Тож на сучасному етапі розвитку кримінального процесуального законодавства України, у тому числі щодо забезпечення недоторканності права власності відповідних учасників кримінального провадження, нормотворча та правозастосовна діяльність має спрямовуватися на вдосконалення зазначеного конституційного права, його охорону та захист, а також на більш чітке та системне виокремлення суб'єктів, право власності яких може бути обмежено в кримінальному провадженні. Крім того, повага до цього права з боку сторони обвинувачення, суду покращить ефективність роботи зазначених суб'єктів, збільшить довіру населення до діяльності правоохоронних органів загалом.

---

1. Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення 16.05.2023).

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Шевчук С. Судовий захист прав людини: практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції : Реферат. Київ. 2010. 3-є вид. 848 с.

4. Фулей Т.І. Істотність порушення прав людини як наслідок недотримання засад кримінального провадження. *Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід* : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 16 трав. 2019 р. Київ, 2019. С. 652-658.

5. Маркелова В.М. Засада недоторканності права власності в кримінальному провадженні: її дотримання та реалізація // Кримінальний процесуальний кодекс України: десятиліття реалізації і проблеми сьогодення : збірник статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 10-річчя вступу в дію Кримінального процесуального кодексу України (м. Львів, 18 листопада 2022 р.) Львів, 2022. С. 74-85.

Лідія ТАРАСЕНКО

професорка кафедри

теорії та історії держави і права

Одеського державного

університету внутрішніх справ,

кандидатка історичних наук, доцентка

ПРАВА ЛЮДИНИ У ТВОРЧОМУ СПАДКУ СТАНІСЛАВА ОРІХОВСЬКОГО

Станіслав Оріховський (1513–1566 рр.), або Станіслав Оріховський-Роксолан чи Оріховський-Русин, є однією з найвизначніших постатей східнослов'янського Відродження. Його діяльності, як утім і діяльності всіх діячів ренесансної доби, властива багатогранність та універсальність. Українець за походженням, він був священником-гуманістом, публіцистом, філософом, істориком, письменником, оратором тощо. Оріховський першим із вітчизняних мислителів ренесансної доби в українських землях, що не мали на той час власної державності, сформулював і виклав у своїх латиномовних творах ідеї щодо дотримання державою права, взаємних обов'язків держави і громадян, забезпечення природних прав людини. На жаль, до нашого часу не дійшла праця Оріховського «Про право природне», але окремі його погляди на проблему викладені в інших латиномовних творах: «Повчання (напучення) королю польському Сигізмунду-Августу», «Про турецьку загрозу», «Квінкункс», «Целібат», «Хрещення у русинів», «Хроніки польські», «Промова на похоронах Сигізмунда I Старого», «Розрив з Римом».

Як зазначає В. Литвинов, напрацьований вітчизняними гуманістами «комплекс державно-правових ідей становить їх найвагомий внесок у розвиток тогочасної української думки. Найбільшу увагу вони приділяли проблемам походження та сутності держави, війни і миру, а також осмисленню форм державного правління» [1, с. 236].

Вихідним принципом функціонування держави Оріховський вважає принцип вільного блага (блага народу), він розглядає державу як «зібрання громадян, поєднаних узгодженим правом і спільною користю», де «щастя народу є найвище право». Оріховський звертається до короля: «Якщо ти мудрий, тоді і я вільний, багатий, щасливий. Ну, а якщо не мудрий? Тоді я раб, бурлака, вигнанець... Чим більшої держави ти король, тим пильніше турбуйся, щоб уже тепер одержав правильні настанови, як захистити всіх людей» [2].

На думку Оріховського, першоосновою права є справедливість. Тому настанова від нього королю така: «Знай, що не всяка людина здатна бути при владі, а лише така, що за природою своєю прагне до правди і справедливості»

[2]. Він наголошує на тому, що «закон, якщо він є душею і розумом держави, значно кращий за непевну державу і вищий за короля. Отже, закон дорівнює королеві і навіть кращий і набагато вищий за короля» [2].

Оріховський вважав, що закон «сам є правителем вільної держави, але мовчазним, сліпим і глухим. Згідно з ним обирається одна людина, яку ми називаємо королем. Він – уста, очі й вуха закону. Якби закон сам міг вислуховувати, вести бесіду, ніхто не обирав би короля, бо закон сам навчає, що треба робити. А оскільки закон цього робити не може, то вибирає собі посередника – короля». Оріховський радив королеві «нічого іншого не робити, як тільки те, що закон велить» [2]. Отже, на думку Оріховського, найвищим у державі є тільки закон, який стоїть над владою, і тільки закон повинен правити в державі. Дотримання закону – не обмеження, а запорука справжньої свободи, «гамівна сорочка» для свавільників, які вирішують судові справи на свій власний розсуд [3, с. 102]. Справжню свободу «породжує такий державний лад, коли всі коряться праву, а воно, у свою чергу, непідвладне нікому. Тому ви й рівні між собою гідністю, та однаково вільні» [4, с. 75].

Оріховський розумів важливість і необхідність створення незалежної судової системи, щоб «лише закон, а не король чи сенат, був управителем незалежного суду». «Якби колись те рішення попереднього сейму ти прийняв, те, в якому сказано, що треба встановити в державі суд з виборних суддів і туди передати всі суперечки з приводу приватних справ, щоб ти не міг оскаржити їх» [2]. Король, на думку вченого, стоїть на сторожі закону, але не може стати «паном закону». Цілком підлеглим закону є і сенат, що об'єднує «найкращих людей благородного походження», і незалежний суд. «Якщо ж починають брати верх гроші чи сила, держава занепадає» [2].

Оріховський вважав закон даром Божим, тому «помститься Бог порушникам його подарунка вбивством, чварами, вигнанням, ворогуванням, руйнуванням, рабством, зрештою, приведе державу з покоління в покоління до ганебних законів» [2].

Він вважав, що тільки людина з високими моральними чеснотами може бути призначена на керівні посади в державі: «Остерігайся зажерливих і не довіряй їм керівних посад у республіці. Інакше з'являються у республіці хитрощі, обман, зради, грабунки, чвари, насилля над слабшими. Бо марнотратником зроблять вони короля, пихатим і виродком» [2].

Необхідною умовою розвитку держави вважав учений-гуманіст освіту, радив королю відновлювати колишні та засновувати нові школи й гімназії, оселі правдивої мудрості у державі. «... І вчителями у тих школах настановляй не придворних слуг, які блискають пурпуром і тонким полотном, а людей учених, завдяки яким молодь стане вченішою й для твоєї держави більш потрібною» [2].

Станіслав Оріховський закликав короля шанувати справедливість і саму її ретельно зрощувати, «але не тим нікчемним способом, про який

адвокати-крутії говорять, а лише єдиним королівським: коли за чесноти нагороджують, а за злочин справедливо карають. А тому найвищим з усіх благ буде благо жити у державі, у згоді з законом і природою [2].

Хоча закон для публіциста – «душа і розум держави», але вищим від людських законів він вважав природне право як першооснову закону, запоруку свободи, рівності і справедливості. На його думку, якщо людські закони суперечать природному праву, їх необхідно змінювати або скасовувати. Українська дослідниця О.Дуфенюк доводить, що саме С. Оріховський є основоположником теорії природного права в Європі [5].

Для Оріховського всі люди на землі рівні, королі та принци, знатні й незнатні, багаті й бідні «творять одну кошару, нема ні раба, ні вільного, всіх одним іменем названо, при однакових правах у всіх однакова сила» [2]. Він повчає короля, що необхідно будувати справедливу державу, дбати про мир і спокій у ній. Сам король насамперед повинен піклуватися про благо народу: «Живи й ти для спільного добра там, прошу, де всім серцем відчуваєш, ти потрібен» [2]. Оріховський зазначав, що «за природним правом невільник ненавидить свого пана» [6].

С. Оріховський розвивав ідею рівності народів, а вивищення одних і приниження інших пояснював причинами земними, залежними від волі людей. Він вважав однією з основ природного права утримання від зазіхання на чужу власність, у тому числі на територію. Але правом відвойовувати своє завжди потрібно користатися, бо інакше вільні люди з прихильністю Бога стануть безвідповідальними дурнями, що з власної волі втратили своє майбутнє. Людина народжена для свободи, а «справжню свободу породжує такий лад, коли всі підкоряються праву, а саме право непідвладне нікому; отож усі ... рівні між собою, гідністю і однаково вільні» [1, с. 65].

Увага вченого акцентувалася на правах особи, свободи її волі та незалежності. Свободу він називає найбільшим надбанням людини, завдяки їй особистість може реалізувати свою сутність. Громадяни мають зрозуміти різницю між свободою і неволею. Справжню свободу породжує такий державний лад, коли всі підкоряються праву, тоді всі рівні. Запорука свободи – дотримання законів.

Посилаючись на закони природи, гуманіст прославляє любов і сімейне життя. Він змушений був прийняти сан священника. Незважаючи на заборони конфесії, одружився, провадив активну діяльність за зняття з католицьких священників celibату, вважаючи його шкідливим, таким, що не відповідає природному праву.

Отже майже п'ятсот років тому відомий вчений-гуманіст Станіслав Оріховський став першим із українських мислителів ренесансної доби, хто вдався, серед іншого, до дослідження державно-правових інститутів, обґрунтування пріоритету індивідуальних прав і свобод, верховенства права, що має проявлятися у верховенстві правового закону, зв'язаності державної влади правом, взаємній відповідальності держави та людини, визнанні

держави гарантом прав і свобод людини. Вищим від людських законів Оріховський визнавав природне право як першооснову закону, запоруку свободи, рівності і справедливості. Він вважав за необхідне створювати такий державний лад, щоб усі підкорялися праву, а саме право не було підвладним нікому.

Станіслав Оріховський-Роксолан проголошував рівність народів, право і навіть обов'язковість народу боротися проти завойовників, інакше з власної волі народ втратить своє майбутнє.

Висвітлені вище ідеї та міркування Станіслава Оріховського, висловлені ним у зовсім інших історичних реаліях, і сьогодні не втратили своєї актуальності для нашого суспільства, кожного громадянина, держави.

---

1. Литвинов В. Ренесансний гуманізм в Україні. Ідеї гуманізму епохи Відродження в українській філософії XV – початку XVII століття. К.: Основи, 2000. 472 с.

2. Оріховський С. Напучення польському королеві Сигізмунду Августу. Ізборник. URL: [http:// litopys.org.ua/old14_16/old14_08.htm#or2](http://litopys.org.ua/old14_16/old14_08.htm#or2) (дата звернення 25.11.2023 р.)

3. Огородник В.В., Огородник І.В. Історія філософської думки в Україні. К.: Вища школа, 1999. 543 с.

4. Оріховський С. Твори [пер. з лат. та старопольської мов В. Литвинова] К.: Дніпро, 2004. 669 с.

5. Дуфенюк О.М. Філософсько-правова спадщина С.Оріховського: феномен професіоналізму правоохоронця: дис. канд. юрид. наук: 12.00.12 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2007. 223 арк.

6. Оріховський С. Квінкункс II. Українські гуманісти епохи Відродження XV - XVIII ст. URL: [http:// litopys.org.ua/human/hum12_1.htm](http://litopys.org.ua/human/hum12_1.htm) (дата звернення 25.11.2023 р.).

Людмила ФІЛЯНІНА

*доцентка кафедри міжнародного права
Університету митної справи та фінансів,
кандидатка юридичних наук, доцентка*

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ СИЛАХ

Термін «гендер» має багато значень, що адаптуються та використовуються у різні способи, наприклад, як концепція, визначена біологією, поділу на чоловіче та жіноче. З цим пов'язані стереотипи щодо чоловічої і жіночої роботи, професії; характеру поведінки; соціальної ролі у суспільстві; фізичних можливостей та інше.

Тривалий час на формування гендерного стереотипу професії військового впливали соціальна та релігійна мораль, і тому вона вважалась винятково чоловічою. Але незважаючи на те, що протягом останніх років у всьому світі відбуваються зміни у кадровій політиці й на службу до Збройних

Сил приходить все більше жінок, досі панують стереотипи щодо місця останніх у військовій професії. Основні із стереотипів, що виключали можливість ефективно залученості жінок: фізичні вимоги до проведення бойових операцій; ідея згуртованості підрозділу і підтримання мотивації; сімейні (відпустка по вагітності та пологах, догляду за дитиною) та інші причини.

Сьогодні збройні сили багатьох держав позиціонують себе як роботодавця, що цінує різноманітність і дотримується принципу рівності та неупередженості при прийнятті на службу.

За останнє десятиліття характер військової служби жінок у Збройних Силах України суттєво змінився. Приводом для таких змін стало вторгнення РФ на територію нашої держави, тимчасова окупація Автономної Республіки Крим та частини Донецької та Луганської областей у 2014 р. За даними Міністерства оборони України, станом на жовтень 2023 р. у лавах ЗСУ проходило службу понад 43 тисячі військових-жінок, це 5,3% серед усієї чисельності військовослужбовців. Військовослужбовці-жінки розподілені таким чином: офіцери – 7 709 (6,6% від загальної кількості); сержантський склад – 11 732 (6,6%); солдати – 22 704 (4,4%); курсанти – 1 334 (18,1%). За період війни статус УБД отримали 13 487 (31,02 %) жінок, а на керівних посадах у ЗСУ перебувають 5160 (11,9%) від загальної кількості військовослужбовців-жінок [1]. Натомість, наприклад, у висновку, наданому Комітетом з прав жінок і гендерної рівності Європейського парламенту до щорічного звіту Спільної політики безпеки та оборони ЄС (CSDP), лише 5% жінок беруть участь у військових місіях CSDP, а жінки-командувачі військовими місіями CSDP – відсутні [2]. В Організації Північноатлантичного Договору Австралія у 2020 році мала один з найвищих відсотків жінок серед держав-партнерів НАТО: жінки становили 19,7% збройних сил Австралії [3].

Разом з тим, безпекова сфера ОБСЄ спільно з іншими міжнародними організаціями, підкреслюючи роль гендерних аспектів і різноманітності в міжнародному мирі та безпеці, останнім часом проводить щорічні навчальні курси із запобігання та вирішення конфліктів для молодих спеціалістів-жінок держав-учасниць ОБСЄ [4]. Дана програма спрямована на надання загальних знань про запобігання та вирішення конфліктів шляхом контролю над озброєнням, роззброєнням та нерозповсюдженням; надає можливості розвитку лідерських якостей в процесі розробки політики, планування та впровадження безпекових питань.

Необхідно зазначити, що гендерна рівність є важливою не тільки для ефективної реалізації завдань, пов'язаних із співробітництвом в галузі безпеки, коли збройні сили беруть участь у миротворчих операціях, але й надає можливість розглядати й аналізувати конфлікти та військові операції без обмежень.

Воєнні дії, збройні конфлікти чи насильство, відсутність безпеки

негативно впливають на всі сфери життєдіяльності та міжнародного співробітництва будь-якої держави. Держави та міжнародні організації вживають заходи для захисту тих, хто найбільше ризикує та потерпає від злочинності, сексуального насильства, експлуатації та тортур шляхом прийняття національного законодавства та імплементації норм міжнародного права.

Так, реалізуючи план імплементації Резолюції Ради безпеки ООН 1325 щодо миру та безпеки жінок, одним із чільних завдань, серед яких заохочення участі жінок у польових операціях, зокрема в складі військових та поліцейських сил, Уряд України прийняв рішення про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року [5]. Даний план містить конкретні шляхи створення умов для забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті рішень на всіх рівнях, у тому числі в мирних переговорах, діяльності щодо встановлення миру, реінтеграції та примирення; запобігання конфліктам, розв'язання конфліктів, постконфліктного відновлення на всіх рівнях та в усіх сферах, зокрема в секторі безпеки і оборони; системній протидії насильству за ознакою статі та насильству, пов'язаному з конфліктом [6].

Тому важливо покращувати стан гендерної рівності у Збройних Силах не за рахунок заповнення вільнонайманих посад, а проведення ефективного і неупередженого відбору військовослужбовців на основі їх професійних навичок і надання їм рівних прав, обов'язків і можливостей.

---

1. Військовий медіа-центр. URL: <https://t.me/militarymediacenter/3503> (дата звернення 23.11.2023).

2. Gender Equality and Diversity in the Armed Forces. URL: <https://euromil.org/gender-equality-and-diversity-in-the-armed-forces/> (дата звернення 23.11.2023).

3. Women in the ADF Report 2020-2021. URL: <https://www.defence.gov.au/sites/default/files/2022-05/AR-2020-21-sup1-women-in-adf.pdf> (дата звернення 23.11.2023).

4. Стипендія за мир і безпеку в регіоні ОБСЄ. URL: <https://www.osce.org/scholarship-peace-security> (дата звернення 23.11.2023).

5. Розпорядження КМУ від 28 жовтня 2020 р. № 1544-р Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80?find=1&text=%D0%B2%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD#w1_7 (дата звернення 23.11.2023).

6. Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80?find=1&text=%D0%B2%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD#w1_7 (дата звернення 23.11.2023).

Андрій ХАЛЬОТА

*провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
проблем правового та організаційного
забезпечення діяльності Міністерства
Державного науково-дослідного
інституту МВС України,
кандидат юридичних наук, доцент*

СУТНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Становлення та розвиток держави Україна як правової відбувається в межах конституційного визнання: а) людини найвищою соціальною цінністю (ч.1 ст. 3 Основного Закону); б) утвердження й забезпечення прав і свобод особи як головного обов'язку держави (ч. 2 ст. 3).

На розвиток цих норм законодавчо передбачено гарантування всіх необхідних умов для безперешкодного втілення у життя кожним конституційно закріплених можливостей.

Загальновизнаним є той факт, що рівень свободи, демократії у суспільстві визначається саме функціонуванням ефективного механізму реалізації прав і свобод особи. Цей механізм має бути забезпечений державою відповідними гарантіями захисту прав і свобод. Даний механізм дозволяє людині реально скористатися соціальними благами, які випливають зі змісту прав і свобод людини та громадянина. Тобто виконання головного обов'язку держави, закріпленого у ч. 2 ст. 3 Основного Закону держави і суспільства, вимагає створення економічних, соціальних, політичних, юридичних, організаційних умов та засобів, за допомогою яких людина повно, безперешкодно реалізує будь-яке своє право, отримуючи в результаті бажані для себе блага.

Щоб норми права, якими закріплено права і свободи людини, не залишилися лише на папері, декларативними для їх користувачів, державі необхідно вдосконалювати нормативну базу відносно міжнародно-правових стандартів прав людини, покращувати шляхи їх реалізації, утворити відповідні державні органи, основною метою створення яких був би захист прав людини, також важливо зобов'язати кожну людину не порушувати права інших. В результаті здійснення цих заходів держава створить належний механізм як реалізації, так і охорони та захисту прав і свобод особи. В Україні вже здійснюється ряд заходів з метою вирішення зазначеної проблеми. Проте багато положень норм права, в яких закріплені права і свободи людини та громадянина, залишаються деклараціями, оскільки не створені належні механізми, що забезпечать особі повну та безперешкодну реалізацію їх кожним. Створення правових норм як правил поведінки людини не є самоціллю.

Утвердження цих правових норм викликано об'єктивними потребами розвитку суспільства, необхідністю регулювання його життєвих процесів, зокрема процесу реалізації прав людини. Тож реалізація прав людини є формою буття цих прав, водночас вона виступає реалізацією суспільної необхідності, детермінованої рівнем розвитку суспільства.

Тож втілення прав людини в реальність – це їх здійснення, тобто матеріалізація особою якоїсь можливості з метою отримання певного блага. З приводу цього В. Копейчиков наголошував, що коли матеріалізація права вже відбулася і особа, володіючи власністю, використовує її, задовольняючи тим самим свої потреби, реалізація права даною особою з позиції його взаємовідносин із зовнішнім середовищем вимагає усунення негативних умов, які заважають/можуть заважати реалізації такого вже матеріалізованого права. І навпаки, якщо матеріалізація права людини ще не відбулась, то процес його здійснення полягає в реалізації людиною та її контрагентами дій, що забезпечують створення умов, за яких право може бути матеріалізоване [1, с. 15]. Отже реалізація прав людини має такі значення: а) як кінцевий результат (тобто реальне користування соціальним благом) та як б) процес підготовки чи створення умов для здійснення особою в подальшому належних їй можливостей.

Вважаємо, що термінопоняття «здійснення прав людини» та «реалізація прав людини» є тотожними і використовуються в науковій літературі майже однаково часто для позначення одного й того самого правового процесу. Водночас зауважимо, що все ж таки більш змістовним, відповідним є термін «реалізація прав і свобод людини».

Поняття «реалізація прав і свобод людини» є доволі розробленим у юридичній літературі. Різні науковці з'ясовували зміст, пропонували поняття, елементи даного складного правового явища. В. Копейчиков реалізацію прав громадян визначав у такий спосіб: «це сукупність різноманітних дій, певний процес, в результаті якого громадяни, що є власниками конкретного суб'єктивного права, отримують реальні, різні за своїм характером бажані результати (блага, соціальні цінності, задоволення різноманітних інтересів), які стоять за цим суб'єктивним правом» [1, с. 13].

Інші дослідники пропонують розглядати реалізацію прав і свобод людини як складний процес. Вони вважають, що його сутність зводиться до перетворення благ, які закріплені у нормах права, із стану можливого у стан дійсного. Реальна можливість користування відповідними благами є результатом реалізації прав і свобод людини. Інші правники під поняттям «реалізація прав і свобод людини» розуміють саме втілення особистістю в життя соціальних можливостей, які передбачені нормами матеріального права, досягнення мети, цілей, тобто користування різними матеріальними та духовними благами, що й має на меті задоволення як особистих, так і суспільних інтересів та потреб.

Правник Н. Заяць вважає: «реалізація прав і свобод людини та громадянина – це складний процес, суттю якого є переведення благ, закріплених

правовими нормами, з стану можливого у стан справжнього» [2, с. 55].

Інший учений, П. Михайлов, реалізацію прав і свобод людини характеризує як складний, демократичний за своїм змістом та формами процес, покликаний забезпечити кожному громадянину необхідні умови для досягнення матеріальних і духовних благ. Науковець наголошує: «вони лежать в основі належних йому прав, захищених від будь-яких посягань поряд із загальними гарантіями, та детальною регламентацією в нормах права тих дій, які визначають коло повноважень державних органів, громадських організацій та посадових осіб, що беруть участь у сфері реалізації прав громадян» [3, с. 13-14].

Повертаючись до підходу П. Михайлова, наголосимо, що власне реалізацію прав і свобод людини та громадянина необхідно поділяти на дві складові: 1) власне активне втілення кожним у життя закріплених державою можливостей, які спрямовані на задоволення потреб та інтересів особи; 2) процес забезпечення реалізації даних прав і свобод людини державними органами та недержавними організаціями, їх посадовими особами.

Існують і інші визначення поняття «реалізація прав і свобод людини», однак, на нашу думку, в них вкладене більш вузьке значення з огляду на те, що автори інтерпретують дане правове явище, як процес користування певними матеріальними та духовними благами, що закріплені нормами права, для задоволення своїх власних і суспільних потреб та інтересів. Оцінюючи наведені визначення реалізації прав людини, необхідно відмітити, що за змістом вони подібні та заслуговують на існування, проте ми дамо власне визначення даного правового явища.

Таким чином, реалізація прав і свобод людини є складним і багатогранним процесом, який складається, насамперед, з власної активної поведінки особи як носія суб'єктивних прав і свобод. Ці права (можливості) закріплені чинним законодавством й спрямовані на втілення в життя матеріальних та духовних благ з метою задоволення як особистих, так і суспільних потреб та інтересів. Крім цього, вказаний процес охоплює собою діяльність державних та недержавних органів, установ, організацій, підприємств, що спрямована на створення належних умов для ефективного здійснення кожним його прав і свобод, а також включно і на охорону та захист таких прав як від протиправних посягань, так і на відновлення порушених прав та свобод особи.

---

1. Копейчиков В. В. Реализация субъективных прав граждан. *Сов. государство и право*. 1984. № 3. С. 13-19.

2. Заяць Н. В. Основні положення щодо механізму реалізації суб'єктивних прав громадян. *Правовий статус особи: стан, проблеми, перспективи*: Зб. наук. ст. / За ред. М. Головка, Н. Морзе, П. Біленчука. Київ : АПСВ, 1998. Ч. 2. С. 54-57.

3. Михайлов П. М. Личные конституционные права и свободы советских граждан: деятельность милиции в сфере их реализации : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук (12.00.02). Киев, 1990. 20 с.

Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО

доцентка кафедри
загальноправових дисциплін,
кандидатка юридичних наук

Софія СУХАЧ

студентка ННІ права
та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ТА ЗАХИСТ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Будь-які воєнні дії завжди завдають суттєвих загроз економічним правам людини, важливим аспектом яких є забезпечення достатнього життєвого рівня та збереження матеріального благополуччя в умовах збройного конфлікту. Захист економічних прав людини під час війни визначається комплексом заходів, спрямованих на забезпечення стабільності економічної сфери та основних соціально-економічних потреб населення.

Економічна безпека держави є важливою складовою національної безпеки, оскільки визначає стан матеріального виробництва, обіг товарів та послуг, національний дохід та інші ключові показники життєдіяльності нації як в мирний, так і у воєнний період. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року від 11 серпня 2021 р. визначає основні напрями державної політики та характеризує їх стан, виклики, загрози, а також стратегію розвитку [1]. Досягнення цих цілей пов'язане з аналізом стану економіки, викликів та загроз у конкретних галузях, що формують економічну безпеку. Безперечно, що компоненти Стратегії та їх реалізація модифікуються під впливом воєнних дій.

Проблематиці забезпечення прав людини, зокрема економічних, присвятили свої праці В. Авер'янов, В. Боняк, І. Голосніченко, А. Колодій, А. Комзюк, В. Лемак, Л. Наливайко, Н. Нижник, О. Петришин, П. Рабінович, М. Савчин, О. Фрицький, Ю. Шемшученко та інші.

В умовах воєнного стану в Україні безпековий аспект життєдіяльності людини, зокрема економічний, набуває пріоритетного значення. Природа «економічної безпеки держави» залежить від підходів науковців до її трактування, оскільки в залежності від політичних, економічних, соціологічних, демографічних та інших умов, окремі її складові можуть набувати переважного значення, а правове забезпечення вимагає удосконалення [3].

Універсальне визначення економічної безпеки країни, надане вченими

на підставі аналізу внутрішніх та міжнародних нормативно-правових актів, визначає її як складну багатофакторну категорію. Економічна безпека характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою збалансованого задоволення потреб власного населення на певному рівні [4, с. 60]. Також вона має на меті протистояння дестабілізуючим чинникам, що можуть виникати як внутрішньо, так і зовнішньо, а також забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій господарській системі. Зазначене має пропорційний вплив на забезпечення соціальних та економічних прав людини в Україні.

За змістом Конституції України можна навести наступний перелік соціально-економічних прав та свобод: право приватної власності; право на користування природними та іншими об'єктами суспільної власності; право на підприємницьку діяльність; право на труд, на вибір професії та сфери діяльності; право на відповідні умови праці; право на справедливу оплату праці; право на соціальне забезпечення та захист; право на захист прав споживачів; право на страйки з приводу економічних та соціальних питань [5, с. 38]. Війна суттєво підриває економічні зв'язки та загострює стан матеріального виробництва в Україні. Внаслідок цього виникають загрози економічного розвитку: енергетична та продовольча криза, погіршення умов праці, біологічні та природні чинники виробництва, нарощування воєнних загроз. Це впливає як прямо, так і опосередковано на стан матеріального виробництва та загрожує забезпеченню інтересів та потреб людини [2, с. 6].

З уведенням правового режиму воєнного стану згідно зі ст. 7 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» елементи економічної безпеки визначаються впливом ряду критичних чинників, що впливають на забезпечення прав людини [3]. Зокрема: введення трудового обов'язку для працездатних осіб, які не зайняті в оборонній сфері, значно зменшує кількість доступних трудових ресурсів; примусове відчуження майна державних підприємств та господарських об'єднань на потреби держави; регулювання роботи постачальників електронних комунікаційних мереж та інших підприємств та установ у сферах культури та засобів масової інформації, визначене Кабінетом Міністрів України; встановлення спеціального режиму для виробництва та реалізації лікарських засобів з наркотичними засобами, психотропними речовинами та іншими сильнодіючими компонентами; вилучення техніки, вибухових матеріалів, радіоактивних речовин та інших небезпечних елементів з підприємств, установ і організацій [2, с. 8].

Таким чином, враховуючи різні об'єкти економічної безпеки та її складові, термін «безпека» потребує уточнення, особливо в сучасний період, коли держава активно веде боротьбу за незалежність та захищає свої інтереси. Досвід економічно розвинених країн свідчить про те, що забезпечення економічної безпеки країни потребує уважного врахування впливу на безпеку та добробут людини. В умовах воєнного стану необхідно

також враховувати опосередковані чинники, що негативно впливають на економічний розвиток, такі, як руйнування виробничих споруд та житла, ускладнення підприємницької діяльності, міграція населення, ускладнення навчання та інші. З урахуванням обмежень прав людини та загроз, які виникають внаслідок воєнних дій і впливають на подальший економічний розвиток держави, важливо розглядати економічну безпеку через призму інституціонального, функціонального та інших аспектів.

1. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року: рішення РНБО України від 11.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text>

2. Збірник актів нормативно-правового регулювання фінансово-економічної безпеки. Упоряд.: О.М. Кубецька, Я.С. Палешко, Д.Б. Санакоєв, О.В. Неклеса. Дніпро, ДДУВС, 2019. 312 с.

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

4. Бальжик І. А. Захист прав людини під час сучасної війни. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень*: у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 19 травня 2023 р. Одеса: Юридика, 2023. Т. 1. С. 54-57.

5. Лоцихін О. М. Сущенко К. С. Сучасна характеристика соціально-економічних прав і свобод людини і громадянина в Україні та труднощі їх реалізації в сучасному українському суспільстві. *Європейські перспективи*. 2017. № 2. С. 37-39.

Анатолій ЧЕРНЕНКО

доцент кафедри

кримінально-правових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

РОЛЬ СУДУ ТА СУДДІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Звернемося до питання забезпечення прав людини в кримінальному провадженні. Слід нагадати, що ж являють собою права людини. У Великій Українській Енциклопедії це поняття трактується у такий спосіб: «Права людини – комплекс природних і непорушних свобод і юридичних можливостей, що обумовлені фактом існування людини в цивілізованому суспільстві; іманентні можливості людини поводитися відповідно до своїх свідомих волевиявлень та робити все, що не заборонено законом і не спричиняє невинуватної шкоди правам і свободі інших людей» [1].

Хотілося б зазначити, що права людини не з'явилися самі по собі, образно кажучи, не вирости на дереві, їх століттями найкращі з людей

виборювали і відстоювали. З появою держави саме вона взяла на себе функцію забезпечення прав людини. Зрозуміло, що держава – це система державних органів і їх посадових осіб, які й призначені забезпечувати права людини, але серед вказаних органів, суд відіграє особливу роль. На суд покладається обов'язок здійснення функції правосуддя, тобто справедливе вирішення спорів, що виникають між людьми у різних сферах суспільного буття, включно і ті, які виникають між особою і державою.

Водночас слід відзначити, що суди не завжди добросовісно виконували цю функцію, що яскраво спостерігається на прикладі долі Леся Курбаса. Надія Царук у 2019 р. так коротко виклала трагічну долю театрального діяча. Вона зазначає: «Завдяки Курбасу українське сценічне мистецтво європеїзувалося, відкривало для глядачів нові теми, героїв, прийоми. Він намагався поєднати національні традиції з найновішими формами європейського театру. Митець хотів змусити глядачів позбутися відчуття національної меншовартості. Закликав подолати обмеження свободи самовираження й не боятися виходити до світу з мистецькими пошуками та експериментами».

За свою діяльність у грудні 1933 р. у м. Москві Лесь Курбас був заарештований. У постанові про арешт зазначалося: «Курбас Олександр Степанович викривається в тому, що був членом контрреволюційної Української військової організації». А вже у квітні 1934 р. так звана «судова трійка колегії ГПУ» оголосила свій вирок – позбавити Леся Курбаса свободи терміном на 5 років. Однак і цього рішення тодішня влада не дотрималась: 3 листопада 1937 р. митця і режисера було розстріляно у Соловецькому таборі особливого призначення, і цю страшну подію було приурочено 20-й річниці Жовтневої революції [2].

З наведеного прикладу прослідковується, що право Леся Курбаса на свободу самовираження у творчій діяльності суд оцінив як контрреволюційну діяльність, що суперечить ролі суду у цивілізованій державі. У даному випадку важко говорити й про суд, бо його замінила судова трійка колегії ГПУ. Хотілося б вірити, що такі часи більше не повернуться, а цю практику необхідно оцінювати як негативний досвід та вживати заходів до його недопущення.

Натомість слід орієнтуватися на позитивні зразки діяльності суду, а точніше суддів.

Наведемо їх на прикладі судової практики Англії. Слід відзначити, що суди й судді цієї держави з давніх часів славляться справедливістю, гуманністю та повагою до прав людини. Саме з цієї держави бере початок таке явище, як пробація. Це слово англійського походження та буквально означає «випробування», «умовне звільнення від покарання», а у перекладі з латинської мови воно дослівно трактується як «віддавати під нагляд», «випробувати».

Ми не отримаємо повного уявлення про цей феномен, поки не

звернемося до історії його виникнення. Зокрема, досить влучно у своєму дослідженні висвітлив це явище вітчизняний учений Д.В. Ягунов, який справедливо пов'язує його виникнення з державою Англією. Дослідник зазначає: «суддя Метью Девенпорт Хілл з м. Бірмінгем в 1840-х роках відзначився тим, що почав звільняти молодих правопорушників, справи яких він розглядав, для подальшої передачі їх під опіку та проживання з особами, які хотіли бути такими опікунами. Особи, які брали під свою опіку правопорушника, підписували відповідну декларацію. Головним критерієм такої передачі було припущення, що «особа не є настільки морально зіпсованою, щоб відправляти її до в'язниці».

Науковець наголошує на правильності такого підходу та наводить підтверджуючі дані, які свідчать про його ефективність: за свою 17-річну практику суддя Метью Девенпорт Хілл засудив 483 особи молодого віку, однак тільки 78 із них постали перед судом повторно [3, с. 34].

Як відомо, такий досвід впроваджено й у нашій державі. Думаємо, що в незалежній Україні вже формується суддівська система, яка дійсно опікується правами людини. Прикладом цього є ставлення суддів нашої країни до прав людини, про що у своїй публікації наголошує журналіст О. Примаченко, яка взяла інтерв'ю у судді Верховного Суду Н. Коваленко. Саме вона, молода жінка, як зазначає репортерка, зуміла самотійно досягти такої вершини у своїй кар'єрі і добросовісно не лише виконує свій суддівський обов'язок, але й з перших днів війни російської федерації проти нашої держави стала на захист Вітчизни, а саме столиці – м. Києва.

На питання, як вона опинилася серед захисників Києва, суддя Н. Коваленко відповіла, що вона за власним бажанням обрала єдиний варіант – продовжувати відправляти правосуддя і стати членом добровольчого формування територіальної громади столиці та разом із іншими 36-ма діючими суддями та суддями у відставці нести службу [4].

Слід наголосити на тому, що суддя Н. Коваленко є випускницею Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ і, як багато інших наших випускників, стала на захист держави. Таким чином, можна сказати, що судді, взявши до рук зброю, забезпечують право громадян України на життя.

Також суддя, говорячи про свою пряму функцію, не залишає поза увагою проблематику прав людини і зазначає, що знайомство зі статистикою діяльності адміністративних судів свідчить про те, що за рік суди першої інстанції розглядають близько 311 тисяч справ, із яких 82 відсотки – це справи, які торкаються питань задоволення позовів по справах першої інстанції. Таку ситуацію суддя Н. Коваленко вважає ненормальною, бо ж ці відсотки – це справи, які стосуються порушення прав людини з боку суб'єктів владних повноважень, і держава має звернути увагу на таку ситуацію [4].

Н. Коваленко продовжила і наголосила, що вона, як суддя Касаційного

адміністративного суду у складі Верховного суду, обізнана з діяльністю трьох судових палат з розгляду спорів: а) пов'язаних із захистом соціальних прав; б) виборчих спорів і спорів, пов'язаних з проходженням публічної служби; в) податкових спорів та інших категорій справ. Суддя наголошує, що більша частина справ, які розглядають в суді, це ті, які торкаються соціальних проблем: питання належного пенсійного забезпечення; їх перерахунку (підвищення) тощо. Вона вважає, що Пенсійний фонд держави має автоматично перераховувати пенсії, однак у житті це не завжди так. Досить часто громадяни для перерахування пенсії стикаються із вимогами надати довідку на довідку, а це, своєю чергою, викликає чисельні позови до суду. Таку ситуацію Н. Коваленко вважає неприпустимою для нашої держави [4].

Отже, як бачимо, тільки цей приклад свідчить на користь того, що українські судді твердо стоять на захисті прав людини і громадянина.

Наголосимо, що в Основному Законі України (ч. 5 ст. 55 Конституції України) закріплено: «Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна». Це свідчить про вагомую роль Європейського суду з прав людини у захисті прав людини і громадянина, запровадженні відповідних стандартів. Особливо, на нашу думку, слід акцентувати увагу на прецедентній практиці Європейського суду з прав людини у справах проти України, що сьогодні фактично виступає у якості елемента національної правової системи, бо національні суди все частіше посиляються на його судові рішення.

---

1. Велика Українська Енциклопедія. Права людини. URL: https://vue.gov.ua/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8.

2. Надія Царук. 132 роки тому народився Лесь Курбас: історія розстріляного новатора / Знай.UA. URL: <https://history.znaj.ua/214624-132-roki-tomu-narodivsyia-les-kurbas-istoriya-rozstrilyanogo-novatora>.

3. Ягунов Д.В. Служба пробації: концепція, принципи діяльності, організаційна структура : конспект лекцій. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2006. 74 с.

4. Олександра Примаченко. Кожен знав, що ми маємо залишитися тут, щоби було кому відстоювати столицю – суддя ВС Наталія Коваленко / Ракурс. 28 сер 2023р. URL: <https://racurs.ua/ua/3044-kojen-znav-scho-my-maemo-zalyshytysya-tut-schoby-bulo-komu-vidstouvaty-stolycu-suddya-vs.html>.

Наталія ЯНЧУК

професорка кафедри теорії

та історії держави і права

Одеського державного

університету внутрішніх справ,

кандидатка юридичних наук, доцентка

ПРОБЛЕМИ ПРИЄДНАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ДО КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Приєднання Європейського Союзу до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. має принципове значення для укріплення таких загальноєвропейських цінностей як права людини, верховенство права, демократія, свобода, рівність. Це означатиме, що «її положення формально стануть обов'язковими для ЄС, його інституцій, органів, агенцій. Індивіди зможуть звертатися до Європейського суду з прав людини за захистом прав, передбачених Конвенцією, що були порушені, зокрема, внаслідок прийняття правових актів інституціями ЄС або нормативно-правових актів державами-членами на виконання ними своїх зобов'язань за правом ЄС, у процесі імплементації правових актів ЄС [1, с. 196].

Питання приєднання Європейського Союзу до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод розглядалось багатьма фахівцями. Це знайшло відображення в роботах українських та зарубіжних вчених, зокрема: С. Асірян, І. Батлера, М. Буроменського, С. Власенка, Т. Комарової, Ф. Манчіні, В. Муравйова, О. Святун, О. Сердюка, Л. Фалалєєвої та ін.

Мета дослідження – проаналізувати основні причини неприєднання Європейського Союзу до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та з'ясувати подальші кроки в даному напрямі.

Ідея приєднання Європейського Союзу (далі – ЄС) до Європейського конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція) активно обговорювалась юристами і політологами вже з кінця 1970-х років. У другій половині 1993 року державами-членами ЄС була створена робоча група для аналізу можливих варіантів приєднання. Вона і виявила три основні проблеми, які суттєвим чином ускладнювали процес приєднання: по-перше, це компетенція ЄС відносно приєднання до Конвенції; по-друге, збереження автономії правопорядку ЄС; по-третє, це виняткова юрисдикція Суду Європейського Союзу (далі – Суд ЄС). Через позицію, що зайняли Франція, Великобританія та Іспанія, що не передбачала будь-яких варіантів вирішення даної проблеми, Європейська Комісія звернулася з формальним запитом до Суду ЄС відносно можливості

розпочати відповідні переговори. «У своєму висновку 2/94 від 28 березня 1996 року Суд вказав, що Європейське Співтовариство не має необхідних повноважень для приєднання і що подібний крок буде рівнозначний зміні установчих договорів. У результаті держави-члени вирішили піти іншим шляхом і розробити власну Хартію ЄС про основні права. Незважаючи на те, що прийнятий 7 грудня 2000 року документ не мав чіткого юридичного статусу та не носив обов'язкового характеру, до документа почали активно звертатись спочатку генеральні адвокати, а після провалу проекту договору Конституція для Європи – і Суд ЄС» [3, р. 278]. З набуттям чинності Лісабонського договору Хартія ЄС про основні права (далі – Хартія) набула обов'язкової сили і була віднесена до первинних джерел права ЄС. Хартія вигідно відрізняється від Конвенції: вона закріплювала більш широкий спектр прав людини, увібрала в себе кращі традиції юридичної техніки.

Друга спроба була підготовлена більш ґрунтовно. Лісабонський договір закріпив обов'язок ЄС приєднатися до Конвенції. Умови такого приєднання містились в Протоколі № 8 до Договору, і серед них основною була вимога зберегти особливі характеристики Союзу та його правопорядку. Протоколом № 14 в ст. 59 Конвенції, котра в першочерговій редакції була розрахована лише на участь держав, був добавлений пункт про те, що «Європейський Союз може приєднатися до Конвенції». Таким чином, найважливіші умови для початку переговорного процесу з даного питання були сформовані.

Чергові переговори по Угоді про приєднання ЄС до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Угода) були розпочаті в липні 2010 року. Розроблений проєкт Угоди передбачав окрему позицію судді від ЄС, а також участь представника від ЄС в керівному органі Ради Європи – Комітеті міністрів. Головною особливістю статусу ЄС за проєктом Угоди є досить вузька сфера відповідальності, зокрема, ЄС буде відповідати лише за дії, що здійснені безпосередньо інститутами, органами, установами чи агентствами ЄС. При цьому у випадку, якщо дії вчиняються державами-членами, навіть якщо мова йде про імплементацію права ЄС, відповідальним буде не ЄС, а конкретна держава. Дане положення було покликане гарантувати повагу принципу автономії права ЄС і попередити можливе розширення компетенції ЄС на шкоду державам-членам.

Для компенсації можливої нерівності в проєкті Угоди була передбачена можливість для ЄС, якщо він вважатиме за потрібне, виступити співвідповідачем разом з державою-членом. Таким чином, інститутам ЄС гарантовано, що їх позиція з питань, що стосуються права ЄС, буде почута Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ). Однак в цьому випадку з'являється ризик визнання ЄС порушником Конвенції. Схожим чином держави-члени можуть взяти участь як співвідповідачі з приводу скарг, що подані на дії ЄС.

У квітні 2013 року Європейська Комісія затвердила проєкт Угоди та

передала його на розгляд до Суду ЄС. 18 грудня 2014 року Суд ЄС прийняв Висновок 2/13 з приводу невідповідності Угоди установчим договорам ЄС. Дане рішення було цілком очікуване, в той же час Висновок 2/13 став одним із найрезонансніших рішень Суду ЄС за останні роки. Частково це пов'язано з тією значимістю, котру надавали приєднанню ЄС до Конвенції держави-члени ЄС, а також зі складним процесом перемовин, що тривав понад два роки. Але ключова причина приховується за тими аргументами та претензіями, які були пред'явлені Судом ЄС щодо положень Угоди.

У своєму висновку 2/13 Суд ЄС постарався з'ясувати чи не ставить Угода під загрозу основні характеристики права ЄС і чи дотримані ті умови, які сам ЄС означив як необхідні для вступу. При цьому Суд ЄС не став аналізувати Угоду пункт за пунктом, а замість цього коротко охарактеризував Угоду та визначив ряд визначальних проблем, що можуть виникнути при підписанні тексту Угоди.

Відповідно до положень ст. 53 Конвенції держави-члени Ради Європи можуть встановлювати більш високі стандарти захисту прав людини, ніж ті, що передбачені Конвенцією. В той же час, відповідно до права ЄС держави-члени не можуть ухилятися від виконання права ЄС на підставі, що їх внутрішнє законодавство передбачає більш високий ступінь захисту, ніж Хартія. Фактично Суд ЄС висловлює занепокоєння з приводу того, що держави-члени ЄС зможуть скористатись ст. 53 Конвенції для того, щоб уникнути своїх зобов'язань по праву ЄС, що здатне поставити під загрозу його основну характеристику – верховенство.

Ще одна проблема пов'язана зі вступом в силу Протоколу № 16 до Конвенції, що надає вищим судам держав-членів Ради Європи право запитувати у ЄСПЛ консультативні висновки з питань інтерпретації та застосування прав, гарантованих Конвенцією та Протоколами до неї, в контексті справ, що розглядаються на національному рівні. Суд ЄС висловив побоювання, що це дасть можливість державам-членам ЄС обходити преюдиціальну процедуру, передбачену правом ЄС щодо тлумачення законності актів інститутів ЄС.

Наступна проблема пов'язана з посяганням на монополію Суду ЄС розглядати будь-які справи між державами-членами, що стосуються права ЄС. Відповідно до ст. 344 Договору про функціонування ЄС, держави-члени не вправі представляти спори відносно тлумачення та застосування договору на розгляд іншим способом, ніж це передбачено установчими договорами ЄС. У своєму висновку Суд ЄС звернув увагу, що ст. 33 Конвенції наділяє держави-члени Ради Європи можливістю подати міждержавні скарги, а приєднання ЄС до Конвенції відкриє можливість для держав-членів ЄС подавати скарги або проти самого ЄС або проти іншої держави-члена в обхід ст. 344 Договору про функціонування ЄС.

Проект Угоди передбачає у випадку порушення європейських стандартів прав людини державою-членом ЄС залучити до процесу в якості

співвідповідача ЄС, і навпаки. Головна проблема полягає в тому, що подібний вступ, відповідно до Угоди, не є автоматичним, а попередньо підлягає контролю ЄСПЛ на предмет обґрунтованості. Фактично це призведе до ситуації, коли ЄСПЛ буде висловлюватись з приводу розподілу компетенції між державами-членами і інститутами ЄС, що є винятковою прерогативою Суду ЄС.

Ще однією перешкодою на шляху схвалення Угоди з боку Суду ЄС став механізм попереднього залучення, котрий дозволяє призупинити скарги ЄСПЛ з тим, щоб дати можливість Суду ЄС висловитись з приводу дійсності акту ЄС. Однак подібна можливість не передбачена в тому випадку, якщо ЄСПЛ розглядає питання про тлумачення, а не про дійсність акту.

І найголовніша претензія Суду ЄС до проєкту угоди полягала в тому, що з-під контролю ЄСПЛ не була вилучена сфера Спільної зовнішньої політики і політики безпеки. Дана сфера практично вилучена з-під контролю Суду ЄС. З цього правила існує два винятки: по-перше, Суд ЄС вправі перевіряти, чи дійсно акт, що приймається, відноситься до сфери Спільної зовнішньої політики і політики безпеки, і, по-друге, він наділений правом контролювати законність санкцій, що накладаються ЄС відносно приватних осіб. Таким чином, відповідно до положень проєкту Угоди, зовнішній орган буде наділений правом висловлюватись з приводу деяких актів ЄС без можливості попереднього контролю з боку Суду ЄС, в той час як власна юрисдикція Суду ЄС в цій сфері є обмеженою.

Таким чином, негативний висновок Суду ЄС відносно проєкту Угоди став причиною того, що вирішення даного питання відклали на невизначений термін. Лише в жовтні 2019 року генеральний секретар Ради Європи був поінформований Європейською комісією про готовність ЄС поновити переговорний процес. У вересні 2020 року в Страсбурзі Європейською комісією та державами-членами були поновлені офіційні переговори щодо приєднання ЄС до Конвенції.

Аналізуючи сучасний стан у вказаному напрямі, можна переконатись, що проблеми, які виникали в зв'язку з приєднанням ЄС до Конвенції, зазнали значної трансформації, у мірі вирішення деяких з них виникали вже нові. Тим не менш вважати процес перемовин безперспективним неправильно. Тим більше, що приєднання ЄС до Конвенції – це не просто бажання держав-членів ЄС та депутатів Європарламенту, а юридичний обов'язок ЄС, що зафіксований в ст. 6 (2) Договору про Європейський Союз і є нормою первинного права.

---

1. Занкевич Н.В. Розхитаний захист прав людини та основоположних свобод в Європейському Союзі. *Молодий вчений. Серія: Юридичні науки*. 2019. № 5 (69). С. 193-197.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року / Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Chalmers D., Davies G., Monti G. *European Union Law: Text and Materials*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Марина ВОЙТЮК

викладачка кафедри

теорії та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕНОГО В УКРАЇНІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

У час, коли Українська держава виборює своє право на існування, є вкрай важливим створити міцну оборону, боєдатні й сучасні Збройні Сили України. Вважаємо, що виконання визначених завдань неможливе без ефективного забезпечення прав і свобод військовослужбовців, їх соціального захисту, створення необхідних умов для здійснення обов'язку щодо захисту Вітчизни.

На конституційному рівні закріплено, що оборона, захист суверенітету України, територіальної цілісності покладаються на Збройні Сили України [1]. Відтак для військовослужбовців, які виборюють незалежність та стоять на захисті територіальної цілісності, держава повинна приділяти більше уваги та поліпшити систему соціального захисту.

На законодавчому рівні термінопоняття «соціальний захист військовослужбовців» визначено як діяльність держави, що спрямована на встановлення систем правових і соціальних гарантій, які забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі [2]. Проаналізовані положення чинного законодавства щодо соціального захисту військовослужбовців дозволяють сформулювати систему соціального захисту, що включає:

1) грошове забезпечення, яке має відповідати умовам військової служби (щомісячне грошове забезпечення: підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди та премії; одноразові, додаткові види грошового забезпечення) [2];

2) пенсійне забезпечення для осіб, які звільнені з військової служби (пенсія за вислугою років, пенсія по інвалідності, отримання пенсії членами сім'ї військовослужбовців у разі втрати годувальника) [3];

3) надання пільг, переваг та соціальних гарантій (безоплатне надання ліків, знижка на оплату комунальних послуг, безоплатний проїзд всіма видами транспорту, матеріальна допомога, отримання житла) [4].

4) відпочинок у вихідні та святкові дні, відпустка, санаторно-курортне лікування та безоплатна медична допомога й психологічна допомога

військовослужбовцям.

З огляду на вищезазначене, все ж найбільше уваги, особливо в перші дні після повномасштабного вторгнення, наша держава приділяє питанню грошового забезпечення військовослужбовців, про що свідчать внесення змін до чинних законів та прийнятих підзаконних актів. Так, на виконання: «Указів Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» [5] та № 69 «Про загальну мобілізацію» [6], а також окремих положень: Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [2], Постанови КМУ № 168 від 28 лютого 2022 року, що стосується «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» [7]. Згідно з цією постановою військовослужбовці щомісячно отримують виплати додаткової грошової винагороди (сума якої залежить від місця перебування, умов та характеру несення служби та коливається від 30 тисяч до 100 тисяч гривень). Окрім того, у постанові визначено виплату додаткової грошової винагороди у розмірі 100 тисяч гривень для військовослужбовців у випадках: у зв'язку із пораненням (контузія, каліцтво, травма), пов'язаним із захистом Батьківщини; у разі захоплення в полон та безвісти зниклим військовослужбовцям; членам сім'ї загиблих захисниць та захисників встановлено одноразову грошову допомогу в розмірі 15 мільйонів гривень (що розподіляється рівними частками на всіх отримувачів) [7].

Медична допомога, реабілітація військовослужбовців та надання психологічної допомоги є надважливим елементом в системі соціального захисту та зобов'язує уповноважені органи виконувати завдання, спрямовані на рятування життя, збереження здоров'я та відновлення військовослужбовців після поранення. Військовослужбовці, які брали безпосередню участь у здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з воєнною агресією російської федерації проти України, перебуваючи безпосередньо в районах здійснення зазначених заходів, можуть бути направлені відповідно до висновку військово-лікарської комісії для подальшого надання їм медичної допомоги або проведення медико-психологічної реабілітації до медичних закладів, розташованих за межами України [2]. Наразі для надання психологічної допомоги, реабілітації військовослужбовців активно долучаються благодійні фонди, громадські організації та волонтери.

Соціальний захист військовослужбовців є важливим напрямом діяльності держави, а тим більше в умовах воєнного стану. В науковій, юридичній літературі відслідковуємо неоднозначні погляди щодо соціального захисту військовослужбовців в Україні.

Так, Б. Шамрай у дисертаційному дослідженні акцентував увагу на тому, що «система нормативно-правових актів є недосконалою та характеризується дублюванням деяких правових норм, наявністю прогалин у законодавстві, а тому не відповідає сучасному стану суспільно-економічних відносин» [8, с. 59], окрім того, зауважив: «правові норми, які містяться в законах, що закріплюють конституційні права і свободи військовослужбовців та їх гарантії, не повною мірою відповідають нинішньому стану суспільних відносин та соціально-економічним можливостям нашої держави, тому не можуть забезпечити ефективну реалізацію прав та свобод військовослужбовців» [8, с. 50].

Науковець В. Пашинський стверджує: «для того, щоб держава могла в повному обсязі забезпечити реалізацію конституційних прав, соціальний захист військовослужбовців, необхідне прийняття законодавчих та нормативно-правових актів, які відповідають реальному стану суспільних відносин та економічним можливостям держави» [9, с. 17].

О. Назаренко поділяє думки вищезгаданих дослідників та наголошує: «особливістю національного законодавства з питань соціального захисту військовослужбовців є відсутність належної систематизації; деякі норми мають суто декларативний характер, а також відсутність механізму запровадження окремих норм у життя та наявність багатьох прогалин і недоробок у чинному законодавстві» [10, с.59].

Окрім питання нормативно-правового врегулювання, українські дослідники О. Харченко, О. Мраморнова, В. Алещенко у своїх наукових працях акцентують увагу на проблемах, з якими зіткнулися військовослужбовці: це й матеріальні та фінансові труднощі; відсутність власного житла; порушення прав на соціальні гарантії; незадоволеність державною політикою; проблеми із власним здоров'ям (наявність поранень чи набутих професійних хвороб, необхідність відповідної медико-психологічної реабілітації); бюрократія державних органів при оформленні пільг; продовження війни; відчуття, що війна не змінює звичок цивільних людей; психологічні/психічні проблеми (роздратування, порушення сну, галюцинації, депресія; наявність посттравматичного стресового розладу, підвищеної агресивності); проблеми соціальної і психологічної адаптації у суспільстві [11; с. 255].

Тож наразі в Україні відбувається становлення нової правової реальності, що полягає в одночасному веденні воєнних дій та забезпеченні реалізації державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців. Вважаємо, що державна політика у цій сфері повинна бути спрямована на посилення соціального захисту військовослужбовців, що включають й грошове забезпечення, надання належної медичної допомоги, соціально-психологічну реабілітацію; доступ військовослужбовців до

соціальних програм, а рішення, які ухвалюються уповноваженими органами щодо соціального захисту військовослужбовців, мають бути системними, обґрунтованими та правовими за своєю сутністю (тобто, справедливими).

1. Конституція України: станом на 23 лютого 2022 р. Київ: ВД «Професіонал», 2022. 66 с.

2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сім'ї (зі змінами та доповненнями): Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 27.11.2023).

3. Про пенсійне забезпечення осіб, які звільнені з військової служби та деяких інших осіб (зі змінами та доповненнями): Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#top> (дата звернення: 27.11.2023).

4. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту (зі змінами та доповненнями): Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 28.11.2023).

5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 28.11.2023).

6. Про загальну мобілізацію: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 69. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413> (дата звернення: 28.11.2023).

7. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України № 168 від 28 лютого 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.11.2023).

8. Шамрай Б.М. Гарантії прав та свобод військовослужбовців в Україні (конституційно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2018. 238 с.

9. Пашинський В. Й. Конституційно-правовий статус військовослужбовців в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2007. 24 с.

10. Назаренко О.Л. Роль соціальних гарантій у забезпеченні соціального захисту військовослужбовців. *Юридичний науковий електронний журнал*. 5/2018. С.57-59.

11. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О.М. Денисюк та ін. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.

Тетяна ЖЕГЛІНСЬКА
старша викладачка кафедри
теорії та історії держави і права

Аліна ЛУКОМСЬКА
здобувачка вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВЖИВАННЯ ТЕРМІНІВ «ДЕРЖАВНА МОВА» Й «ОФІЦІЙНА МОВА» В КОНСТИТУЦІЯХ ОКРЕМИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ

Головну роль у творенні держав становить мова політика. Кожна, без винятку, держава під час свого формування вирішувала питання, які безпосередньо стосуються мовної політики. Саме мовне питання, виступаючи найважливішим показником національної ідентичності, є об'єктом державного регулювання в більшості європейських країн.

У більшості країн Європи основоположні принципи мовної політики знаходять своє відображення в їх конституціях за допомогою визначення офіційної (державної) мови. В даному випадку слід зауважити, що поняття «офіційна мова» і «державна мова» є тотожними. Однак з цим не можна цілком погодитися: вищезазначені термінопоняття збігаються, але не є тотожними. Варто наголосити на тому, що до проблематики визначення таких понять як «офіційна мова» і «державна мова» кожна держава ставиться по-різному. Провівши аналіз норм конституцій різних країн світу, ми узагальнили та умовно поділили відображення вищезазначених термінопонять у приписах законодавства на три групи:

- 1) країни, які вживають у своєму законодавстві тільки поняття «державна мова» (Словаччина, Литва, Молдова);
- 2) держави, які закріплюють у своєму законодавстві лише поняття «офіційна мова» (Чехія, Словенія, Македонія, Болгарія, Румунія);
- 3) держави, які виокремлюють у своєму законодавстві поняття «державна мова» та «офіційна мова» (Іспанія, Швейцарія).

Окрім цього, варто зауважити, що є й деякі винятки із вищезазначених суджень. Так, наприклад, у Конституціях Сербії та Хорватії мовна політика знаходить своє відображення у терміні «мова для офіційного використання», адже їхнім законодавством взагалі не передбачено таких понять як «офіційна мова» або «державна мова». Таким чином, у ст. 12 Конституції Хорватії зазначається: «Хорватська мова та латинський шрифт обов'язкові для офіційного використання у Республіці Хорватія» [1]. Відповідно у ст. 10 Конституції Сербії проголошено:

«Сербська мова та кирилиця обов'язкові для офіційного використання у Республіці Сербія» [2].

Конституції деяких країн взагалі не містять будь-яких згадок щодо статусу мови в державі. Вказана практика властива в основному унітарним монархічним державам (Данія, Нідерланди, Норвегія, Швеція) [3, с. 44-45].

Таким чином, провівши аналіз законодавства та конституцій країн Європи, ми дійшли висновку, що існує три типові моделі відображення термінопонять «офіційна мова» і «державна мова» у приписах законодавства визначення:

Офіційна мова	Державна мова	Офіційна та державна мова
<ul style="list-style-type: none"> • Бельгія • Болгарія • Велика Британія • Естонія • Ісландія • Латвія • Люксембург • Македонія • Польща • Словенія • Фінляндія • Франція • Чехія • Швеція	<ul style="list-style-type: none"> • Литва • Молдова • Словаччина • Білорусь	<ul style="list-style-type: none"> • Швейцарія • Іспанія • Брюссель

Отже, аналіз мовної політики європейських держав надав нам можливість зробити висновок про те, що кожна з них вирішує мовну проблему, виходячи зі специфіки мовної ситуації, на яку впливають різного роду чинники, а саме:

- поділ у мовному сенсі на відповідні групи через історичне минуле та сучасні реалії держави;
- форма державного правління;
- адміністративно-територіальний устрій.

1. Конституція Хорватії від 22 грудня 1990 (неофіційний переклад). Інтернет-бібліотека конституцій держав (країн) світу. URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=107> (дата звернення 04.12.2023).

2. Конституція Сербії від 30 вересня 2006 р. (неофіційний переклад). Інтернет-бібліотека конституцій держав (країн) світу URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=369> (дата звернення 04.12.2023).

3. Клименко Л. С. Законодавче регулювання мовної політики країн світу (порівняльно-правовий аналіз). *Університетські наукові записки*. 2011 р. № 1. С. 40-46.

Олександр КРИВОПУСК
викладач кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВ МАЛОЛІТНІХ ПОТЕРПІЛИХ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ ДІЙ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, РОЗПОЧАТИХ ЗА ФАКТАМИ ЗЛІСНОГО НЕВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ПО ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ

Охорона прав і законних інтересів учасників кримінального провадження є одним з пріоритетних завдань кримінального провадження. Особливу увагу законодавець приділяє захисту прав малолітніх учасників кримінального провадження.

Виконуючи взяті на себе міжнародні зобов'язання, уряд країни систематично здійснює комплекс заходів, спрямований на реформування правоохоронної системи, адаптації чинного законодавства до стандартів країн Європейського Союзу, реформування органів державної влади та місцевого самоврядування та приведення кримінально-процесуального законодавства до стандартів країн ЄС.

Участь у кримінальному провадженні неповнолітньої особи, зважаючи на її вікові особливості, може призвести до травмування психіки допитуваного. Крім того, неповнолітні ще не можуть повною мірою самостійно реалізовувати й захищати свої права. Тому такі учасники кримінального провадження потребують посиленої охорони їхніх прав державою [1, с. 1].

Чинним кримінально-процесуальним законодавством закріплений перелік гарантій, покликаний забезпечити належний захист прав дитини під час досудового розслідування кримінального провадження за їхньої участі. Проте крім законодавчо закріплених вимог щодо порядку проведення слідчих (розшукових) та процесуальних дій за участі малолітніх осіб, які включають певні обмеження та змінюють процедуру їх проведення, перед особами, які проводять досудове розслідування, постає завдання мінімізації негативного впливу на психіку потерпілого. Задля досягнення поставленої мети здійснюються заходи, спрямовані на імплементацію міжнародних договорів, законодавчих актів в чинне вітчизняне законодавство та впровадження стандартів і методик в діяльність правоохоронних органів.

Серед найпоширеніших та водночас складних з точки зору організації слідчих (розшукових) дій під час розслідування злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною є допит малолітнього потерпілого.

Щоб уникнути зайвого психологічного травматизму, допит має проводити особа, яка викликає довіру, у дружніх для дитини умовах та в обстановці, у якій вона відчуватиме себе в безпеці. Водночас допит дитини має свою специфіку, пов'язану з необхідністю участі обізнаних осіб (спеціалістів), які надаватимуть кваліфіковану допомогу та сприятимуть більш ефективному збиранню доказів [2, с. 117].

Для досягнення мети допиту, крім виконання законодавчо закріплених вимог щодо процедури його проведення, слідчому необхідно врахувати обставини, які можуть вплинути як на результат допиту, так і завдати шкоду психічному здоров'ю дитини. З метою мінімізації негативних наслідків для психіки малолітнього допит доцільно проводити із застосуванням методики «Зелена кімната», яка охоплює комплекс заходів, спрямованих на встановлення психологічного контакту з малолітньою особою, потерпілою від кримінального правопорушення, зокрема і створення навколишньої обстановки, що в подальшому дозволить отримати від допитуваної особи відомості, необхідні для подальшого проведення досудового розслідування.

Переходячи до розгляду особливостей проведення одночасного допиту, в контексті досліджуваного нами питання, варто сказати, що одночасний допит – це складний психологічний поєдинок між двома сторонами кримінального процесу стороною захисту і стороною обвинувачення, то він є серйозним випробуванням навіть для дорослого учасника. Тому в деяких випадках проведення даної слідчої дії може бути визнане недоцільним, особливо коли суперечності виникають між показаннями повнолітнього учасника (співучасника) злочину і неповнолітнього [3, с. 188].

Досліджуючи особливості проведення одночасного допиту двох чи більше раніше допитаних осіб, слід зазначити, що КПК України в ст. 224 встановлює певні обмеження, зокрема зазначається, що у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, а також щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях не може бути проведений за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом з підозрюваним [4]. На наш погляд, законодавцем чітко не визначено категорії проваджень, у межах яких забороняється проведення вказаної слідчої (розшукової) дії.

Таким чином, проаналізувавши норми КПК України та дослідивши матеріали кримінальних проваджень вказаної категорії можна дійти висновку, що формально законом не заборонено проведення одночасного допиту двох і більше раніше допитаних осіб за участі підозрюваного та малолітнього потерпілого.

Зважаючи на те, що суб'єктом вчинення злочину, передбаченого ст. 166 КК України, виступає завжди мати (батько), опікун (піклувальник) потерпілого, для забезпечення безпеки здоров'я малолітнього вважаємо за

доцільне конкретизувати норми ст. 224 КПК України, зокрема в частині заборони проведення одночасного допиту двох або більше раніше допитаних осіб, доцільно встановити заборону проведення слідчої (розшукової) дії за одночасної участі малолітнього потерпілого та підозрюваного. Таке рішення дозволить мінімізувати негативний вплив на психіку малолітнього допитуваного та забезпечити безпеку потерпілого, зокрема його здоров'я.

Наслідком вчинення злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною в переважній більшості випадків характеризується отриманням потерпілим тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, що своєю чергою викликає необхідність проведення судово-медичної експертизи. Для встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, експертом, який проводить дослідження, може бути направлено клопотання до органу досудового розслідування з вимогою проведення слідчого експерименту за участі потерпілого та експерта. Метою проведення слідчого експерименту в такому випадку виступає встановлення механізму спричинення тілесних ушкоджень.

Для забезпечення прав потерпілого, крім законодавчо закріплених вимог щодо проведення слідчих дій за участі малолітнього потерпілого та зважаючи на його вікові особливості, доцільно використання технічних пристроїв, зокрема анатомічних ляльок. Оскільки така методика дозволить отримати необхідні свідчення від дитини без стресу та психологічного травмування, дитина асоціює себе з лялькою і навіть може показати, як їй завдали шкоди. Тобто завдяки постановці питання «від третьої особи» краще встановлюється контакт між психологом або слідчим та дитиною [5, с. 216].

Тож забезпечення процесуальних прав малолітніх потерпілих під час розслідування злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною забезпечується шляхом закріплення у кримінально-процесуальному законодавстві гарантій, які встановлюють процедуру проведення слідчих (розшукових) дій, учасниками яких є малолітні потерпілі. При цьому законодавцем не повною мірою враховані деталі проведення певних слідчих (розшукових) дій, зокрема одночасного допиту двох чи більше раніше допитаних осіб.

Крім виконання вимог законодавства, процесуальні права малолітнього потерпілого забезпечуються шляхом обрання дієвих тактичних прийомів, поєднаних з використанням стандартів і методик у діяльності правоохоронних органів, зокрема методики «Зелена кімната» та використанням технічних засобів під час проведення слідчих (розшукових) дій.

---

1. Щербакова Г. В. Гарантії забезпечення прав неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого під час затримання та взяття під варту. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. Вип. 4. С. 224-230.

2. Павлова Н. В. Використання спеціальних знань під час допиту малолітньої особи: колективна монографія. *Концептуальні положення механізму захисту прав дітей*:

український та зарубіжний контекст. 2021. С. 115-128.

3. Кочура О. О. Неповнолітній потерпілий як учасник кримінального провадження : монографія / О. О. Кочура : за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора О. О. Юхна. Харків : Ніка Нова, 2015. 249 с.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Офіційний сайт Верховної Ради України*: веб-сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 02.12.2023)

5. Павлова Н. В. Використання демонстраційних засобів (анатомічних ляльок) під час допиту малолітньої особи. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 215-220.

Олександр НЕКЛЕСА

*викладач кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ДІЗНАННЯ ЗА ОСОБЛИВИМ ПОРЯДКОМ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Проведення дізнання відзначається своєрідністю в рамках спеціальних процесуальних взаємодій у кримінальному провадженні. Це важливий етап, де використовуються унікальні підходи та методи, спрямовані на збір та аналіз інформації для визначення обставин правопорушення. В особливих порядках дізнання виявляється не лише стандартна ретельність розслідування, але й врахування специфічних вимог, пов'язаних із особливістю справи чи характером злочину.

У цьому контексті дізнання набуває нових вимірів, що враховують специфіку правопорушень та відображаються у високій ефективності збору доказів. Важливою рисою є гнучкість та адаптивність, оскільки унікальні обставини вимагають індивідуального підходу та використання творчих методів [1, с. 37].

Здійснення дізнання за особливими порядками кримінального провадження – це не просто процес збору фактів, але й витончена майстерність вивчення складних ситуацій, що вимагає високого рівня кваліфікації та унікальних навичок від провідних слідчих та правоохоронців. Унікальний підхід до дізнання стає головним фактором у забезпеченні справедливості та ефективності правосуддя в контексті особливих випадків кримінального провадження [3, с. 58].

У контексті нового Кримінального процесуального кодексу України, що набрав чинності в 2012 році, дізнання являє собою важливий етап

досудового розслідування поряд із досудовим слідством. Відповідно до положень статті 3 цього КПК дізнання спрямоване на розслідування кримінальних проступків, надаючи йому важливий статус у процесі встановлення фактів порушень закону.

Однак нововведення КПК визначає конкретні обмеження для дізнання. Зокрема, під час його проведення заборонено застосовувати запобіжні заходи, такі як домашній арешт, застава або тримання під вартою, які регулюються статтями 299–301. Це визначає рамки та обмеження для забезпечення прав і свобод осіб під час дізнання, сприяючи справедливому та еквітабельному розслідуванню [4, с. 63].

Важливо відзначити, що законодавство, яке регулює кримінальні проступки та процедуру дізнання, набрало чинності в Україні з 1 липня 2020 року. Це визначає новий етап в системі правосуддя та розслідування кримінальних порушень, спрямований на підвищення ефективності та справедливості в судочинстві. Здійснення дізнання за особливими порядками кримінального провадження, як визначено в новому Кримінальному процесуальному кодексі, відзначається своєрідністю та важливістю в рамках правосуддя. Зазначене процесуальне діяння впроваджене як форма досудового розслідування поряд з досудовим слідством [2, с. 6].

За цими особливими порядками визначено обмеження щодо застосування запобіжних заходів, таких як домашній арешт, застава чи тримання під вартою, що вказує на здорове збалансування між забезпеченням дотримання прав та свобод осіб та потребою проведення ефективного розслідування. Ці обмеження спрямовані на захист індивідуальних прав та підвищення ефективності дізнання.

Отже здійснення дізнання за особливими порядками кримінального провадження сприяє балансу між захистом прав та інтересів осіб і необхідністю ефективного розслідування. Це важливий інструмент в системі правосуддя, який сприяє справедливому та еквітабельному проведенню кримінальних розслідувань.

---

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Бойко О. Окремі питання здійснення дізнання в кримінальному процесі України. *Jurnalul juridic national: teorie și practică* 36.2-1. 2019. С. 100-104.

3. Крушинський С. А. Строки досудового розслідування: історія становлення у незалежній Україні. Актуальні проблеми юридичної науки: Збірник тез міжнародної наукової конференції «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 23 жовтня 2020 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2020. С. 470–472.

4. Марченко О. А. Особливості досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання: деякі процесуальні аспекти. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. С. 49–54.

Юлія ОЛІЙНИК

*старша викладачка кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

НОВЕЛІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА, ЩО ЗАКРІПЛЮЄ ПРАВО НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ

Суб'єктом законотворчості – Верховною Радою України із прийняттям Закону України про внесення змін до Основного Закону, котрі торкаються правосуддя (від 02 червня 2016 р.), термін «правова допомога», вміщений у ч. 4 ст. 29 Конституції України, законодавець замінив на термінопоняття «правнича допомога». Аналогічних змін зазнав і текст ст. 59 Конституції.

Крім цього, парламент України до Розділу «Правосуддя» додав нову статтю 131⁻², положення якої закріплюють: «Для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура» [1].

На вказаний інститут (адвокатуру) покладаються вагомі завдання із здійснення захисту прав і свобод людини і громадянина. Це є особливо значущим як в умовах діючого в державі правового режиму воєнного стану, так і в плані розбудови України як держави демократичної, соціальної, правової, що в кінцевому результаті сприятиме тому, що наша держава займе гідне місце у європейській спільноті.

Слід наголосити, що з метою удосконалення механізму реалізації права на надання правничої допомоги законодавцем у квітні 2023 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги», що набув чинності 3 серпня 2023 року [2]. Вказаний нормативно-правовий акт передбачає нову назву Закону України «Про безоплатну правову допомогу», приводить термінологію у відповідність зі ст. 59 Основного Закону Української держави, а також вносить зміни більше ніж до 30-ти законодавчих актів, серед яких закони України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про правовий режим воєнного стану» та ін.

Так, зокрема, суб'єктом законотворчості у всіх відмінках термінопоняття «правова допомога» замінено на «правнича допомога», «правові послуги» – на правничі, а словосполучення «центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги» – на «центр з надання безоплатної правничої допомоги».

Поряд із зміною термінології, вживаної у Законі України «Про безоплатну правничу допомогу», законодавець суттєво оновив цей

нормативний акт, насамперед збагативши його таким терміном, як право просвітництва, та визначає його у такий спосіб: це «комплекс заходів, спрямованих на підвищення рівня правової свідомості, культури та освіченості осіб, які перебувають під юрисдикцією України, у тому числі розповсюдження інформації про захист прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, виконання їх обов'язків, роз'яснення щодо порядку надання безоплатної правничої допомоги та доступу до неї» [3].

Не менш вагомим позитивом аналізованого Закону, що зазнав змін, є визначення безоплатної первинної правничої допомоги, надане у ч. 1 ст. 7. Законодавець характеризує її як вид державної гарантії, що зводиться до:

1) інформування особи про її права, свободи й обов'язки, а також порядок реалізації цих прав та, відповідно, виконання обов'язків;

2) відновлення прав особи (якщо їх було порушено) та визначення порядку оскарження дій (бездіяльності) органів публічної влади, їх службових і посадових осіб чи ж прийнятих ними рішень.

Важливо, що внесені зміни передбачають і розширення кола суб'єктів, котрі уповноважені надавати безоплатну первинну правничу допомогу (ст. 9 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу»). Суттєво, що до них, поряд із органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, центрами з надання безоплатної правничої допомоги й спеціалізованими установами з надання безоплатної первинної правничої допомоги (останні утворюються органами місцевого самоврядування за умови потреб територіальної громади) також віднесено:

а) юридичних осіб приватного права, котрі наділяються правом надання правничої допомоги й у встановленому законом порядку залучаються до такої діяльності органами місцевого самоврядування;

б) адвокатів, інших фахівців у визначеній галузі права (ця категорія осіб також, згідно із законодавством, залучається органами місцевого самоврядування) [3].

Особливого значення в плані гарантування особі права на надання безоплатної правничої допомоги має й зміст ст. 11¹ під назвою: «Порядок надання безоплатної правничої допомоги центрами з надання безоплатної правничої допомоги», якою законодавець доповнив Закон України «Про безоплатну правничу допомогу». Ці доповнення торкаються питання удосконалення порядку звернення особи в такі центри для отримання вказаної допомоги, а саме він передбачає можливість звернення особи у такий спосіб:

- шляхом усного звернення – під час особистого відвідування центру з надання безоплатної правничої допомоги, так і в інший спосіб – за допомогою можливостей телефонного зв'язку (зателефонувати на: а) єдиний контактний номер телефону системи надання безоплатної правничої допомоги; б) визначені контактні номери телефонів, а також зв'язатися через інші технічні засоби електронних комунікацій);

- через особисте письмове звернення. Подається воно у довільній формі чи надсилається поштою, або ж передається через осіб, зазначених законодавцем у ч. 3 аналізованої статті, причому таке звернення може бути й електронним (шляхом використання можливостей мережі Інтернет чи інших засобів електронного зв'язку) [3].

Крім цього, у статті 11¹ законодавець визначив:

- як має бути оформлене письмове звернення, в якому викладається суть питання, що його особа прагне вирішити (ч. 4 вказаної статті);

- порядок та строки розгляду центром з надання безоплатної правничої допомоги звернень осіб, а у випадках, коли особа потребує надання безоплатної вторинної правничої допомоги – надання роз'яснення щодо порядку подання звернення для надання безоплатної вторинної правничої допомоги (ч. 5-6 ст. 11¹);

- випадки, за яких письмове звернення повертається або ж розглядається в порядку, що визначений у Законі України «Про звернення громадян» (ч. 7-8 ст. 11¹).

Досить важливим є те, що у зміненому Законі України «Про безоплатну правничу допомогу» суб'єкт законотворчості у статті 14 не тільки визначив категорії фізичних осіб (всього 29 таких категорій громадян), але й наділяє таким правом іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, а також осіб, що перебувають під юрисдикцією іноземної держави, з якою Україна відповідно уклала міжнародний договір і згоду на обов'язковість якого надано українським парламентом [3].

Тому вищевказані положення Законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги», «Про безоплатну правничу допомогу» та змінені й доповнені приписи інших нормативно-правових актів підпорядковані вдосконаленню механізму забезпечення суб'єктивного права на безоплатну правничу допомогу.

---

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення 20.11.2023)

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги: Закон України від 10 квітня 2023 року № 3022-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3022-20#Text>.

3. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 2 червня 2011 року № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17/print>.

Ірина СМІРНОВА

*старша викладачка кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИНЦИПУ ПОВАГИ ДО ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ЦИВІЛЬНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

Людська гідність – це сукупність моральних, світоглядних і професійних якостей людини, які дають їй підстави для самоповаги та усвідомлення своєї соціальної цінності [1].

Під поняттям людської гідності розуміється, насамперед, цінність людини та оцінка її значення і становища в суспільстві та державі. Це може бути повага до себе високих моральних якостей, внутрішня самооцінка суспільної значимості, власних здібностей і якостей. Конституційний Суд України вважає, що позитивним обов'язком держави щодо запровадження належної системи захисту життя, здоров'я та гідності людини є також забезпечення ефективного розслідування фактів позбавлення життя та неналежного поведження. у цьому контексті особам, які перебувають у місцях позбавлення волі під повним державним контролем.

Конституційний Суд України наголошує, що людську гідність необхідно тлумачити як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, і що вона є конституційною цінністю, яка надає сенсу людському існуванню, є основою всіх інших конституційних прав і критерієм для положення представляє його суть і критерії допустимості можливих обмежень цих прав. Опосередковано це підтверджується винятковим значенням людської гідності в Конституції України, згідно з якою, зокрема, життя і здоров'я, честь і гідність людини визнаються найвищими соціальними цінностями в Україні (ч. 1 статті 3); усі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах (ст. 21); кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України і не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей [4].

Так, стаття 32 Конституції України передбачає: «судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї. Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» [1]. У рамках цивільного або господарського судочинства можуть бути: «заявлені позови про

спростування відомостей, що містяться, зокрема, у вироках та інших судових рішеннях, а також у постановках органів досудового розслідування, висновках судових експертиз, рішеннях органів влади, місцевого самоврядування. Уряд, державні та інші відповідні органи, органи з сертифікації не можуть вважатися комісіями, рішення про накладення дисциплінарного стягнення на особу, для якої законом передбачено інший порядок оскарження. Водночас заяви про спростування відомостей, які, на думку позивача, є недостовірними та такими, що порушують його особисті немайнові права та поширені в матеріалах справи, наданих атестаційній комісії, можуть бути розглянуті судом у порядку, визначеному статтею 277 і передбаченому Цивільним кодексом [5].

Беручи до уваги зазначені конституційні положення, суди при вирішенні справ про захист гідності, честі та ділової репутації повинні забезпечувати баланс між конституційним правом на свободу думки і слова, правом на вільне вираження своїх поглядів та переконань, з одного боку, та правом на повагу до людської гідності, конституційними гарантіями невтручання в особисте і сімейне життя, судовим захистом права на спростування недостовірної інформації про особу, з іншого боку [3]. Наприклад, відкриваючи провадження у справі, суд повинен з'ясувати, за якими правилами судочинства розглядається заява. При цьому слід виходити з підвідомчості суду розгляду цивільних справ відповідно до статті 15 ГПК та враховувати положення статей 1, 12 ГПК України, де зазначається, що: «спірні правовідносини мають цивільно-правовий характер (незалежно від складу змісту), усі справи зазначеної категорії, за винятком справ про захист економіки, підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства» [5].

Репутація між юридичними особами та іншими суб'єктами підприємницької діяльності у сфері господарювання та іншої підприємницької діяльності враховуються в порядку господарського судочинства [7]. Суди мають використовувати різноманітні можливості, що виникають під час розгляду справ про захист гідності, честі чи ділової репутації, для підвищення культури спілкування та з'ясування обставин поширення інформації. У зв'язку з поширенням неправдивої інформації суд вирішить цей позов відповідно до статті 22 Цивільного кодексу. При цьому судовий збір сплачується згідно з чинним законодавством у розмірах, визначених для вимог до нерухомості [3].

Отже реалізація конституційного принципу поваги до людської гідності при здійсненні цивільного та господарського судочинства є дуже актуальним питанням на сьогодні. Суди мають використовувати різноманітні можливості, що виникають під час розгляду справ про захист гідності, честі чи ділової репутації, для підвищення культури спілкування та з'ясування обставин поширення інформації.

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254>

2. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

3. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 р. № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text

4. Практика Конституційного Суду України «Право на повагу до гідності» URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/424-pravo-na-povagu-do-gidnosti>

5. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року м. Київ № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 08.11.2023).

6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text(дата звернення: 08.11.2023).

7. Господарський процесуальний кодекс України від 01 березня 1992 року м. Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>(дата звернення: 08.11.2023).

Катерина ШЕНДАКОВА

викладачка кафедри

адміністративного права та процесу

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ УПОВНОВАЖЕНИХ СУБ'ЄКТІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ТА ЗАХИСТІ ПРАВ ДИТИНИ

«Охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави є основним завданням Національної поліції України» [1]. Перед Національною поліцією стоять надважливі завдання, зокрема й захист прав, свобод та інтересів дитини. Проте виконання визначених завдань ускладнюються, бо причиною цьому є війна.

Після реорганізації в структурі Національної поліції утворений підрозділ – ювенальна превенція, який наділений повноваженнями, що спрямовані на захист прав та свобод дитини. «Певна річ, робота поліції у сфері захисту прав дитини не обмежується діяльністю вказаного підрозділу, проте вони є спеціально уповноваженими» [2].

Поліцейська діяльність підрозділу ювенальної превенції є багатогранною та стосується:

- здійснення превентивної (профілактичної) роботи серед неповнолітніх;
- притягнення неповнолітніх до відповідальності, які є деліктоздатними;
- постановка на профілактичний облік в органі Національної поліції;
- надання необхідної допомоги дітям, що потерпіли від правопорушення, або опинилися в складних життєвих умовах.

Стаття 2 Закону України «Про Національну поліцію» закріплює основні завдання поліції, де зазначається: «забезпечення публічної безпеки і порядку. Така діяльність сприяє безпечному та сталому розвитку дитини в суспільстві та громаді, які її оточують, надає відчуття захищеності та впевненості; охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави – це пріоритетне завдання для органів Національної поліції, оскільки воно невід’ємно пов’язане із забезпеченням прав людини, сформованих у Конституції України; протидія злочинності – передбачає профілактичну роботу поліцейського з дітьми та іншими групами населення, створює умови притягнення винної особи до відповідальності у разі порушення норм чинного законодавства; надання в межах, визначених законом, послуг із допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги» [2].

Для роботи поліцейського велике значення має налагодження взаємодії з дітьми. У подальшому це дозволить усунути перешкоди у спілкуванні, налагодити довірчі відносини. Налагоджений зворотній зв’язок із дітьми в майбутньому надасть дітям можливість без страху звертатися до поліції із проханням про допомогу чи повідомленням про правопорушення.

Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» сформував такі завдання: «здійснення соціального захисту та профілактика правопорушень серед дітей». Окрім того, основні завдання у згаданому Законі переплітаються із завданнями підрозділів ювенальної превенції» [3], а саме: «Профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення». Одним із прикладів профілактичної роботи під час взаємодії служби у справах дітей та підрозділу ювенальної превенції є: візити до шкіл, участь у шкільних зборах з метою проведення занять для роз’яснення положень національного законодавства; наслідки за вчинені правопорушення, й не лише для школярів, а й для їх батьків (наприклад: «при невиконанні батьківських обов’язків»); індивідуально-профілактична робота з тими школярами, які перебувають на внутрішньо-шкільному обліку (наприклад, як систематичні порушники дисципліни); профілактичний облік тих дітей, що схильні до вчинення правопорушень (що включає заведення обліково-профілактичної справи та внесення відомостей про постановку на облік до інформаційно-пошукової системи «Інформаційного порталу Національної поліції»; протягом року із «дитиною-правопорушником» поліцейськими ювенальної превенції здійснюється індивідуально-профілактична робота).

У взаємодії із соціальними службами підрозділи ювенальної превенції вживають всі необхідні заходи у випадку вчинення відносно дітей «домашнього насильства та жорстокого поводження з ними». До таких

заходів належить: «складення протоколів про адміністративні правопорушення, застосування обмежувальних заходів, а у разі необхідності тимчасове вилучення дітей у батьків-кривдників» [4].

Тож забезпечення та захист прав дитини є важливим напрямом діяльності як держави, так Національної поліції. Проте необхідно враховувати, що в умовах воєнного стану законодавство у сфері забезпечення та захисту прав дитини дещо змінилось; науковці стверджують, що воно значно вдосконалилось, проте необхідно враховувати той факт, що в окремих регіонах нашої країни (непідконтрольних Україні територіях, прифронтових населених пунктах та безпосередньо в зоні бойових дій) втілювати в життя прописані законодавцем норми вкрай складно, а інколи неможливо. Впевнені в тому, що лише чітко координована та законодавчо регламентована робота підрозділів Національної поліції у тісній співпраці з іншими уповноваженими суб'єктами в сфері забезпечення та захисту прав дитини принесе свої позитивні результати. Для того, щоб всі завдання виконувались та плани реалізовувались належно, потрібно лише одне – закінчення війни. І щоб усі діти були в безпеці.

1. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

2. Коломоець Н. В. Основні завдання органів Національної поліції України щодо захисту прав дитини / Коломоець Н. В. // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2019. – № 2. – С. 94-97.

3. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей від 24 січня 1995 р. Верховна Рада України. URL: Про органи і служби у справах... | від 24.01.1995 № 20/95-ВР (rada.gov.ua).

4. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19 грудня 2017 р. № 1044 (зі змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18>.

Анатолій ШИЯН

старший викладач кафедри

кримінально-правових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ЩОДО ДЕЯКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ОБВИНУВАЧЕНОГО ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З 24 лютого 2022 року територія України стала зоною особливого правового режиму – воєнного стану, викликаного повномасштабним військовим вторгненням російської федерації. Внаслідок цього перед

судовими органами постало завдання здійснювати правосуддя в нових реаліях. З цією метою у чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) [1] Законом України від 27 липня 2022 року № 2462-ІХ [2] була внесена низка змін, які спрямовані на удосконалення механізму судового розгляду кримінальних проваджень за таких умов, забезпечення при цьому гарантій прав, свобод і законних інтересів обвинуваченого.

Згідно з Вікіпедією «гарантія – це порука в чомусь, забезпечення чого-небудь; умови, що забезпечують успіх чого-небудь» [3], а «юридичні гарантії – законодавчо закріплені засоби охорони суб'єктивних прав громадян і організацій, способи їх реалізації, а також засоби забезпечення законності і охорони правопорядку, інтересів особистості, суспільства і держави» [4]. Що стосується поняття кримінальних процесуальних гарантій, то ні КПК України, ні інші законодавчі акти його не визначають. Науковці ж, у свою чергу, вважають, що кримінальними процесуальними гарантіями виступають юридичні засоби, за допомогою яких забезпечуються інтереси відповідного учасника кримінального провадження.

Аналіз прийнятих законодавчих положень дає можливість визначити такі три основні групи кримінальних процесуальних гарантій інтересів обвинуваченого під час розгляду кримінального провадження в суді першої інстанції в умовах воєнного стану. Вони містяться в приписах про: 1) загальні положення судового розгляду; 2) порядок обрання, зміни або продовження строку дії запобіжних заходів; 3) використання доказів під час судового розгляду кримінального провадження.

До першої групи кримінальних процесуальних гарантій слід віднести такі положення:

1) якщо відсутній доступ до Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, то розподіл матеріалів кримінального провадження між суддями забезпечується такими особами: 1) головою суду; 2) за його відсутності – заступником голови суду; 3) за відсутності цих осіб – найстаршим за віком суддею. Критерієм розподілу виступає черговість та рівномірність навантаження на суддів;

2) розгляд процесуальних рішень, передбачених пунктами 2 і 3 частини 1 ст. 283 КПК, здійснюється в такому порядку: 1) основним судом є суд, юрисдикція якого охоплює місце вчинення кримінального правопорушення; 2) в разі відсутності у цього суду такої можливості здійснення правосуддя покладається на суд, юрисдикція якого охоплює місце знаходження органу досудового розслідування, який прийняв підсумкове процесуальне рішення, або інший визначений законодавством суд. Ці положення не поширюються на провадження, в яких зазначені процесуальні рішення, надіслані до суду до моменту введення воєнного стану та набрання чинності приписів Закону України від 27.07.2022 № 2462-ІХ;

3) якщо кримінальні провадження підсудні Вищому

антикорупційному суду, вказані процесуальні рішення спрямовуються за місцем знаходження цього суду в умовах воєнного стану;

4) розгляд кримінального провадження в суді першої інстанції здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, якщо обвинувачений вчинив злочин, за який може бути призначене довічне позбавлення волі. Це положення не поширюється на кримінальне провадження, яке розглядалося судом присяжних до моменту введення воєнного стану та набрання чинності приписів Закону України від 27.07.2022 № 2462-IX;

5) якщо суддя, спеціально уповноважений на здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх, позбавлений такої можливості, то розгляд цього провадження в умовах воєнного стану може здійснюватися будь-яким іншим суддею;

6) суд має право проголошувати тільки резолютивну частину вироку; повний текст цього судового рішення учасникам судового провадження обов'язково вручається в день його проголошення.

Групу законодавчих положень, якими визначається порядок обрання, зміни або продовження строку дії запобіжних заходів, складають:

1) якщо неможливо провести підготовче судове засідання, то обраний під час досудового розслідування запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим, але не більше як на два місяці. Подальше продовження цього строку вирішується у підготовчому судовому засіданні;

2) якщо строк дії ухвали суду про тримання під вартою закінчився і відсутня можливість його продовження, то цей запобіжний захід вважається продовженим, але не більше як на два місяці. Після закінчення цього строку суд зобов'язаний вирішити питання щодо подальшого тримання обвинуваченого під вартою;

3) обвинувачений, якому обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою і щодо якого здійснюється розгляд кримінального провадження в суді, може клопотати перед прокурором про скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом на під час мобілізації, на особливий період. Встановивши, що клопотання обвинуваченого є обґрунтованим, прокурор звертається до суду з власним клопотанням. За результатами розгляду цього клопотання суд може постановити ухвалу про скасування запобіжного заходу, копія якої невідкладно вручається прокурору та надсилається до відповідного територіального центру комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК та СП) за місцем реєстрації обвинуваченого. Якщо протягом 48 годин з моменту проголошення ухвали суду обвинувачений не з'явиться до ТЦК та СП або він відмовить обвинуваченому у проходженні військової служби, то ТЦК та СП не пізніше 24 годин повинен повідомити про це прокурора. Останній зобов'язаний не пізніше 24 годин звернутися до суду з клопотанням про обрання стосовно обвинуваченого запобіжного заходу, який був скасований.

Викладені законодавчі положення не поширюються на обвинувачених,

які вчинили злочини, передбачені частиною 1 ст. 616 КПК України;

4) обвинувачений, якому обрано запобіжний захід, не пов'язаний з триманням під вартою, може клопотати перед прокурором про скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації на особливий період. Встановивши, що клопотання обвинуваченого є обґрунтованим, прокурор у визначеному вище порядку звертається до суду з власним клопотанням. За результатами розгляду цього клопотання суд може скасувати запобіжний захід, а якщо був обраний запобіжний захід у вигляді застави, то змінити її на особисте зобов'язання в разі бажання обвинуваченого використати заставні кошти (всі або їх частину) на оборону України;

5) у місцях ведення активних бойових дій обраний щодо обвинуваченого домашній арешт може бути змінений на особисте зобов'язання. Таке рішення суд може прийняти лише тоді, коли до нього звернеться обвинувачений з відповідним клопотанням.

До групи законодавчих положень, якими визначаються особливості використання доказів під час судового розгляду в умовах воєнного стану, слід віднести:

1) отримані під час досудового розслідування показання свідка, потерпілого можуть виступати доказами в суді лише у разі їх закріплення доступними засобами відеофіксації;

2) отримані під час досудового розслідування показання підозрюваного можуть виступати доказами в суді лише у разі участі захисника при допиті та їх закріплення доступними засобами відеофіксації.

З викладеного випливає, що характер законодавчих новацій, які стосуються особливостей судового розгляду кримінального провадження в суді першої інстанції в умовах воєнного стану, свідчить про можливість їх класифікації на певні групи (що зроблено вище). Водночас вони мають чітке і конкретне спрямування – забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів обвинуваченого навіть у надзвичайно складних умовах збройної агресії росії проти України.

---

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

2. Закон України від 27 липня 2022 року № 2462-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20#Text>

3. Гарантія: Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%96%D1%8F>

4. Юридичні гарантії: Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%AE%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96_%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%96%D1%97

Андрій КАЗАКЕВИЧ

*аспірант кафедри публічного та
приватного права Університету
митної справи та фінансів*

Науковий керівник:

Тетяна МІНКА

*професорка кафедри публічного
та приватного права Університету
митної справи та фінансів,
докторка юридичних наук, професорка*

ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВ ТА ЮРИДИЧНИХ ОBOB'ЯЗКІВ ТРЕТІМИ ОСOБАМИ, ЇХ ПРЕДСТАВНИКАМИ ЯК УЧАСНИКАМИ СПРАВИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

За приписами частини 1 – частини 2, частини 4 – частини 5 статті 49 Кодексу адміністративного судочинства України законодавцем було здійснено поділ третіх осіб на категорії учасників адміністративної справи, визначено процедуру та порядок залучення третіх осіб під час розгляду адміністративної справи та регламентовано мету залучення таких осіб в адміністративному судочинстві. Зокрема, діючим Кодексом адміністративного судочинства України:

1) Поділено третіх осіб, як учасників справи в адміністративному судочинстві, на дві категорії, а саме: треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмету спору, та/або треті особи, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмету спору [2].

2) В залежності від відповідної категорії третіх осіб, як учасників адміністративної справи, встановлено спеціальний порядок залучення таких осіб до розгляду та вирішення адміністративної справи [2].

3) Визначено мету залучення третіх осіб, що заявляють / не заявляють самостійні вимоги на предмет спору як учасників адміністративної справи, а саме: захист власних прав, свобод та законних інтересів [2].

4) Залучення третіх осіб, що заявляють / не заявляють самостійні вимоги на предмет спору як учасників адміністративної справи, здійснюється з їх власної ініціативи та/або у зв'язку із повідомленням суду адміністративної юрисдикції [2].

5) Встановлено процесуальний порядок залучення третіх осіб, що не заявляють самостійних вимог на предмет спору, на стороні позивача, або відповідача в адміністративній справі, виходячи із позовних вимог позивача в первісній адміністративній позовній заяві та вимог зустрічної позовної заяви

відповідача в такій справі [2].

б) Передбачено залучення третіх осіб до розгляду та вирішення адміністративної справи шляхом постановлення судом відповідної ухвали, в описовій частині якої регламентовані суб'єктивні процесуальні права та юридичні обов'язки таких учасників адміністративної справи (процесуальній пам'ятці третьої особи) [2].

Так, доцільно в рамках даного наукового дослідження відзначити результати робіт та висновки, сформовані в дисертаційному дослідженні наукового діяча Кузьменко А.І. за тематикою наукового дослідження «Треті особи в адміністративному процесі», зі змісту якого вбачається, що особливості процесуальних форм реалізації правового статусу третіх осіб в адміністративній справі визначаються юридичною заінтересованістю в результатах розгляду та вирішенні адміністративної справи судом адміністративної юрисдикції [3, с. 9].

За твердженням наукового діяча Кузьменко А.І. в дисертаційному дослідженні «Треті особи в адміністративному процесі» відзначено, що правовою підставою для вступу в адміністративну справу третьої особи, що заявляє самостійні вимоги на предмет спору, є її особиста заінтересованість, що обумовлена тим, як саме рішення суду адміністративної юрисдикції може вплинути на її суб'єктивні процесуальні права та юридичні обов'язки за результатами розгляду та вирішення адміністративної справи (позитивний правовий вплив / негативний правовий вплив) [3, с. 9].

У рамках даної тематики наукового дослідження необхідно відзначити роль та значимість особистої участі (самопредставництва) учасника адміністративної справи. Так, дана дефініція «самопредставництво» розглядається в адміністративному судочинстві як у «вузькому», так і в «широкому» значеннях. У «вузькому» значенні термін «самопредставництво» розглядається як право особи (фізичної та/або юридичної особи) самостійно здійснювати надані їм суб'єктивні процесуальні права та юридичні обов'язки. Водночас у «широкому» значенні дефініція «самопредставництво» представляє собою реалізацію суб'єктами адміністративного процесу власних процесуальних прав та юридичних обов'язків у сфері відповідних правовідносин, в судах адміністративної юрисдикції. Зокрема, однак, не винятково до аналогічних теоретико-правових висновків йшлося вченою Джафаровою М.В. в науковій роботі: «Загальна характеристика інституту процесуального представництва в адміністративному судочинстві України» [1, с. 151].

Велика Палата Верховного Суду в постанові від 02 липня 2020 року по адміністративній справі № 9901/39/20 здійснила правовий аналіз статей 5, 42, 49, 55 Кодексу адміністративного судочинства України в частині порядку реалізації процесуальних прав та юридичних обов'язків учасниками справи в адміністративному судочинстві (в тому числі третіми особами та їх представниками), реалізувала правову позицію та дійшл висновків про те,

що ототожнення дефініції «самопредставництво» та терміну «представництво», або поєднання двох термінів може призвести до неправильного тлумачення положень Кодексу адміністративного судочинства України, попри той факт, що приписи «самопредставництва» нерегламентовані в нормах Основного Закону України, водночас передбачені в адміністративно-процесуальному законодавстві [4].

Колегія суддів Великої Палати Верховного Суду по адміністративній справі № 9901/39/20 в постанові від 02 липня 2020 року зробила правові висновки, згідно з якими встановлено, що в суду не виникатиме питань в частині особистої участі фізичної особи під час розгляду адміністративної справи (її самопредставництва), оскільки така фізична особа має адміністративно-процесуальну дієздатність, користуючись якою, особа реалізує суб'єктивні процесуальні права та юридичні обов'язки [4].

Своєю чергою Касаційним адміністративним судом у складі Верховного Суду в Ухвалі Верховного Суду від 03 лютого 2020 року по адміністративній справі № 160/6823/19 було відзначено, що вирішальним для допуску особи (в тому числі третьої особи) до участі в справі та визнання належно вчиненими будь-яких інших з переліку, передбачених статтею 44 Кодексу адміністративного судочинства України процесуальних прав, є те, що у відповідному законі, положенні чи трудовому договорі (контракті) буде чітко визначене її право діяти від імені такої юридичної особи (суб'єкта владних повноважень без права юридичної особи) без додаткового уповноваження [5].

Таким чином, чимала судова практика судів касаційної інстанції свідчить про те, що належним підтвердженням здійснення самопредставництва юридичної особи, або суб'єкта владних повноважень, що має статус юридичної особи (в якості учасника адміністративної справи: третьої особи), є інформаційно-електронні дані, що внесені в Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, та відображаються у відповідному розділі про відомості керівників (директорів), підписантів та представників, що діють від імені та в інтересах юридичної особи.

У свою чергу треті особи, що заявляють / не заявляють самостійні вимоги щодо предмету спору та/або їх представники в особі фізичних осіб, які уповноважені на здійснення самопредставництва юридичної особи та/або самопредставництва суб'єкта владних повноважень (із визначеним статусом юридичної особи) беруть участь в розгляді та вирішенні адміністративної справи, винятково за умови, якщо відомості про уповноважених осіб, включені до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань із чітким та вичерпним зазначенням інформації щодо наявності функцій самопредставництва юридичної особи та/або самопредставництва суб'єкта владних повноважень (із визначеним статусом юридичної особи) та такі уповноважені особи мають відповідні документи на здійснення функцій самопредставництва.

1. Джафарова М.В. Загальна характеристика інституту процесуального представництва в адміністративному судочинстві України. Підприємство, господарство і право. 2020. № 4. С. 148–152. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/25.pdf>.

2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV: станом на 04.11.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20050706#Text> (дата звернення: 25.11.2023).

3. Кузьменко А.І. Треті особи в адміністративному процесі: автореф. дис. канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с. URL: <https://dglb.nubip.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d17b5133-1b58-4a7f-989f-52810fae691d/content>.

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду по адміністративній справі № 9901/39/20 від 02.07.2020 р. Джерело ЄДРСР України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90355817> (дата звернення: 25.11.2023).

5. Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду по адміністративній справі № 160/6823/19 від 03.02.2020 р. Джерело ЄДРСР України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87363581> (дата звернення: 25.11.2023).

Сергій МАЛИШКО

аспірант кафедри теорії

та історії держави і права

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ДОДАТКОВІ ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ЮРИДИЧНОГО ОБОВ'ЯЗКУ ПОВНОЛІТНІХ ДІТЕЙ ПІКЛУВАТИСЯ ПРО СВОЇХ НЕПРАЦЕЗДАТНИХ БАТЬКІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Розглядаючи питання виникнення юридичного обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків, не можна залишити поза увагою й існуючі реальні умови життя чималої частини населення після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України, що почалася 24 лютого 2022 року.

Як впливає зі щорічної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році, наслідками збройної агресії РФ проти України є значна кількість постраждалих цивільних осіб, зокрема тих, які змушені були покинути своє місце проживання та переміститися на більш безпечні території України та за її межі. Так, за даними Мінсоцполітики, станом на 16.01.2023 в Україні офіційно зареєстровано 4 851 119 вимушено переміщених осіб (далі – ВПО). До 24.02.2022 р. обліковувалося 1 470 072 ВПО, які були переміщені з 2014 року. Отже, кількість ВПО за рік зросла

більше ніж втричі.

Розміщення ВПО, як зазначається в щорічній доповіді, здійснюється в тому числі в місцях компактного поселення (МКП), не завжди пристосованих для проживання. За даними Кластеру ООН управління МКП, станом на кінець 2022 року на території України функціонує щонайменше 3 090 МКП, де проживає 96 102 ВПО, з них: 22 306 дітей; 1 222 одинокі матері; 5 781 пенсіонер; 2 801 особа з інвалідністю. Для порівняння: до 24.02.2022 р. в Україні налічувалось 147 МКП, де проживало приблизно 5 878 ВПО, з них 1 383 дитини та 1 646 осіб похилого віку [1].

Аналіз зазначеного засвідчує, що в результаті збройної агресії РФ проти України, окрім дітей та одиноких матерів, без власної домівки, що знищена або пошкоджена та, як правило, знаходиться на непідконтрольній Україні території, залишилися тисячі осіб похилого віку та інвалідів, котрі потребують невідкладного піклування про них з боку повнолітніх дітей.

Так, за даними Київської школи економіки (Kyiv School of Economics), станом на кінець травня 2023 року сума прямих збитків, завданих житловому фонду України внаслідок повномасштабної війни, складає понад \$54 млрд. За останніми даними, загалом постраждало 18,6 тисячі таких будинків: 13,2 тисячі – пошкоджено, 5,4 тисячі – повністю зруйновані. Понад \$7 млрд прямих збитків – наслідок знищених та пошкоджених приватних будинків. Таких наразі вже понад 144 тисячі, з них зруйновано майже 59 тисяч. Також внаслідок бойових дій постраждало 345 гуртожитків [2].

Варто відзначити, що держава не стоїть осторонь житлових проблем постраждалих від збройної агресії осіб. З цього приводу парламентом прийнято Закон України "Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України".

Як повідомляє Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України, станом на вересень 2023 року виплати за програмою «Відновлення» отримали вже 12 146 українців, які звернулися за допомогою. Їм перераховано понад мільярд гривень для ремонту квартир і будинків, які були пошкоджені через російські обстріли. Загалом же заяви на отримання допомоги від держави подали понад 41 тис. людей. Найбільше їх надійшло з тих територій, які знаходилися під окупацією або ж розташовані поблизу кордону з росією. 35% з тих, хто взяв участь у програмі «Відновлення» – це люди, яким за 60 [3].

Зазначені статистичні показники вищезгаданого Міністерства дійсно підтверджують існуючу допомогу держави, зокрема, й людям похилого віку. Проте зважаючи на існуючі масштаби трагедії щодо втрати житла внутрішньо переміщеними особами, надана допомога з боку держави ще не є

достатньою та явно перебуває на початковому етапі, причиною чому є її економічна ситуація в країні. Тому повнолітні діти на період до отримання державної допомоги щодо відновлення житла мають в обов'язковому порядку здійснювати піклування про своїх батьків, і цей юридичний обов'язок має виникати не лише по відношенню до непрацездатних батьків.

Таким чином, однією з підстав для виникнення обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх батьків є пошкодження або втрата ними житла у зв'язку зі збройною агресією РФ.

Водночас переконані, що загибель одного з батьків або зникнення безвісти у зв'язку зі збройною агресією РФ або оголошення судом батька чи матері померлою чи безвісти зниклою, що обумовлює самотність іншого, також є підставою для виникнення обов'язку дітей піклуватися про іншого з батьків.

Так, станом на липень 2023 року згідно з інформацією Урядового порталу з початку роботи Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, було зареєстровано 5475 звернень щодо видачі витягів. Картки записів формуються на основі заяв, поданих родичами зниклих до Національної поліції. А верифікацію кожної особи здійснює безпосередньо Офіс Уповноваженого зі зниклих безвісти [4].

Проте вже станом на жовтень 2023 року, за інформацією заступника Міністра внутрішніх справ Леоніда Тимченка, у нас близько 28 тисяч зниклих безвісти за особливих обставин громадян, яких необхідно розшукувати [5].

Водночас Організація Об'єднаних Націй підтвердила загибель 9 701 цивільного в Україні від початку повномасштабного вторгнення РФ. Від 24 лютого 2022 року до 24 вересня 2023 року УВКПЛ зафіксувало 27 449 втрат серед цивільного населення України: 9 701 загиблих і 17 748 поранених [6].

Переконані, що кількість загиблих та зниклих безвісти громадян України у зв'язку з війною є значно більшою, адже статистичні дані ростуть, зважаючи на звернення громадян до Національної поліції та у разі ідентифікації тіл загиблих. Тому наразі неабиякої актуальності набуває питання щодо піклування про тих батьків, котрі у зв'язку зі збройною агресією залишилися самотніми.

Тимчасова окупація частини території України у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації в Україну суттєво вплинула не тільки на економічну ситуацію, але й на рівень безробіття в державі. Так, рівень безробіття у середньому за 2022 рік оцінено в 25–26%, що відповідає загальній кількості безробітних у 3,2 млн осіб [7]. На початку 2023 року Національний банк України оцінював рівень безробіття у 30%. Це означає, що 4,7 млн українців знаходяться у пошуку роботи і не можуть її знайти. Ці цифри складають із 2,7 млн осіб за межами України, які хочуть повернутися зараз і почати працювати, і 2 млн – всередині країни [8].

Вищевикладене дає підстави стверджувати, що кожен 4 чи 5 українець

не працевлаштований, а отже не має належного доходу для гідного існування. Така ситуація може торкнутися будь-яку сім'ю, тому у разі її наявності на допомогу мають приходити повнолітні діти. Отже переконані, що підставою для піклування про своїх батьків є тривалий (понад 6 місяців) період безробіття одного з них.

Підсумовуючи, зазначимо, що окрім існуючих в чинному законодавстві підстав виникнення юридичного обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацевдатних батьків, в умовах збройної агресії проти України нормативно слід закріпити такі додаткові: а) пошкодження або втрата батьками житла; б) оголошення судом одного з батьків померлим чи безвісти зниклим; в) тривалий (понад 6 місяців) період безробіття одного з батьків.

---

1. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. URL : <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/postrazhdali-vid-zbroinoi-ahresii-rosiiskoi-federatsii>

2. Понад \$54 млрд – збитки житлового фонду України внаслідок повномасштабної війни на кінець травня 2023 року. *Kyiv School of Economics*. URL : <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/ponad-54-mlrd-zbitki-zhitloвого-fondu-ukrayini-vnaslidok-povnomasshtabnoyi-viyni-na-kinets-travnya-2023-roku/>

3. Кубраков О. Виплачено перший мільярд гривень за програмою «Відновлення». Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. URL : <https://www.facebook.com/Ministry.for.restoration/posts/pfbid02wrBGKvXeYHYrSXmjP6B2w4mgq9pVTVy2uC5JGed89GsPyvn3ohTvmcDsymoUarEFl>

4. Єдиний реєстр зниклих безвісти за особливих обставин: що потрібно знати для отримання витягу? Урядовий портал. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/yedynyi-reiestr-znyklykh-bezvisty-za-osoblyvykh-obstavyn-shcho-potribno-znaty-dlia-otrymannia-vytiahu>

5. Відбір зразків ДНК, співпраця за кордоном та ідентифікація осіб: Леонід Тимченко зустрівся з керівництвом Міжнародної комісії з питань зниклих безвісти. *Портал МВС України*. URL : <https://mvs.gov.ua/uk/news/vidbir-zrazkiv-dnk-spivpracia-za-kordonom-ta-identifikaciia-osib-leonid-timcenko-zustrivsia-z-kerivnictvom-miznarodnoyi-komisiyi-z-pitan-zniklix-bezvisti>

6. В ООН повідомили, скільки цивільних загинуло в Україні від початку повномасштабної війни. Телевізійна служба новин. URL : <https://tsn.ua/ato/v-oon-povidomili-skilki-civilnih-zaginulo-v-ukrayini-vid-pochatku-povnomasshtabnoyi-viyni-2418067.html>

7. Кількість безробітних в Україні сягає 2,9 млн осіб – НБУ. Українська правда. URL : <https://www.epravda.com.ua/news/2023/02/3/696678/>

8. Рівень безробіття в Україні становить близько 30%. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3654271-riven-bezrobitta-v-ukraini-stanovit-30-minekonomiki.html>

Анатолій МАНІЧЕВ

ад'юнкта кафедри

адміністративного права, процесу

та адміністративної діяльності

Науковий керівник:

ДРОК Ірина Сергіївна,

т.в.о. завідувача навчально-наукової

лабораторії з дослідження проблем

превентивної діяльності

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидатка юридичних наук, доцентка

ВИДИ ПРАВ ПІЛЬГОВИХ КАТЕГОРІЙ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Визнання та захист прав і свобод людини є пріоритетним напрямом державної політики України та головним державним обов'язком, особливо під час правового режиму воєнного стану в Україні та в післявоєнний період. Права пільгових верств громадян гарантуються державою, тому використовуються додаткові механізми для реалізації цих прав. Саме тому визначення видів прав пільгових категорій є важливим напрямом теоретичних досліджень. Враховуючи те, що серед поліцейських також є пільгові категорії громадян, видається актуальним саме розподіл прав пільгових категорій поліцейських на види.

По-перше, відзначимо, що поліцейський так само, як і будь-який громадянин України, має права, визначені в Конституції України [1], а саме: громадянські, політичні, економічні, соціальні, екологічні, культурні, сімейні. Такі права будемо вважати основними. Зокрема:

- Громадянські права – це можливості людини щодо задоволення її біологічного існування, матеріальних, духовних та інших потреб (право на життя, на недоторканність, таємницю листування, вибір місця проживання, свободу думки і слова тощо).

- Політичні права – це можливості людини щодо участі її у державному та громадському житті (брати участь в управлінні державними справами, в роботі державних органів, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, мати громадянство тощо).

- Економічні права – це можливості людини щодо участі у виробництві матеріальних благ (право на працю, на приватну власність, на відпочинок, справедливу оплату праці, професійну підготовку, перепідготовку тощо).

- Соціальні – це можливості людини щодо забезпечення належних

соціальних умов життя (право на охорону здоров'я, на достойний життєвий рівень тощо).

- Екологічні – це можливості людини щодо забезпечення безпечного навколишнього середовища (право на безпечне довкілля, відшкодування шкоди, завданої порушенням цього права, тощо).

- Культурні – це можливості людини щодо доступу до духовних цінностей (право на освіту, на свободу творчості, захист інтелектуальної власності тощо).

- Сімейні – це можливості людини щодо розпорядження в сімейних правовідносинах (право на невтручання в особисте й сімейне життя; на добровільне одруження, рівні права та обов'язки у шлюбі та сім'ї; на державну охорону сім'ї, материнства, батьківства і дитинства тощо).

По-друге, маємо наголосити, що пільгові категорії поліцейських мають як основні права, як громадяни України, так і спеціальні, які передбачені адміністративно-правовим статусом поліцейського. Спеціальні права поліцейського визначені Законом України «Про Національну поліцію» [2], серед них, зокрема, можна виділити ті, які пов'язані з виконанням службових завдань (повноваження, передбачені статтею 23 Закону), а також ті права, які визначаються соціальними гарантіями для поліцейських (передбачені розділом IX Закону).

У рамках даного дослідження зосередимо увагу саме на соціальному забезпеченні поліцейського, як суб'єкта правових відносин. Наголосимо, що Законом передбачені такі соціальні права для поліцейського: право на відпочинок, на відпустки, грошове забезпечення, медичне забезпечення, житлове забезпечення, одноразова грошова допомога в разі загибелі (смерті) чи втрати працездатності поліцейського, пенсійне забезпечення, право на навчання дітей поліцейського, захист прав та законних інтересів поліцейських. Перелік цих прав є вичерпним, передбачений чинним законодавством і обумовлений набутим статусом. Однак органи місцевого самоврядування можуть доповнювати перелік вказаних прав поліцейських своїм рішенням. Наприклад, надати право на безкоштовний проїзд в громадському транспорті.

По-третє, пропонуємо виділити конкретні права залежно від тієї пільгової категорії, до якої особи належать, адже адміністративно-правовий статус таких осіб, крім ознак адміністративно-правового статусу поліцейського, має свої особливості. Саме на цій категорії прав і пропонуємо зупинитися в рамках даного наукового дослідження.

Зауважимо, що немає однозначної нормотворчої позиції щодо видів пільгових категорій поліцейських, однак узагальнений аналіз прав окремих категорій пільговиків дозволяє виділити наступні види конкретних прав, які особи отримують додатково:

- Право на грошову допомогу (наприклад, для внутрішньо переміщених осіб [4], постраждалих від Чорнобильської катастрофи [5]).

- Право на інші види матеріального забезпечення (знижка на оплату за користування комунальними послугами; безоплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту; знижка на оплату за користування житлом залежно від виду пільгової категорії).

- Право на додатковий оплачуваний відпочинок (наприклад, для учасників бойових дій, для одного з батьків, які мають двох або більше дітей віком до 15 років, або дитину з інвалідністю, для громадян, які віднесені до першої та другої категорії осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи).

- Право на медичне забезпечення та оздоровлення (наприклад, щорічне медичне обстеження (диспансеризацію), санаторно-курортне лікування всіх осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи [5]; для учасників бойових дій передбачено: безплатне одержання ліків, лікарських засобів, імунобіологічних препаратів та виробів медичного призначення за рецептами лікарів; першочергове безплатне зубопротезування; безоплатне забезпечення санаторно-курортним лікуванням або одержання компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування; щорічне медичне обстеження і диспансеризація із залученням необхідних спеціалістів; першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах, аптеках та першочергова госпіталізація тощо [6]).

- Право на психологічне забезпечення. Вважаємо цей напрям недостатньо розвиненим в системі Національної поліції. Адже він досі не трансформований у повному обсязі на потреби осіб, які є дотичними до збройного конфлікту. Дотепер на нормативному рівні основними завданнями системи забезпечення в Національній поліції є виконання поточних завдань: психологічне вивчення; психологічна підготовка; психопрофілактична робота; підтримка та оптимізація соціально-психологічного клімату в колективах; психологічне супроводження службової діяльності працівників поліції; психологічне супроводження освітнього процесу [3]. В умовах збройного конфлікту на території України потребує розвитку тенденція додаткового обов'язкового психологічного забезпечення осіб, які самі або їх рідні є учасниками бойових дій, постраждали внаслідок збройного конфлікту, були звільнені з полону тощо. Також вважаємо за потрібне запровадження обов'язкового проходження психологічних сесій поліцейськими, які мають намір проходити службу або повернулися з прифронтових чи деокупованих територій, для поліцейських, які брали участь у ліквідації наслідків збройних обстрілів цивільних об'єктів з жертвами. Психологи мають відпрацювати та затвердити відповідні алгоритми дій з відповідними категоріями поліцейських. Це робота, яка має здійснюватися вже тепер та продовжитися і після завершення збройного конфлікту.

Тобто, на наш погляд, цілком доцільно виділити три види прав

пільгових категорій поліцейських: основні, спеціальні, конкретні. Розвиток даного напрямку теоретичного дослідження видається важливим, особливо за умов збільшення таких осіб за рахунок збройного конфлікту на території України.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 01.12.2023).
2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення 01.12.2023).
3. Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських: наказ МВС України від 06.02.2019 № 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19#n15> (дата звернення 01.12.2023).
4. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022. № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 01.12.2023).
5. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 28.02.1991 № 796-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12#Text> (дата звернення 01.12.2023).
6. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12> (дата звернення 01.12.2023).

Сергій МАРТИНЮК

*аспірант Міжрегіональної Академії
управління персоналом*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ВИКОРИСТАННІ OSINT У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Виникнення та зміцнення України як демократичної, незалежної та суверенної держави головним чином обумовлені станом забезпечення її національної безпеки. У той же час формування нашої країни як демократичної та правової також пов'язане з гарантуванням прав людини у сфері національної безпеки. Сучасні виклики і загрози призвели до кардинальної трансформації світового воєнного, економічного та соціального порядку. Глобальні зміни, пов'язані зі збройним конфліктом в Україні, залишали перед світовою цивілізацією безліч викликів, викликали невизначеність щодо перспектив розвитку глобальної та національної економіки та активізували пошук шляхів модернізації суспільних систем

тощо.

Україна, яка є європейською державою, стоїть перед викликом відсічі збройної агресії з боку російської федерації. Росія продовжує бути джерелом довгострокових системних загроз для національної безпеки України, світової стабільності та міжнародних демократичних цінностей. Це обумовлює впровадження ефективної стратегії, спрямованої на припинення агресії та відновлення територіальної цілісності України в межах її міжнародно визнаного державного кордону на основі принципів міжнародного права.

Упродовж періоду з 24 лютого по 30 квітня 2022 року відбулися суттєві трансформації в українському законодавстві, пов'язані зі введенням та дією правового режиму воєнного стану в Україні. Багато цих змін стосується прав і свобод людини, з одного боку, з іншого – покладають на органи правопорядку повноваження забезпечувати ці права та свободи, попереджувати їх порушення. Важливим інструментом тут також відіграє система розвідки з відкритих джерел інформації (OSINT).

Уряди та військові підрозділи активно використовують OSINT для забезпечення національної безпеки. Яскравим прикладом цього є застосування OSINT українськими військовими та розвідувальними службами під час війни. Використовуючи відкриті джерела, такі як супутникові знімки, соціальні мережі та новинні ресурси, українські військові змогли ефективно ідентифікувати та аналізувати переміщення та активність ворожих військ, що істотно сприяло плануванню оборонних та контрнаступальних дій. Використання OSINT в такому контексті демонструє його критичну роль у сучасній військовій стратегії та обороні країни [1].

OSINT означає збір та аналіз інформації, яка є відкритою та доступною для громадськості, такої як дані з соціальних мереж, новин, супутникових знімків тощо. Цей підхід дозволяє правоохоронним органам попередити порушення прав громадян, а також виявити правопорушення, встановити місце та час його скоєння, встановити осіб, причетних до порушень прав людини під час війни.

У контексті воєнних подій в Україні OSINT виконує важливу роль у документуванні та розслідуванні воєнних злочинів. З використанням різноманітних інструментів та методів аналізу OSINT працівники правоохоронних органів здатні збирати та обробляти дані, які допомагають ідентифікувати винуватців подій. Крім того, використання розвідки з відкритих джерел інформації (OSINT) виконує ключову роль у цьому процесі, забезпечуючи цінну інформацію та докази, які сприяють ідентифікації осіб, у тому числі тих, хто брав участь у скоєнні воєнних злочинів.

Наприклад, захист цифрових прав громадян від кібератак, протидія кібернападам на вебсайти органів державної влади та місцевого самоврядування, ведення інформаційної війни, протидія дезінформації є важливим напрямом у функціонуванні системи OSINT. Отже доречність

існування системи OSINT як інструменту захисту прав громадян в складних умовах війни є незаперечною.

Підсумовуючи, слід зазначити, що весь комплекс національних інтересів формується на основі головних цінностей людини, суспільства та держави. На сучасному етапі основною метою держави залишається забезпечення прав та свобод людини, а також її безпека, незважаючи на умови війни. У контексті протистояння військовій агресії з боку російської федерації важливо усвідомити, що гарантування прав людини у сфері національної безпеки реалізується через особливий правовий режим – воєнний стан.

Це означає, що в умовах воєнної агресії діють різні напрями для забезпечення прав людини в цій сфері, зокрема законодавчий, правозастосовний, політичний, судовий тощо. При цьому система розвідки з відкритих джерел інформації (OSINT) в складних умовах воєнного часу залишається ефективним механізмом виявлення і попередження порушень прав і свобод людини, у тому числі воєнних злочинів.

---

1. OSINT – що це таке, суть, визначення та приклади, види, методи та інструменти розвідки на основі відкритих джерел URL: <https://termin.in.ua/osint-rozvidka-na-osnovi-vidkrytykh-dzherel/>

Аліна МАХНО

аспірантка кафедри службового та медичного права

Науковий керівник:

Олег ГУБАНОВ

доцент кафедри службового та медичного права ННІ права

Київського національного

університету імені Тараса Шевченка,

доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СВОБОДУ ОБ'ЄДНАННЯ В КОНТЕКСТІ ІНСТИТУТУ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

Право на свободу об'єднання – це одне з основоположних політичних прав, яке гарантується низкою міжнародно-правових актів універсального та регіонального рівнів. Важливого значення реалізація цього права набуває в умовах утвердження та подальшого розвитку демократичних інститутів у відповідності до передових світових стандартів забезпечення прав людини.

Імплементация цих стандартів має здійснюватися не лише на рівні регулювання функціонування громадянського суспільства, але й застосовуватися щодо діяльності суб'єктів, які виступають представниками органів публічної влади.

Ключові вимоги до порядку реалізації, охорони та захисту права на свободу об'єднання втілені у положеннях таких міжнародно-правових актів, як Загальна декларація прав людини (ст. 20) [1], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 22) [2], Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 11) [3], Хартія Європейського Союзу про основоположні права (ст. 12) [4] тощо. Водночас ці акти переважно містять норми, які регулюють загальний порядок здійснення права на свободу об'єднання. Виняток становлять Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, які передбачають певні застереження щодо осіб, які входять до складу збройних сил та поліції. Однак навіть недеталізовані положення цих міжнародно-правових актів дають підстави зробити висновок, що умови реалізації досліджуваного права мають свої особливості щодо посад публічної служби, оскільки публічні службовці як представники публічно-владних інституцій наділені спеціальним правовим статусом.

Попри те, що особливості реалізації права на свободу об'єднання, які зумовлені публічно-владним статусом службовців державних та муніципальних органів влади, належним чином не розкриті у положеннях актів міжнародно-правових характеру, все ж їх можна виокремити на основі аналізу національного профільного законодавства та практики його застосування. У цілому ми об'єднали ці специфічні риси у три групи, які представлені нижче.

1. Незважаючи на те що право на свободу об'єднання є політичним правом, його реалізація не суперечить принципу аполітичності, який застосовується до більшості посад публічної служби. Так, національне законодавство передбачає, що діяльність державних службовців, прокурорів, поліцейських (ст. 4 Закону «Про державну службу» [5], ст. 3 Закону «Про прокуратуру» [6], ст. 10 Закону «Про Національну поліцію» [7]) та інших публічних службовців має здійснюватися на засадах політичної неупередженості. Однак поняття «політичного» у контексті цих двох термінів – «політичне право» та «політична неупередженість» – мають дещо відмінне змістове навантаження.

У першому випадку прикметник «політичний» використовується у широкому розумінні і вказує на загальну можливість здійснення прав, які стосуються участі в суспільно-політичному житті держави та зорієнтовані на здійсненні публічної влади. Тобто тут немає акценту винятково на діяльності політичних партій чи інших політичних сил. Тому законодавчо за багатьма посадами публічної служби все ж закріплено право на свободу об'єднання. Наприклад, можливість участі у діяльності об'єднань громадян (крім

політичних партій) надана державним службовцям (ст. 7 Закону «Про державну службу»). Право утворювати громадські об'єднання та брати у них участь з метою захисту своїх прав та інтересів, підвищення професійного рівня гарантоване суддям (ст. 56 Закону «Про судоустрій і статус суддів» [8]). Так само прокурори мають право бути членами професійних спілок, утворювати громадські організації та брати в них участь (ст. 19 Закону «Про прокуратуру»). Аналогічно право на свободу об'єднання закріплене за народними депутатами України (ст. 20 Закону «Про статус народного депутата України» [9]). Для захисту своїх прав та законних інтересів утворювати професійні об'єднання та професійні спілки можуть і працівники поліції (стаття 104 Закону «Про Національну поліцію»). Наведене свідчить, що реалізація права на свободу об'єднання з боку публічних службовців не підлягає забороні, попри його «політичну» природу як права першого покоління.

Проте у другому випадку, коли йдеться про дотримання принципу політичної неупередженості, мається на увазі недопущення впливу політичних поглядів на дії та рішення публічних службовців під час виконання їх посадових обов'язків. Цього разу законодавець, надаючи легальне визначення сутності цього принципу, наголошує саме на діяльності політичних партій як суб'єктів політичної боротьби. І у такому випадку окремі обмеження на публічних службовців, чії посади не належать до категорії політичних, все ж накладаються (зокрема, ст. 7 Закону «Про державну службу», ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 104 Закону «Про Національну поліцію» тощо).

2. Службовці, які обіймають політичні посади публічної служби, наділені ширшим комплексом прав у межах реалізації свободи об'єднання, ніж представники інших категорій публічної служби. Так відбувається тому, що, як було зазначено вище, службовці, які обіймають неполітичні посади, не наділені правом на утворення політичних партій та участь у їх діяльності. Це правило, серед іншого, впливає з положень ст. 37 Конституції України [10]. Тож з огляду на цю особливість представники неполітичних посад публічної служби можуть утворювати лише об'єднання неполітичного характеру. Наприклад, в Україні діють Українська секція Міжнародної Поліцейської Асоціації, Українська асоціація представниць правоохоронних органів, Всеукраїнська громадська організація «Українська асоціація прокурорів», Громадська організація «Перша асоціація прокурорів України», Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Спілка молодих державних службовців України», Всеукраїнська громадська організація «Асоціація суддів України», Громадська організація «Спілка суддів України "Справа честі"» тощо.

Водночас службовці, чії посади відносяться до політичних посад публічної служби, мають дві опції – створювати громадські організації неполітичного характеру та брати участь у діяльності політичних партій. До

прикладу, народні депутати України можуть стати як членами Асоціації народних депутатів України (всеукраїнської добровільної позапартійної громадської організації), так і належати до певних політичних партій, від яких вони балотуються на виборах.

3. *Обов'язковою умовою реалізації права на свободу об'єднання в контексті інституту публічної служби є вимога наявності українського громадянства.* За загальним правилом, для здійснення права на свободу об'єднання (крім участі в діяльності політичних партій) наявність громадянства України не є необхідною. Ця ознака вирізняє це право у порівнянні з іншими політичними правами, для яких громадянство держави є безумовною вимогою їх реалізації. Однак у випадку публічних службовців це правило не діє, адже наявність українського громадянства стає обов'язковим атрибутом. Так відбувається тому, що громадянство України є однією з головних умов доступу до посад публічної служби, яка *передує* здійсненню права на свободу об'єднання у громадські організації, що має професійне спрямування для публічних службовців. Тож фактично ознака обов'язкової наявності громадянства реалізується «автоматично» у процесі здійснення досліджуваного права особами, що обіймають посади в органах публічної влади.

Таким чином, нормативно-правове регулювання здійснення права на свободу об'єднання у контексті інституту публічної служби має свої характерні особливості. Спеціальні умови його реалізації побіжно закріплені у положеннях міжнародно-правових актів, однак більш детальна регламентація здійснюється на рівні національного профільного законодавства. У цілому здійснення цього права публічними службовцями в Україні має такі особливості: 1) незважаючи на те, що право на свободу об'єднання є політичним правом, його реалізація не суперечить принципу аполітичності, який застосовується до більшості посад публічної служби; 2) службовці, які обіймають політичні посади публічної служби, наділені ширшим комплексом прав у межах реалізації свободи об'єднання, ніж представники інших категорій публічної служби; 3) обов'язковою умовою реалізації права на свободу об'єднання в контексті інституту публічної служби є вимога наявності українського громадянства.

---

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

4. Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT>.

5. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#top>.

6. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

7. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

8. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

9. Про статус народного депутата України: Закон України від 17.11.1992 № 2790-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text>.

10. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Богдан АНТРОПОВ

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Дмитро СЕЛІХОВ

професор кафедри

теорії та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

На сучасному етапі розвитку людської цивілізації діяльність держави підпорядковується меті утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Тому права людини, гарантовані Конституцією та міжнародними угодами нашої країни, мають бути реалізовані. Так, в Конституції України окремий розділ присвячено правам і свободам людини і громадянина. Стаття 21 Конституції України визначає: «Всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» [1]. Згідно зі ст. 22 Основного Закону: «Права і свободи людини і громадянина, закріплені Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані» [1]. Частина 3 ст. 22 Конституції України підкреслює, що: «За прийняття нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод» [1].

Також неможливо уявити сучасне суспільство без інформаційних технологій, а саме: інтернет-ресурсів, комп'ютерів та сучасних смартфонів. Тому інформаційні технології та цифрова революція як фактор динамічного розвитку призвели до створення цифрової економіки, формування засад цифрового права, нової конфігурації соціальних відносин на базі

використання мережі Інтернет, соціальних мереж, інших інформаційно-комунікаційних технологій. Важко уявити в наш час суспільні відносини без цих інновацій, і тому ці елементи сучасного світу прямо впливають на людей. Як відзначають дослідники, поява Інтернету не створила набору «нових моделей поведінки» – здебільшого вона значною мірою відтворює колишні моделі. Змінилися лише наслідки такої поведінки і проблеми, пов'язані з її правовим регулюванням» [2, с. 2].

Тож перед державою та суспільством постали важливі завдання: визначити нові права і перспективи розвитку традиційних прав. Запропонувати концептуальні та прийнятні варіанти вирішення цих завдань і проблем покликані законодавці, науковці, фахівці в сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Аналізуючи доступні матеріали, сьогодні вже активно виділяють такі цифрові права, як: «право на доступ до інформації; право на доступ до інформаційних платформ і технологій; право на захист персональних даних (особистих і біометричних); право на свободу зібрань та об'єднань онлайн; право на цифрову освіту та доступ до цифрових знань; права, пов'язані із захистом генетичної інформації; право на участь в обороті майна в цифровій сфері; право бути забутим; можливість реалізації особистих, соціальних, економічних, політичних і культурних прав на основі нових технологічних платформ». Тому у нашій державі з'являється застосунок «Дія». Він реалізує певні права, а саме на отримання інформації та довідок про себе, для себе, про членів своєї сім'ї, твої виконавчі провадження, штрафи. А також у зв'язку із воєнним станом та збройною агресією цим застосунком надано можливість реалізувати своє право на «Відновлення», отримання виплати за зруйноване або пошкоджене майно у зв'язку із воєнними діями. Відповідно до офіційного порталу застосунок «Дія – це цифрова держава, у центрі якої людина. Прозора і зрозуміла держава для людей. Починаємо зміни: менше черг, більше життя. Дія — це взаємодія "Держава і я"» [3].

Підбиваючи підсумки, можна дійти висновку, що сьогодні вже не виникає сумнівів, що ефективний механізм забезпечення прав і свобод людини і громадянина неможливий без ефективного інформаційного наповнення. Тож за допомогою інформаційних технологій, Інтернету реально можливо підвищити швидкість та ефективність забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Однією із останніх новел сучасної держави у смартфоні є застосунок «Дія». Звісно, реалізацію всіх прав та свобод за допомогою цього застосунку досягти неможливо, оскільки зрозуміло, що фундаментальні права написані на папері та кров'ю. Однак існує ще один приклад дій в інтернеті, які пов'язані із забезпеченням прав і свобод, а саме: «Брак online». «Брак online» – це укладання шлюбу за допомогою Веб-порталу, щоб оминати черги до РАЦСу, але, на жаль, у разі направлення заяви або звернення щодо державної реєстрації шлюбу користувачу необхідно не пізніше трьох робочих днів після отримання повідомлення про

результати його розгляду звернутись особисто до відділу державної реєстрації актів цивільного стану для підписання заяви на підставі звернення.

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80> Text [дата звернення 20.11.2023]
2. Galindo, F., & Garcia-Marco, J. (2017). Freedom and the Internet: Empowering citizens and addressing the transparency gap in search engines. *European Journal of Law and Technology*, 8(2), 1-18.
3. Що таке Дія? URL: <https://diia.gov.ua/faq/8> [Дата звернення 20.11.2023]

Катерина БИНДЮК
здобувачка вищої освіти

Науковий керівник:
Віктор МИХАЙЛОВСЬКИЙ
*доцент кафедри міжнародного,
цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного
університету,
кандидат юридичних наук*

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Однією із найбільш незахищених верств населення в умовах збройного конфлікту є діти. З 24 лютого 2022 року у зв'язку зі повномасштабною збройною агресією російської федерації українські діти зазнають все більше і більше порушень своїх прав, які передбачені як міжнародними нормативно-правовими актами, так і національним законодавством.

Основними міжнародними нормативно-правовими актами щодо забезпечення прав дітей є Протокол II до Женевських конвенцій 1977 року [1], Конвенція про права дитини [2], Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці 1999 року [3], Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, що стосується дітей у збройних конфліктах 2000 року [4].

Відповідно до Конвенції про права дитини (далі – Конвенція), що була ратифікована найбільшою кількістю країн з-поміж усіх міжнародних договорів про права людини, а на території України набула чинності 27 лютого 1991 року, держави-учасниці даної конвенції зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи

інших осіб, які відповідають за неї, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів [2].

Невід'ємним правом дитини, як і кожної людини, що закріплено у ст. 3 Конституції України [5] та ст. 3 Загальної декларації прав людини [6] – це право на життя, яке також закріплене у ст. 6 Конвенції, що ратифікована українською та російською стороною [2]. За даними Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, у період з 24 лютого 2022 року по 03 листопада 2023 року росія позбавила права на життя 510 дітей, ще 1 141 дитина була поранена [7], що є порушенням прав дитини.

Відповідно до ст. 8 Конвенції держави-учасниці зобов'язуються поважати право дитини на збереження індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки, як передбачається законом, не допускаючи протизаконного втручання. Це дещо деталізується у ст. 9 цієї Конвенції, а точніше зазначається про те, що держави-учасниці мають створити всі належні умови, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їх бажанню. Конвенція у ч. 1 ст. 16 закріплює, що жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність [2]. Натомість російська федерація, порушуючи дані права, за достеменно відомими даними українській стороні, станом на 03 листопада 2023 року незаконно вивезла на свою територію 19 546 дітей [8]. У зв'язку з даними обставинами українські діти позбавляються права на збереження індивідуальності, насильницьким способом отримують російське громадянство, всупереч закріпленому міжнародними актами права на громадянство, а також зазнають порушення права на сімейні зв'язки та на спільне життя з батьками.

Керуючись обов'язком держави-учасниці про вжиття заходів для боротьби з незаконним переміщенням і неповерненням дітей із-за кордону, що закріплено у ст. 4 Конвенції та у ч. 1 ст. 11 Конвенції, Україна у 2023 році розробила проєкт Плану дій Bring Kids Back UA. У жовтні цього ж року відбулася нарада під Головуванням Віцепрем'єр-міністра Ірини Верещук та за участю представників Офісу Президента України, Офісу Генерального прокурора України, центральних органів виконавчої влади, силових відомств, а також ЮНІСЕФ в Україні, на якій обговорили питання захисту прав дітей, які зазнали примусового переміщення на тимчасово окуповані території або були незаконно депортовані за межі України, звернули увагу на виявлення фактів незаконного усиновлення та можливі заходи щодо встановлення їхнього місцезнаходження та повернення на підконтрольну Україні територію [8].

Україна також активно працює над дотриманням інших заходів, наприклад, реалізацією Концепції Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації конвенції ООН про права дитини»

[9], яка у 2021 році передбачала забезпечення захисту прав та інтересів дитини в умовах воєнного стану чи збройного конфлікту [10, с. 66]. Варто зазначити також, що згідно зі ст. 19 Закону України «Про охорону дитинства» [11] кожна дитина має право на освіту. Україна в 2019 році приєдналась до міжнародної Декларації про безпеку шкіл (Safe Schools Declaration) [12], яка, затверджуючи актуальність та важливість Резолюції Ради Безпеки ООН 1998 (2011 р.) та 2143 (2014 р.), закликає кожен зі сторін збройного конфлікту утримуватись від дій, які ускладнюють та унеможливають доступ дітей до освіти. Тож за національним законодавством України можна відслідкувати дотримання міжнародних резолюцій, особливо в сфері захисту прав дітей.

Загалом у світі, а також поза межами національних нормативно-правових актів, міжнародних договорів та міжнародних урядових організацій, також існують і функціонують міжнародні неурядові компанії, які показують свою ефективність у боротьбі з порушенням прав дітей. Найвідомішими міжнародними рухами, які працюють у сфері захисту прав дітей під час збройних конфліктів, є Міжнародна амністія (Amnesty International), Міжнародний Комітет Червоного Хреста [13, с. 439]. Зокрема на сайті Council of Europe portal був опублікований проєкт про Захист прав дітей під час війни і в післявоєнний період в Україні, метою якого є посилення реагування України на насильство щодо дітей, включаючи сексуальну експлуатацію та насильство над дітьми в призмі збройної агресії російської федерації. Спрямованість проєкту поширюється на захист та заохочення прав дітей, зважаючи на особливі ризики, що породжуються війною, для дітей, переміщених всередині країни, примусово переміщених, а також для дітей, що залишились без батьківського піклування та без супроводу дорослих, відповідно до стандартів Ради Європи [14].

Підбиваючи підсумки, хочемо зазначити, що в умовах війни однією з найвразливіших ланок населення є діти. Це також пов'язано з неможливістю кожної дитини забезпечити себе самостійно належними умовами для життя. Саме тому їх захист здійснюється не тільки міжнародними деклараціями та конвенціями, а також адаптацією національного законодавства учасниці збройного конфлікту до викликів, перед якими вона постає, особливо в інституціях щодо захисту прав дітей. Прикладами таких українських рішень є План дій Bring Kids Back UA та Safe Schools Declaration, що показує рівень готовності українського законодавця до впровадження прогресивних та належних норм в питаннях захисту прав людини. Не варто також відкидати міжнародні як урядові, так і неурядові організації, які допомагають дітям та державам працювати у сфері захисту та забезпечення належних прав.

У висновку хочемо зазначити, що порушення прав дітей є одним із найбільших злочинів російської федерації. На нашу думку, міжнародна спільнота повинна активніше реагувати на злочини та, окрім створення Amnesty International та Міжнародного Комітету Червоного Хреста, повинна

створити міжнародну організацію, яка мала б свої представництва у більшості країн світу, та виконували б функцію механізмів захисту та дотримання прав дітей у країнах, де це необхідно. У зв'язку з цим зауважимо, що навіть у найжахливіших умовах за допомогою міжнародного об'єднання можна дотримуватись прав та працювати над заходами щодо забезпечення прав осіб, які самостійно через свій вік, фізичний та моральний розвиток не мають змоги цього зробити.

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 20.11.2023).

2. Про права дитини: Конвенція від 20 листопада 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 20.11.2023).

3. Про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці №182: Конвенція від 01 червня 1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166#Text (дата звернення: 20.11.2023).

4. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах: Протокол ратифіковано із заявою Законом N 1845-IV (1845-15) від 23.06.2004, ВВР, 2004, N 38, ст.476. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text (дата звернення: 20.11.2023).

5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

6. Загальна декларація прав людини: Резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 20.11.2023).

7. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини від 03 листопада 2023 року. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/uk/news_details/informaciya-za-danimi-derzhavnogo-portalu-rozshuku-ditej-diti-vijni-stanom-na-3-listopada-2023-roku (дата звернення: 20.11.2023).

8. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 19 жовтня 2023 року. URL: <https://minre.gov.ua/2023/10/19/pid-golovuvannyam-vicepremyer-ministra-iryny-vereshhuk-vidbulasya-narada-shhodo-realizacziyi-planu-dij-bring-kids-back-ua/> (дата звернення: 20.11.2023).

9. Про затвердження «Національного плану дій щодо реалізації конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. №453. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/453-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.11.2023).

10. Турченко О., Пилипишина І. Забезпечення прав дітей в умовах збройного конфлікту в Україні. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»: Розділ II. Конституційне право; муніципальне право. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/07/13.pdf> (дата звернення: 20.11.2023).

11. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 30, ст.142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 20.11.2023).

12. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 04 серпня 2021 р. №898-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.11.2023).

13. Чернобук В. Міжнародно-правові стандарти захисту прав дитини в умовах

збройних конфліктів. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»: Розділ XI. Міжнародне право. с. 437-440. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284828/278888> (дата звернення: 20.11.2023).

14. Захист прав дітей під час війни і в післявоєнний період в Україні: Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/protecting-the-rights-of-ukrainian-children-during-and-in-post-war-context> (дата звернення: 20.11.2023).

Карина БІДАЛОВА

здобувачка вищої освіти

Науковий керівник:

Віктор МИХАЙЛОВСЬКИЙ

*доцент кафедри міжнародного,
цивільного та комерційного права*

*Державного торговельно-економічного
університету,*

кандидат юридичних наук

ЗАХИСТ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Людина, яка існує в суспільстві, що стрімко розвивається, є соціальною особистістю. Міжнародне право зобов'язує державу дотримуватися належним чином відповідних договорів. Своєю чергою норми міжнародного права зобов'язують державу в цілому до їх виконання, а не окремі її органи чи посадові особи, покладені на неї зобов'язання мають бути належним чином конкретизовані. Навіть національне законодавство не може існувати без врахування відповідних міжнародних договорів [1, с.370].

В умовах війни актуальність та важливість права на життя є першим і найважливішим пріоритетом для держави та її громадян. Воно є фундаментом для всіх інших прав. Право на життя закріплене як в національному законодавстві, так і в міжнародних документах, наприклад, у Загальній декларації прав людини, зокрема, у статті 3, де коротко зазначається, що кожна особа має право на життя, свободу і особисту недоторканність [2].

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права вже більш широко розглядає право на життя та в статті 6 визначає, що право на життя є невід'ємним для кожної людини і охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя [3]. Але незважаючи на це, міжнародні договори дозволяють державам робити відступ від дотримання окремих норм під час надзвичайних ситуацій, наприклад, відповідно до ст. 15 Європейської конвенції з прав людини, яка визначає, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона

може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає напруженість становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом [4]. Проте захист права на життя є основою для забезпечення гідності кожної людини під час воєнного стану. Дотримання цього права передбачає відповідальність перед міжнародними судами чи трибуналами за злочини проти прав людини та воєнні злочини. Важливо дотримуватися міжнародних гуманітарних норм та забороняти будь-які дії, які можуть призвести до незаконного позбавлення життя осіб, які не беруть участь у воєнному конфлікті.

У національному законодавстві (стаття 27 Конституції України) визначається, що кожна людина має невід'ємне право на життя, і держава повинна його захищати. Кожен має право на захист свого власного життя та здоров'я, а також життя та здоров'я інших людей від протиправних посягань [5]. Законодавець визначає людське життя як найцінніший і найважливіший елемент нашого існування. Право на життя є невід'ємним правом кожної людини. Забезпечення безпеки, захисту від насильства і недоторканності особи є важливими обов'язками держав та міжнародного співтовариства.

Людське життя як найвища цінність повинно бути захищене незалежно від статі, віку, раси, релігії, національності або інших факторів. Дотримання цього права вимагає від держав приймати відповідні закони та заходи для запобігання свавільному позбавленню життя та забезпечення особистої недоторканності кожної особи. Умисне позбавлення життя та насильство не можуть бути виправдані та прийнятними за жодних обставин.

Відповідно до частини 1 статті 4 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, під час надзвичайного стану в державі, який має бути офіційно оголошено, і у разі, якщо життю нації загрожує небезпека, держави-учасниці Пакту можуть вживати заходів для тимчасового звільнення від своїх зобов'язань. Проте це може бути зроблено лише в обсязі, який обумовлює терміновість ситуації, за умови, що ці заходи не суперечать їхнім іншим міжнародним зобов'язанням і не спричиняють дискримінації [3].

Зараз належний захист та забезпечення права на життя та особисту недоторканність в Україні є досить проблемним питанням. Через воєнне вторгнення держави-терориста система захисту цього права не може функціонувати належним чином, адже право на життя та особисту недоторканність тисячі українців було порушено ще з перших днів повномасштабного вторгнення. Внаслідок обстрілів та інших проявів насильства питання захисту права на життя стало досить актуальним для України в такий складний період, але реалізація та належний захист його майже неможливо досягти через ведення бойових дій.

До прикладу, у справі «Дудник проти України» (Заява № 17985/04) Європейський суд визначає, що обов'язок захищати право на життя, який передбачений у статті 2 Конвенції, покладається на державу. Важливо

відзначити, що цей обов'язок не тільки прямо визначає зобов'язання забезпечувати безпеку осіб, але й опосередковано передбачає проведення ефективного розслідування у випадках, коли особу позбавлено життя внаслідок застосування сили. Основною метою такого розслідування є гарантування ефективного виконання національних законів, які захищають право на життя [6].

Звертаючи на це увагу, варто зазначити, що під час збройних конфліктів, плануванні та проведенні будь-яких спецоперацій, використанні руйнівної зброї держава повинна перш за все докладати максимум доступних зусиль для збереження життя осіб, що є найпершим та найголовнішим пріоритетом.

Тож належне забезпечення захисту права людини на життя є завжди актуальним, але в той же час і досить складним питанням. Особливо під час війни суспільство стикається з негативним впливом на процеси державотворення. Держава зі свого боку повинна всіма можливими та дозволеними способами та методами вживати відповідних заходів для запобігання та мінімізації людських втрат, наприклад, розробкою нової стратегії правозахисної діяльності. Закони повинні бути прозорими, справедливими і відповідати міжнародним стандартам прав людини, винні у позбавленні тисячі людських життів, мають бути покарані.

Національні та міжнародні правозахисні організації мають продовжувати висувати на перший план важливість належного дотримання одного з найголовніших прав – права на життя. Міжнародний контекст захисту прав людини на життя під час збройних конфліктів включає у себе двох важливих гравців – Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) та Раду ООН з прав людини (далі – РА ООН). Однак виключення росії з ЄСПЛ у 2022 році створює виклик для ефективного міжнародного гарантування та контролю права людини на життя в умовах конфліктів. Відсутність держави-терориста у Раді Європи та в Раді ООН з прав людини через призупинення її членства може вплинути на ефективність міжнародних механізмів у сфері захисту прав людини. Але такий крок може також викликати сумніви щодо ефективності міжнародних інститутів у глобальному масштабі та підірвати довіру до них.

---

1. Задорожна С.М. Гарантованість дотримання загальних принципів міжнародного права // Юридичний науковий електронний журнал. – 2017. – № 6.–С.370.

2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 02.11.23).

3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 04.11.23).

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 01.08.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 04.11.23).

5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення: 06.11.23).

6. Справа «Дудник проти України» (Заява № 17985/04) від 10.12.2009 р.: Рішення Європейського Суду з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_510 (дата звернення: 08.11.23).

Максим БЛАГОРЕНКО
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Олена МАРЧЕНКО
*професор кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, доцент*

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЮРИДИЧНИХ ДЕФЕКТІВ

У сучасному суспільстві питання правового регулювання стають особливо актуальними, оскільки право визначає взаємини між особами, установами та органами влади. Однак також виникає питання про дефекти в правовій системі, які можуть породжувати невизначеність, несправедливість та неефективність в нормативному забезпеченні суспільства.

Один із важливих аспектів дослідження дефектів правової системи полягає в прогалинах або недоліках у законодавстві. Часто відсутність чітких та повних норм може створювати простір для різних трактувань та непередбачених ситуацій. Прикладом може слугувати неоднозначність норм, що регулюють деякі аспекти громадянського чи кримінального права, що ускладнює їхню правильну інтерпретацію та застосування. Дефекти правової системи можуть виникати також у зв'язку зі суперечливістю чи відсутністю відповідності норм між собою. Це може вести до колізій в законодавстві та ускладнювати здійснення правосуддя. Наприклад, конфлікт між нормами різних законів або невизначеність взаємодії різних рівнів законодавства може стати джерелом правових конфліктів.

Дефекти також можуть проявлятися в недостатньому врахуванні сучасних соціокультурних реалій. Законодавство, яке не враховує зміни в суспільстві, може втрачати свою актуальність та ефективність. Наприклад, відсутність норм, що регулюють нові форми електронної комунікації чи цифрові технології, може створювати проблеми у сфері правового регулювання.

Відповідно до класифікації В.М. Баранова і В.М. Сириха, всі законодавчі дефекти можна розподілити на три основні категорії: юридичні, логічні і граматичні. Щодо юридичних помилок, вони охоплюють проблеми у проєктуванні механізмів правового регулювання, включаючи прогалини, зайву нормативність та конфлікти між різними нормативними актами. Логічні дефекти, за їхнім визначенням, включають логічні суперечності, неправильне використання понять, порушення сумірності визначень та

тавтологію. Граматичні помилки охоплюють утворення нових слів за допомогою додавання префікса "не" до іменників, невідповідність слів у фразах за змістом та граматичні невідповідності, такі як перевантажені або граматично неузгоджені конструкції [1, с. 389-395].

Український правовий простір існує в умовах, де Верховний Суд (ВС) визначає свого роду правові норми через висновки, які висловлює під час розгляду конкретних кримінальних проваджень. Згідно зі статтею 458 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) [3], висновок ВС щодо застосування правової норми, викладений у його постанові, стає обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності відповідну норму права, а також для всіх судів загальної юрисдикції, які зобов'язані привести свою судову практику у відповідність до судового рішення ВС.

Важливо відзначити, що, по-перше, законодавець визнає можливість розглядати судову практику, виносить висновки ВСУ, як прецедентне право, яке, незважаючи на його прецедентний характер, не повинно сприйматися як абсолютно безапеляційне джерело права. Ця позиція законодавця виражається в тому, що суд може відступити від правової позиції, викладеної у висновках ВСУ, з обов'язковим наведенням відповідних мотивів (згідно з частиною 1 статті 458 КПК) [3]. Такий підхід обґрунтовується тим, що, незважаючи на авторитет ВСУ, законодавець залишає за судом право на помилку, враховуючи можливі дефекти прецедентного права, що можуть виникати під час його правозастосування.

По-друге, значним і важливим джерелом права в Україні є практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Згідно з Кримінальним процесуальним кодексом (КПК), кримінальне законодавство України застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ. Закон України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" передбачає, що суди повинні використовувати практику ЄСПЛ як джерело права при розгляді справ. Незважаючи на вагомий авторитет Європейського суду з прав людини, його рішення також піддаються критиці і можуть містити дефекти, які можна розглядати як законодавчі недоліки. Таке розглядання дозволяє враховувати можливість помилок та виправлення їх у процесі реалізації та застосування норм права.

Немає сенсу розрізняти "системні" та "структурні" недоліки, оскільки поняття система (система права) і структура (структура нормативного відображення правових норм) тісно взаємопов'язані. Такий висновок однозначно впливає із загальноприйнятого в теорії права підходу до визначення системи права як об'єктивно зумовленої внутрішньої структури права, що складається із взаємопов'язаних норм, логічно розподілених по галузях, підгалузях та інститутах. Отже, можна виділити дефекти, пов'язані із [4 с. 182]:

а) відсутністю структурних елементів системи права, які обумовлені

прогалинами в нормативному регулюванні;

б) неузгодженістю окремих структурних елементів та їх взаємною конфронтацією, що призводить до колізій в нормативному регулюванні;

в) наявністю взаємодублюючих (зайвих) структурних елементів, тобто зайвим дублюванням;

г) нераціональним розміщенням юридичних норм у системі джерел кримінального процесуального права або в межах структури одного з джерел;

г) помилками у встановленні структурних зв'язків з використанням бланкетних і відсильних норм.

Одним із способів вирішення проблем дефектів правової системи є постійне удосконалення законодавства. Важливим етапом є аналіз існуючих норм та їхнє адаптування до сучасних умов. Також важливою є широка громадська дискусія та залучення фахівців для виявлення та виправлення дефектів у законодавстві.

Наостанок слід зазначити, що питання дефектів правової системи стає провідним у розвитку сучасного суспільства. Усунення дефектів вимагає системної та комплексної роботи, спрямованої на створення чіткого, сучасного та ефективного законодавства, що відповідає потребам суспільства та забезпечує правову безпеку всіх його членів.

Тож розглядаючи дефекти права на основі вказаних аспектів, можна зробити декілька висновків.

По-перше, дефекти права можуть виникати на різних рівнях, включаючи юридичний, логічний та граматичний. Вони можуть бути пов'язані з недоліками у структурі системи права, конфліктами між її елементами, а також відсутністю чи зайвістю певних норм.

По-друге, важливо враховувати, що існуючі системно-структурні дефекти можуть впливати на різні сфери права, такі як кримінальне процесуальне законодавство, а також на рішення Верховного Суду та практику Європейського суду з прав людини.

Враховуючи висновки з аналізу, можна сказати, що вдосконалення правової системи вимагає усунення виявлених дефектів на всіх рівнях – від розробки законодавства до його застосування в судовій практиці. Подолання таких недоліків сприятиме ефективнішому функціонуванню правової системи та забезпечить більш високий рівень юридичної стабільності і справедливості.

---

1. Коваленко Т.О. Юридичні дефекти правового регулювання земельних відносин в Україні. Монографія. ВПЦ «Київський університет»; Юрінком Інтер, 2013. 632 с.

2. Конституція України. Відомості Верховної Ради. К. 1996. № 30, ст. 141

3. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI від 13.04.2012 URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>

4. Стахівський С.М. «Теорія і практика кримінально-процесуального доказування»: монографія, Київ, 2005. 272 с.

Анастасія БОЙКО
студентка магістратури

Науковий керівник:
Ігор СЕРДЮК
доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВИМОГА СВОЄЧАСНОСТІ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРОЦЕСІ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

У сучасному суспільстві захист прав людини є однією з основних складових правової системи. Своєчасність у реалізації правових норм та процесів визначає ефективність та справедливість судочинства і свідчить про актуальність обраної автором теми дослідження.

При підготовці тез цієї доповіді автор визначив за мету обґрунтувати тезу про принцип своєчасності як необхідну умову дотримання прав людини в процесі правозастосування.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання такого теоретичного інструментарію:

1) діалектичного методу пізнання, що ґрунтується на взаємозв'язку ідеї своєчасності як одного з принципів правозастосування з імперативною вимогою справедливості, а також положеннями національного законодавства, що визначають процесуальні строки ухвалення управлінських рішень, проведення дізнання, досудового слідства, судового розгляду справи та ін., що є чи не найважливішою гарантією дотримання суб'єктами владних повноважень прав і свобод людини;

2) термінологічного методологічного підходу та спеціально-юридичного методу пізнання, які дозволили з'ясувати смислове навантаження та змістовне наповнення термінопоняття «принцип своєчасності» в аспекті правозастосовної діяльності;

3) метод синтезу, за допомогою якого було зроблено загальний висновок.

Огляд навчальної і наукової літератури з предмету дослідження свідчить про критичну важливість дотримання вимоги своєчасності у правозастосуванні та її впливі на різні сфери суспільства, серед яких:

1) Вплив на справедливість рішень: При затягуванні розгляду судових справ може виникнути небажане викривлення об'єктивної дійсності,

оскільки події, свідчення та інші докази можуть втратити актуальність. Це може призвести до несправедливих рішень та порушень прав громадян.

2) Доступ до правосуддя: Безпідставна та необґрунтована затримка у вирішенні справи може стати негативним чинником, що обмежує доступ громадян до судового захисту. Збільшення тривалості судових процесів, як правило, створює фінансові й емоційні труднощі для сторін, які шукають справедливості в суді.

3) Запобігання корупції: Довготривалі терміни судових розглядів можуть створити умови для корупції в судовій системі. Зокрема, сторони можуть відчувати необхідність у швидкому вирішенні справи і готові використовувати неправомірні засоби для впливу на суд.

4) Довіра до судової системи: Забезпечення своєчасності є ключовим фактором для створення та утримання довіри громадян до судової системи. Громадяни, які вірять у можливість отримання швидкого та справедливого судового захисту, більш схильні поважати закони та дотримуватися їх.

5) Системні проблеми та реформи: Багато затримок у судочинстві пов'язані з системними проблемами, такими як недостатнє фінансування, недостатня автоматизація процесів та недостатні ресурси. Для покращення ситуації важливо проводити системні реформи, спрямовані на підвищення ефективності та своєчасності судових рішень.

6) Реалізація принципу справедливості: Своєчасність у процесі правозастосування утверджує в суспільній свідомості віру в справедливість правосуддя. Цей принцип вказує на необхідність забезпечення не тільки швидкості, але й об'єктивності та рівності перед законом. Справедливість у вирішенні справ допомагає відновити порушені права, уникнути дискримінації та зміцнити довіру до владних інститутів.

Тому проблема своєчасності у правозастосуванні є надзвичайно актуальною та важливою для сучасного суспільства. Юридична практика доводить, що своєчасне вирішення справ є критичним для забезпечення справедливості, захисту прав людини та довіри до судових та інших юрисдикційних органів держави.

---

1. Іванов П. П. Правозастосування: теорія і практика. Київ: Видавництво «Право», 2012. С. 20-22.

2. Петренко О. М. Судова система України: сучасний стан та перспективи розвитку. Львів : Видавництво «Університетська книга». 2020. С. 110-113.

3. Ковальчук І. П. Справедливість у судочинстві: теоретико-правовий аналіз. Київ : Видавництво «Право», 2018.

4. Гаврилюк О. М. Об'єктивність суддівського рішення та принцип справедливості. Львів : Видавництво «Університетська книга». 2017. С. 23-25.

5. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

Анастасія БОЧАРОВА
здобувачка вищої освіти

Науковий керівник:
Юлія ОЛІЙНИК
старша викладачка кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія російської федерації та її повномасштабне вторгнення на територію України змусили весь державний апарат і суспільство в цілому перейти до оперативного функціонування в умовах правового режиму воєнного стану.

Варто підкреслити, що під час воєнного стану найбільше порушуються такі права:

- право на життя, зафіксоване з прав людини, у воєнний період стає найбільш вразливим. Артилерійський грім, крики поранених, недостатність медичних ресурсів – це страшні реалії війни. Люди змушені пристосуватися постійно до загрози втрати життя, а влада нерідко використовує цю проблему для інсталяції тоталітарного контролю;

- право на справедливий суд. Військові трибунали можуть не гарантувати об'єктивності та незалежності. Нерідко люди можуть мати офіційні свободи без належного судового розгляду;

- свобода переміщення стає великим викликом для народу під час воєнного стану. Внутрішні переміщення, біженці, тимчасові поселення – всі вони стикаються із складнощами, пов'язаними зі втратою дому та звичного способу життя;

- свобода вираження думки також стає жертвою воєнного стану. Медіа перетворюються на інструмент пропаганди, а критика влади може виявлятися смертельно небезпечною. Інтелектуали та журналісти переслідуються за спроби донести правдиву картину війни до світу [1.с.65].

В умовах воєнного стану важливо звертати особливу увагу захисту прав на життя та безпеку людей, що закріплено в статті 27 Конституції України [2.с.16]. Дискримінація, катування і тортури стають особливою загрозою в цих умовах. Державні органи повинні забезпечити ефективний механізм контролю за своєчасним розслідуванням порушень і притягненням винних до відповідальності. Також необхідно контролювати свободу слова, що передбачено статтею 34 Конституції України, та інші форми вірування.

Заборона неприязних висловлювань може призвести до обмеження свободи слова, а отже, до обмеження можливостей громадян висловлювати свої погляди та висловлювати критику влади [4.с.198]. Особливу увагу слід приділити правам біженців та внутрішньо переміщеним особам. Вони є однією з найвразливіших категорій в умовах воєнних дій. Держави повинні гарантувати їм право на безпеку, освіту та медичну допомогу.

Невід'ємною частиною ефективного захисту прав людини в умовах воєнного стану є активна роль міжнародної спільноти. Міжнародні організації та держави повинні спільно працювати над встановленням механізмів моніторингу та контролю за утриманням прав людини під час конфліктів.

Міжнародне співтовариство використовує різноманітні механізми моніторингу та захисту прав людини в умовах воєнного стану:

- Організації ООН. Високий комісар ООН з прав людини (ВКПЛ) має завдання координувати та підтримувати міжнародні заходи в області прав людини.

- Рада ООН з прав людини (займається питаннями прав людини та має механізми моніторингу ситуацій у конфліктних ситуаціях).

- Спеціальні представники та доповідачі ООН (вони можуть бути призначені для моніторингу конкретних ситуацій та розробки рекомендацій).

- Міжнародні суди та трибунали (Міжнародний кримінальний суд (МКС). Переслідування осіб за вчинення воєнних злочинів та порушення прав людини.

- Міжамериканський суд з прав людини, Європейський суд з прав людини та інші (розглядають справи про порушення прав людини в регіонах).

- Групи та організації громадянського суспільства, журналісти, активісти та інші можуть виступати як незалежні монітори та джерела інформації.

- Міжнародні гуманітарні організації (наприклад, Червоний Хрест), які забезпечують гуманітарну допомогу та сприяють захисту цивільних осіб під час конфліктів.

- Міжнародні санкції (міжнародні організації та держави можуть вживати економічні та політичні заходи для впливу на країни, які порушують права людини).

- Спеціалізовані розслідувальні комісії (механізми ООН та інших організацій: можуть бути створені для розслідування конкретних ситуацій та злочинів).

Таким чином, можемо наголосити на тому, що ці механізми допомагають міжнародній спільноті здійснювати моніторинг та реагувати на ситуацію, де порушуються права людини в умовах збройного конфлікту [3. с. 78].

Тож в умовах воєнного стану аспект збереження прав та свободи

людини є дуже важливим. Забезпечення захисту прав і свобод є фундаментальною умовою для побудови справедливого і стійкого суспільства.

1. Права людини і громадянина під час дії воєнного стану. *Юридична клініка Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. URL: <http://legalclinic.nlu.edu.ua/2022/05/06/prava-lyudyny-i-gromadyanyna-pid-chas-diyi-voennogo-stanu/> (дата звернення 19.11.2023).

2. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення 19.11.2023).

3. Зубарева А. Є. Комітет ООН з прав людини : монографія / А. Є. Зубарева за наук. ред. проф. В. М. Репецького. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. – 276 с.

4. Загальна декларація прав людини: Декларація ООН від 10.12.1948. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення 19.11.2023).

Вадим БРАЗЛУК

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Тетяна ЖЕГЛІНСЬКА

старша викладачка кафедри

теорії та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПОХОДЖЕННЯ ПРАВА

Актуальність теми обумовлена тим, що сучасна юридична наука характеризує питання виникнення права як складний, багатогранний процес. Причини і обставини, якими обумовлюється виникнення держави, в багатьох аспектах аналогічні причинам, що призвели до появи права, адже формування інституту права відбувалося в певних історичних умовах, під впливом природних, релігійних, психологічних, економічних та інших факторів.

Уявлення про причини виникнення права представлене великим розмаїттям теорій, поява яких зумовлена істотними розходженнями світоглядних позицій авторів різноманітних концепцій. Кожен з них по-різному розумів функції, призначення та сутність права, але кожна з теорій допомагає в формуванні більш достовірної та правдивої картини генезису держави і права. Всі існуючі теорії неможливо розглянути через їх багатоманітність, тому розглянемо найвідоміші з них.

Однією з головних є теологічна теорія, авторами якої є Т. Аквінський,

Ж. Марітен, згідно з якою право створене Богом та виражає його волю і дароване людям через правителя або пророка. У вченнях Томи Аквінського говориться, що світ засновано на ієрархії форм (божественної, матеріальної, духовної), на чолі яких стоїть Бог. Теологічна концепція повністю відповідала пануючій в середньовічному епосі релігійній ідеології. Релігійна теорія виправдовувала правителів, оскільки право – божественне за своєю природою явище і не може враховувати бажання та волю людей. Раціональні дослідження питань, які стосуються виникнення права, були обмежені рамками релігії та віри [1].

Наступною є теорія примирення, яка пов'язує процеси виникнення права із загостренням необхідності впорядкування та врегулювання відносин між родами та племенами. Представники цієї теорії Г. Берман та Е. Аннерс вважали, що, в першу чергу, первісне суспільство було зацікавлене у вирішенні та розв'язанні всіх конфліктів та суперечок, що існували між родами. На початку угоди про примирення утворювалися в символічній, усній формі, шляхом скликання народних зборів або за допомогою ради старійшин. Через деякий час ці договори утворили певну систему правил, юридичних норм.

Концепція примирення, незважаючи на те, що вона заснована та ґрунтується на історичних фактах, є однобічною тому, що виникнення права пов'язане не лише з метою припинення конфліктів та суперечностей між родами, а й для врегулювання різних аспектів життєдіяльності суспільства, захисту особистих та загальних цінностей та інтересів суспільства та його членів.

Дж. Локк, Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо були прихильниками теорії природного права та пов'язували походження права із закладеними від народження в природі людини моральними засадами справедливості. Вони зазначали, що на відміну від позитивного (встановленого волею держави) природне право виникло як закон доброчесності та справедливого розуму. Природне право, хоч і є власністю людини від народження, потребує гарантій як і будь-який закон. Саме тому люди поступилися можливістю самостійно захищати свої права та вирішили створити державу, яка наділена правом видавати закони, що повинні супроводжуватися їх санкціями [2].

У цій концепції походження права домінуючим є антропологічне пояснення причин та умов його виникнення. Доктрина дозволяє оцінити право з позиції справедливості та розумності, але висновки, що стосуються вічності права у зв'язку лише з його обумовленістю природою людини, не можна назвати науково обґрунтованими.

Історична школа права розкриває тезу спонтанного виникнення права в процесі історичної еволюції суспільства. Воно виникає на основі звичаїв та традицій само по собі, незалежно від суб'єктивної волі держави, і формується таким же чином, як і мова народу [3]. Воно бере початок в народній свідомості, національному дусі і набуває специфічних рис, притаманних

певним народам в ранні історичні періоди їх існування. Законодавча діяльність є фінальною стадією утворення права, законодавці лише оформлюють та виражають в юридичній формі волю та бажання народу. Г. Пухта, Ф. Савін'ї, Г. Гуго були прихильниками історичної школи права та притримувалися думки, що право є об'єктивним історичним явищем, зумовленим етнічними та культурними чинниками.

Виходячи із концепції історичної школи права, можна спостерігати, що універсального характеру воно не мало, а його інститути потрібно розглядати в контексті конкретних історичних чинників: часу, місця, певних особливостей народного та національного духу того чи іншого народу [4].

Психологічна теорія тлумачить походження права, пов'язуючи його витoki з різними проявами людської психіки (колективної або індивідуальної). До них відносяться різні бажання і вірування, потреба у впокоренні, почуття наслідування, вольові імпульси. Прихильниками цієї теорії були Габріель Тард, Лев Йосипович Петражицький та інші.

Зокрема, Л. Й. Петражицький поділяє право на такі види: інтуїтивне, яке є результатом внутрішнього самовизначення людини, та позитивне – встановлене державою. Таким чином, інтуїтивне виступає регулятором поведінки людини та критерієм оцінки позитивного права. Позитивне право є відносним, а інтуїтивне – абсолютним.

Слід зазначити, що психологічна теорія зробила вагомий внесок у вченнях, що стосувалися формування правосвідомості, але віддаючи перевагу лише психологічним аспектам, вона не враховує істотного впливу на процес виникнення права інших об'єктивних факторів [2].

Марксистська теорія Карла Маркса та Фрідріха Енгельса опиралася на історико-матеріалістичне вчення про суспільний розвиток та суспільство в цілому. Генезис права тісно пов'язаний із запеклою боротьбою між класами та виражений у політичній та економічній волі правлячого класу. Пануючий у суспільстві клас перевертає існуючі звичаї на свою користь, пристосовуючи їх до особистих потреб, а у разі необхідності засновує нові закони, які відображають волю цього класу. Виходячи з цього, право – знаряддя для створення суворих та жорстоких рамок для класу, який є пригніченим. Воно розвивається, враховуючи зміни в економічній конструкції суспільства, а шляхи та способи створення матеріальних благ встановлюють загальний характер політичного, соціального, а також правового життя людини [3].

Надаючи оцінку цій теорії, слід звернути увагу на те, що у виникненні права вагому роль відігравали економічні фактори, але вони не можуть бути єдиною причиною породження правових явищ в історії, адже у праві найчастіше виражена не лише воля пануючого класу, а й загальна воля суспільства.

Тож існувало багато теорій походження права. Ми розглянули основні та найбільш відомі. Кожній з доктрин походження права притаманні як недоліки, так і певні переваги. Всі теорії однозначно мають право на

існування, оскільки відображають рівень політичного та економічного, культурного та духовного розвитку суспільства та сприяють широкому та кращому розумінні причин і передумов виникнення та походження права.

1. Загальна теорія права та держави : навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти Національного університету «Одеська юридична академія», факультетів: ФПС, СПФ, ФМПВ [Електронне видання] / А. Ф. Крижановський, Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвеева, С. М. Скуріхін, В. Є. Іванчук. - Одеса : Фенікс, 2022. - 258 с. (Сер. «Навчально-методичні посібники»). URL : <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/16059> ISBN 978-966-928-763-2/

2. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. – К. : НАВС, Освіта України, 2017. – 320с.

3. Теорія держави і права : навч. посіб. для підгот. фахівців з інформ. безпеки / [О. О. Тихомиров, М. М. Мікуліна, Ю. А. Іванов та ін.] ; за заг. ред. Л. М. Стрельбицької. - Київ : Кондор-Видавництво, 2016. – 332 с.

4. Теорія держави і права : навчальний посібник / Письменницький А. А., Гапотій В. Д., Попенко Я. В., Поліщук В. Г. - Мелітополь.: ФОП Однорог Т. В., 2017 -298с.

Євгенія ВІНОГРАДСЬКА

здобувачка вищої освіти

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Ігор СЕРДЮК

*доцент кафедри теорії та історії
держави і права*

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,*

кандидат юридичних наук, доцент

ВИМОГА СПРАВЕДЛИВОСТІ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРОЦЕСІ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

При підготовці тез цієї доповіді автор визначив за мету обґрунтувати тезу про принцип справедливості як необхідну умову дотримання прав людини в процесі правозастосовної діяльності.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання таких методів дослідження:

1) діалектичного методу пізнання, що ґрунтується на взаємозв'язку вимоги справедливості, як одного з принципів правозастосування, з юридично значущими актами суб'єкта правозастосування як виявом його

правомірної поведінки;

2) термінологічного методологічного підходу та спеціально-юридичного методу пізнання, які дозволили з'ясувати смислове навантаження та змістовне наповнення термінопоняття «принцип справедливості» в аспекті правозастосовної діяльності;

3) метод синтезу, за допомогою якого було зроблено загальний висновок.

Норми справедливості стають чинними в правовій системі, отримуючи при цьому характер правових положень. У подальшому їхнє функціонування набуває властивостей правових актів, оскільки забезпечується примусовою силою держави. За умов втілення в правовій реальності аспектів справедливості, остання не втрачає своїх основних якостей. Вимоги справедливості, виражені через право, одночасно виступають і моральними, і юридичними.

Закони виявляють ефективність за умови, якщо вони відповідають принципам справедливості. З цього погляду розуміння права як нормативно закріпленої справедливості є обґрунтованим. Поняття справедливості відображає загальні аспекти його сутності, але для правозастосування важливо мати більш конкретні критерії [3].

Справедливість визначається суб'єктивними й об'єктивними чинниками, залежить від особистісних оцінок індивіда, його морального досвіду, а також від оцінки справедливості «крізь призму» сформованих і виявлених інтересів у соціумі.

Інтерпретація справедливості також залежить від суб'єктивних і об'єктивних факторів, але науковий підхід може допомогти подолати дихотомію між мораллю та правом. У юридичній літературі обґрунтовано наголошується на тому, що справедливість є явищем, яке поєднує моральні та правові аспекти. Такий діалектичний підхід виявляється ефективним у розумінні категорії правозастосування.

Юридична природа й особливості правозастосування були предметом дослідження багатьох вчених. Сучасні інтерпретації цього поняття свідчать про те, що правозастосування не обмежується тільки індивідуалізацією норм права, але спрямоване на створення умов для повноцінної реалізації права в умовах, коли без втручання держави це видається неможливим [2].

Зазначається, що правозастосування – це владна, організаційна діяльність, спрямована на сприяння реалізації прав та обов'язків суб'єктів права, а також контроль за цим процесом.

Механізм правозастосування є завершальною фазою реалізації права, коли юридичні норми набувають конкретної форми через ухвалення правозастосовних актів, що мають юридичну форму рішення, постанови чи наказу. У результаті дії цього механізму здійснюється індивідуальне регулювання (впорядкування) поведінки праводієздатних суб'єктів.

І хоча в сучасній правничій науці існують спроби розмежувати терміни

«правозастосування» та «застосування норм права», ми вважаємо їх тотожними. Багато вчених розглядають реалізацію права як процес виконання правових приписів уповноваженими суб'єктами, що виявляється у механізмі реалізації права та його формах. Однак у питанні визначення механізму реалізації права відсутній єдиний погляд [1].

Деякі вчені розглядають його як комплекс елементів правового регулювання, включаючи систему права, взаємозв'язок норм інститутів та галузей права. Інші тлумачать його як безпосередню діяльність суб'єкта права та відповідні юридичні норми, що регулюють його діяльність. Зазначаються також думки, що механізм правореалізації – це сукупність правових засобів для втілення чинних норм у конкретних правовідносинах.

Правозастосування традиційно пов'язане із діяльністю спеціально уповноважених органів державної влади, таких як суди, прокуратура, поліція, фіскальна служба, органи контролю й інші суб'єкти правозастосування, які законом наділені владними повноваженнями. Діяльність цих суб'єктів має свої характерні риси, які виділяють їхнє правозастосування серед інших видів діяльності.

Феномен справедливості досліджується в контексті правоінтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України, де акцентується на понятті справедливості «крізь призму» дискримінації та рівності суб'єктів права перед законом. Застосування такого фільтру є доцільним для визначення можливих порушень прав людини і громадянина, враховуючи концепцію дискримінації як будь-якої недопустимої відмінності чи обмеження [4].

Отже, вимога справедливості являє собою необхідну умову для забезпечення прав людини в процесі правозастосовної діяльності. Правозастосування є активною діяльністю спеціально уповноважених органів та інших суб'єктів, що пов'язана з ухваленням правозастосовних актів, які мають втілювати в життя ідею справедливості. Такі риси правозастосування, як державно-владний характер, процедурна послідовність, персоніфікація та інтелектуальний вимір у процесі юридичної кваліфікації, зумовлюють необхідність справедливого застосування права.

Справедливість як властивість права виражається передусім у рівності перед законом та відповідальності за порушення вимог закону; вона є ключовим елементом в процесі реалізації прав людини. Для забезпечення адекватності та справедливості ухваленого рішення важливо, щоб покарання за правопорушення відповідало його тяжкості та обставинам юридичної справи. Враховуючи поняття дискримінації як недопустимої відмінності у ставленні уповноваженої сторони управлінських правовідносин до суб'єктів, які мають однаковий процесуально-правовий статус, важливо гарантувати рівність перед законом для всіх учасників правозастосовного процесу, уникати упередженості та сприяти практичному втіленню в життя ідеї справедливості, як вияву об'єктивного права.

1. Бережна К. Значення справедливості у правовому регулюванні відносин у сфері праці. *Вісник Національної академії правових наук України*. №3. 2015. С. 134-143.
2. Коруц У. 3. Міжнародно-правовий захист права на справедливий судовий розгляд в практиці Європейського суду з прав людини та правозастосовна практика України. 2015. С. 67.
3. Костюк Н. Принцип справедливості в правозастосуванні. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. № 6. 2016. С. 5-13.
4. Поліш В. В. Особливості втілення норм справедливості в правозастосувальній діяльності України. *Юридична наука*. №9 (111) 2020. С. 12-19.

Олександр ГАЙДАШ

здобувач вищої освіти

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Ігор СЕРДЮК

доцент кафедри теорії

та історії держави і права

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ВИМОГА ЗАКОННОСТІ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРОЦЕСІ ПРАВАЗАСТОСУВАННЯ

При підготовці тез цієї доповіді автор визначив за мету обґрунтувати тезу про принцип законності як необхідну умову дотримання прав людини в процесі правозастосовної діяльності.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання такого теоретичного інструментарію:

1) діалектичного методу пізнання, що ґрунтується на взаємозв'язку ідеї законності як одного з принципів правозастосування з положеннями чинного законодавства, що визначає права й обов'язки суб'єктів владних повноважень, а також юридично значущими актами суб'єкта правозастосування як виявом його правомірної поведінки;

2) термінологічного методологічного підходу та спеціально-юридичного методу пізнання, які дозволили з'ясувати смислове навантаження та змістовне наповнення термінопоняття «принцип справедливості» в аспекті правозастосовної діяльності;

3) метод синтезу, за допомогою якого було зроблено загальний висновок.

Вимога законності в процесі правозастосування є необхідною умовою забезпечення прав людини. Цей принцип є наріжним каменем правової системи, адже відображає основну ідею того, що діяльність держави та її органів, включаючи правосуддя, повинна базуватися на чітких та однозначних нормах закону.

У контексті правозастосування вимога законності визначається як необхідність дійсного та ефективного застосування закону при вирішенні справ. Це передбачає, що судді та інші учасники правосуддя повинні дотримуватися визначених законом норм і не мати можливості перевищувати чи змінювати їх на свій розсуд. Вимога законності має на меті уникнення довільності та визначення чітких рамок поведінки в системі правосуддя [4].

Забезпечення законності у правозастосуванні є гарантією того, що права та свободи громадян будуть захищені від довільних рішень чи зловживань владою. Визначеність та передбачуваність норм закону створюють основу для справедливих та обґрунтованих рішень суду.

Особливу вагу вимога законності набуває в контексті правозахисних гарантій. Кожна особа має право на справедливий судовий процес, в ході якого будуть застосовані чіткі та визначені норми закону. Це не тільки виключає можливість довільного обмеження прав і свобод, але й забезпечує можливість оскарження рішень суду у випадку їхньої неправомірності.

Також важливо враховувати, що вимога законності відображає важливий принцип демократичного правового державотворення. Законності слід дотримуватися не лише у сфері кримінального правосуддя, а й у цивільних, адміністративних та інших галузях права. Це гарантує відповідність рішень суду загальним принципам справедливості та забезпечує недискримінаційний підхід до всіх учасників правовідносин [3].

Законність, як невід'ємна умова в сфері правозастосування, визначає особливості та принципи, які відіграють важливу роль у забезпеченні прав людини в процесі судового розгляду справ. Ці особливості визначаються не лише формальним виконанням норм закону, але й відображають низку принципів, що визначають справедливий та демократичний характер правосуддя.

По-перше, законність передбачає прозорість та доступність правових норм. Забезпечення чіткості та зрозумілості норм закону дозволяє громадянам, а також судовим учасникам, дізнаватися про свої права та обов'язки. Це є основним елементом для дотримання прав людини в процесі правозастосування, оскільки відсутність чіткості може призвести до довільного тлумачення чи застосування законодавства.

По-друге, законність вимагає додержання процедурних правил та гарантій. Відповідно до принципів законності судовий процес повинен відбуватися відповідно до встановлених процедур, забезпечуючи всім

сторонам можливість дізнатися про обвинувачення, представити свої докази та висловити свої думки. Це сприяє реалізації права на справедливий судовий процес та уникненню довільності рішень [1].

По-третє, законність передбачає реальну можливість оскарження рішень та ефективного захисту прав. Система апеляцій та скарг дозволяє особам, які вважають, що їхні права були порушені, звертатися до вищих інстанцій. Це важливий механізм для виправлення помилок та забезпечення виправданості судових рішень.

По-четверте, законність вимагає врахування принципу недопустимості дискримінації та рівності перед законом. У процесі правозастосування кожна особа повинна мати рівні можливості захисту та однаковий доступ до правосуддя, незалежно від її правового статусу, раси, релігії чи інших характеристик [2].

Отже вимога законності виступає як невід'ємна та визначальна умова забезпечення прав людини в процесі правозастосування. Виняткова важливість цієї імперативної вимоги відображається в таких аспектах:

по-перше, законність є своєрідною гарантією стабільності та передбачуваності правового середовища. Чіткі і зрозумілі норми закону дозволяють уникнути довільного тлумачення чи застосування правових положень, а також забезпечують однакові стандарти справедливості для всіх громадян;

по-друге, вимога законності визначає процедурні правила та гарантії, що забезпечують справедливий судовий процес. Це важливо для дотримання прав осіб, забезпечення їхньої можливості представити свої аргументи та докази, а також для уникнення довільних рішень;

по-третє, законність передбачає систему оскарження рішень та захисту порушених прав. Можливість оскарження рішень є важливим механізмом для виправлення допущених правозастосовних помилок та забезпечення ухвалення справедливих судових рішень.

---

1. Гуйван П. Д. Юридичні чинники, що забезпечують справедливість національного правозастосування. 2020. 79 с.

2. Копитова О. С. Судове правозастосування: окремі загальнотеоретичні питання до складових елементів. *Право і суспільство*. № 4. 2019. С. 192-198.

3. Подорожна Т. С. Законність як необхідна умова конституціоналізації правового порядку. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. № 5 2015. С. 46-51.

4. Ткачук О. С. Реалізація судовою владою принципів верховенства права й законності. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. № 1. 2016. С. 31-39.

Дар'я ГАРІНА

здобувачка вищої освіти

Науковий керівник:

Вадим МАЛЬЦЕВ

*викладач кафедри конституційного
і міжнародного права факультету №4
Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ПРИМУСОВЕ ВИСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ЯК СИСТЕМНЕ ПОРУШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА ПРАВ ЛЮДИНИ: АНАЛІЗ ДІЙ ОКУПАЦІЙНИХ СИЛ

У контексті примусового виселення українців під час збройного конфлікту, розпочатого росією проти України у 2022 році, головним є масове переміщення цивільних осіб. Понад 7 мільйонів осіб стали внутрішньо переміщеними особами в Україні, а мільйони інших шукали притулок за кордоном, часто евакуюючись під примусом і без вибору напрямку. ООН фіксувала випадки примусового переміщення цивільних, включно з депортацією до росії, особливо з Маріуполя, під контролем російських сил та їх незаконних формувань [1]. Агресор активно здійснює системну незаконну депортацію та переміщення цивільного населення з окупованих територій, порушуючи міжнародні права людини та норми гуманітарного права. Станом на вересень 2022 року окупанти депортували близько 1,6 млн цивільних українців на територію росії. Ці дії супроводжувались принизливими "фільтраційними" процедурами, що включали інвазивні перевірки, допити та розділення членів родин [2].

Незважаючи на заяви московських політиків, дії російських військ в Україні кваліфікуються як окупація за міжнародним правом, зокрема за Женевськими конвенціями. Воєнні дії між росією та Україною становлять міжнародний збройний конфлікт, який регулюється Женевськими конвенціями 1949 року, їхнім першим додатковим протоколом 1977 року та Гаазькими конвенціями 1907 року, а також звичаєвим міжнародним гуманітарним правом [3].

За даними зі звіту Лабораторії гуманітарних досліджень Єльського університету у рамках програми Conflict Observatory, уряд росії організував системну мережу таборів та інших установ, спрямованих на перевиховання та усиновлення дітей з України. Виявлено, що такі заклади утримували мінімум 6000 українських дітей [4]. Згідно з офіційними даними, опублікованими платформою "Діти війни", – ініціативою, яка була започаткована Міністерством реінтеграції та Національним інформаційним

бюро за дорученням Офісу Президента України, станом на 5 вересня 2023 року кількість дітей, які зазнали депортації, складає 19546 осіб [5]. Ця статистика надає значущі свідчення щодо масштабів проблеми примусового вивезення дітей в умовах збройного конфлікту та є важливим індикатором порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права з боку агресора.

У контексті міжнародного гуманітарного права особлива увага приділяється захисту дітей під час збройних конфліктів. Окупаційна держава несе відповідальність за забезпечення цього захисту. Ключовим є положення Статті 50 Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни, яка категорично забороняє окупаційній державі змінювати громадянський статус дітей або включати їх до своїх підконтрольних структур. Додатково, ця стаття вимагає від окупаційної держави вжиття необхідних заходів для полегшення процедур ідентифікації дітей та реєстрації їх сімейних зв'язків [6].

Стаття 78 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій встановлює чітку заборону на переміщення дітей до іншої держави, але з одним винятком – невідкладні медичні обставини або необхідність лікування. Важливо відзначити, що така евакуація повинна бути тимчасовою і не матиме на меті змінити громадянський статус дитини [7]. Невиконання цих положень свідчить про серйозні порушення міжнародного права, що має наслідки не лише у правовому, але й у гуманітарному аспектах.

У контексті міжнародних злочинів особливе значення має визначення геноциду. Конвенція про запобігання геноциду визначає однією з ознак геноциду насильницьку передачу дітей від однієї групи до іншої разом із такими діями, як умисні вбивства, серйозні фізичні чи психічні травми, катування, сексуальне насильство та створення умов, розрахованих на фізичне знищення групи. Враховуючи це, дії російської федерації можуть мати ознаки геноциду відповідно до статті 6 (е) Римського статуту.

Основні елементи цього злочину включають: 1) примусове переміщення однієї або більше осіб; 2) ці особи належать до певної національної, етнічної, расової або релігійної групи; 3) існує намір повністю або частково знищити таку групу; 4) передача осіб з однієї групи до іншої; 5) ці особи не досягли повноліття; 6) такі дії здійснювалися в контексті систематичної практики, спрямованої на знищення цієї групи, або вони самі по собі становили таке знищення [8].

У цьому контексті важливим є рішення Міжнародного кримінального суду від 17 березня 2023 року, яке має значущі міжнародно-правові наслідки. Суд видає ордер на арешт президента російської федерації Володимира Путіна та уповноваженої при президентові росії з прав дитини Марії Львової-Бєлової, звинувачуючи їх у депортації дітей з окупованих територій України. Це рішення становить прецедент у міжнародному праві, оскільки вперше застосовується до діючого глави держави, підкреслюючи серйозність

звинувачень у вчиненні воєнних злочинів та геноциду [9].

На основі проведеного аналізу правових аспектів примусового виселення українців з окупованих територій можна зробити висновок, що це явище представляє собою комплексне порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини. Системність та масштабність депортацій наших громадян, зокрема дітей, свідчить про грубе недотримання основних міжнародних норм і стандартів. Ці дії, які мають ознаки геноциду та етнічних чисток, вимагають рішучої відповіді міжнародної спільноти.

Рішення Міжнародного кримінального суду про видачу ордерів на арешт вищих посадових осіб росії є ключовим кроком у ході забезпечення правосуддя та демонструє намір міжнародної спільноти не залишати такі злочини безкарними. Це також підкреслює важливість подальших досліджень та документування злочинів, а також необхідність активної участі міжнародних організацій у розслідуванні та розробці стратегій відновлення справедливості та захисту прав жертв війни.

---

1. United Nations. Human rights concerns related to forced displacement in Ukraine 07 September 2022. URL: <https://www.ohchr.org/en/statements/2022/09/human-rights-concerns-related-forced-displacement-ukraine> (дата звернення: 19.11.2023).

2. Окупанти депортували до Росії 1,6 млн українців – оцінка США. URL: https://lb.ua/society/2022/09/08/528733_okupanti_deportovali_rosii_16 mln.html (дата звернення: 19.11.2023).

3. Human Rights Watch. Russia, Ukraine & International Law: On Occupation, Armed Conflict and Human Rights. URL: <https://www.hrw.org/news/2022/02/23/russia-ukraine-international-law-occupation-armed-conflict-and-human-rights> (дата звернення: 20.11.2023).

4. Russia's systematic program for the re-education & adoption of Ukraine's children. A Conflict Observatory report. Yale School of Public Health. URL: <https://hub.conflictobservatory.org/portal/sharing/rest/content/items/97f919ccfe524d31a241b53ca44076b8/data> (дата звернення: 20.11.2023).

5. Діти війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/about-us/> (дата звернення: 20.11.2023).

6. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 21.11.2023).

7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 21.11.2023).

8. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. Від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 21.11.2023).

9. International Criminal Court. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. 17 March 2023. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and> (дата звернення: 22.11.2023).

Олександра ГІДЕНКО
здобувачка вищої освіти

Науковий керівник:
Дмитро СЕЛІХОВ
*професор кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент*

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ ПРАВ ЖІНКИ І ЧОЛОВІКА ПІД ЧАС ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ ЖІНКАМИ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Реалізація конституційних прав і свобод є одним із основних завдань української держави. Одним із принципів, на яких ґрунтується сьогоденне українське суспільство, є принцип рівноправності жінок і чоловіків, закріплений у статті 24 Конституції України. На жаль, гендерні питання є особливо складними для реалізації, оскільки вони розглядаються крізь призму особистих стереотипів через історичні основи сприйняття гендерних ролей.

Сьогодні розвиток гендерних компетенцій спеціалістів Національної поліції України є одним із пріоритетних питань розвитку та проєктування системи МВС. Тому реалізація принципу гендерної рівності та проблема його реалізації в системі МВС України є предметом дослідження багатьох науковців, зокрема Н.В. Галіциної, Г.В. Герасименко, К.Б. Левченко, Н.В. Максименко, В.І. Чуба та інших.

Водночас аналіз низки нормативно-правових актів, які регулюють проходження служби в органах Національної поліції України, свідчить про необхідність вжиття дієвих заходів як у практичній, так і в нормативній діяльності для належної реалізації цього принципу [1, с.7].

Досягнення гендерної рівності є не лише обов'язком згідно з міжнародно-правовими нормами, а й необхідністю для досягнення цілей національного розвитку. Гендерний мейнстрімінг є основоположним фактором у роботі поліції, що забезпечує захист прав та підвищення ефективності правоохоронних органів, побудову більш безпечного суспільства та зміцнення панування права, тому що гендерна рівність зрештою забезпечує запобігання насильства, захист прав усіх людей і можливість для всіх людей зробити вагомий внесок в громадському житті.

Гендерна рівність означає, що всі люди мають свободу для розвитку своїх особистих здібностей та свободу вибору без обмежень, пов'язаних із

жорстко закріпленими гендерними ролями. Тобто різна поведінка, прагнення та потреби жінок і чоловіків враховуються, оцінюються й підтримуються однаковим чином [2].

Водночас досвід європейських країн показує, що кількість жінок-поліцейських становить 25-40% штату. У той же час робота жінок у поліції характеризується такими позитивними моментами, як якість кадрового забезпечення, покращення соціально-психологічного клімату в колективі та підвищення довіри населення до органів поліції.

Дослідження проблеми реалізації принципу рівноправності жінок і чоловіків свідчить про те, що її важливість полягає не лише в рівному доступі до освітніх можливостей у системі вищої освіти МВС, а й у створенні однакових умов праці та винагороди, при створенні спеціальних заходів щодо охорони здоров'я жінок та поєднання ними праці з материнством, визначених ч. 2 ст. 24 Конституції України.

Слід зазначити, що ефективність реалізації розглянутого принципу залежить від реагування на потреби не лише жінок, а й чоловіків, що сприяє зниженню рівня агресії до протилежної статі.

Щоб досягти гендерної рівності у поліції – неможливо просто збільшити кількість жінок у її лавах. Такої мети можливо досягти, змінивши співвідношення сил, яке й призводить до збереження нерівності та гендерно зумовленого насильства. Також це означає захист прав людини для всіх та уможливлення повноцінного внеску всіх категорій населення до суспільного життя. Інтегрування гендерної перспективи очікується від служб поліції в силу міжнародних та внутрішніх правових зобов'язань, але це також необхідно для досягнення більш ефективної правоохоронної діяльності, створення безпечнішого суспільства та зміцнення позицій верховенства права [3, с.48].

Отже, не звертаючи увагу на те, що нині в органах внутрішніх справ запроваджено посаду радника з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запроваджено гендерний коучинг у системі національної безпеки і оборони, створено Українську асоціацію представників правоохоронних органів тощо, реалізація конституційного принципу рівності жінок і чоловіків потребує подальших далекосяжних заходів.

---

1. Пірен М., Грицяк Н., Василевська Т., Іваницька О. Гендерні аспекти державної служби: монографія. Київ: Основи, 2002. 335 с.

2. Камінська Н. В., Чернявський С. С., Перунова О. С. Забезпечення гендерної рівності в системі МВС та інших центральних органів виконавчої влади: лекція. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 31 с. URL: https://www.dsns.gov.ua/files/2020/5/20/112/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F_3.pdf (дата звернення: 01.11.2023).

3. Брисковська О.М., Грига М.А. Аспекти забезпечення гендерної рівності в органах поліції. С. 47-49.

Кароліна ГОНЧАР

*здобувачка вищої освіти
ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції*

Науковий керівник:

Юлія ОЛІЙНИК

*старша викладачка кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У сучасному суспільстві захист прав людини в цивільно-правовому аспекті визнається як важливий фундамент для забезпечення гідності, свобод та рівності громадян. Це не просто сухі норми і статті законів, це складна система, яка визначає стосунки між громадянами та державою, забезпечуючи основоположні права та свободи кожної людини. Проте особливої актуальності порушеному питанню надає триваючий стан збройної агресії російської федерації проти України, адже внаслідок бойових дій, а також через тимчасову окупацію значної частини території нашої держави було створено передумови для масштабних порушень особистих немайнових і майнових прав та інтересів фізичних і юридичних осіб [1, с. 116]. У цих обставинах забезпечення прав і свобод стає першочерговим завданням.

Однією з головних проблем у воєнний період є збереження прав громадян на життя. Це стосується як цивільного населення, так і військовослужбовців. Право на життя, право на особисту недоторканність, свобода від незаконного арешту – ці принципи стають фундаментальними умовами для збереження гідності та безпеки людей. Цивільно-правові норми мають гарантувати безпеку громадян та відповідальність за будь-які порушення цього права. Це особливо важливо в умовах нинішнього часу, коли загроза безпеці може бути особливо великою.

Важко уявити, як в умовах найбільшого стресу, коли звук вибухів стає фоном повсякдення, можна забезпечити повагу до прав людини. Однак це саме тоді стає найважливішим завданням. Міжнародне гуманітарне право, також відоме як право воєнного часу, встановлює чіткі принципи, спрямовані на захист цивільного населення в умовах війни, згідно з яким кожна людина, незалежно від статусу чи позиції, має право на захист. Принцип відсутності дискримінації гарантує, що усі люди мають право на

захист від будь-якої дискримінації і від будь-якого підбурювання до такої дискримінації» [2, с. 5]. Атаки на цивільних є неприпустимими, незалежно від обставин чи конфліктуючих сторін, а також цей принцип ставить питання про гуманне поводження із заручниками.

Основні права та свободи виходять на передній план у воєнних умовах. Право на життя, недоторканність особи, свобода від катувань – ці приписи відображені в міжнародних конвенціях, створених для того, щоб запобігти порушенням прав людини в часи війни. Женевські конвенції та їхні протоколи визначають норми, які мають захистити поранених, полонених та цивільне населення.

Окрім того, цивільно-правовий аспект включає в себе заходи щодо забезпечення доступу до гуманітарної допомоги. Згідно з принципами МГП, сторони конфлікту повинні дозволяти надання гуманітарної допомоги та медичної допомоги пораненим. Блокади гуманітарної допомоги порушують ці принципи та можуть спричинити гуманітарну кризу, яка негативно впливає на цивільне населення.

У військових конфліктах особливо важливою стає роль незалежних міжнародних механізмів нагляду, які мають відслідковувати та документувати порушення прав людини. Це може включати в себе роботу міжнародних гуманітарних організацій, а також Міжнародного кримінального суду у випадках систематичних порушень міжнародного права.

Однак, на жаль, навіть при всіх зусиллях стеження за дотриманням цих норм не завжди вдається уникнути порушень. Систематичні порушення, атаки на медичні установи чи блокади гуманітарної допомоги – усі ці фактори унеможливають захист прав людини в умовах воєнного конфлікту. Та саме тут важливою стає роль міжнародних механізмів нагляду. Їхня здатність документувати порушення, вказувати на винуватців та допомагати в приведенні їх до правосуддя стає надзвичайно важливою для відновлення порушених стандартів прав людини.

Захист цивільних прав, свобод та інтересів, що охороняються законом, здійснюється в передбаченому законом порядку, тобто за допомогою застосування належної форми, засобів і способів захисту. Під формою захисту розуміється комплекс внутрішньо узгоджених організаційних заходів щодо захисту суб'єктивних прав і інтересів, які охороняються законом [3, с. 50]. На перший погляд, ідея захисту основних прав та свобод може здатися справжньою боротьбою проти «вогненних демонів», проте поглиблений аналіз реальності воєнного часу вказує на безрадісну істину: захист цивільних прав у воєнний період є завданням практично неможливим.

По-перше, важко переоцінити роль інтенсивності воєнних дій у цьому контексті. Розгортання бойових операцій нерідко призводить до такого рівня хаосу, що будь-які зусилля захисту прав стають величезним викликом. Атаки, контратаки, переміщення військ – усе це створює сприятливу

атмосферу для порушень основних прав, коли цивільні стають залізничними стежками великої військової машини.

По-друге, не можна уникнути впливу низки факторів, що порушують усталений порядок. Відсутність ефективного правопорядку, розпад існуючих інститутів та зміна соціально-економічного ландшафту створюють ситуацію, де інструменти захисту прав стають недоступними. Це особливо справедливо у випадках гібридних воєнних конфліктів, де визначення лінії фронту стає нечітким, а роль державних структур розмивається.

По-третє, порушення основних прав часто стають інструментом військової тактики. Захоплення та використання цивільного населення як живого щита, атаки на мирних жителів чи об'єкти інфраструктури – усе це є неприємною реальністю, що диктує політику, а не право.

Гірка правда полягає в тому, що воєнний період стає тестом на міць гуманітарних цінностей. У боротьбі за виживання цивільні права стають тим мостом, який рідко здатний витримати тиск важких часів. Хоча намагання залишаються, фактично забезпечити повноцінний захист цих прав в умовах війни поки що залишається на межі практичної неможливості.

Тому у сучасному світі, де воєнні конфлікти стають складнішими та впливають на цивільне населення, важливо продовжувати розвивати та зміцнювати цивільно-правовий механізм захисту прав людини для забезпечення основних цінностей та гідності в умовах воєнного хаосу.

---

1. Примак В.Д., Цивільно-правовий захист прав людини в умовах збройного конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. Випуск 51. Том 1. С. 115-119.*

2. Андрійцьо В.Д. Примусове виконання обов'язку в натурі, як спосіб захисту цивільних прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2004.

3. Anatoliy Kostruba. Природа механізму захисту правових відносин в Україні. проблеми подальшого вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав, Yaroslav Mudryi National Law University, Dec 2017, Kharkiv, Ukraine. pp.46-52.

Вікторія ГОРОБЕЦЬ

здобувачка вищої освіти

Науковий керівник:

Валентина БОНЯК

завідувачка кафедри теорії

та історії держави та права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

докторка юридичних наук, професорка

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

Правові акти, які містять норми про забезпечення права соціального захисту учасників бойових дій, потребу їх реабілітації, виконують одну функцію – офіційно засвідчують визнання державою України особливостей правового становища цієї категорії населення та необхідність надання їм відповідних послуг та виплат, реабілітаційних заходів, соціальної захищеності в цілому.

Базовими документами та законами, що містять положення про соціальну реабілітацію учасників бойових дій, а також членів їх родин, є: Конституція України, в якій ч. 5 ст. 17 закріплено, що саме держава забезпечує соціальний захист як громадян, які служать у Збройних Силах України (далі – ЗСУ) й інших військових формуваннях, так і здійснює захист членів їх родин [1], Закони України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [2] та «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [3], наказ МВС «Про затвердження положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних сил України та Державної спеціальної служби транспорту, які брали участь в антитерористичній операції, здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях чи виконували службові (бойові) завдання в екстремальних умовах» [4], наказ МВС про обов'язкове проходження медико-психологічної реабілітації поліцейських та військовослужбовців Національної гвардії України [5].

Вважаємо, що вищезгаданий конституційний припис знайшов своє безпосереднє продовження у Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Так, зокрема, ст. 1 вказаного нормативного акта визначено, що соціальний захист військовослужбовців є однією із функцій держави, й така діяльність

спрямована на: а) встановлення системи правових і соціальних гарантій, що мають сприяти реалізації їх конституційних прав і свобод; б) задоволення як матеріальних, так і духовних потреб воїнів, що обумовлене їх статусом у суспільстві, особливим видом такої службової діяльності, необхідністю підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі та ін.

Важливо, що у квітні 2022 р. суб'єктом законотворчості цей Закон було доповнено окремим абзацом, який збагатив нормативний акт поняттям «реабілітація». Законодавець зазначає, що захисники, які безпосередню здійснювали заходи із оборони держави, захищали безпеку населення й інтереси держави у зв'язку з широкомасштабною агресією збройних сил російської федерації проти України й безпосередньо перебували в місцях здійснення таких заходів, у разі необхідності можуть отримати медичну допомогу або медико-психологічну реабілітацію в медичних закладах, розташованих за межами України [3].

Водночас прогалиною вважаємо той факт, що законодавець при цьому поширює його дію тільки на військовослужбовців й залишив поза увагою учасників бойових дій та членів їх родин. Пропонуємо внести зміни до цього Закону України (п. 1 ст. 11), які поширять дію цього акта на учасників бойових дій і членів їх родин.

Зауважимо, що у ст.1 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» суб'єкт законотворчості наголошує на основних завданнях із соціального захисту вказаної категорії населення, які зводяться до: а) створення державою відповідних умов для підтримання їх здоров'я та довготривалості життя; б) організації соціального обслуговування ветеранів, що потребує як підготовки відповідних спеціалістів, так і матеріального та технічного зміцнення служб і закладів, які утворені для забезпечення надання такого обслуговування; в) виконання цільових програм правового та соціального захисту таких осіб; г) надання законодавцем соціальних гарантій, пільг та переваг ветеранам, які займаються трудовою діяльністю відповідно до здобутої ними кваліфікації, та, що є важливим, при цьому має бути враховано і стан їх здоров'я. Однак дія цього акта стосується лише категорії осіб, вказаної у назві нормативно-правового акта.

Заслуговує на увагу той факт, що у січні 2023 року Верховна Рада України доповнила ч. 1 ст. 6 аналізованого Закону пунктом 25, в якому визначено, кому у зв'язку з воєнним вторгненням російської федерації проти України надається статус учасника бойових дій [2].

Досить важливе значення для характеристики нормативно-правової основи соціальної реабілітації досліджуваної нами категорії осіб має ще один нормативно-правовий акт, а саме Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні». У ньому законодавець надає визначення соціальної реабілітації та трактує її як сукупність заходів, що спрямовані

на гарантування таких умов, які максимально сприятимуть поверненню такої групи осіб до активного життя, поновлення її соціального статусу та спроможності до самостійної родинно-побутової й суспільної діяльності через соціально-побутову адаптацію та соціально-середовищну орієнтацію, а також задоволення потреб особи у забезпеченні її допоміжними засобами реабілітації [6].

Зауважимо, що питання удосконалення правової основи діяльності державних організацій із соціальної реабілітації тих, хто бере участь у бойових діях, членів їх сімей постійно перебуває у полі зору Уряду України. Підтвердженням цьому є Постанова Уряду України № 1057 від 27 грудня 2017 р. Нею затверджується Порядок проведення психологічної реабілітації тих осіб, які є постраждалими в результаті Революції Гідності, а також осіб – учасників антитерористичної операції, які надавали відсіч ворогу та стримували російську збройну агресію у Донецькій та Луганській областях, здійснювали ряд заходів із забезпечення національної безпеки/оборони. Важливе значення має й Постанова Уряду № 497 від 12 липня 2017 р., якою затверджується порядок використання коштів, що державним бюджетом передбачені для проведення заходів психологічної реабілітації як для постраждалих учасників Революції Гідності, так і для осіб, що брали участь у антитерористичній операції.

Відзначимо, що 12 квітня 2023 р. на Міжнародному форумі реабілітації у Львові міністр у справах ветеранів України наголосила, що держава повинна надати всі необхідні інструменти для безпроблемної реінтеграції учасників бойових дій та членів їх сімей до мирного життя, і чільне місце при цьому має бути відведено саме комплексній реабілітації [7].

Суттєвим є і той факт, що у квітні 2023 р. Кабінет Міністрів України затвердив ще один важливий документ – Стратегію, що розрахована до 2032 р. Нею передбачено створення у державі системи переходу осіб, які проходили службу, від військового життя до цивільного, а також План дій допомоги в адаптації ветеранам на найближчі два роки [8], які були розроблені за підтримки Прем'єр-міністра, Офісу реформ Кабінету Міністрів України та дотичних міністерств і силових відомств за принципом людиноцентричного підходу.

На окрему увагу заслуговує ще один документ – наказ МВС України, що торкається питань затвердження положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту, котрі брали участь в антитерористичній операції та у заходах із стримування воєнної агресії росії на території Луганської та Донецької областей або ж в екстремальних умовах виконували бойові/службові завдання. Аналізуючи його, доходимо висновку, що нормотворець загострює свою увагу на двох термінопоняттях: 1) превентивній реабілітації, що зводиться до відновлення здоров'я практично здорового учасника військових

дій/військовослужбовця за використанням немедикаментозних засобів до так званого «безпечного» рівня; 2) психологічній реабілітації, яка характеризується комплексом заходів, спрямованих на підтримку, відновлення та компенсацію психічних функцій і якостей особи, що були порушені, сприяння психосоціальної адаптації до змінених життєвих ситуацій, осмисленню досвіду, отриманого в екстремальних ситуаціях, та використання його в житті [4].

В іншому наказі МВС, що торкається питань організації обов'язкового проходження поліцейськими та військовослужбовцями Національної гвардії України медико-психологічної реабілітації, вказується на необхідності протягом 10-ти днів після повернення військовослужбовців та поліцейських з районів здійснення заходів забезпечення національної безпеки до пункту постійної дислокації проведення психологічного обстеження й за його результатом вирішувати питання про направлення військовослужбовців та поліцейських на медичну комісію для визначення потреби проходження ними медико-психологічної реабілітації [5].

Водночас уважаємо, що в умовах ведення широкомасштабної війни російського агресора проти України правова основа діяльності держави із забезпечення учасникам бойових дій та членів їх сімей соціальної реабілітації потребує подальшого удосконалення. Серед найбільш нагальних питань, які потребують невідкладного вирішення, є такі:

- необхідно розмежовувати соціальну реабілітацію та інші види реабілітації, які мають за конституційним принципом рівності поширюватися не тільки на закріплені у назвах нормативних актів осіб (ветеранів війни, військовослужбовців та членів їх сімей, інвалідів), але й тих, хто брав участь у бойових діях та членів їх родин, що мають бути прирівняні у можливостях отримання реабілітації;

- унормувати проведення заходів із превентивної реабілітації, які мають забезпечити формування психологічної стійкості учасників бойових дій та належної їх реакції на вплив психотравмуючих чинників, що можуть виникати у бойовій ситуації;

- повернення учасників бойових дій після реабілітації до несення служби тих осіб, які мають досвід ведення бойових дій.

---

1. Базарний С.В. Соціальна реабілітація військовослужбовців. URL: <http://www.sci-notes.mgu.od.ua/archive/v32/38.pdf>.

2. Конституція України від 28.06.1996. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22 жовтня 1993 р. № 3551-ХІІ *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1993, № 45, ст.425. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

4. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*

(BBP), 1992, № 15, ст.190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.

5. Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту, які брали участь в антитерористичній операції, здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях чи виконували службові (бойові) завдання в екстремальних умовах: Наказ МВС від 09.12.2015 № 702. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0237-16#Text>.

6. Про організацію обов'язкового проходження медико-психологічної реабілітації військовослужбовців Національної гвардії України та поліцейських: Наказ МВС від 18.06.2018 № 516. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/documents/normativno-pravovi-akti/departament-oxoroni-zdorovya/nakaz-mvs-vid-18062018-516-pro-organizaciyu-obovyazkovogo-prohodzennya-mediko-psixologicnoyi-reabilitaciyi-viiskovoslužbovciv-nacionalnoyi-gvardiyi-ukrayini-ta-policeiskix-zi-zminami-vnesenimi-nakazom-mvs-vid-26122018-1055>.

7. Лапутіна Ю. Впровадження системи переходу до цивільного життя гарантуватиме комплексну психосоціальну підтримку ветеранам та їхнім родинам. URL: <https://mva.gov.ua/ua/news/yuliya-laputina>.

8. Затверджено Стратегію формування системи переходу від військової служби до цивільного життя. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/04/07/zatverdzheno-strategiyu-formuvannya-systemy-perehodu-vid-vijskovoyi-sluzhby-do-cyvilnogo-zhyttya/>.

Катерина ГУНЬКО

здобувачка вищої освіти

Науковий керівник:

ОЛІЙНИК Юлія Володимирівна,

старша викладачка кафедри

теорії та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

24 лютого 2022 року Україна зіткнулася з новими викликами, і вперше з моменту здобуття незалежності знаходиться в умовах воєнного стану, що юридично охопив всю територію країни і призвів до обмежень прав і свобод громадян.

Україна визначила свою європейську ідентичність та орієнтацію на європейський розвиток. Ратифікуючи Конвенцію про захист прав людини і основних свобод, країна підтвердила свій демократичний вибір і зобов'язання проводити реформи для захисту прав людини та зміцнення демократичних

інститутів. Згідно з Конституцією України, конституційні права та свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, за винятком ситуацій воєнного чи надзвичайного стану. Частина 2 статті 64 Конституції визначає, що в умовах такого стану можуть бути введені певні обмеження прав і свобод, зазначаючи тривалість їхньої дії та повний перелік прав, які не можуть бути обмежені під час війни або надзвичайного стану (статті 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України) [1].

Відповідно до чинного законодавства можуть застосовуватися обмеження прав громадян, такі як: примусове відчуження майна в приватній чи комунальній власності, вилучення майна державних підприємств та господарських об'єднань для потреб держави; введення комендантської години з обмеженням перебування на вулицях та в громадських місцях без спеціальних перепусток; заборона проведення мирних зборів, мітингів, походів та інших масових заходів; перевірка документів та, при необхідності, огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян (за винятком обмежень, визначених Конституцією України); встановлення військово-квартирної повинності для фізичних і юридичних осіб з розквартирування військовослужбовців, осіб правоохоронних органів та служби цивільного захисту, евакуйованого населення та розміщення військових частин, підрозділів і установ.

Відповідно до чинного законодавства обмеження прав громадян, зокрема акти розміщення військових частин, підрозділів і установ, не можуть значно обмежити основні права і свободи громадян України. Ці обмеження повинні бути пропорційними за обсягом до цілей, для яких вони введені.

У цьому контексті важливо враховувати точку зору В.В. Обушко, яка наголошує, що воєнний стан відкриває можливість законного обмеження прав і свобод громадян та тимчасовий відступ від положень Конвенції з прав і основоположних свобод людини. Проте важливо визначити, що йдеться не про загальне обмеження прав і свобод, а про можливість такого обмеження лише в разі необхідності вжиття термінових заходів, спрямованих на забезпечення національної безпеки [2].

Сучасні вчені, зокрема В.В. Лазарєв та Т.М. Малиновська, вважають, що ключовою проблемою нашого часу є налагодження ефективного зв'язку та чіткої взаємодії між всіма органами державної влади та посадовими особами у виконанні їх обов'язків. Вони одночасно підкреслюють, що необхідно уникати використання воєнного стану в Україні з метою реалізації політичних інтересів, включаючи спроби скасування або перенесення виборів. З дотриманням цих принципів введення воєнного стану в Україні, за їхніми словами, мінімально впливатиме на обмеження прав громадян та практично не торкатиметься їхніх інтересів і щоденного життя. Однак якщо ці принципи порушуються, існує реальна загроза глибокої внутрішньої кризи в країні з непередбачуваними наслідками [3].

Тож основні права людини і громадянина можуть бути обмежені під час дії воєнного стану. Водночас, згідно з чинним законодавством, перелік прав і свобод людини і громадянина, які не підлягають обмеженню під час воєнного стану, є вичерпним. Це означає, що може відбуватися законне обмеження прав і свобод громадян та тимчасовий відступ від положень Конвенції з прав і основоположних свобод людини.

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к-96/ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.01.2024).

2. Обушко В.В. Обмеження прав людини і громадянина в умовах введення воєнного стану в Україні. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : збірник матеріалів доповідей учасників III Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпро, ДДУВС, 2019. С. 59–60.

3. Лазарев В.В., Малиновська Т.М. Особливості гарантування прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану : збірник наукових праць. Харків : ХНУВС, 2022. С. 71–73.

Юлія ДРОЗДОВСЬКА

здобувачка вищої освіти

Науковий керівник:

Дмитро СЕЛІХОВ

професор кафедри теорії

та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У юридичному розумінні під поняттям права людини розуміється певний комплекс природних і непорушних свобод і можливостей громадян.

Зміст права визначається як певний матеріал, який служить для узгодження свободи особи зі свободою інших членів суспільства, зберігаючи при цьому найбільшу можливу рівність. Закон дає нам свободу, але його функція може служити ефективним засобом обмеження свободи людей, які не розуміють правил добра і справедливості. Обмежуючи деякі права, необхідно забезпечити повну справедливість у всіх заходах [1, с. 125].

Поняття права може охоплювати два аспекти. Перше визначення моралі означає, що людина має невідчужувані права просто тому, що вона

особистість. Це, зокрема, моральні права, які впливають із людської природи кожної особистості, формують і підтримують самооцінку людини.

Інший аспект має юридичне визначення, він розкриває юридичний бік прав людини. Вони містяться в законодавчих документах, складених державою та окремими представниками влади.

Закріплення прав людини в Конституції та інших законодавчих актах необхідне для їх затвердження, реалізації та належного функціонування. Держава має докладати всіх зусиль для забезпечення, охорони та захисту прав і свобод людини і громадянина, що визначає основний напрям гуманізації держави, а також її основні гуманітарні та моральні характеристики [2, с. 241].

Необхідно звернути увагу на права людини в контексті їх захисту. Встановлення Конституцією України головних завдань держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, а також визначення курсу на формування соціальної держави неминуче висуває на перший план проблему захисту прав людини. Звертаємо увагу на право на працю, це обов'язкове право людини, воно закріплене міжнародними законами [3, с. 153].

Наприклад, Конституція України захищає право на відпочинок. Так, статтею 45 встановлено, що кожен, хто працює, має право на відпочинок. Кожен має право на вихідні. Відповідно до статті 27 Конвенції держава ставиться до людей з обмеженими можливостями нарівні з іншими. Це включає право мати можливість заробляти на життя працею, яку інвалід вільно обрав і на яку добровільно погодився [4, с. 138]. Учасники Конвенції забезпечують і сприяють реалізації права на працю, в тому числі особами, які отримали інвалідність під час роботи, вживаючи заходів, зокрема в законодавчому процесі, спрямованих на припинення дискримінації та захист прав громадян.

Щодо терміну «інформаційні права людини», то тут варто наголосити на тому, що на міжнародному рівні вищезазначений термін не закріпився. Самі інформаційні відносини виникають у всіх сферах життя і діяльності людини чи суспільства. Конкретні інформаційні відносини та інформаційні права практично завжди можна віднести до однієї зі сфер життя або відповідної групи прав – особистих, політичних, економічних, соціальних, культурних [5, с. 52].

Тож у першу чергу необхідно пам'ятати, що в умовах сучасності інформаційне суспільство не повинно бути відокремлене від реального світу, в якому ми зараз живемо. Це суспільство, яке ми будуємо, тому в ньому мають бути сформовані ті самі права людини, якими він наділений у житті. Загалом вирішення проблем реалізації прав людини в інформаційному суспільстві, яке перебуває у постійному динамічному розвитку, неможливе без взаємозв'язку взаємодії всіх учасників такого суспільства, кожному з яких мають бути забезпечені рівні права щодо можливості використовувати

інформаційні технології, мати вільний і рівний доступ до інформації, мати свободу вираження поглядів в Інтернеті, забезпечити належний захист персональних даних, а також мати можливість повністю контролювати свої персональні дані. Усі ці принципи повинні стати основою формування цінностей сучасного інформаційного суспільства.

1. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Київ. 2007. 848 с.
2. Рабінович П. М. Права людини і громадянина: навчальний посібник. Київ : Атіка, 2004. 257 с.
3. Kosovych V. M. Otsiniuvannia y otsinky u natsionalnomu y mizhnarodnomu pravozakhysti. Pratsi Lvivskoi laboratorii prav liudyny i hromadianyna. NDI derzhavnoho budivnytstva ta mistsevoho samovriaduvannia APrN Ukrainy. Seriia I. Doslidzhennia i referaty. Vur.12. L., 2006. 250 s.
4. Верланов С. Стандарти економічних та соціальних прав людини у Європейському Союзі та Раді Європи: взаємозв'язок і співвідношення. *Право України*. 2008. № 5. С. 137–141.
5. Сухорольський П. М. Права людини в інформаційному суспільстві. Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2016. 64 с.

Юрій ДУБИНА

здобувач вищої освіти

Інституту права та безпеки

Науковий керівник:

Ірина ДРУЖКОВА

доцентка кафедри теорії

та історії держави і права

Одеського державного

університету внутрішніх справ,

кандидатка історичних наук, доцентка

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Для того, щоб краще розкрити поняття, почнемо з визначення «юридична термінологія». *Юридична термінологія* – це загальне зібрання всіх можливих термінів, які може зустрічати в практиці працівник сфери юриспруденції чи подібних напрямів. Цікаво те, що дана термінологія є феноменом не тільки в галузі права, а й у мовознавстві, бо бере своє коріння зі становлення української писемності [5].

Сьогодні нинішній працівник частіше має справу з сучасною юридичною термінологією. Сьогоднішня юридична термінологія – це

впорядковані знання, які нині є в широкому доступі, вони відкриті й доступні, вміщують в себе різні види явищ, понять, ситуацій, вони груповані й систематизовані зручним чином.

Зазвичай дана термінологія ділиться на два підвиди: та, яка вбирає в себе суто основні поняття, і та, яка синтезується з іншими галузями, допомагає розширити розуміння [6]. Небажаними явищами в юридичній термінології є: полісемія, синонімія, дублетність, варіативність, омонімія, а також експресивно-стилістична забарвленість [1]. Термінологія права, як складна та ієрархічно організована система термінів, що охоплює всю правову сферу людської діяльності, є об'єктом вивчення загальної теорії держави і права, згідно з класифікатором правових наук [5].

Існує концепція юридичної термінографії – це спеціальна наука, яка систематизує та фіксує терміни в юридичних словниках [2].

Юридичне термінознавство вивчає взаємозв'язок між поняттям, явищем та одиницею, на яку воно посилається, методи визначення понять, статистику використання термінів, а також закономірності розвитку даної галузі [2].

Загальноправові поняття поділяють на дві групи: перша – доктринальні, ті, що пов'язані з наукою й дослідженнями, й легальні (нормативно-правові) – вони не залежать від науки, формуються в залежності від юридичного розвитку й ситуації.

В українському законодавстві поширеним є поняття номенклатури. До неї входять номери та назви, умовні цифри та позначки, спеціальні символи, назви, які не перекладаються, тобто написані міжнародними мовами (латинню і т.д.) [4].

Термін "номенклатура" вказує на послідовні найменування об'єктів, таких як машини, прилади, верстати, продукція, рослини, тварини, назви організацій, підприємств, географічні мітки тощо. У правовому контексті поняття означає форму правового мислення, яка виникає в результаті узагальнення ключових властивостей об'єкта юридичної дійсності. Правові категорії, як визначено Н. Пановим, представляють собою найзагальніші, фундаментальні та глибокі правові концепції, які служать межею для наукового узагальнення як в певній галузі юридичних знань, так і в правознавстві та юридичній практиці в цілому.

Однак необхідно уникати відхилення від іншомовних слів лише через їхнє походження. Використання іншомовної термінології у документах є необхідним, але важливо встановити відповідний порядок їх застосування та дотримуватися його. В ідеалі рекомендується уникати включення в текст документів іншомовних слів, які мають еквіваленти в українській мові. Проте це не означає, що слід замість загальноновживаних та більш зрозумілих іншомовних слів вживати винятково українські аналоги [5].

Юридичні терміни поділяють на чіткі види: за вертикальним та горизонтальним принципами, за походженням, за формою вираження, за

приналежністю до галузі, за способом формування, залежно від належності юридичних термінів до структурної частини нормативно-правового акта, залежно від того, в якій структурній частині норми використовуються юридичні терміни, за структурою, за семантикою [4].

Тож поняттєвий апарат права представляє собою сукупність поняттєвих засобів різних галузей права, яка включає логічно пов'язані і структурно впорядковані поняття і категорії. Цей апарат виражений за допомогою термінів (термінологічних виразів) та пояснений за допомогою визначень (дефініцій). Він є інструментом для формування норм права в нормативно-правових актах і призначений для передачі адресату правової інформації, що міститься у нормах права.

3. Тростюк ретельно вивчає проблеми термінології в українському законодавстві та встановлює основні вимоги до юридичної термінології, як-от офіційність, чіткість, зрозумілість та стислість.

Офіційність включає формальність та вимагає експресивної нейтральності в стилі, щоб уникнути вираження індивідуальності автора в документах, зокрема в нормативно-правових актах. Чіткість передбачає виразність, точність, зручність для читання та повноту викладення юридичної термінології в текстах нормативно-правових актів. Зрозумілість вимагає простоти, ясності та доступності термінології. Стислість означає необхідність лаконічного викладу нормативно-правових актів, уникання тавтології та яскравого формулювання.

Аналізуючи термінологічні недоліки українського законодавства, 3. Тростюк вказує на використання не експресивно нейтральної термінології, полісемію слів, використання синонімів та однакових термінів для різних понять, а також використання вузькоспеціалізованих термінів, що не є характерними для юридичної галузі і запозичені з інших спеціалізованих сфер, таких як медицина, наука та техніка [6].

---

1. Андерш І. Словник юридичних термінів. К., 1994. 322 с.

2. Боярова Л. Мовна норма і термінологія *Мовознавство. III Міжнародний конгрес українців*. Х., 1996. С. 247-250.

3. Шеремета Н. Правнича термінологія української мови та процеси творення. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2013. № 765. С. 120-123.

4. Шутенко В.С. Проблеми термінології нормативно-правових актів. *IV Всеукраїнська наукова інтернет-конференція «Освітньо-інноваційна інтерактивна платформа «Підприємницькі ініціативи»*
URL:https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/15140/1/OIP2019_P478-482.pdf

5. Позов в адміністративному судочинстві: теорія, правове регулювання, практика : монографія / Л.Р. Біла-Тіунова, О.В. Закаленко, А.О. Неугодніков. Одеса: Фенікс, 2015. 188 с.

6. Проценко Г. П. Правнича лінгвістика : навч. посіб. за заг. ред. С.М. Гусарова. К.: А.В.Паливода, 2010. 312 с.

7. Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи. *Матеріали XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з проблем розвитку та функціонування*

державної мови (Київ, 30 листопада 2017 року)
URL: https://www.naiiau.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zahodi/zbirniki/2017/ukr_mova_30112017.pdf; Лекція з навчальної дисципліни “Українська мова за професійним спрямуванням” для курсів дистанційного навчання. укладачі: Проценко Г.П., Маруніч І.І. Київ, 2015. С.4-32.
URL: <https://ru.scribd.com/document/670438962/lekc-2-ukr-mova>.

Антон ДУБОВИК

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Ігор СЕРДЮК

доцент кафедри теорії

та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

ВИМОГА ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРОЦЕСІ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

При підготовці тез цієї доповіді автор визначив за мету обґрунтувати тезу про принцип правової визначеності як необхідну умову дотримання прав людини в процесі правозастосовної діяльності.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання таких методів дослідження:

1) діалектичного методу пізнання, що ґрунтується на взаємозв'язку вимоги правової визначеності як одного з принципів правозастосування з ідеєю верховенства права, а також юридично значущими актами правомірної поведінки суб'єктів права, що вирізняються своєю правопевністю;

2) термінологічного методологічного підходу та спеціально-юридичного методу пізнання, які дозволили з'ясувати смислове навантаження та змістовне наповнення термінопоняття «принцип правової визначеності» в аспекті правозастосовної діяльності;

3) метод синтезу, за допомогою якого було зроблено загальний висновок.

Сучасна правова доктрина розглядає принцип правової визначеності як невід'ємний елемент верховенства права. Як слушно зауважує С. П. Погребняк, в контексті верховенства права правові норми та їх джерела, такі як нормативно-правові акти, повинні відповідати принципу правової визначеності, що іноді ототожнюється з «юридичною безпекою» (англ. legal

security) або «правовою стабільністю» (нім. rechtssicherheit), де ключовим аспектом є передбачуваність [6, с. 298], [5, с. 36].

Передбачуваність у визначенні та застосуванні законів є необхідною для суб'єктів правореалізації, оскільки дозволяє їм правильно зрозуміти обсяг своїх прав, а також гарантує, що їхні дії відповідають встановленим правилам поведінки. Принцип правової визначеності має забезпечити стабільність правового регулювання суспільних відносин, аби їх учасники могли прогнозувати наслідки своєї правомірної поведінки, а також бути впевненими в усталеності свого правового статусу.

У науковій доктрині виокремлюють принципи застосування норм права, і одним з них, поряд із обґрунтованістю, доцільністю, справедливістю та розумністю, є принцип правової визначеності.

С. П. Погребняк, розглядаючи цю основоположну ідею в контексті верховенства права, визначає вимоги, що виникають у процесі правозастосування, як-от обов'язок виконання нормативно-правових актів, наявність практики уточнення їх змісту та однакового застосування закону [6].

Однак у сучасній національній правовій системі існує проблема неправильного розуміння чи невиконання положень нормативно-правових актів. Ця ситуація виникає частково через невизначеність норм, яка ускладнює їхнє правильне застосування [1].

О. С. Гордієнко вказує на різні типи конкретизації при правозастосуванні, такі як судова, управлінська та адміністративна, які забезпечують адаптацію юридичних норм до конкретних ситуацій [2].

Указом Президента України від 10.05.2006 р. № 361/2006 схвалена Концепція удосконалення судівництва, спрямована на впровадження справедливого судового процесу відповідно до європейських стандартів. Однією з ключових складових цієї концепції є забезпечення правової визначеності в процесі правозастосування [7].

Пункт 4 «Юридична визначеність, однаковість судової практики і відкритість судових рішень» Розділу II цієї Концепції визначає вимоги до судових рішень. Згідно з ним судові рішення мають відповідати критеріям юридичної визначеності та однаковості практики. Цього необхідно досягати незалежно від якості законодавства, яке, не виключено, може бути нечітким, суперечливим або таким, що містить прогалини. Суд, застосовуючи положення закону, повинен урахувати цілі та намір законодавця, інтерпретувати його, виходячи з принципу верховенства права [7].

Відкритий доступ до судових рішень, за задумом суб'єкта підзаконної правотворчості, має стати однією з найефективніших форм контролю громадськості за діяльністю судової влади, що сприятиме однаковому застосуванню законів і передбачуваності результатів вирішення аналогічних справ. Повинні бути передбачуваними й юридичні наслідки ухваленого судового рішення для особи. Обмеження щодо відкритості судових рішень може встановлюватись лише законом [7].

Європейський суд з прав людини, розглядаючи справи, наголошував на неодноразових суперечливих підходах українських судів до тлумачення внутрішнього законодавства. Такі рішення можуть порушувати принцип правової визначеності та право на справедливий судовий розгляд, що закріплені відповідно до міжнародних норм [4].

Отже, вимога правової визначеності являє собою необхідну умову для ефективного та справедливого здійснення правосуддя та забезпечення прав людини в процесі правозастосування. Врахування цієї вимоги сприяє уніфікації судової практики, що важливо для забезпечення рівності перед законом та гарантує однакові стандарти судочинства для всіх громадян.

Наголос на необхідності юридичної визначеності у рішеннях судів визначається як важливий елемент забезпечення стабільності та прозорості правового середовища. Відкритість судових рішень та їхній доступ для громадськості є інструментом контролю за судовою владою та засобом запобігання довільному і некомпетентному тлумаченню закону.

Зазначені принципи визнаються як важливі не лише на національному рівні, але й у міжнародному правозахисному контексті, зокрема, в контексті рішень Європейського суду з прав людини. Вирішення суперечливих питань та уніфікація підходів до тлумачення законодавства визнаються як важливі завдання на шляху до забезпечення справедливості й ефективності правосуддя.

---

1. Головін А. Який стан, таке й виконання. *Закон і бізнес*. 2014. URL: http://zib.com.ua/ua/16307-vipravlyati_situaciyu_budemo_zminoju_pidporiyadkuvannya_derzh.html.

2. Гордієнко О. С. Види конкретизації права. *Митна справа*. 2014. № 2(92). С. 17-21.

3. Крижова О. Г. Структура принципу верховенства права: аналіз крізь призму його правозастосування. *Вісник Національного університету Львівська політехніка*. Серія: Юридичні науки. № 837. 2016. С. 149-153.

4. Мандрікова К. О. Розумність у системі принципів застосування норм права. *Теорія і практика правознавства* : електр. наук. фах. вид. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». 2013. Вип. 2. URL: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/2.2013/6.pdf.

5. Панкратова В. О. Роль принципу правової визначеності у процесі правозастосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Випуск 33. Том 1. 2015. С. 35-38.

6. Погребняк С. П. Основоположні принципи права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2009. 433 с.

7. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : Указ Президента України від 10.05.2006 № 361/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006#Text>.

Аліна ЖУШМАН

здобувачка вищої освіти

Науковий керівник:

Ігор СЕРДЮК

доцент кафедри теорії

та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

ВИМОГА ОБҐРУНТОВАНOSTІ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРОЦЕСІ ПРАВАЗАСТОСУВАННЯ

При підготовці тез цієї доповіді автор визначив за мету обґрунтувати тезу про принцип обґрунтованості як необхідну умову дотримання прав людини в процесі правозастосовної діяльності.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання таких методів дослідження:

1) діалектичного методу пізнання, що ґрунтується на взаємозв'язку вимоги обґрунтованості як одного з принципів правозастосування з юридично значущими актами суб'єкта правозастосування, що мають на меті збирання, фіксацію та оцінку доказів на предмет їх належності, допустимості та достовірності;

2) термінологічного методологічного підходу та спеціально-юридичного методу пізнання, які дозволили з'ясувати смислове навантаження та змістовне наповнення термінопоняття «принцип обґрунтованості» в аспекті правозастосовної діяльності;

3) метод синтезу, за допомогою якого було зроблено загальний висновок.

Застосування норм права або правозастосування за своєю природою є найвагомішою та найбільшою ланкою в юридичному процесі. Саме завдяки цьому відбувається регулювання суспільних відносин при спрямуванні тих чи інших норм права на ту чи іншу людину. Правозастосування являє собою ту форму реалізації норм права, яка суттєво відмінна від відомих нам форм, таких як виконання, дотримання і використання. Причина цього полягає в функції правозастосування, адже саме правоохоронними органами відбувається лєвова частка реалізації цієї форми. Так, в процесі застосування компетентні органи, недержавні організації і посадові особи реалізують відповідні норми права, які регулюють певні суспільні відносини. При цьому головним призначенням застосування є забезпечення

безпосередніх форм реалізації норм права іншими суб'єктами права. Тобто в такий спосіб продовжується владний вплив держави на врегулювання суспільних відносин на індивідуальному рівні.

Яскравим прикладом постає службова діяльність працівників, які проводять досудове розслідування. Саме на період розслідування певного кримінального правопорушення слідчим, як суб'єктом правозастосування, здійснюється неопосередкована правозастосовна діяльність відносно людини в статусі підозрюваного, обвинуваченого, свідка чи потерпілого. Однак слідчий повинен дотримуватись ряду вимог, серед яких є вимоги як до правозастосування, так і до дотримання прав і свобод людини.

Саме так правоохоронна правозастосовна діяльність спрямована на попередження, припинення правопорушень, відновлення порушених прав та, відповідно, покарання винних. Вимоги до недопущення порушення прав і свобод людини закріплені як в Конституції України (статті 21 та 63) [5], так і в Кримінальному процесуальному кодексі, яким оперує в своїй службовій діяльності працівник органу досудового розслідування. Зокрема, можемо додати низку міжнародних документів, таких як Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (стаття 3 та стаття 5) [2], Загальна декларація прав людини (стаття 11) [1] тощо.

Слід зазначити, що у разі застосування норм адміністративного права працівники поліції переважно самі приймають правозастосовні рішення. Відносно випадків застосування кримінального та кримінально-процесуального права, то працівники досудового розслідування виступають лише як один з суб'єктів правозастосовної діяльності. В останньому випадку працівники поліції готують необхідні матеріали для правозастосовної діяльності інших органів, зокрема суду.

Щодо вимог відносно самого втілення в життя правозастосування, то слід виокремити таку його складову як «обґрунтованість». Вона постає в ряді ще певних обов'язкових вимог, зокрема законності, справедливості та розумності й іноді може ототожнюватись з ними. Однак це неправильно. Отже обґрунтованість означає, що правозастосовні акти повинні бути мотивованими. У діяльності слідчого ця вимога співпадає з вимогою законності. Звідси слідує, що в кожному випадку слід керуватись двома вимогами одночасно, про це твердження потрібно пам'ятати. У службовій діяльності під час розкриття кримінального правопорушення перед слідчим постає проблема пошуку істини, яка по своїй суті і буде відображати поняття обґрунтованості правозастосування. Адже саме в цьому процесі обґрунтованість правозастосування означатиме, що:

- повинні бути встановлені всі юридично значущі факти по справі;
- ці факти треба зафіксувати, всебічно і об'єктивно вивчити;
- факти, які викликають сумнів, повинні бути відкинутими;
- рішення правозастосовного органу не може ґрунтуватися на неперевірених або сумнівних фактах [3].

Тому кожна процесуальна дія з боку працівника органу досудового розслідування має бути обґрунтованою, адже, як зазначається в діючому законодавстві, важливою гарантією дотримання прав підозрюваного та обвинуваченого у кримінальному процесі та обов'язковою складовою справедливого судового розгляду є презумпція невинуватості. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду; ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину; обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях; усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь (частини перша, друга, третя статті 62 Конституції України) [5]. Невинуватість людини до кінця судового розгляду гарантує стаття 62 Конституції України [5], 2 ст.6 "Конвенції з прав людини, 1950 року" [2] та низка рішень Європейського суду з прав людини.

Теоретична модель, що визначає алгоритм дій уповноваженої сторони управлінських правовідносин, спрямованих на досягнення проміжних цілей, і як наслідок – кінцевої мети правозастосовного процесу, має включати в себе такі його стадії: 1) встановлення фактичних обставин справи; 2) встановлення юридичної основи справи (юридичну кваліфікацію); 3) офіційне казуальне тлумачення норми права, що підлягає застосуванню; 4) вирішення справи по суті шляхом ухвалення відповідного рішення (правозастосовного акта) та його документальне оформлення, якщо така форма є вимогою чинного законодавства; 5) забезпечення виконання ухваленого рішення [4].

Таким чином, умова обґрунтованості правозастосовної діяльності при виконанні службових обов'язків представниками органу досудового розслідування полягає в тому, що сумнівні рішення, котрі не мають за основу перевірених, належних та допустимих доказів, в подальшому будуть використані на користь особи, що підозрюється у вчиненні правопорушення. Тому вказані дії неабияк впливають на стан законності та стан дотримання прав людини.

---

1. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 25.11.2023.)

2. Європейська конвенція з прав людини, 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 25.11.2023.)

3. Наливайко Л.Р. Конспект лекцій з дисципліни «Теорія і практика правозастосування». URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/1114/10.1.pdf>.

4. Сердюк І.А. Плюралізм підходів до визначення кількісного аспекту стадій правозастосовного процесу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 4.

5. Конституція України 1996 року. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii> (дата звернення 25.11.2023.)

Костянтин ЗІНОВ
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Ігор СЕРДЮК
доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРОЦЕСІ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

При підготовці тез цієї доповіді автор визначив за мету обґрунтувати тезу про принцип пропорційності як необхідну умову дотримання прав людини в процесі правозастосовної діяльності.

Для досягнення визначеної мети скористаємось гносеологічними можливостями таких методів дослідження:

- 1) діалектичного методу пізнання, що ґрунтується на взаємозв'язку вимог пропорційності як одного з принципів правозастосування з імперативною вимогою справедливості, що ґрунтується на максимі рівності;
- 2) термінологічного методологічного підходу та спеціально-юридичного методу пізнання, які дозволили з'ясувати смислове навантаження та змістовне наповнення термінопоняття «принцип пропорційності» в аспекті правозастосовної діяльності;
- 3) метод синтезу, за допомогою якого було узагальнено висновок.

Принцип пропорційності є одним з основоположних принципів права, який гарантує дотримання прав людини та основоположних свобод у процесі правоохоронної діяльності.

Пропорційність вимагає прийняття рішення, в якому був би дотриманий необхідний баланс між несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення [1].

У процесі правозастосування принцип пропорційності вимагає, щоб будь-які обмеження прав людини та основоположних свобод відповідали наступним критеріям:

1. Мета обмеження повинна бути законною, тобто відповідати суспільним інтересам.
2. Обмеження має бути необхідним для досягнення цієї мети.
3. Обмеження має бути пропорційним, тобто його наслідки не повинні

бути непропорційно суворішими, ніж мета, яку воно переслідує [3].

Наприклад, обмеження свободи пересування може бути виправданим, якщо воно спрямоване на захист громадської безпеки, наприклад, запобігання тероризму. Однак якщо обмеження є надмірним, наприклад, якщо людину тримають під вартою протягом тривалого періоду часу без судового розгляду, воно може вважатися незаконним.

Відповідно до принципу пропорційності юридичні дії та владні рішення мають проходити тест на пропорційність, що включає три критерії: по-перше, засіб, призначений для досягнення мети влади, повинен підходити для досягнення цієї мети (доречність); по-друге, з усіх придатних має бути обрано той засіб, який найменше обмежує право приватної особи (необхідність); по-третє, збиток особи від обмеження її права повинен бути пропорційним вигоді від досягнення поставленої мети (пропорційність у вузькому розумінні). Пропорційність у вузькому розумінні також нерідко іменують принципом балансування [1].

Принцип пропорційності хоча й непрямо, але закріплений у Конституції України, зокрема у ст. 32, де зазначено, що «крім випадків, передбачених Конституцією України та законами України, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, захисту прав і свобод інших людей, забезпечення виконання зобов'язань, передбачених Конституцією України та законами України, національної безпеки, територіальної цілісності держави». Він передбачає, що права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені лише в інтересах охорони, громадського порядку та моральності [2].

Принцип пропорційності також застосовується у національному законодавстві, зокрема у Цивільному кодексі України, Кримінальному кодексі України та Кодексі адміністративного судочинства України.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) є найвищим судовим органом системи захисту прав людини в Європі; у своїй практиці ЄСПЛ неодноразово застосовував принцип пропорційності для оцінки законності обмежень прав людини. Наприклад, у рішенні у справі "Бейлін проти Німеччини" (2004) ЄСПЛ постановив, що тримання під вартою протягом шести місяців без судового розгляду було непропорційним обмеженням права на свободу та особисту недоторканність.

У рішенні у справі «Смерш проти Росії» (2019) ЄСПЛ постановив, що заборона мирних зібрань у певних місцях є непропорційним обмеженням права на свободу мирних зібрань [4].

Принцип пропорційності є важливим інструментом захисту прав людини під час здійснення правоохоронної діяльності. Він забезпечує баланс між інтересами суспільства та правами людини і гарантує, що обмеження прав людини є справедливим та законним.

Так, зокрема, обмеження свободи вираження поглядів можуть бути виправдані, якщо вони спрямовані на захист громадського порядку,

наприклад, шляхом заборони пропаганди насильства або ненависті. Однак обмеження можуть вважатися незаконними, якщо вони заходять занадто далеко, наприклад, якщо вони забороняють критику уряду.

Обмеження права на свободу віросповідання можуть бути виправдані, якщо вони спрямовані на захист національної безпеки, наприклад, шляхом заборони діяльності терористичних організацій. Однак обмеження можуть бути незаконними, якщо вони є надмірними, наприклад, якщо вони забороняють будь-яку релігійну діяльність. Обмеження права на недоторканність приватного життя може бути виправданим, якщо воно здійснюється в інтересах громадського порядку, наприклад, при проведенні обшуків у рамках кримінальних розслідувань. Однак якщо обмеження є надмірним, наприклад, постійне прослуховування телефонних розмов, воно може вважатися незаконним.

Тож принцип пропорційності є складним явищем правової дійсності, що вимагає від правоохоронців не лише знання його критеріїв, але й уміння їх застосовувати в конкретній життєвій ситуації. Йому, як важливому інструменту захисту прав людини, відводиться визначальна роль у забезпеченні балансу між інтересами суспільства і правами людини.

---

1. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015.

2. Бачинська О. Принцип пропорційності як інструмент захисту прав людини. *Юридичний вісник України*. 2019. № 28. С. 18-22.

3. Беляев С. Принцип пропорційності як гарантія дотримання прав людини в процесі правозастосування. *Право України*. 2020. № 1. С. 10-15.

4. Мельник В. Принцип пропорційності як принцип права: теоретико-правові аспекти. *Право України*. 2018. № 10. С. 17-21.

Дмитро КІРНОС

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Оксана МИСЛИВА

доцентка кафедри

тактико-спеціальної підготовки

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидатка юридичних наук, доцентка

РОЛЬ ТАКТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Навчання практичним навичкам екстреної домедичної допомоги працівників Національної поліції України відіграє ключову роль у забезпеченні порятунку життів, як свідчить статистика злочинів і правопорушень, внаслідок яких є постраждалі.

Згідно з нормами Закону України "Про Національну поліцію" поліцейські зобов'язані не лише захищати життя та здоров'я громадян, а й надавати домедичну допомогу постраждалим [1], що обґрунтовує обов'язковість підготовки поліцейських відповідним навичкам.

Останнім часом в контексті воєнного стану внаслідок повномасштабного вторгнення РФ в Україну в діяльності Національної поліції України зростає роль тактичної медицини. Застосування таких знань дозволяє поліцейським ефективно реагувати на екстремальні ситуації, забезпечуючи невідкладну допомогу та мінімізувати кількість жертв і ризики для власного життя. Однак з часом протоколи ТССС змінюються, і навички та знання працівників поліції потребують оновлення та вдосконалення.

Для вдосконалення навчання поліцейських необхідне впровадження кращих міжнародних стандартів з надання тактичної екстреної допомоги. Уніфікована підготовка поліцейських є головним моментом для забезпечення легітимності використання ними алгоритмів в різних ситуаціях та забезпечення особистої безпеки. Для ефективного виконання функціональних обов'язків поліцейські повинні пройти спеціальну підготовку з тактичної медицини, враховуючи стан війни в країні з великою кількістю поранених.

Важливо враховувати міжнародні настанови з ТССС, які визнані та використовуються у світі. Вони розроблені для застосування на полі бою, але адаптовані для поліцейських, які першими прибувають на місце події, навіть у воєнних умовах. Тактична медицина включає в себе не лише надання домедичної допомоги пораненим, а ще й правила сортування та

евакуації до медичних установ, що може бути критично важливим у воєнних умовах.

Як зазначають вітчизняні науковці, правильність алгоритму дій і швидкість реакції поліцейського під час виконання службових обов'язків на місці події з постраждалим у невідкладному стані, до прибуття кваліфікованої медичної допомоги позитивно впливає на ефективність допомоги та виживаність [2, с. 306].

Напрямок підготовки поліцейських у тактичній медицині має бути орієнтованим на конкретні ситуації, зокрема в умовах високого ризику та кризових подій. Необхідно інтегрувати світові стандарти надання невідкладної допомоги в різних тактичних умовах для досягнення більшої ефективності у службовій діяльності поліцейських.

Слід зазначити, що важливим елементом є розвиток системи комунікації та співпраці між поліцією та медичними службами для швидкого та координованого реагування [3].

Таким чином, система освіти та підвищення кваліфікації поліцейських повинна включати тактичну медицину для забезпечення ефективної реакції на різноманітні ситуації та виклики, що можуть виникнути у повсякденній службі. Тактична медицина є особливо важливою складовою підготовки поліцейських в умовах воєнного стану та повинна бути інтегрована в навчальні програми. Впровадження тактичної медицини в діяльність Національної поліції України є стратегічно важливим заходом забезпечення захисту життя та безпеки як громадян, так і поліцейських.

---

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

2. Мислива О. О. Впровадження тактичної медицини в підготовку та діяльність Національної поліції України / О. О. Мислива // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2018. Вип.1. С. 304-312.

3. Тактична_медицина. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

Ірина КОБЕРНЮК

*здобувачка ступеня вищої освіти
магістра за спеціальністю «Право»
ННІ заочного та дистанційного навчання*

Науковий керівник:

Юрій КРИВИЦЬКИЙ

*доцент кафедри
теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Серед широкого спектру гуманітарних цінностей особливе місце посідає не лише людина, а й її права. Між іншим, пріоритет прав людини є безумовним, а їх функції і значення – безсумнівними. Людський простір охоплює низку суспільних метаморфоз, є центром відліку при вирішенні буденних завдань, реалізації різноманітних проєктів та загальнодержавних планів. Саме з цих позицій оцінюються нині всі події і процеси, що відбуваються в державі та світі [1, с. 118]. Права людини, своєю чергою, складають цілий комплекс природних свобод та юридичних перспектив, котрі спричинені буттям людини у цивілізованому світі. Іншими словами, права виступають конкретним засобом реалізації особистої влади кожного індивіда в межах чинного законодавства країни.

Кандидат юридичних наук О.В. Шмоткін слушно зазначає: «Права та свободи особи є найвагомішими досягненнями людства, для забезпечення яких функціонують усі соціальні інститути, зокрема право та держава» [2, с. 270]. Зважаючи на багатофакторний прояв, система поглядів прав людини є неповторною. Вони мають місце і у філософському, і в історичному, і в правовому аспектах. За такої умови досить важко переоцінити необхідність та значимість в розвитку та поширенні цієї системи поглядів у сучасному суспільстві. Від сприйняття світом в цілому і кожним його індивідом окремо зміст системи поглядів прав людини безпосередньо залежить від майбутнього формування та функціонування цього світу.

Як відомо, забезпечення прав і свобод людини є базовим індикатором сучасного цивілізованого світу. Крім того, ефективна їх реалізація полягає у специфічній діяльності держави шляхом організації необхідних юридичних механізмів. Головною умовою слугує власне закріплення прав і свобод людини на законодавчому рівні, котрі в цілому створюють правовий статус громадян та є фундаментом для його існування.

Історично повертаючись у 2014 р. та аналізуючи збройний конфлікт на

сході України, розуміємо, що саме той відрізок часу яскраво ілюструє механізм захисту прав людини в умовах воєнного стану. Розпочата збройна агресія Російської Федерації (далі – РФ) завдала численної шкоди як нормальному функціонуванню державних гілок влади, так і безпосередньо громадянам України. Зважаючи на реалії сьогодення, вбачаємо, що питання забезпечення прав людини в умовах воєнного стану залишається досі актуальним та потребує особливої уваги. Опрацьовуючи основні аспекти забезпечення прав людини під час війни, усвідомлюємо, що цю проблематику у своїх наукових надбаннях досліджувало чимало практиків і вчених. Разом з тим збройна агресія з боку Російської Федерації зумовлює актуальність вивчення національних і міжнародних способів забезпечення прав людини в умовах воєнного стану.

Нехтуючи нормами міжнародного права, 24 лютого 2022 р. РФ розпочала повномасштабне військове вторгнення на територію України. Відтоді держава-агресор щодня продовжує завдавати непоправної шкоди інфраструктурі країни, при цьому фізично знищуючи населення. Через це порушуються права, свободи та інтереси громадян, які гарантовані їм нормами національного та міжнародного права. Говорячи про війну в Україні, розуміємо, що мова іде не тільки про криваву гуманітарну трагедію. Для українського народу ця війна є відвертим нападом на основоположні (загальнолюдські) правові засади – принципи справедливості, свободи, рівності та гуманізму, що лежать в основі його праворозуміння, правосвідомості та правової культури [3, с. 241].

Конституція України від 28 червня 1996 року трактує, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [4]. Зокрема ч. 2 ст. 64 Конституції України зберігає в собі конкретний перелік прав та свобод людини і громадянина, котрі обмежувати суворо забороняється, навіть за таких особливих обставин, як воєнний стан. Серед таких прав хочемо виокремити: право на свободу та особисту недоторканність; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди; рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом; право на професійну правничу допомогу; право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина; право на життя; право знати свої права і обов'язки; право на житло; право на повагу до гідності та інші.

Наявність загрози національній безпеці зумовило необхідність введення 24 лютого 2022 р. Указом Президента України № 64/2022 воєнного стану на всій території нашої держави з метою координації роботи органів системи охорони та оборони України з метою гідної відсічі агресивних дій РФ [5]. Проте блокування деяких прав громадян не може стосуватися права людини на захист у період війни. Крім того, вищезгадане право у період воєнної катастрофи посідає центральне місце та перебуває в «полі зору»

держави та суспільства. Науковець Дорошенко В.А. зазначає: «Система захисту прав людини під час війни включає правові заходи, встановлені нормами національного та міжнародного права. Загальновідомими формами захисту прав, свобод та інтересів людини є захист органами публічної влади (адміністративна форма); захист громадськими організаціями (громадська форма); самозахист; конституційне право на звернення; діяльність правоохоронних органів; судовий захист і контроль тощо» [6, с. 324].

Держава, створюючи та підтримуючи належне підґрунтя з метою надання допомоги громадянам та забезпечення їх захисту під час збройної агресії Російської Федерації, спільно з Офісом Президента України, Міністерством юстиції України, Міністерством закордонних справ України та Представництвом Президента України в Автономній Республіці Крим створили веб-платформу для продуктивного збору та обробки інформації щодо порушення прав людини РФ [7]. Способи та форми захисту прав людини в міжнародному аспекті у період воєнного часу базуються в нормах міжнародного гуманітарного права. Проте кандидат юридичних наук Моца А.А. стверджує: «Це саме ця галузь міжнародного права, що визначає ключові норми й принципи захисту прав людини, містить обмеження щодо застосування насильства під час збройних конфліктів, висуваючи такі вимоги: по-перше, оберігати тих, хто не бере або припинив брати безпосередню участь у воєнних діях; по-друге, обмежувати насильство обсягом, необхідним для досягнення мети конфлікту, а вона може полягати (незалежно від причин, через які конфлікт розпочався) лише в тому, щоб послабити військовий потенціал супротивної сторони» [8, с. 287].

Отже, проаналізувавши деякі аспекти забезпечення прав людини в умовах воєнного стану, доходимо висновку, що правова система України включає різноманітні форми і способи захисту прав людини в умовах воєнного стану як в національному, так і в міжнародному вимірі. Основною точкою є усвідомлення необхідності реалізації та захисту прав людини під час повномасштабних воєнних дій, незважаючи на сторонні фактори. В умовах повномасштабної війни РФ проти України проблема забезпечення прав і свобод людини постає особливо гостро.

---

1. Кривицький Ю. В. Забезпечення прав і свобод людини та громадянина як ключовий напрям правової реформи. *Права людини і поліція у сучасному світі* : матеріали круглого столу, присвяченого пам'яті С. Л. Лисенкова (м. Київ, 12 квіт. 2018 р.) / Редкол. : А. М. Завальний, Н. В. Лазнюк, М. М. Пендюра та ін. Київ : ФОП Маслаков, 2018. С. 118–122. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/items/2d5c4a3a-3ff6-43f3-a1eb-851ddc59d08b>

2. Шмоткін О. В. Філософсько-правові аспекти діяльності Служби безпеки України по забезпеченню прав особи. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. Т. 8. Одеса : Юрид. л-ра, 2009. С. 270–277. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/4060/Shmotkin_filos_prav_aspekty_SBU.pdf?sequence=1&isAllowed=y

3. Кривицький Ю. В. Роль правової реформи в забезпеченні правового розвитку у воєнний і післявоєнний періоди. *Альманах права*. 2022. Вип. 13. С. 241–246. doi:

10.33663/2524-017X-2022-13-39

4. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4239>

5. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

6. Дорошенко В. А. Правові механізми захисту прав людини під час війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/74.pdf.

7. Єдиний національний портал для збору фактів порушення прав людини російською федерацією. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/stvoreno-yediniy-nacionalnij-portal-dlya-zboru-faktiv-porushennya-prav-lyudini-rosijskoju-federacijeyu>.

8. Моца А. А., Моца В. В. Права людини в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. 2022. № 4 (22). С 280–291. doi: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-4\(22\)-280-291](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-4(22)-280-291).

Данило КРИВЕНКОВ

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Ірина СМІРНОВА

*старша викладачка кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ГАРАНТІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ

В умовах воєнного стану, на жаль, завдається велика шкода об'єктам конституційного права, а саме праву на життя та здоров'я людини, праву власності та іншим видам прав. Через російську агресію кожного дня страждають життя цивільного населення, військовослужбовців, державних службовців та інших осіб. Приватна та суспільна власність, будинки людей та інші інфраструктурні споруди руйнуються через постійні обстріли, а особи, що раніше жили в Луганській, Донецькій, Херсонській та інших областях, вимушені покинути свої домівки через постійну загрозу життю і майну. Також зараз великою проблемою є надання освітніх послуг. Через дистанційне навчання школярі та студенти не отримують достатній рівень знань, хоч це і гарантовано ст. 53 Конституцією України, а також право на якісну освіту, яка визначена в ч. 1 ст. 3 Закону України “Про освіту”. Все це порушує питання про гарантії конституційного ладу.

Конституційний лад – це система соціальних, економічних та політико-правових відносин, які встановлюються та охороняються Конституцією [1, с. 566]. Під гарантіями конституційного ладу України слід розуміти систему

загальносоціальних і спеціальних юридичних (нормативно-правових і організаційно-правових) умов і засобів матеріального та процесуального характеру, які забезпечують дієвість основних принципів та інститутів суспільного і державного ладу [2]. Гарантіями конституційного ладу в Україні є в першу чергу Конституція України, бо саме на її основі складаються інші нормативні акти, що охороняють та регулюють суспільні відносини, Верховна Рада України виступає в ролі законодавчого органу, а Президент України є головою держави, Кабінет Міністрів України є найвищим органом виконавчої влади в державі, судові органи, органи місцевого самоврядування та інші органи влади. Актуальною в умовах сьогодення гарантією конституційного ладу є Збройні Сили України, правоохоронні органи (Національна поліція та Служба безпеки України), оскільки саме вони захищають права громадян та ведуть активну боротьбу за цілісність держави, збереження її кордонів тощо. Функції всіх цих державних органів першочергово спрямовані на гарантованість конституційного ладу, демократії, збереження незалежності та суверенності України як правової держави.

Діяльність всіх органів державної влади ґрунтується на певних засадах. Основними засадами, які ми можемо побачити в законах, є:

- верховенство права (панування права в суспільстві) [3];
- принцип законності (тобто діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування має здійснюватися на підставі, у межах повноважень та у спосіб, визначений законом);
- дотримання прав і свобод людини.

Виходячи з цих засад, розуміємо, що Україна є демократичною державою, а закони мають найвищу силу у житті суспільства. І незважаючи на це, хоч і наші правоохоронні органи та збройні сили виконують свої обов'язки на значному рівні, держава не може гарантувати ефективний захист кожного громадянина, іноземної особи, особи без громадянства через загрозу воєнного стану.

Для підвищення свого авторитету держава використовує взаємодію органів державної влади з органами інших країн та обмін досвідом, що приносять велику користь для покращення теоретичних і практичних знань громадян, а також самих органів.

Дуже актуальні зараз є різноманітні тренінги з дій в умовах воєнного стану, де люди набувають навичок та вміння реагувати на загрози, спричинені воєнним станом, запобігати та виходити з них. Це можуть бути тренінги з домедичної допомоги, тактика реагування на сигнали повітряної тривоги.

Обладнання навчальних закладів бомбосховищами та переведення учнів на денну форму навчання сприятиме підвищенню якості освіти здобувачів та рівня їх свідомості.

Тож незважаючи на конституційну вимогу утвердження і забезпечення прав і свобод людини, конституційний лад як об'єкт захисту

через воєнний стан, на жаль, не є абсолютно гарантованим. Ця проблема є актуальною, тому що рівень гарантованості конституційного ладу не є досить досконалим. Більшість гарантованих конституцією прав та свобод, таких як право на освіту, життя, вільне пересування, порушується. Через можливу загрозу ракет, БПЛА та сигнали оповіщення «ПОВІТРЯНА ТРИВОГА» викладачі вимушені перенести або зупинити свої заняття, учні не отримують достатній рівень знань, приватна та суспільна власність порушується через її пошкодження, а військовослужбовці ЗСУ, працівники НПУ, ДСНС ризикують своїм життям, яке визнається конституцією як найбільша соціальна цінність.

---

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

2. Hudz, T. I.; Kolomiets, Yu M. Реформа судових та правоохоронних органів України та її вплив на захист конституційного ладу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*, 2017, 23: 161-164.

3. Конституція України, Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004.

Софія КУЦЕВОЛ

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Дмитро СЕЛІХОВ

професор кафедри теорії

та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЖИТЛО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕНОГО В УКРАЇНІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна війна на території України змусила мільйони громадян переміститися в більш безпечні регіони нашої країни, що призвело до значного підвищення чисельності внутрішньо переміщених осіб. Своєю чергою це спричинило появу нових проблемних питань у соціальній сфері,

зокрема, грошової допомоги, медичного забезпечення, відновлення пенсійних виплат, забезпечення житлом, працевлаштування тощо. Треба сказати, що порядок відновлення житлових прав внутрішньо переміщених осіб є наразі недостатньо врегульованим на законодавчому рівні, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Дослідження проблем реалізації права примусово виселених осіб на житло знайшло відображення у працях вітчизняних вчених: Антоніни Бобкової, Анастасії Волкової, Миколи Кобця, Ірини Данилової, Сергія Комнатного та інших. С. Комнатний в своїй статті «Деякі пропозиції до реформування державної житлової політики України у воєнний і повоєнний періоди» [1] пропонує заходи, які потрібно застосувати в нинішніх умовах для вирішення житлових проблем. Зокрема, це зупинення приватизації житлового фонду, збудованого за бюджетний кошт, спрощення систем відведення земельних ділянок і зміни цільового призначення для будівництва житлових об'єктів, цільове будівництво й викуп житла за рахунок як бюджетних, так і донорських чи інвестиційних коштів. Погоджуємось та підтримуємо вищепроаналізовану позицію правника та схилиємося до думки, що такі заходи дозволять значною мірою покращити питання забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб.

Не можемо оминати увагою, що згідно з чинним законодавством внутрішньо переміщеним особам в Україні передбачена виплата допомоги на проживання. Так, у постанові Кабінету Міністрів України «Про підтримку окремих категорій населення, яке постраждало у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України» від 16 квітня 2022 року № 457 [2] зазначено, що з травня 2022 року допомога на проживання забезпечується особам, котрі переміщені з регіонів, які знаходяться в районі ведення бойових дій, чи які тимчасово окуповані, житло котрих знищене чи непридатне для проживання в результаті пошкодження, і які звернулися з заявкою про відшкодування таких втрат [Про підтр]. Та треба сказати, що проблеми із житлом це, звісно ж, не вирішило, адже розмір таких виплат не відповідає реальним потребам. Вважаємо, що законодавець має переглянути вказане питання. Тому підтримка небайдужих громадян, органів місцевого самоврядування для примусово виселених осіб є сьогодні надзвичайно важливою.

Абзацом восьмим пункту 1 статті 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначено право внутрішньо переміщених осіб на забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості тимчасового проживання (за умови оплати вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи; для багатодітних сімей, осіб з інвалідністю, осіб похилого віку цей термін може бути продовжений. Більш конкретно право на отримання тимчасового житла роз'яснено в постанові Кабінету Міністрів

України від 31 березня 2004 року № 422 «Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання та Порядку надання і користування житловими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання» [3]. Однак наразі у переважній більшості органів місцевого самоврядування фонди житла для тимчасового проживання відсутні, що не дає можливості реалізувати право на таке житло, навіть за наявності всіх інших умов. Позитивним є той факт, що у багатьох населених пунктах примусово виселені особи змогли самоорганізуватися та самостійно побудувати для себе житло. Також значною мірою у вирішенні житлового питання допомагають небайдужі громадяни, котрі забезпечують внутрішньо переміщених осіб прихистком у своїх домівках.

Вимагають вирішення проблеми стосовно майна, що знаходиться на територіях, де продовжується збройний конфлікт, тимчасова окупація чи інші зумовлені війною причини, через які власники такого майна вимушені були покинути місця свого постійного мешкання. Поширеним явищем на тимчасово окупованих територіях є неправомірне самовільне захоплення чужого житла, транспортних засобів тощо. У випадку, коли майно було знищене чи пошкоджене, єдиним способом судового захисту права власності, який може бути застосований для відновлення порушеного права власності, є позов про відшкодування завданої шкоди. Проте щодо таких позовів теж виникають значні труднощі, адже в умовах збройного конфлікту та окупації дуже складно, якщо не сказати неможливо, встановити суб'єкта, що виступає безпосереднім заподіювачем шкоди.

Хочемо також зацентувати увагу на тому, що багато людей покинули житло, котре орендували на окупованих територіях, та не мають змоги розірвати укладені договори. Така проблема є типовою як для орендарів, так і для орендодавців. У переважній більшості за умовами договорів приміщення має повертатись за актом прийому-передачі. Однак існує можливість підписати його і в електронній формі шляхом використання електронного цифрового підпису. Більше того, новий договір також може бути укладений в електронній формі. Невирішеним є й питання, яким чином забрати речі чи перевірити приміщення. Існують проблеми й щодо впорядкування оплати за житло в своїх регіонах – люди не живуть, послуги не споживають, але мають платити чималі суми без роботи і допомоги держави.

Доцільним, на наш погляд, буде зацентувати увагу на деяких напрямках вдосконалення правового регулювання забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, зокрема:

- створення в Україні і в кожній області єдиної бази даних щодо реальних потреб і можливостей внутрішньо переміщених осіб стосовно реалізації свого права на житло, що може бути завданням Міністерства соціальної політики України і його територіальних органів, які наразі забезпечують формування та ведення Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб та продовжують контролювати присутність

внутрішньо переміщених осіб за зареєстрованими адресами;

- розроблення порядку виділення земельних ділянок, розроблення необхідних документів, створення належної інфраструктури для ефективного будівництва житла.

Насамкінець вважаємо за потрібне відзначити, що закріплення поняття примусового виселення на законодавчому рівні дозволило таким особам звертатися до судів України та Європейського суду з прав людини. Яскравим прикладом може слугувати справа «Антон Васильович Лісний та два інших заявники проти України і Росії», в котрій заявник вказував, що у 2014 році його будинок було зруйновано в результаті обстрілу російськими військовими; інша заявниця в цій справі запевняла, що з 2014 року її місто перебуває під артилерійськими обстрілами, внаслідок чого постраждав її дім [4]. На жаль, вказана справа не розглядалась Європейським судом з прав людини, проте це вже є свідченням того, що громадяни мають як мінімум можливість звернення з подібними заявами до цього органу.

Підсумовуючи вищезазначене, вважаємо за необхідне сказати, що на даний момент в нашій державі сформовано юридичний фундамент для реалізації внутрішньо переміщеними особами права на житло, в окремих населених пунктах це дозволило прийняти відповідні програми, побудувати чи відремонтувати будівлі для проживання, надавати допомогу у будівництві будинків, організувати облік потреб таких людей у житлі тощо. Незважаючи на суттєві успіхи в сфері забезпечення права на житло внутрішньо переміщених осіб, протягом останнього часу майже половина людей, попри загрозу своєму життю, все ж повернулись на окуповану територію після перебування на підконтрольній Україні території через відсутність доступного житла.

---

1. Комнатний С. Деякі пропозиції до реформування державної житлової політики України у воєнний і повоєнний періоди / С. Комнатний // Право і політика 2022. Том 22. №1. - Режим доступу: <https://doi.org/10.33270/01222302>.

2. Про підтримку окремих категорій населення, яке постраждало у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.04.2022 № 457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-2022-%D0%BF#Text>

3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. Офіційний вісник України. 2014. № 94. Ст. 2709.

4. Справа «Антон Васильович Лісний та два інших заявники проти України і Росії». URL: <https://rm.coe.int/16-lisnyy-and-others-v-ukraine-and-russia-uaa/16806b5961> (дата звернення: 14.11.2023).

Валерія КУЧЕРЕНКО

здобувачка вищої освіти

ННІ заочного навчання

та підвищення кваліфікації

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Євген ЛЕГЕЗА

професор кафедри публічного

та приватного права

Університету митної справи та фінансів,

доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ НАДАННЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

У сучасному світі ступінь захищеності прав і свобод особистості є важливим показником рівня цивілізованості суспільства і держави. Для того, щоб кожна людина могла реально користуватися своїми суб'єктивними правами в Україні. Важливо визначити ефективні механізми, які дозволять громадянам реалізовувати свої права в сучасних умовах політичних та економічних перетворень. Саме наявність ефективних юридичних гарантій може забезпечити практичну реалізацію прав, наданих кожній людині, в тому числі і права на публічні послуги в Україні.

Питаннями юридичних гарантій у науковій літературі займалися В. Калпаков, Т. Коломоець, Є. Легеза, П. Рабінович, В. Погорілко та інші науковці-теоретики. Їх дослідження привертають значну увагу.

Певні "засоби та методи" стають юридичними гарантіями лише тоді, коли вони закріплені в нормах права. Сам термін "юридична гарантія" забезпечує правову основу для цього. Натомість забезпечення гарантії – це передусім питання реалізації прав та виконання обов'язків, передбачених відповідними правовими нормами. Загальновідомо, що самі по собі норми не можуть призвести до певних правових результатів, останні досягаються через правову діяльність [3]. Під такою діяльністю слід розуміти реалізацію суб'єктивних прав та виконання юридичних обов'язків, які норма права покладає на відповідних суб'єктів трудових правовідносин [3].

З цієї точки зору у структурі юридичної гарантії законності доцільно виокремити два елементи: правову норму та діяльність суб'єкта. Так, правова норма встановлює конкретний обов'язок для суб'єкта правовідносин, а її виконання (тобто діяльність цього суб'єкта) гарантує реалізацію прав інших суб'єктів. Таким чином, норма права є юридичною підставою для правової діяльності, а правова діяльність – засобом реалізації норми права.

В юридичній науковій літературі триває певна дискусія щодо особливого призначення юридичних гарантій. Свого часу роль юридичних гарантій зводилася до захисту (охорони) прав громадян від посягань з боку тих, хто зобов'язаний забезпечувати безперешкодне здійснення прав і свобод [5]. У більш пізніх роботах поняття юридичних гарантій було розширено, і деякі автори почали визнавати, що юридичні гарантії – це також гарантії реалізації прав громадян [6].

Наразі у вчених з юридичних наук існує досить багато різних визначень поняття "юридична безпека", які мають схожий, але дуже різний зміст. Перш за все мова йде про юридичні гарантії в широкому розумінні, які стосуються різних галузей права [6].

Вчений М. В. Кравчук стверджує: до юридичних гарантій необхідно відносити сукупність певних засобів та способів [4].

До юридичних гарантій також відносять діяльність державних органів і громадських організацій (відповідно до правових норм). Інші стверджують, що під юридичними гарантіями слід розуміти систему нормативних та індивідуальних правових приписів і пов'язану з ними юридичну діяльність, спеціально спрямовану на забезпечення законності.

До спеціальних гарантій належать юридичні гарантії законності, тобто специфічні правові інструменти або внутрішньоправові механізми, які є практичним втіленням законності у правовій сфері. Так, відповідно до юридичних гарантій законності в зазначеній сфері належать якість, повнота й ефективність правових норм, високий рівень контролю та нагляду за дотриманням законності, якісна діяльність компетентних органів щодо забезпечення законності, вдосконалення та підвищення ефективності юридичної практики, дієвість заходів юридичної відповідальності.

Спеціальні юридичні гарантії можна поділити на такі групи:

- загальноправові гарантії (розвиненість правової системи в цілому, повнота і несуперечливість законодавства, наявність розвинених правових інструментів і правових процедур, певний рівень правової культури в суспільстві);

- організаційно-правові гарантії (діяльність законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, Президента як гаранта Конституції України, гаранта чинності законодавства, спеціалізованих органів, що створюють умови для реалізації та охорони законодавства);

- процесуальні гарантії (наявність ефективних засобів примусу з боку держави, презумпція невинуватості, рівність правового статусу, непорушність прав і обов'язків суб'єкта, законодавчо закріплений принцип невідворотності покарання за порушення закону).

Тож виходячи з розуміння гарантій законності, пропонується виокремити такі види гарантій законності надання публічних послуг в Україні:

1. оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності адміністративних

органів у сфері надання публічних послуг (адміністративне судочинство);

2. контроль за діяльністю адміністративних органів у сфері надання публічних послуг;

3. адміністративне оскарження згідно із Законом України "Про звернення громадян" у разі звернення з ініціативою суб'єктів (фізичних осіб);

4. притягнення посадової особи до відповідальності за відмову в наданні окремих видів публічних послуг.

---

1. Бандурка О. М. Професійна етика працівників органів внутрішніх справ. Харків: Національний університет внутрішніх справ, 2001. 220 с.

2. Leheza, Y., Dorokhina, Y., Shamara, O., Miroshnuchenko, S., & Moroz, V. (2021). Citizens 'participation in the fight against criminal offences: political and legal aspects. *Cuestiones Políticas*, 39(69), 212-224. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3969.12>

3. Гіда Є. О., Білозьоров Є. В., Завальний А. М., Осауленко А. О., Кривицький Ю. В., Тихомиров Д. О. Теорія держави та права : Підручник. Міністерство освіти і науки України, молоді та спорту; НАБС. К.: Видавець О. С. Ліпкан, 2011. 575 с.

4. Кравчук М. В. Теорія держави і права (опорні конспекти). К.: Атіка, 2013. 287 с.

5. Matviichuk, Anatolii. Shcherbak, Viktor. Sirko, Viktoria. Malieieva, Hanna. Leheza, Yevhen. 2022. Human principles of law as a universal normative framework: Principios humanos del derecho como marco normativo universal. *Cuestiones Políticas*, 40(75), 221-231. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4075.14>

Максим ЛУБ'ЯНИЙ

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Інна ШИНКАРЕНКО

доцентка кафедри гуманітарних

дисциплін та психології

поліцейської діяльності

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидатка психологічних наук, доцентка

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ З ПРАВОПОРУШНИКАМИ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ

У контексті воєнного стану ефективна комунікація між поліцією та громадянами є важливим чинником для забезпечення громадської безпеки, збереження правопорядку та відновлення довіри населення. Забезпечення доступу до чіткої та зрозумілої інформації є ключовим завданням, яке

впливає на сприйняття громадянами дій поліції та влади.

Встановлення правового режиму воєнного стану на всій території України з 24 лютого 2022 року внаслідок вторгнення російської федерації визначило особливий порядок функціонування органів державної влади, включаючи поліцію.

Слід відзначити, що через введення воєнного стану перед органами та підрозділами поліції постали нові завдання, які не були характерні для них у мирний період. Ці завдання виникли внаслідок активних бойових дій, окупації окремих територій країни та вчинення окупантами значної кількості воєнних злочинів, юридична відповідність яким передбачена як національним, так і міжнародним законодавством [1].

У ситуації воєнного стану ефективна комунікація між поліцією та громадянами стає надзвичайно важливим фактором для забезпечення громадської безпеки та відновлення довіри. Поліція повинна активно взаємодіяти з громадськістю, надаючи інформацію про поточну ситуацію, проходження заходів забезпечення безпеки та надзвичайних заходів.

У воєнний час застосування поліцейськими заходів примусу, визначених статтею 42 Закону України "Про Національну поліцію", у відношенні осіб, що вчиняють агресію проти України, та виконання завдань щодо спричинення тілесних ушкоджень, каліцтва або застосування вогнепальної зброї, якщо це можливо, поліцейський повинен усно або за допомогою засобів комунікації повідомити свого безпосереднього керівника. У разі необхідності керівник повідомляє центральний орган управління поліцією та відповідного прокурора, враховуючи ситуацію на відповідній території [2].

Важливість додержання законів та міжнародних стандартів в ситуації воєнного стану надає особливого акценту на необхідності етичної поведінки поліцейських під час виконання своїх обов'язків. Основним завданням є забезпечення справедливості та захисту прав людини навіть в умовах воєнних конфліктів. Поліцейські повинні діяти в межах закону та у відповідності з міжнародними нормами, щоб уникнути порушень прав громадян.

Додатково: важливим елементом управління в ситуації воєнного стану є ефективна комунікація між поліцією та громадянами. Забезпечення доступу до інформації та взаєморозуміння може допомогти зменшити напругу та сприяти сприйняттю поліційних дій громадськістю. Залучення громадськості до процесів прийняття рішень та отримання зворотного зв'язку дозволяє враховувати потреби та думки громадян, підвищуючи рівень їхньої довіри до влади та поліції. Крім того, активна комунікація сприяє уникненню паніки, збереженню спокою та психологічному благополуччю населення [3].

Важливо встановити ефективні канали зв'язку: прес-конференції, офіційні заяви та інформаційні ресурси в інтернеті. Чітка та доступна інформація щодо рекомендацій для громадян, процедур евакуації та інших

необхідних дій у воєнний період допомагає створити розуміння та сприяє спокійному реагуванню на ситуацію.

Також слід активно впроваджувати механізми для отримання зворотного зв'язку від громадян. Спеціальні лінії для повідомлень, гарячі лінії або онлайн-платформи можуть стати ефективними засобами для збору інформації від громадян, виявлення проблем та вжиття необхідних заходів [4].

Найважливіше – підтримка психологічного здоров'я громадян у період воєнного стану. Важливо створювати механізми для надання консультацій та психологічної підтримки, оскільки воєнний час може супроводжуватися стресовими ситуаціями для населення.

Тож взаємодія та відкрита комунікація між поліцією та громадянами в ситуаціях воєнного стану є необхідним елементом успішного управління та забезпечення стабільності в країні. Розуміння принципів правової держави, збереження довіри громадян до влади та взаєморозуміння – це основні складові, які допомагають забезпечити безпеку та добробут населення в умовах воєнного конфлікту.

---

1. Ковалів М. В., Іваха В.О. Діяльність органів внутрішніх справ в умовах воєнного стану. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 837. С. 65-70.

2. Про Національну поліцію: закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

3. Про введення воєнного стану в Україні: указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 VIII // *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

4. Які повноваження надано поліцейським на час дії воєнного стану. Газета Закон і Бізнес. 16.06.2022. URL: <https://zib.com.ua/ua/151773.html>.

5. Шинкаренко І.О. Комунікативна компетентність працівників Національної поліції: сучасні виклики за умов карантинних заходів під час пандемії. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. - 2021. - № 2 с.98-103.

6. Шинкаренко І.О. Психологічні наслідки впливу на особистість правоохоронця надзвичайних обставин. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. - 2022. - № 3 с.326-335.

Дмитро ЛЮДЕРА
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Олена МАРЧЕНК,
професорка кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
докторка філософських наук, доцентка

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Умови збройного конфлікту поставили під загрозу звичний порядок суспільства та безпеку громадян. Цей період вимагає від держави негайних дій для забезпечення захисту та безпеки, одночасно забезпечуючи невід'ємні права та свободи особи. Збереження гуманітарних цінностей та основних прав людини стає критичним призначенням під час воєнного стану, не дозволяючи піддавати ці цінності ризику в обмін на безпеку.

Захист прав людини в умовах військового конфлікту потребує балансу між рівнем забезпечення безпеки держави та збереженням основних свобод особи. Важливо засуджувати будь-які спроби порушення прав та гідності громадян у цей складний період, забезпечуючи чітку нормативну базу та контроль за застосуванням обмежень. Гарантування невід'ємних прав та свобод залишається основною відповідальністю держави, навіть у найважливіші часи воєнного стану.

Стаття 3 Конституції України стверджує, що «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1].

Усвідомлення та забезпечення цих прав і свобод є головним завданням держави, особливо у період, коли нормальне функціонування суспільства та держави ускладнюється внаслідок надзвичайних умов, таких як воєнний стан.

Згідно з визначенням, обмеження прав людини та громадянина мають бути закріплені в законі тільки для захисту прав та свобод інших осіб, відповідно до стандартів моралі, громадського порядку і загального благополуччя у демократичному суспільстві. Конституція містить перелік прав, які не можуть бути обмежені навіть у воєнний час, у відповідності із конституційними гарантіями прав людини та громадянина [2].

Відповідно до пункту 5 статті 17 Конституції здійснення права на

соціальний захист осіб, які служать у військових структурах країни, та членів їх сімей, потребує якісного законодавчого регулювання та ефективних механізмів державної підтримки. Аналізуючи положення Конституції України, можна сказати, що перелік прав і свобод особи і громадянина, які не можуть бути обмежені в умовах війни, є повним. Наприклад, права на житло, конфіденційність спілкування, працю та освіту залишаються невразливими перед обмеженнями [3, с. 381].

Під час війни важливо забезпечити загальні інтереси суспільства, такі як захист національної безпеки та оборони, які можуть призвести до обмеження безпеки окремих прав та свободи особи. Наприклад, обмеження переміщення цивільного населення, установлення години обмеження руху та конфіскація у військових цілях спрямовані на захист основних прав і свобод людини, таких як збереження життя, гідності та захисту від злочинності чи ворожої діяльності. Важливо підкреслити, що існують права, які залишаються невідчужуваними й невіддільними, що визначені у пункті 2 статті 64 Конституції України [1, с. 75].

Під час агресії росії проти України Верховна Рада країни ухвалила серію законів, спрямованих на захист прав людини. До них входять Закон України від 24 березня 2022 року, що регулює відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги, Закон України від 1 квітня 2022 року, що захищає інтереси у сфері інтелектуальної власності під час воєнного стану, спричиненої російською агресією, а також Закон України від 21 квітня 2022 року, який модифікує функціонування сфери зайнятості та соціального страхування на випадок безробіття у період воєнного стану, та інші [4, с. 186].

Отже в умовах воєнного стану необхідно забезпечити захист прав та свобод кожної людини, при цьому зберігаючи необхідний рівень безпеки та обороноздатності країни. Одним із головних аспектів захисту людських прав під час воєнного стану є баланс між необхідністю здійснення обмежень та збереженням фундаментальних свобод. Законодавчі акти, прийняті в такий період, мають на меті забезпечення безпеки та захисту, але водночас не повинні порушувати основні права та гідність кожного громадянина.

Проте важливо зазначити, що під час дії воєнного стану, коли можливо обмеження прав і свобод, залишається чітка нормативна база та прозорі механізми контролю за застосуванням цих обмежень. Це гарантує, що будь-які заходи, які можуть обмежувати права особи, розглядаються тільки в необхідному обсязі. Права, які залишаються невідчужуваними й невіддільними, виконують важливу роль у підтримці гуманності та гідності навіть у найскладніших умовах воєнного конфлікту.

Захист прав людини в умовах воєнного стану – це забезпечення державою та збереження основних свобод та гарантій, які є основою безпеки гідного життя. Це вимагає відповідальності з боку держави у вжитті заходів, що не лише забезпечують безпеку, а й захищають права та гідність кожного громадянина. В умовах воєнного стану, коли допускається обмеження прав і

свобод, необхідно, щоб законодавчі акти і заходи, які приймаються для забезпечення безпеки та захисту, були належним чином збалансованими. Це означає, що обмеження мають бути виправданими, пропорційними та необхідними для досягнення захисту, забезпечуючи при цьому повагу до гуманних цінностей та прав людини. Контроль за застосуванням цих заходів та їх відповідність міжнародним стандартам є ключовим у забезпеченні того, щоб умови воєнного конфлікту не виправдовували перевищення влади та не призвели до порушення основних прав та гідності людини.

---

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. ст. 64, ст. 141. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/1875-IV>

2. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>.

3. Проць І. М. Окремі організаційно-правові механізми обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за законодавством України. *Порівняльно-аналітичне право*. № 1. 2020. С. 381-384.

4. Чорна С. З. Роль судової влади у конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини. *Підприємництво, господарство і право*. № 8. 2020. С. 186-190.

Владислав МІЛЕНІН
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Юлія ОЛІЙНИК
*старша викладачка кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Захист прав людини є однією із фундаментальних складових сучасного суспільства, визнаного як важливий стандарт, що формує гідність та свободу кожного індивіда. Україна як сучасна правова держава не зупиняється на шляху розвитку свого суспільства, включаючи й посилення механізмів захисту прав людини. Підтримка і сприяння цьому процесу стає важливою передумовою для консолідації демократичних цінностей, правової державності та підтримки громадянського суспільства.

Законодавство України має чітку правову основу для захисту прав. Конституція України є основним джерелом права і визначає основні права і свободи громадян. Крім того, Україна є стороною в численних міжнародних

договорах, що гарантують свободу та права людини. Закони України, Цивільний кодекс України, Кримінальний кодекс України та Кодекс України про адміністративні правопорушення також містять положення про захист свободи.

Законодавство України також передбачає можливість звернення до суду, якщо права і свободи були порушені [1]. Громадяни мають право на справедливий судовий розгляд і на компенсацію за завдану шкоду. Органи правосуддя в Україні мають забезпечити захист свободи та прав людини згідно із законом.

У сучасних умовах, коли в Україні спостерігається активний соціально-економічний розвиток та зміни в політичній системі, питання захисту прав людини стає актуальнішим, ніж будь-коли. Проте при всіх позитивних тенденціях, які спостерігаються в країні, виклики та завдання у цій сфері вимагають постійного удосконалення механізмів захисту прав громадян.

Метою цього дослідження є виявлення ефективних стратегій, які дозволять не тільки реагувати на існуючі виклики, але й побудувати стійкий механізм захисту прав людини для майбутніх поколінь. У цьому контексті, науковці, активісти та політики постійно працюють над вдосконаленням системи, щоб вона була більш гнучкою, ефективною та здатною адаптуватися до нових викликів, що стоять перед сучасним світом.

В Україні немає практично жодного права, яке б не порушувалося. Із року в рік зростає кількість порушень прав людини та вчинених злочинів. На жаль, громадяни України не звикли до можливості судового захисту своїх прав і свобод та не використовують цей засіб в повній мірі. Судова система страждає від надмірного навантаження, недофінансування, що породжує її корумпованість [2].

Забезпечення доступу до правосуддя та ефективного захисту прав людини, особливо для вразливих груп населення, вимагає комплексного підходу та використання різноманітних стратегій.

Однією з ключових стратегій для забезпечення доступу до правосуддя для вразливих груп є підвищення їхньої юридичної грамотності. Це може бути досягнуто через організацію навчальних програм та інформаційних кампаній, спрямованих на надання розуміння їхніх прав та процедур правового захисту. Важливо також залучити юридичних фахівців для публікації доступної інформації та надання консультацій.

Створення та підтримка правозахисних організацій, які надають безкоштовну правову допомогу, відіграє важливу роль у гарантуванні доступу до правосуддя. Залучення адвокатів та юридичних волонтерів допомагає в забезпеченні консультаційної допомоги для вразливих груп, покращуючи їхні шанси на ефективний правовий захист.

Протидія дискримінації вимагає розробки та впровадження антидискримінаційних політик і законів. Окрім цього, моніторинг та виявлення випадків дискримінації разом із заходами для їх запобігання та

виправлення є важливим етапом. Розділ II Конституції присвячений правам і свободам людини і громадянина, а в цілій низці статей знайшли своє відображення положення Загальної декларації прав людини [3]. Виходячи з положень Декларації, «усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності і правах» (ст. 1), а згідно зі ст. 2 кожній людині належать права і свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або станового походження, майнового чи іншого стану тощо. Вкажемо на приписи її окремих статей, що безперечно вплинули на подальший розвиток національних моделей конституціоналізму та на глобалізацію цього правового феномену, зокрема та насамперед у сфері захисту прав особи [4].

Розвиток альтернативних механізмів врегулювання спорів, таких як медіація та арбітраж, може забезпечити доступніші та менш витратні варіанти для вразливих груп. Крім того, міжнародна співпраця та обмін досвідом допомагають створити більш ефективні та узгоджені механізми захисту прав людини для цих груп.

Формування спеціалізованих служб або органів, спрямованих на захист конкретних вразливих груп (таких як діти, мігранти, особи з інвалідністю), є важливим елементом забезпечення їхнього ефективного доступу до правосуддя. Залучення громадськості до виявлення порушень та вирішення проблем допомагає створити більш збалансоване та справедливе правове середовище.

Ці стратегії спрямовані на забезпечення широкого та ефективного доступу до правосуддя для всіх, зокрема й для тих, хто перебуває у вразливому становищі.

Збільшення ефективності освітніх програм щодо прав людини важливе для підвищення обізнаності громадян та стимулювання активної участі у захисті прав людини.

Для підвищення ефективності освітніх програм щодо прав людини та стимулювання активної участі громадян у захисті прав можна використовувати різноманітні стратегії. Спрямована адаптація до різних аудиторій, таких як школярі, студенти, робітники, враховує специфічні потреби та інтереси кожної групи. Інтерактивні методи навчання, як-от ігри та рольові ігри, сприяють більш ефективній взаємодії та засвоєнню інформації.

Залучення правозахисників та свідків порушень прав людини допомагає надати живий приклад важливості правових питань. Використання технологій, відеоматеріалів та онлайн-ресурсів забезпечує швидкий та досяжний доступ до інформації про права людини. Співпраця з громадськістю та включення громадських організацій у процес розробки програм дозволяє врахувати реальні потреби та виклики суспільства.

Орієнтованість на практичні навички, зокрема захист прав у конкретних ситуаціях, дозволяє навчати не лише теорії, а й навичок в

реальному житті. Організація кампаній та заходів (виставки та конференції), спрямованих на підвищення обізнаності громадян, робить освіту доступнішою та більш цікавою. Визначення конкретних проблем та викликів у сфері прав людини акцентує увагу на актуальних питаннях, здобуваючи освіту більш зорієнтованою та ефективною для аудиторії.

Уповноважена з прав людини переконана, що розвиток системи освіти та її реформування є справою загальнодержавного значення. Це стосується кожного громадянина країни, тому в основу майбутніх змін слід закласти стратегічні напрями й дії для реального захисту прав людини на всіх рівнях освітнього забезпечення. Крім того, якнайшвидше треба розв'язати проблему якості навчання, що є не лише запорукою особистого благополуччя людини, а й основою економічного розвитку держави та духовного збагачення [5, с. 317].

Слід також зосередити увагу на Статуті ООН від 26 червня 1945 р., який дозволяє стверджувати, що питанням прав людини присвячені декілька положень цього документа. Насамперед це теза преамбули Статуту щодо нового затвердження «віри в основні права людини, в гідність та цінність людської особистості» та приписи ст. 55 Статуту, за якими, з метою утворення умов сталості та добробуту, необхідних для мирних та дружніх відносин між націями, заснованих на повазі принципу рівноправ'я та самовизначення народів, ООН має сприяти загальній повазі та дотриманню «прав людини та основних свобод для усіх, без розрізнення раси, статі, мови та релігії». Тотожне визначення прав та свобод людини формулювання містить й пункт «б» ч. 1 ст. 13 Статуту, за яким Генеральна Асамблея ООН (далі – ГА ООН) повинна організовувати дослідження та робити рекомендації з метою сприяння міжнародній співпраці, зокрема, в сфері сприяння здійсненню цих прав. За ч. 2 ст. 62 Статуту Економічна та Соціальна Рада ООН також уповноважена виконувати рекомендації з метою «заохочення поваги та дотримання прав людини та основних свобод для усіх» [6].

Тому вдосконалення механізмів охорони та захисту прав людини – це складний і багатогранний процес, що вимагає співдружності та співпраці на різних рівнях суспільства та міжнародного співтовариства. Забезпечення ефективності цих механізмів передбачає комплексні заходи на різних напрямках. Ці шляхи мають на меті забезпечити не лише формальний захист прав людини, але й створення культури поваги до них у суспільстві. Успіх у цьому напрямі вимагає постійної уваги, співпраці та відданості всіх сторін як на національному, так і на міжнародному рівні.

---

1. Конституція України. Верховна Рада України.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text9> (дата звернення: 16.11.2023).

2. Барікова І. О. Зміст конституційного права на судовий захист [Електронний ресурс] / І. О. Барікова // Міністерство юстиції України. – Режим доступу :

https://minjust.gov.ua/m/str_8158 (дата звернення: 16.11.2023).

3. Конституція України: затверджена Законом України від 28 червня 1996 р. № 254к / 96- ВР (із змінами, внесеними Законом України від 1 лютого 2011 р. № 2952-VI (2952-17). Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 ; 2011. № 10. Ст. 68.

4. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 16.11.2023).

5. Карпачова Н. С. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні : доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини / Н. С. Карпачова ; ред. О. Кузьміна, Н. І. Карпачова. – К., 2008. – 400 с.

6. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26 червня 1945 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU45001U> (дата звернення: 16.11.2023).

Єгор МІНЧЕНКО

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Тетяна ЖЕГЛІНСЬКА

старша викладачка кафедри

теорії та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ В УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕНОГО В УКРАЇНІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Україна є країною, де існує демократична та правова система, орієнтована на забезпечення поваги та непорушності прав та свобод людини. Головним її обов'язком є утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Однак відповідно до ч. 2 ст. 64 Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть бути введені обмеження прав та свобод з чітким визначенням строку їх дії [1]. Зараз на території України діє особливий правовий режим – воєнний стан, що потребує подальшого наукового вивчення. Це запровадження пов'язане зі збройною агресією росії проти українського народу, що призвело до виникнення конкретних обмежень щодо визначеної категорії прав та свобод людини і громадянина, які регламентуються Конституцією України [1].

Указ Президента України № 63/2022 від 23 лютого 2022 року негайно призупинив чинність певних положень нормативних актів і сприяв прийняттю нових, які застосовуватимуться до завершення воєнного стану або до закінчення строку, визначеного в самому нормативному акті. Насамперед, відповідно до норм Закону України "Про правовий режим надзвичайного

стану", було прийнято Закон України № 2136-IX від 15 березня 2022 року "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану", яким організуються трудові відносини під час воєнного стану. Його зміст визначає особливості реалізації права на працю під час дії надзвичайного правового режиму [2].

У трудовому законодавстві вперше було визначено обмеження трудових прав, які раніше забезпечувались статтями 43 та 44 Конституції України, і введена нова форма регулювання трудових відносин – можливість призупинення дії трудового договору. Зокрема, згідно зі статтею 13 розглянутого Закону України сторонам трудового договору надається право призупинити його дію, повідомивши одна одній про це доступним способом. Призупинення дії трудового договору визначається як неможливість роботодавця забезпечити працівника роботою або неможливість працівника виконувати обумовлену трудовим договором роботу через воєнну агресію проти України. На наш погляд, зміст зазначених норм може створювати можливість для зловживання своїми правами, перш за все, з боку роботодавців, чиї підприємства не розташовані в зоні активних бойових дій або сфера їхньої діяльності не підпадає під зупинку через неможливість інших суб'єктів господарювання (контрагентів, постачальників сировини, продукції) вести свою господарську діяльність [3].

Зрозуміло, що в умовах воєнного стану не можна забезпечити повний спектр юридичних гарантій для працівників, як це було в період миру. Багато обмежень прав працівників, очевидно, введено з метою відновлення стабільності виробничих відносин, які постраждали через війну, та надання підтримки роботодавцям, які втратили свої потужності. Однак час, протягом якого ці обмеження були застосовані, вже минув. Державні посадовці та керівники військових адміністрацій висловлюють необхідність продовження трудової діяльності для нормального функціонування економіки. Очевидно зараз потрібно використовувати не ті механізми, які були запроваджені відразу після введення режиму воєнного стану [4].

Продовження дії цього положення, безсумнівно, не сприяє зацікавленості людини у задоволенні своєї потреби в праці. Право на працю, що ґрунтується на міжнародних стандартах, які закріплені у Загальній декларації з прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, а також на національних стандартах, що передбачені Конституцією України, базується на можливості заробляти собі на життя через працю. Сьогодні це стає особливо важливим у складних умовах, коли можливість забезпечити власне виживання залежить від можливості працювати. Тому обмеження цього права неприпустиме: працююча людина повинна отримувати винагороду за свою працю. Тільки в такий спосіб вона може ефективно взаємодіяти із загальною системою відновлення економіки України [5].

Тому особливість здійснення права на працю під час воєнного стану

полягає в тому, що це право, в першу чергу, повинно забезпечуватися в рамках, визначених Європейською соціальною хартією, Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права. По-друге, його реалізація повинна максимально об'єктивно сприяти захисту прав та свобод людини та громадянина, особливо в умовах воєнного стану. Враховуючи, що реалізація права на працю є суб'єктивним правом людини, вона передбачає наявність ефективного правового механізму його захисту, основною метою якого є гарантування втілення прав та виконання обов'язків суб'єкта правовідносин.

Одночасно важливо підкреслити, що при введенні нових законів та внесенні змін до діючих актів під час воєнного стану слід зберігати незмінність законодавчого підходу до регулювання індивідуальних та колективних трудових відносин. Цей підхід повинен залишатися стійким, як у мирний час, і спрямовуватися на збереження трудового права як окремої галузі права, обладнаної власним галузевим юридичним механізмом, що включає предмет, методи, принципи правового регулювання, систему галузі, її джерела та функції.

---

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.11.2023).

2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України № 2136-IX від 15 березня 2022 року. Верховна Рада України. Урядовий кур'єр. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#n60> (дата звернення: 09.11.2023).

3. Гучко М.М. Проблеми захисту трудових прав працівника в умовах воєнного стану. 2022. URL: http://194.44.193.54:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/343/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9A%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB%D1%83_2022%20%283%29%20%281%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 09.11.2023).

4. Харитонов Є. О. та ін. Проблеми здійснення та захисту цивільних прав в умовах воєнного стану. 2023. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23423> (дата звернення: 09.11.2023).

5. Коваленко О. О. Реалізація права на працю та права на оплату праці у період режиму воєнного стану в Україні: проблемний аспект сучасності і майбутнього : дис. – Національний університет «Львівська політехніка», 2022. (дата звернення: 09.11.2023).

Олександра МІНЧЕНКО

здобувачка вищої освіти

Науковий керівник:

Дмитро СЕЛІХОВ

професор кафедри теорії

та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВНУТРІШНІХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Війна є неодмінною складовою історії людства. Протягом значного часу вона залишалася поза сферою правового регулювання. Перші міжнародно-правові норми гуманітарного спрямування з'явилися лише у середині XIX століття, коли Анрі Дюнан започаткував Міжнародний рух Червоного Хреста. Однак більшість міжнародно-правових стандартів, спрямованих на полегшення страждань жертв війни, відносилася в основному до міжнародних конфліктів.

Право, яке регулює збройні конфлікти, було впроваджено у другій половині XIX – першій половині XX століття, перш за все для міжнародних війн. У той же час основні принципи та норми застосовуються і до не міжнародних збройних конфліктів: у будь-якому воєнному конфлікті і за будь-яких умов сторони мають дотримуватися фундаментальних принципів гуманності, щоб захистити жертв, збавити людські страждання та зменшити збитки, завдані об'єктам, які мають критичне значення для виживання. Таким чином, сторони конфлікту обмежені як вибором методів і засобів ведення війни, так і вибором цілей для агресії. Вони також повинні захищати жертв від впливу та наслідків війни. Ці фундаментальні принципи відображені в нормах та принципах міжнародного гуманітарного права, які повинні дотримуватися всіма сторонами конфлікту і які обмежують використання сили. Сторони конфлікту, які дотримуються цих норм і принципів, вважаються послідовниками міжнародного правопорядку, в той час як ті, хто їх порушує та вчиняє міжнародні злочини, повинні бути притягнуті до міжнародної кримінальної відповідальності [1, с. 609].

Тож у воєнних конфліктах, незалежно від їхнього характеру, важливо дотримуватися принципів гуманності для захисту жертв і об'єктів, що мають важливе значення, та обмежувати використання сили.

Женевська конвенція (IV) про захист цивільного населення під час

війни містить загальні положення, які застосовуються як до всіх осіб, що користуються захистом в рамках Міжнародного Гуманітарного Права (включаючи санітарні та безпечні зони, евакуацію та надання медичної допомоги), так і до "захищених осіб" згідно зі статтею 4 цієї Конвенції, які мають гарантії гуманного поводження. Крім того, Женевська конвенція регулює питання стосовно громадян супротивника, які потрапляють на територію конфлікту. Також вона встановлює стандарти для захисту цивільних осіб, які перебувають на окупованій території [2, с. 45].

З огляду на це, слід наголосити, що Женевська конвенція IV включає загальні положення, що стосуються всіх осіб під захистом міжнародного гуманітарного права та забезпечують гуманне поводження із "захищеними особами".

Міжнародні договори, що спрямовані на захист прав людини, залишаються вельми важливими навіть у внутрішніх збройних конфліктах. Ймовірно найзначущим є те, що міжнародно-правові засоби, що стосуються прав людини, сприяють розширенню та уточненню різних режимів захисту, що надаються гуманітарним правом, шляхом встановлення рівності зобов'язань в сфері захисту прав людини до основних принципів гуманності, закріплених в загальній статті 3. Механізми для забезпечення дотримання зобов'язань, передбачених у міжнародних правових актах про права людини, можуть потенційно використовуватися як альтернативні засоби забезпечення дотримання режиму гуманітарного захисту під час збройних конфліктів [3, с. 48].

Варто вказати, що міжнародні договори щодо прав людини мають дуже вагомим значення, зокрема, у внутрішніх воєнних конфліктах, оскільки вони розширюють режими захисту та забезпечують рівність зобов'язань у гуманітарному праві. Механізми, передбачені цими договорами, можуть служити альтернативними засобами для забезпечення дотримання гуманітарних стандартів під час збройних конфліктів.

Поточна практика України у сфері притягнення осіб до відповідальності свідчить про недостатню ефективність кримінальних покарань за порушення міжнародного гуманітарного права та інших серйозних порушень міжнародного права. Це охоплює виявлення та відстеження осіб, які підозрюються в скоєнні (або видачі наказів на скоєння) таких злочинів, а також виконання зобов'язань щодо притягнення таких осіб до відповідальності перед національними судами, незалежно від їхнього громадянства, або передачі їх для суду іншій державі-учасниці. Важливим аспектом забезпечення виконання Україною своїх зобов'язань у боротьбі з безкарністю за найтяжчі злочини проти міжнародного права є поглиблення знань суддів, прокурорів та адвокатів у галузі міжнародного права, зокрема міжнародного гуманітарного права, прав людини та міжнародного кримінального права [4].

У зв'язку з вищевикладеним слід підсумувати, що поглиблення знань у

сфері міжнародного права для суддів, прокурорів і адвокатів в Україні відіграє ключову роль у забезпеченні ефективності притягнення до відповідальності за порушення міжнародного права. Це важливий крок у напрямі покращення виявлення, відстеження та судового переслідування тих, хто порушує норми міжнародного права, що є ключовим для забезпечення правосудності та відповідальності за серйозні правопорушення.

Тож міжнародні угоди, що стосуються захисту прав людини, залишаються вельми важливими навіть у разі внутрішніх збройних конфліктів. Найбільш значущим аспектом є те, що міжнародно-правові засоби у галузі захисту прав людини сприяють розширенню та уточненню різноманітних режимів захисту, що передбачені гуманітарним правом, шляхом врахування зобов'язань у сфері захисту прав людини, відповідно до основних принципів гуманності. Держави не мають права відмовлятися від окремих зобов'язань у галузі захисту прав людини (наприклад, права на життя). Механізми для забезпечення виконання зобов'язань, передбачених у міжнародно-правових інструментах з прав людини, можуть потенційно використовуватися як альтернативні засоби для гарантування дотримання режиму гуманітарного захисту під час збройних конфліктів.

Україна, як учасник міжнародних правових механізмів, зобов'язана дотримуватися стандартів захисту прав людини. Важливо підкреслити, що Україна здійснює зусилля для впровадження міжнародних норм гуманітарного права та прав людини на своїй території. Наприклад, це включає зусилля у виявленні, розслідуванні та притягненні до відповідальності осіб, які порушують ці норми, а також покращення знань та навичок у сфері міжнародного права у суддів, прокурорів та адвокатів для більш ефективного захисту прав людини під час конфліктів.

---

1. Fleck D. *The Handbook of International Humanitarian Law – Second Edition* / Dieter Fleck. – Oxford : Oxford University Press, 2008. 770 p. (дата звернення: 21.11.2023).

2. Гнатівський М. М. *Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів*. 2-ге вид., доповн. Одеса : Фенікс, 2015. 92 с. (дата звернення: 21.11.2023).

3. Алямкін Р. *Міжнародно-правовий режим захисту прав людини під час внутрішніх збройних конфліктів*. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2014. № 6. С. 47–51. (дата звернення: 21.11.2023).

4. *Повага до прав людини в умовах збройного конфлікту в Україні. Застосування судами норм міжнародного гуманітарного права та стандартів захисту прав людини*. USAID. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Report_Respect-for-HR-in-Conflict_Gnatovsky_UKR.pdf (дата звернення: 21.11.2023).

Ярослав МОСКАЛЕНКО
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Олена МАРЧЕНКО
*професорка кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
докторка філософських наук, доцентка*

КОНВЕНЦІЙНІ ПРАВА ДІТЕЙ-БІЖЕНЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Умови військових конфліктів посилюють вразливість дітей-біженців, роблячи захист їхніх прав особливо актуальним. Конвенція ООН про права дитини 1989 року та інші міжнародні документи визначають норми та принципи, спрямовані на забезпечення захисту та гідного ставлення до цієї уразливої категорії дітей, які опинилися в умовах війни та конфліктів. В контексті воєнних дій виявляється особлива важливість забезпечення захисту та підтримки прав дітей-біженців. Вони не лише відповідають загальним принципам прав дитини, але мають і специфічні гарантії, які ставлять під сумнів необхідність забезпечення не лише виживання, а й повноцінного розвитку цієї категорії дітей в умовах війни та конфліктів.

Мета цього дослідження полягає у ретельному аналізі міжнародних конвенцій, спрямованих на захист прав дітей-біженців у період воєнних конфліктів, з метою виявлення проблемних аспектів захисту цієї уразливої категорії та розробки практичних рішень для покращення їхнього становища через підвищення усвідомленості та впровадження змін у політику та практику захисту прав дітей-біженців у воєнних зонах.

Ці міжнародні норми, які регулюють права дітей-біженців під час військових конфліктів, визначають необхідність збереження індивідуальності та гідності кожної дитини, незалежно від обставин. Вони закликають держави та міжнародні організації до співпраці для забезпечення захисту прав дітей-біженців та створення умов для їхнього безпечного виживання, психологічного відновлення та розвитку, спираючись на принципи гуманності та рівноправ'я. Здійснення цих принципів в умовах війни вимагає не лише закріплення в правових актах, але й практичної реалізації, активної співпраці та розвинених механізмів міжнародного співтовариства для забезпечення безпеки та майбутнього дітей-біженців.

У 2001 році Україна приєдналася до Конвенції ООН про статус біженців 1951 року та Протоколу 1967 року і пристосувала своє національне

законодавство до вимог цих міжнародних актів. Всесвітній день біженців нагадує нам про тих, хто змушений був покинути свої домівки, рідних, роботу, друзів та звичне життя, тих, хто шукав притулок та захист у чужих країнах через примусове від'їждження з батьківщини [1].

У заяві ЮНІСЕФ до Дня захисту дітей наголошується, що зараз 5,2 мільйона дітей, з них 3 мільйони в Україні та понад 2,2 мільйона дітей-біженців, потребують гуманітарної допомоги [2]. Ця заява закликає змінити уявлення про становище дітей-біженців у міжнародному та національному дискурсі щодо їх захисту та прав.

Конвенція ООН про права дитини 1989 року чітко визначає дітей-біженців як осіб, які мають свої права. В преамбулі Конвенції зазначається, що дитина потребує особливого захисту і турботи, включаючи належний правовий захист [3]. У статті 22 Конвенції містяться додаткові положення про дітей-біженців, які повинні застосовуватися так само, як і до будь-якої іншої дитини, яка є громадянином. Ця стаття спрямована на усунення розбіжностей між країнами, що прагнуть обмежувати права дітей-біженців.

Звернімо увагу, що саме стаття 3 Конвенції має особливе значення для дітей-біженців, оскільки вона визначає принцип "найкращого забезпечення інтересів дитини" як основний пріоритет у всіх справах, що стосуються їх. Ці права не обмежуються просто забезпеченням виживання, але вимагають від держав забезпечення повноцінного розвитку дітей-біженців, зберігаючи при цьому їхню унікальність і індивідуальність [3].

Статті 16, 37, 39 і 40 Конвенції розглядають кожну дитину як унікальну особистість, яка має право на повагу та гідність. Це визначає необхідність для держав забезпечити ряд основних аспектів: максимальні можливості для виживання та розвитку дітей-біженців (згідно зі статтею 6 Конвенції); збереження їхньої унікальності (згідно зі статтею 8) та вільного вираження власних переконань (згідно зі статтею 14); спрямування освіти на їхній фізичний, розумовий, духовний, моральний та соціальний розвиток і формування в суспільстві (відповідно до статей 27 і 29) [3].

Тож в контексті війни і конфліктів конвенційні права дітей-біженців визначаються як вкрай важливі, оскільки ця група є однією з найбільш вразливих категорій населення. Зазначені в Конвенції ООН про права дитини 1989 року принципи та положення визначають, що діти-біженці не просто підпадають під загальні норми захисту прав дитини, але також мають специфічні гарантії і вимоги, пов'язані з їхнім статусом. Важливим аспектом є принцип "найкращого забезпечення інтересів дитини," встановлений в статті 3 Конвенції, який стає першочерговим у всіх справах, що стосуються дітей-біженців. Цей принцип визначає необхідність забезпечення максимальних можливостей для виживання, розвитку та збереження індивідуальності цієї вразливої групи.

Додатково статті 22, 37, 39 і 40 Конвенції акцентують увагу на важливості рівноправного ставлення до дітей-біженців у порівнянні з іншими

дітьми, забезпечуючи повагу до їхньої гідності та індивідуальних особливостей. Позитивний внесок Конвенції полягає в тому, що вона встановлює стандарти, які мають бути дотримані державами в умовах військових конфліктів, наголошуючи на необхідності збереження основних прав і гідності дітей-біженців незалежно від обставин.

Наслідком вивчення висловлювань і положень щодо дітей-біженців у військових умовах є підкреслення важливості міжнародної співпраці та взаємодії для забезпечення захисту їхніх прав і надання необхідної підтримки. Висновки також вказують на потребу подальшого розвитку і вдосконалення механізмів використання цих прав, адаптованих до особливостей воєнного конфлікту, з метою ефективного захисту дітей-біженців у найскладніших обставинах.

---

1. До всесвітнього дня біженців. Голос України. 2022. 20 черв. URL: <http://www.golos.com.ua/article/361533> (дата звернення: 20.11.2023).

2. Через війну в Україні понад 5 мільйонів дітей потребують гуманітарної допомоги – ЮНІСЕФ. Слово і діло. 2022. 1 черв. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/01/novyna/suspilstvo/через-війну-україни-5-мільйонів-дітей-потребують-гуманітарної-допомоги-юнісеф> (дата звернення: 20.11.2023).

3. Конвенція про права дитини: міжнар. док. від 20.11.1989 / ООН. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 20.11.2023).

Анна МОЛОДЕЦЬКА
здобувачка вищої освіти

Науковий керівник:
Юлія ОЛІЙНИК
*старша викладачка кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Міжнародне законодавство у сфері прав людини спрямоване на захист усіх прав, включаючи соціальні, що забезпечують вільне, безпечне, спокійне і здорове життя. У середині ХХ століття соціальні права отримали юридичне закріплення в ряді міжнародно-правових документів. Це вивело права людини за межі внутрішніх проблем окремих країн і зробило їх предметом міжнародної уваги.

На сучасному етапі розвитку відзначається зростання ролі міжнародного права. По-перше, це виявляється у більш детальному розробленні та конкретизації міжнародних принципів і норм, що регулюють соціальні права і свободи людини, які повинні бути дотримані державами. По-друге, це включає створення міжнародних органів для контролю за виконанням зобов'язань, взятих на себе державами. Це також стосується забезпечення прав людини на міжнародному рівні [3, с.344].

У всі часи ідея свободи людини була визначена політичним керівництвом держави, яке приходило на зміну старій еліті. Нове керівництво держави часто не виконує передвиборчі обіцянки, порушуючи основоположні принципи демократії та нарощуючи власний капітал. Таким чином, реалізація основоположних прав і свобод стає де-юре, а не центром політичної стратегії державної влади.

У країнах з неефективною організацією державної влади існує багато протиріч у законотворчій діяльності та низький рівень реалізації закріплених конституційних прав. В таких ситуаціях переважає "право сили". Для вирішення цих проблем важливий розгляд теоретичного аспекту, який слід враховувати при формулюванні політичних стратегій.

Фактичне та юридичне гарантування прав та свобод людини потребує уважного аналізу та виваженої політичної стратегії для подолання проблем, пов'язаних із цією ситуацією.

Міжнародний механізм захисту прав людини має дві основні можливості: контроль за виконанням державами загально визнаних принципів та норм у галузі прав людини і застосування примусових заходів у випадках їх порушення. Цей міжнародно-правовий контроль виявляється переважно в перевірці виконання державами взятих на себе зобов'язань у сфері прав людини, особливо тоді, коли іншими засобами встановити справжній стан справ неможливо.

Принципи міжнародного права, визначені у статуті ООН та Декларації про принципи міжнародного права [1], включають незастосування сили чи загрози силою, мирне вирішення міжнародних конфліктів, невтручання у внутрішні справи держави, обов'язок співпраці держав відповідно до Статуту ООН, рівноправність та самовизначення народів, суверенна рівність держав, непорушність кордонів, територіальна цілісність держав, повага до прав людини та основних свобод. Зокрема, останнім часом виникла необхідність врахування обов'язку держав охороняти навколишнє середовище.

Міжнародний білль про права людини, який був представлений у 1945 році при створенні Статуту ООН, та Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН, є важливими актами, що визначають завдання для всіх націй і держав [2]. Ці принципи знаходять відображення в численних міжнародно-правових актах, таких як Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод, Конвенція про політичні права жінок, Конвенція про статус біженців, інші

нормативно-правові документи, що регулюють відносини в галузі прав людини.

Тож вступ України до Ради Європи та приєднання до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї є важливою юридичною гарантією для громадян України з питань захисту їхніх прав і основоположних свобод. Сучасні зміни у міждержавних відносинах сприяють зближенню політичних та економічних систем різних країн. Цей процес полегшує узгодження міжнародних норм у галузі прав людини та їхнє практичне втілення. Важливо, щоб Україна активно брала участь у формуванні універсального механізму забезпечення прав та свобод людини і громадянина.

---

1. Декларація про принципи міжнародного права. Прийнята резолюцією 2625 (XXV) на 1883 пленарному засіданні Генеральної Ассамблеї ООН від 24 жовтня 1970 року URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU70012?ed=1970_10_24 (дата звернення 21.11.2023).

2. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 21.11.2023).

3. Топоркова М. М. Міжнародно-правові аспекти захисту прав і свобод людини. Права людини в період збройних конфліктів: Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, присвяч. 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія». Нац. ун-т «Одеська юридична академія»: у 2 т. Одеса. 2022. С. 343-348. (дата звернення 21.11.2023).

Ярослав МОСКАЛЕНКО

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Елеонора СКИБА

професорка кафедри гуманітарних

дисциплін та психології

поліцейської діяльності

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

докторка філософських наук, професорка

ФЕНОМЕН ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ЯК ЗАГАЛЬНОВИЗНАНА ЦІННІСТЬ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Гендерна рівність є ключовою складовою сучасного суспільства, що спрямована на забезпечення рівних прав і можливостей як чоловіків, так і жінок. Поняття «гендер» та концепт «гендерна рівність» виникли як суспільна потреба визнати та вирішити проблеми нерівності людей за

ознаками гендерної приналежності та визнати, що певна гендерна ідентичність не повинна обмежувати соціально-культурні, економічні та політичні можливості самореалізації особи. Концепція прав людини серед інших джерел має в своїй основі й ідею рівності прав.

Сімон де Бовуар була однією з перших вчених, яка активно працювала над розумінням і пропагуванням гендерної рівності як узагальнення принципу справедливості. Її робота «Друга стать» привернула увагу до проблем нерівності між чоловіками та жінками, зумовленості певних обмежень щодо соціально-культурних можливостей чоловіків та жінок і, як результат, сприяла подоланню системи, що визнавала дискримінацію жінок. Вчені та активісти в усьому світі продовжують розвивати цю концепцію та боротися за гендерну рівність, щоб створити справедливе і рівноправне суспільство для всіх членів суспільства.

Поняття «гендерна рівність» містить в собі два головних слова: «гендер» і «рівність». Гендер – це соціально-культурний конструкт, який визначає соціальні та культурні очікування від гендерної ідентичності, які суспільство приписує як приналежні чоловікам і жінкам. Гендер не відображає біологічні особливості, а лише відображає можливості щодо самореалізації. Гендерні очікування формуються та модифікуються впливом соціальних норм, стереотипів та культурних факторів.

Рівність – це принцип, що передбачає, що всі люди мають однакове рівне право на реалізацію своїх можливостей у соціально-культурному плані. Він визначає ресурси та повагу до особи як носія прав людини. Гендерна рівність прагне забезпечити, щоб нерівність на основі гендерних відмінностей була усунена і всі люди мали однакові можливості та права свого самовизначення.

Сприяння виникненню гендерної рівності відіграло важливу роль у розвитку цього поняття і його інтеграції в сучасне суспільство. Гендерна рівність почала формуватися внаслідок рефлексії над гендерними нерівностями та соціокультурними уявленнями про ролі чоловіків і жінок у суспільстві. Ця рефлексія спонукала активістів, науковців і феміністів до обговорення та дослідження питань, пов'язаних із гендерними відмінностями.

Перший крок у розумінні гендерної рівності полягав у визнанні того, що ідентичність людини та її ролі в суспільстві формуються соціокультурними чинниками і можуть бути об'єктом змін та реформ. Серед ключових подій у розвитку цього поняття можна відзначити наукові дослідження, феміністичні рухи, а також діяльність міжнародних організацій, таких як ООН, які активно підтримували і просували ідеї гендерної рівності.

Саме завдяки цим зусиллям було сформульовано поняття гендерної рівності, яке визнає права людини та її можливості самореалізації, ресурси для цього та повагу суспільства. Головною метою принципу гендерної рівності є усунення нерівності на основі гендеру та боротьба зі стереотипами, які можуть обмежувати можливості і права як чоловіків, так і жінок.

У наш час впровадження у політику принципу гендерної рівності стало ключовим принципом в багатьох країнах та є необхідною складовою законодавства будь-якого сучасного демократичного суспільства, яке прагне створити справедливі та рівноправні умови для всіх своїх членів. Це поняття відображає поступовий розвиток у сприйнятті та реалізації гендерних прав і рівності і працює як підґрунтя для подальших зусиль у боротьбі з гендерною дискримінацією і нерівністю, що служить обґрунтуванням концепції прав людини.

Наразі реалізація вимог щодо гендерної рівності, незважаючи на законодавчі норми, є предметом глибоких дискусій і обговорень пересічних громадян завдяки постійно діючому відтворенню гендерних стереотипів. Такий стан відображає різноманітність поглядів та цінностей в суспільстві. Певна частина населення зрілого віку ще і досі прагне зберегти традиційні статеві ролі та переконання і гендерні очікування. Ми бачимо через аналіз, що таке становище є важливим елементом соціокультурної спадщини завдяки негативному впливу гендерних стереотипів. Такі люди іноді вважають, що занадто активне впровадження гендерної рівності може призвести до дисгармонії в суспільстві. З іншого боку, постійно зростає кількість людей, які відкриті гуманістичним принципам та вважають гендерну рівність основною складовою сучасного суспільства. Вони прагнуть до розширення прав і можливостей щодо соціально-культурної самореалізації себе у розбудові загальної картини світу. Як результати, демократичне суспільство визнає, що гендерні стереотипи і нерівності соціально-культурного становища можуть обмежувати потенціал і свободу особи. Ці люди вважають, що розвиток суспільства у всіх його напрямках потребує визнання гендерної рівності як основного принципу побудови стабільного суспільства.

Важливо зберігати відкритий діалог та співпрацю між різними точками зору щодо гендерної рівності, щоб знайти спільні рішення, які б враховували різноманітність суспільства і сприяли б побудові більш справедливого та рівноправного світу.

Результати аналізу стану цього питання вказують що сучасне законодавство кожної демократичної країни задля підтримки гуманістичних цінностей має містити закони, які забороняють гендерну дискримінацію та забезпечують практичну реалізацію принципів рівності, справедливості та справедливості, які є фундаментально утворюючими для забезпечення захисту прав людини. Ці досягнення в законодавчій сфері України є результатом глибоких досліджень в різних галузях гуманітарних знань. З часів античності найкращі мислителі розглядали природу людини і її права людини в контексті природного права. Крок за кроком такі наукові течії та школи як жіночі дослідження, чоловічі дослідження, гендерні дослідження, гендерна теорія – усі вони побудували логічно структуровану потужно обґрунтовану основу досліджень, яка використана сучасним законодавством

для забезпечення гендерної рівності та забороняє будь-які види дискримінації, в тому числі за ознакою статі.

Сучасні реалії доводять важливість запровадження гендерної рівності у сучасному суспільстві у всі соціальні інститути та переконують у необхідності подолання стереотипів та їх відтворення у соціально-культурній практиці. Принцип гендерної рівності визнається як основний принцип, що спрямовує суспільство на створення соціального світу як для чоловіків, так і жінок, що побудований на вимогах справедливості та рівноправ'я. Відкрита дискусія і співпраця між різними науковими школами, захист рівних прав людини на законодавчому рівні допомагає у напрацюванні спільно визнаних цінностей в суспільстві.

---

1. Skyba E. Gender challenges of modern societies. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2021. Volume 1. n. 2. P. 18-24.

2. Скиба Е.К. Гендерні виклики сучасної України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. 2.187-194.

3. Shang B. Tackling Gender Inequality: Definitions, Trends, and Policy Designs. <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/001/2022/232/article-A001-en.xml> дата доступу 20.11.23.

Вероніка ПОГОНЕЦЬ

здобувачка вищої освіти

Науковий керівник:

Елеонора СКИБА

*професорка кафедри гуманітарних
дисциплін та психології
поліцейської діяльності*

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
докторка філософських наук, професорка*

ВПЛИВ ПРАВОСВІДОМОСТІ ПРАВООХОРОНЦІВ НА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ПИТАННЯХ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ГРОМАДЯН

Сучасне суспільство перебуває в умовах постійних трансформацій, де політичні процеси, прийняття рішень владою та взаємодія громадян з політичною системою мають значущий вплив на формування правосвідомості індивіда щодо поваги та дотримання прав людини. Розуміння та вивчення цієї взаємодії та взаємного впливу є критично важливим для науковців, політологів, соціологів та працівників правоохоронних органів, які прагнуть кращого розуміння факторів, що

визначають правосвідомість сучасного індивіда та забезпечують дотримання прав людини у практичній площині.

Наукові та практичні доробки в різних галузях знання висвітлюють взаємозв'язок між різними соціальними інститутами щодо формування поваги до законодавчих норм як інструменту захисту прав людини. Ми бачимо, що досягнення високого рівня правосвідомості громадян є складним та тривалим процесом, який впливає на сприйняття законодавчих приписів та публічну участь громадян у політичному житті суспільства. Цей взаємозв'язок та взаємовплив правосвідомості та дотримання вимог законодавства щодо усвідомлення та дотримання прав людини можна проаналізувати через декілька чільних аспектів.

Одним із каналів впливу на свідомість громадян, на нашу думку, є засоби масової інформації та система освіти. Політичні події, аналізи та інтерпретація, що подаються через ЗМІ, визначають образи політичних лідерів та партій, формують прямо та опосередковано загальні цінності суспільства. Освітні інституції також впливають на свідомість громадян, формуючи їхні політичні переконання та розуміння таких ключових питань як справедливість та права людини.

Політична і правова свідомість індивіда формуються в контексті його соціального середовища. Групова ідентичність, наприклад, етнічна, релігійна чи класова, впливає на формування політичної культури. Формування демократичних цінностей є одним із механізмів вираження та захисту ідентичності громадян та їхніх прав.

Стан економіки та соціально-економічні чинники також грають важливу роль у формуванні політико-правової свідомості. Економічні кризи, рівень безробіття та розподіл соціальних ресурсів, викликаючи певну реакцію громадян, є факторами формування правосвідомості та правової культури як інструменту захисту та поваги прав людини.

Активна участь громадян у публічних політичних процесах, таких як вибори, обговорення громадських питань чи участь у громадських організаціях, впливають на свідоме відношення до основних ціннісних концепцій суспільства. Участь у політичних спільнотах або групах формує соціальні навички та взаємини, що впливають на самооцінку та розвиток особистості, що опосередковано впливає на політичну ідентичність правоохоронця та формує свідоме та відповідальне відношення у офіцерів поліції до захисту прав та свобод людини.

Доповнюючи вищесказане, хочемо зазначити вплив усіх соціальних інститутів на формування індивідуальної правосвідомості та підкреслити, що взаємодія між суспільством, державою та особистістю є провідним аспектом формування індивідуальної правової культури. Політичні погляди, рівень правосвідомості, компетентність правоохоронців завжди стають складовою професійної компетентності та відповідального відношення до захисту прав та свобод громадян.

Серед інших факторів формування індивідуальної правосвідомості включають вплив соціальних мереж. Інформаційні технології створюють певні засоби та форми сприйняття законодавчих норм та рівень залучення усіх громадян у процес обговорення таких важливих питань громадського життя, як захист прав та свобод. Збільшення уваги до індивідуальних прав та свобод підкреслює важливість особистої індивідуальності в контексті публічних дій. Активність громадян та правоохоронних органів у захисті прав людини є фактором формування індивідуальної свідомості, яка, в свою чергу, визначає активність та участь громадян у політичному процесі.

Отже, взаємодія держави, суспільства та індивіда є багатогранною та динамічною. Вона формується через соціальні, економічні та культурні процеси, а також за допомогою інформаційних технологій та комунікації. Соціокультурні трансформації, які відбуваються у сфері соціальних цінностей та культурних практик, впливають на формування політичної правосвідомості індивіда.

Дослідження цих аспектів дозволить глибше розуміти процеси взаємодії різних соціальних інститутів та індивідуальної правосвідомості в умовах сучасного суспільства та розробити ефективні стратегії для поглиблення цієї взаємодії задля створення умов захисту прав людини на усіх рівнях суспільства.

---

1. Бойчук М. А. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії: Монографія. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. 211 с. <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/72/Бойчук.pdf?sequence>

2. Турій О.В. Окремі аспекти взаємодії організацій громадянського суспільства з органами державної влади як фактор розвитку громадянського суспільства. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2017. № 8. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1115>.

3. Скиба Е.К. Роль філософії права в формуванні свідомості суспільства сучасної формації. Грані. 2020. 23, №5 С.64 -77.

Діана РУКІНА

*студентка ННІ права
та інноваційної освіти*

Науковий керівник:

Роман КАРПЕНКО

*доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Дослідники О.В. Ковальова, О.М. Дубенко, А.Б. Блага та інші досліджують проблеми, пов'язані з якістю навчання фахівців у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Вони стверджують, що успішність справедливого виконання завдань, покладених на осіб, які займаються запобіганням та протидією домашньому насильству, в значній мірі залежить від якості їх підготовки. Однак використання застарілих методів та підходів у цьому процесі призводить до зниження ефективності їх реагування на випадки домашнього насильства. Крім того, неврахування комплексного підходу до розв'язання цієї проблеми призводить до того, що законодавство у сфері боротьби з домашнім насильством стає неефективним. Це призводить до того, що права постраждалих осіб не захищаються належним чином, а особи, що допускають насильство, уникають відповідальності [1, с. 304].

Не можна не визнати цінність підходу О.В. Ковальової до системи навчання фахівців, які займаються протиборством з домашнім насильством. Її ідея про дворівневу систему, включаючи базовий рівень навчання і подальше періодичне підвищення кваліфікації, вирішує важливу проблему забезпечення якості підготовки фахівців і підтримки їхньої компетентності [2, с. 23]. При аналізі проблемних аспектів державної політики підтримуємо погляд К. В. Горбунової [3] щодо важливості звернення уваги на якісну підготовку спеціалістів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Для цього потрібно:

– по-перше, покращити співпрацю між різними установами та службами, які займаються запобіганням та боротьбою з домашнім насильством, у розгляді кожного окремого випадку. Це має базуватися на загальноприйнятих стандартах розуміння проблеми насильства в сім'ї;

– по-друге, необхідно визнати, що домашнє насильство є серйозною загрозою для суспільства. Суб'єкти, які здійснюють заходи для запобігання та протидії цьому явищу, повинні ставитися до потерпілих від домашнього насильства з повагою і розумінням та забезпечувати конфіденційність. Підвищення рівня освіти фахівців у цій сфері та підготовка їх на більш високому рівні допоможуть зменшити рівень домашнього насильства у сучасному суспільстві.

---

1. Ковальова О. В., Дубенко О. М. Використання інноваційних методів підготовки фахівців у сфері запобігання та протидії домашньому насильству: досвід Одеського державного університету внутрішніх справ. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 1-2. С. 303-310. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.53>

2. Ковальова О. В. Сучасний стан та перспективи розвитку системи запобігання та протидії домашньому насильству та насильство за ознакою статі в умовах глобальних викликів сьогодення. Міжнародна науково-практична конференція. С. 23.

3. Горбунова К. В. Проблематика підготовки фахівців у сфері протидії запобігання домашньому насильству. Гендерні студії у вищій школі: сучасні виклики та досягнення : матеріали Всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, м. Львів, 5 вересня – 16 жовтня 2022 р. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 30-33.

Вячеслав САХНО

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Ірина СМІРНОВА

*старша викладачка кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК СКЛАДОВА ПРЕДМЕТА ІСТОРИКО-ПРАВОВОЇ ТА ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЇ НАУК

Теорія прав людини представляє собою систему ідей, концепцій та філософських поглядів, спрямованих на розуміння, визнання і захист прав та свобод людини в різних суспільних контекстах. Ця теорія виникає на перетині правознавства, філософії, політології та соціології, спрямована на розгляд індивіда як об'єкта та суб'єкта правових відносин. Основні аспекти теорії прав людини включають в себе універсальність, недоторканність та невід'ємність прав людини. Універсальність передбачає, що ці права є загальними для всіх людей, незалежно від їхньої раси, релігії, статі чи інших характеристик. Недоторканність вказує на те, що права людини повинні бути

захищені від будь-яких порушень та втручань. Невід'ємність підкреслює, що цих прав не можуть бути позбавлені особи без законної підстави та процедури. Теорія прав людини включає в себе не лише правові принципи, а й етичні, політичні та соціальні засади, які визнають важливість гідності, рівності та свободи для кожної людини. Вона слугує основою для розробки та вдосконалення правових інструментів та політик, спрямованих на захист і забезпечення прав людини на різних рівнях національного та міжнародного законодавства [1].

Актуальність теми зародження та розвитку теорії прав людини в якості складової предмета історико-правової та теоретико-правової наук визначається важливим значенням цього питання в сучасному світі. Вивчення цієї теми не лише є ключовим для розуміння історії правового розвитку, але й формує фундаментальні принципи та цінності, що визначають правовий порядок та взаємини в суспільстві.

Історія прав людини охоплює великий часовий проміжок та відображає поступовий розвиток моральних, філософських та політичних поглядів різних цивілізацій. Починаючи з давнини та античності, можна відзначити появу перших концепцій прав для різних соціальних груп. У римському праві права та свободи громадян були визнані, але обмежені соціальним статусом. Середньовіччя визначалося впливом католицької церкви на моральні та етичні стандарти, хоча існували окремі документи, такі як Магна Карта, що містили положення про права осіб. В епоху Відродження філософи підкреслювали гідність та свободу особистості. З інтелектуальним розквітом Просвітництва (XVII-XVIII ст.) народжувалися концепції природних прав, вільності та рівності від таких філософів, як Джон Локк та Жан-Жак Руссо. Декларації незалежності США (1776) та Французька Декларація прав людини і громадянина (1789) стали важливими кроками у визнанні та захисті прав кожної людини. У XIX - на початку XX століття розвивалося міжнародне право, формувалися перші міжнародні організації для захисту прав людини. Після Другої світової війни виникла ООН (1945), а з нею Загальна Декларація прав людини (1948) стала універсальним стандартом прав людини. Історія прав людини – це неперервний процес, який відображає вплив різних культур, філософій та історичних подій на формування та захист прав кожної особи.

Філософські засади прав людини базуються на ряді ключових принципів, які визнають універсальні та невід'ємні аспекти гідності та свободи кожної людини. Вони випливають з різних філософських концепцій, що формують фундамент сучасного розуміння та захисту прав людини. Природні права розглядаються як невід'ємні та природжені, а не визначені чи надані владою чи суспільством, а контрактна теорія підкреслює, що права виникають з соціального контракту між людьми або між людьми та владою. Цей контракт визначає умови, за яких суспільство зобов'язується захищати права та свободи своїх громадян. Філософія прав людини акцентується на

невід'ємному праві на гідність кожної особи, незалежно від соціального статусу чи інших характеристик.

Принцип універсальності визнає права як універсальні та застосовні до всіх людей у всьому світі, незалежно від культурних відмінностей. Принцип рівності визнає, що кожна людина має рівні права та можливості, без будь-якої дискримінації. Філософія прав людини також підтримує ідеї індивідуальної свободи та автономії, визнаючи право людини на власний вибір, самовираження та самореалізацію. Основна ідея недоторканності особистості полягає в тому, що ніхто не може бути підданий несправедливим чи недозволеним втручанням у своє особисте життя, гідність чи свободи. Ці філософські основи визначають концептуальний фундамент для розуміння, формулювання та захисту прав людини як невід'ємного компонента сучасного правового та етичного порядку.

Громадянське суспільство активно впливає на розвиток теорії прав людини через свою участь у формуванні правозахисних агенцій та організацій. Воно є ініціатором та учасником процесів створення інституцій, що захищають права людини. Громадянське суспільство здійснює моніторинг порушень прав, ініціює інформаційні кампанії та освітні заходи, спрямовані на підвищення свідомості громадян щодо їхніх прав. Участь у правових реформах є ще одним аспектом впливу громадянського суспільства на розвиток теорії прав людини. Активісти можуть брати участь у процесах правової реформи, сприяючи вдосконаленню законодавства та його відповідності міжнародним стандартам. Також громадянське суспільство надає підтримку та допомогу жертвам порушень прав, включаючи правову допомогу та соціальну підтримку. Мобілізація громадян та їхня активна участь в захисті прав людини також є важливою роллю громадянського суспільства. Воно організовує різні форми громадянського протесту, впливає на формування публічної думки та сприяє виробленню та поширенню прогресивних ідей та цінностей. В цілому громадянське суспільство виступає як динамічний актор, що сприяє розвитку теорії прав людини через свою активну участь у різноманітних сферах, – від формування інститутів та моніторингу до масової мобілізації та впливу на громадську думку [2].

Юридичні аспекти прав людини визначаються системою правових норм, міжнародних угод та національних законодавчих актів, що спрямовані на визнання, гарантування та захист основних прав та свобод людини. Основні юридичні аспекти включають міжнародне право про права людини, норми національного законодавства, засудження порушень прав людини, механізми міжнародного контролю, конституційні гарантії, спеціальні закони та механізми, а також право на індивідуальне та колективне звернення. Ці юридичні аспекти спільно визначають рамки для захисту прав людини як на міжнародному, так і національному рівні.

Міжнародні організації відіграють важливу роль у розвитку теорії прав людини, активно вносячи свій внесок у формулювання, захист та поширення

стандартів прав людини на світовому рівні. Вони створюють та розробляють головні міжнародні документи, такі як Загальна Декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права і Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. Міжнародні організації встановлюють механізми для моніторингу виконання країнами міжнародних стандартів прав людини. Також вони служать платформою для подання скарг та вирішення конфліктів, пов'язаних із порушенням прав людини, зокрема через свої судові органи, як-от Європейський суд з прав людини та Міжнародний кримінальний суд. Міжнародні організації розробляють та впроваджують програми та проекти для підвищення свідомості, освіти та захисту прав людини в різних частинах світу. Вони надають технічну допомогу та підтримку країнам у впровадженні та дотриманні міжнародних стандартів. Крім того, міжнародні організації сприяють розвитку міжнародного діалогу та співпраці у галузі прав людини, об'єднуючи учасників з різних країн для обміну досвідом та найкращими практиками. Разом ці функції та завдання міжнародних організацій сприяють впровадженню та розвитку теорії прав людини, здійснюючи її більш ефективною та універсальною на світовому рівні.

На мою думку, зародження та розвиток теорії прав людини становлять невід'ємну частину історико-правової та теоретико-правової наук. Ця теорія є результатом еволюції правових концепцій та соціокультурних змін, що відбувалися протягом тривалого періоду історії людства. Вважаю, що історичний контекст, в якому формувалася теорія прав людини, надавав неперевершений вплив на її виникнення. Починаючи з Великої Французької революції та проголошення Загальної Декларації прав людини і громадянина, ідеї про універсальні та невід'ємні права кожної людини стали центральним елементом правового образу сучасного світу.

Суттєвий внесок у розвиток теорії прав людини зробили також міжнародні документи, серед яких головними є Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. Ці угоди заклали основу для визнання та захисту прав людини як загальнолюдських цінностей. Важливою складовою теоретико-правової науки є розуміння філософських основ прав людини, що базуються на принципах гідності, свободи, рівності та справедливості. Ці принципи визначають універсальний характер та невід'ємність прав людини, незалежно від їхньої національної чи культурної приналежності. Усі ці аспекти враховують інтердисциплінарний характер вивчення теорії прав людини, який дозволяє глибше розуміти її історичні корені та теоретичні основи, а також вплив на сучасні правові парадигми.

---

1. Теорія держави і права як наука: поняття, предмет, функції та методи OSVITA.UA. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/law/9538/>

2. Загальна теорія права - Козюбра М.І. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/f/283756.pdf>

Богдан СОРОКА

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Тетяна ЖЕГЛІНСЬКА

*старша викладачка кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Умови воєнного стану ставлять перед суспільством та законодавцями виклик, який вимагає уважного вирішення питань щодо збереження та захисту прав і свобод громадян. Українська Конституція як Основний Закон держави, визначає принципи, які мають гарантувати права людини навіть у найскладніших роках. Однак введення воєнного стану породжує необхідність тимчасового обмеження деяких прав з метою забезпечення національної безпеки.

На тлі цих обставин розгляд гарантій прав людини в Конституції України під час воєнного стану стає актуальним та важливим завданням для суспільства та правових експертів. Спроба зберегти баланс між захистом основних прав і свобод громадян та потребою в надзвичайних заходах ставить під сумнів чутливий аспект конституційного ладу.

У цьому контексті важливо розглядати статтю 64 Конституції України, яка надає Президенту право ввести воєнний стан у випадках загрози національній безпеці чи нападу на територію країни. Під час такого стану невід'ємні права, такі як право на особисте та сімейне життя, свобода думки та висловлення, недоторканність житла, залишаються непорушними. Однак існують можливості для тимчасового обмеження інших прав у зв'язку з відновленням конституційного ладу та захистом країни.

Права і свободи людини і громадянина є фундаментальним надбанням людства, важливим елементом у процесі становлення й соціалізації кожного індивіда, адже дозволяють йому задовольняти свої потреби та реалізовувати власний потенціал у різних сферах суспільного життя. Ступінь їх гарантування визначає ступінь демократичного розвитку будь-якого суспільства. Особливе місце в системі прав і свобод людини і громадянина посідають конституційні права і свободи, які разом із відповідними обов'язками встановлено в основному законі кожної держави [2, с. 381].

Згідно зі статтею 22 Конституції України права та свободи людини і громадянина, зазначені в Конституції України, є необмеженими і гарантованими, і їх неможливо анулювати [4].

Відповідно до частини другої ст. 22 КУ конституційні права та

свободи, включаючи право на життя людини, гарантовані і не можуть бути анульовані. Частина перша ст.157 КУ також забороняє внесення будь-яких поправок до неї, які передбачають скасування прав і свобод громадян. Крім того, не допускається обмеження змісту та обсягу існуючих прав і свобод, включаючи невід'ємне право на життя людини, при прийнятті нових законів або змін до існуючих [3, с. 44].

Таким чином, положення частини другої статті 22 Конституції України вимагають від держави, з одного боку, гарантувати конституційні права та свободи, включаючи право на життя, а з іншого боку – утримуватися від прийняття будь-яких дій, що можуть призвести до скасування цих прав та свобод, включаючи право на життя. Згідно з положеннями частини другої статті 8 Конституції України, норма частини другої статті 22 повинна враховуватися при прийнятті законів та інших нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання відповідних суспільних відносин [1, с. 15].

Згідно зі статтею 102 Конституції України Президент України є гарантом додержання Конституції України, прав і свобод громадян та визначає основні напрями внутрішньої та зовнішньої політики держави. Ця стаття надає Президенту України важливу роль у забезпеченні дотримання Конституції та прав громадян [4]. Президент є головним представником виконавчої влади в Україні і відповідає за виконання законів та норм Конституції. Він також має повноваження призначати і звільняти вищих посадових осіб, включаючи керівників уряду та главу Конституційного Суду, що впливає на здійснення законності в державі.

Права та свободи людини та їх захист визначають спрямованість та зміст діяльності органів державної влади, їх посадових і службових осіб. Держава несе відповідальність перед громадянами за свої дії. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є основним обов'язком держави. Крім того, існує міжнародний механізм захисту прав і свобод людини і громадянина, який включає Європейський суд з прав людини, Верховного комісара ООН із заохочення прав людини, Комісію з прав людини ООН та інші органи [1, с. 37].

Гарантії прав людини, закріплені в Конституції України, є фундаментальними принципами, які забезпечують громадянам країни захист їхніх прав та свобод перед владними структурами і суспільством в цілому. Вони становлять невід'ємну частину правового ладу України і визнаються одним із основних стовпів демократії та розвинутого правового державного устрою.

Конституція України відіграє роль не лише правового документа, а й важливого соціокультурного символу, який визначає цінності та принципи, на яких ґрунтується сучасне українське суспільство. Гарантії прав людини в цій Конституції служать нагадуванням про важливість рівності, справедливості та захисту гідності кожної особи.

Отже важливо підкреслити, що збереження прав людини в умовах воєнного стану визначає найвищий стандарт гуманітарної відповідальності та вірності принципам правової держави.

Зокрема, воєнний стан вимагає ужиття різноманітних заходів для забезпечення національної безпеки, проте важливо, щоб ці заходи були обґрунтовані відповідно до вимог Конституції та міжнародних стандартів прав людини. Збереження балансу між безпекою та свободами громадян, незалежно від обставин, визначає глибокий зв'язок держави з принципами демократії та правової держави.

Уроки минулих конфліктів переконують у необхідності використання досконалих механізмів моніторингу та звітності, щоб забезпечити, що обмеження прав є винятково необхідними та тимчасовими. Прозорість та відкритість в умовах воєнного стану стають вельми важливими елементами для збереження довіри громадян до влади та правосуддя.

Важливо підкреслити, що обмеження прав людини в умовах воєнного стану повинні бути винятковими випадками та обґрунтованими виборами, які відповідають принципам справедливості та законності. Збереження гарантій прав людини в умовах воєнного стану визначає відданість принципам гуманізму та гармонії між безпекою та індивідуальними свободами, здійснюючи це завданням найвищого порядку для будь-якої правової держави.

---

1. Афанасенко С. І. Конституційні гарантії прав і свобод людини та громадянина в Україні. Південноукраїнський правничий часопис 3 2019 р. 3-5 с.

2. Проць І. М. Окремі організаційно-правові механізми обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за законодавством України. Порівняльно-аналітичне право. 2020. № 1. С. 381-384.

3. Юзефів А. Р. Конституційні гарантії забезпечення прав і свобод людини й громадянина. Порівняльно-аналітичне право 1 2018 р. 74-77 с.

4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-vr#Text>

Ганна ТЕРЕХОВА

здобувачка вищої освіти

Науковий керівник:

Юлія ОЛІЙНИК

старша викладачка кафедри

теорії та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УКРАЇНІ

Під час підготовки підсумків доповіді метою було з'ясувати проблеми впровадження верховенства права в Україні. На сучасному етапі розвитку Української держави дослідження принципу верховенства права є

проблемним питанням, оскільки людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека сьогодні закріплені в Конституції. Для того, щоб Україна мала найвищу соціальну цінність, реалізація та захист основних прав, свобод, гарантій та інтересів людини і громадянина є пріоритетним завданням держави, ефективна реалізація якого можлива за умови повної реалізації конституційного принципу верховенства права.

Питання наразі є проблемним і важливим, оскільки з ухваленням змін до Конституції України принцип законності було замінено принципом верховенства права, що своєю чергою призвело до остаточного закріплення «верховенства права в Україні».

Варто зауважити, що В.Б. Авер'янов зазначив, що принцип верховенства права доктринально слід трактувати як сукупність вимог, що забезпечують:

- по-перше, підпорядкування діяльності усіх без винятку державних установ вимогам реалізації та захисту прав людини;

- по-друге, пріоритет цих прав над усіма іншими цінностями демократичної, соціальної правової держави.

У звіті Венеціанської комісії «Про Верховенство права» від 25-26 березня 2011 року йдеться про те, що принцип верховенства права є основною ідеєю правового суспільства, держави, оскільки зміст цього принципу полягає у здійсненні влади та взаємовідносинах між людьми та державою; термін «правова держава» має не лише формальне, а й матеріальне значення; необхідними універсальними елементами поняття «верховенство права» є законність, правова визначеність, заборона свавілля, доступ до правосуддя в незалежних і неупереджених судах, повага до прав людини, заборона дискримінації та рівність перед законом [1, с. 73].

Міжнародна організація World Justice Project регулярно випускає звіт, у якому визначає індекс верховенства права в країнах світу. Методологія оцінки World Justice Project передбачає, що верховенство права характеризує систему, в якій дотримуються чотири універсальні принципи:

1) відповідність поведінки державних органів, їх посадових і службових осіб закону;

2) доступні, чіткі, оприлюднені, стабільні та справедливі закони, які захищають фундаментальні права, включаючи безпеку людей і власності;

3) відкритість влади, завдяки якій процес прийняття законів, їх виконання та застосування є доступними, справедливими та ефективними;

4) доступне та неупереджене вирішення суперечок. Юриспруденція здійснюється вчасно компетентними, етичними та незалежними представниками та нейтральними особами, які мають достатні ресурси та представляють інтереси громади.

Верховенство права як принцип Конституції України. Згідно зі статтею 1 Основного Закону Україна є правовою державою, що має тлумачитися як самостійна конституційна засада. Стаття 8 Основного Закону нашої держави

містить імперативну вимогу «визнання та дії принципу верховенства права».

Принцип верховенства права, на думку М.І. Козюбри, має тлумачитись з огляду на його складові, зокрема і закріплений у ст. 3 Конституції України юридичний обов'язок держави дотримуватись прав людини [2, С. 204].

Ознайомившись із підходами науковців до розуміння принципу верховенства права, можна виокремити такі його основні риси: 1) діяльність держави та всіх її органів має бути спрямована на реалізацію ідеалів справедливості, що лежать в основі прав, свобод та інтересів людини в умовах демократичної, соціальної правової держави, визнаються найвищою соціальною цінністю; 2) органи та посадові особи можуть здійснювати свої повноваження лише в межах та у спосіб, передбаченими нормами чинного законодавства; 3) пріоритет законів і нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до міжнародних стандартів та з урахуванням особливостей забезпечення реалізації основних прав, свобод та інтересів людини і громадянина; 4) наявність взаємної відповідальності особи перед державою і держави перед особою; 5) рівність усіх перед законом і судом; 6) забезпечення судової реалізації прав людини при збереженні справедливого суду та доступу до правосуддя [3, С. 112].

Коментуючи місце принципів верховенства права та верховенства Конституції в системі джерел права, слід зазначити, що принцип верховенства права (закон є основним джерелом права в сучасному суспільстві) є принципом верховенства права, закріплена в Конституції України, означає визначальну, провідну роль права в системі права, особливо в системі джерел права, його вищу юридичну силу порівняно зі законами. Це означає, що принцип верховенства права означає просто співвідношення закону з іншими нормативно-правовими актами. На тлі цього верховенство права визначається, насамперед, наявністю законів з юридичним змістом (правових законів) і зв'язком державної влади з правовими законами. Саме принцип верховенства права надає справжнього змісту закріпленому в Конституції положенню про те, що Україна є правова держава. Визнання верховенства права є неocenною цінністю України як демократичної держави, яку мають послідовно забезпечувати всі гілки влади. По суті, закон – це влада держави, це влада народу через управління державою. Ці ж принципи мають велике значення для правової дійсності, оскільки забезпечують відповідність правових явищ суспільним вимогам та інтересам, сприяють взаємодії елементів правової системи та забезпечують її єдність [4, с. 185].

Отже принцип верховенства права є визначальним у формуванні державних інститутів і суспільства загалом. У цьому контексті право постає неабиякою соціальною цінністю, найважливішим соціальним орієнтиром. На нього має спиратися законодавча влада, встановлюючи загальнообов'язкові нормативні акти, надаючи їм нормативний характер, тобто формуючи державну політику в країні.

1. Сидорчук В.О. Верховенство права: науковий погляд, нормативне закріплення, судова практика. *Юридичний бюлетень*. 6/2018. URL: http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2018/6_2018/13.pdf (дата звернення: 20.11.2023).
2. Копча В. В. Верховенство права як принцип сучасної держави. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ* 2018. № 3 (108). URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/13495/1/19.pdf> (дата звернення: 20.11.2023).
3. Цісар Г. І. Реалізація принципу верховенства права через призму електронного судочинства: теоретичні та практичні підходи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції № 6. Том 1. 2018*. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2018/tom_1/26.pdf (дата звернення: 20.11.2023).
4. Юлія Корольова. Кореляція принципів верховенства права та верховенства закону в системі джерел права. *Підприємництво, господарство і право*. 4/2019. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/4/35.pdf> (дата звернення: 20.11.2023).

Максим ХАДЖИЙСЬКИЙ
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Ігор СЕРДЮК
*доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ФЕНОМЕН ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ТОТАЛІТАРИЗМУ: ФІКЦІЯ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

При підготовці тез цієї доповіді автор визначив за мету віднайти відповідь на питання про існування феномену прав і свобод людини в умовах тоталітарного державно-правового режиму.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання таких методів пізнання:

1) філософського діалектичного методу, що ґрунтується на принципах взаємозв'язку і розвитку державно-правових явищ; у межах цього дослідження вказані принципи інтерпретувались в аспекті розвитку тоталітарного державно-правового режиму та його взаємозв'язку з феноменом прав і свобод людини;

2) логіко-семантичного методу, за допомогою якого було з'ясовано смислове навантаження та змістовне наповнення термінопоняття «тоталітаризм»;

3) історичний метод уможливив з'ясування спільних рис тоталітарного державно-правового режиму, який існував у ХХ столітті в

нацистській Німеччині та Радянському Союзу.

Дослідження феномену прав і свобод людини в умовах тоталітаризму, його природи та причин виникнення сьогодні не втратило своєї актуальності, оскільки в світі ще існують держави, які зберегли характерні риси тоталітаризму: російська федерація, КНР, ісламська республіка Іран та ін.

У довідковій літературі відзначається, що термін «тоталітаризм» походить від латинських слів «totalitas» – повнота, цілість і «totalis» – увесь, цілий, повний; був уперше вжитий у 1920-х роках ХХ ст. італійськими вченими Д. Амендолою, П. Гобетті, Д. Джентіле [1].

Тоталітаризм – це політична система, в якій влада має абсолютний контроль над усіма сферами суспільства і життя громадян. У такій системі держава виступає як єдиний орган управління, а населення не має можливості впливати на політичні процеси [2].

Тоталітаризм як політична реальність виникає спочатку як євразійське (СРСР), згодом як європейське (Німеччина, Італія), врешті, як азійське явище (Китай, Північна Корея, В'єтнам, Кампучія). Протягом ХХ ст. тоталітарні держави мали кілька моделей (форм): комунізм, нацизм, фашизм [3].

Тоталітаризм може виникати внаслідок політичної кризи або війни, коли суспільство шукає сильного лідера, який зможе владнати ситуацію. Проте такі системи часто призводять до порушення прав людини, економічної нестабільності та соціальної нерівності.

Одна з основних рис тоталітаризму – централізоване управління, де всі рішення ухвалюються вищими органами влади. Це означає, що населення де-факто не має можливості брати участь у прийнятті важливих рішень або обирати своїх представників. Вся влада концентрується в руках керівника держави або правлячої партії.

У тоталітарних системах існує сильна ідеологія, яка стає частиною суспільної свідомості та визначає думки і переконання членів соціуму. Ця ідеологія може бути основною для політичної системи, наприклад, комунізм або фашизм, і вона поширюється через масову пропаганду та наповнення свідомості широких мас населення вигідним для панівного прошарку змістом у соціальному, ідеологічному, політичному й психологічному плані у формі системи переконань, установок і стереотипів [4].

У декларації Європейського Парламенту «Європейська свідомість і тоталітаризм» зазначено, що Європа зазнала два потужні тоталітарні режими, нацистський та сталінський, які принесли геноцид, порушення прав і свобод людини, воєнні злочини та злочини проти людства [5].

Вперше концепція тоталітаризму на практиці була втілена в життя італійським диктатором Б. Муссоліні, який упровадив її в очолюваний ним режим в Італії. Диктатор характеризував тоталітаризм такими словами: «Все в державі, нічого поза державою, нічого проти держави» [6]. Хоча згодом і нацистська Німеччина запозичила цей термін для досягнення власної мети – реальної побудови тоталітарної держави. Історія свідчить, що у такий спосіб

сформувалось одне з найбільш відомих явищ тоталітаризму – нацистський режим Третього Рейху під керівництвом адольфа гітлера. Проявами режиму були систематичне переслідування євреїв, політичних опонентів та інших противників; нацистська ідеологія, суть якої полягає в пропагуванні переваги однієї раси (нації) над іншою, утверджувалась з метою обґрунтування свого «права» на їхню дискримінацію або пригнічення [7]. Цей режим характеризувався крайніми проявами націоналізму та диктатури.

Його братом-близнюком вважається комуністичний режим, який був утілений на практиці в Радянському Союзі, де державна влада контролювала всі сфери життя радянського суспільства. Диктаторські режими також властиві деяким країнам Латинської Америки й Африки, де вище керівництво держав систематично бореться проти лібералізму і демократії.

Всі ці злочинні режими характеризує така спільна риса, як порушення прав і свобод людини. Вигідний політичному керівництву державний лад забезпечується шляхом масової пропаганди, політичних репресій та переслідувань його противників, контролем над освітньою діяльністю, культурою, засобами масової інформації та особистим життям громадян. Тоталітарні системи завжди передбачають створення державних структур, завдання яких зосереджене на переслідуванні опозиції – опозиційних груп і окремих осіб, які висловлюють незгоду з урядом, можуть бути позбавлені свободи, піддані фізичному насильству або навіть знищені. Всі ці методи здійснення державної влади забезпечують досягнення мети правлячої верхівки – здобуття абсолютної влади та повного контролю над суспільством. У тоталітарних системах немає місця для свободи слова, свободи думки, прав людини та громадянських свобод.

З огляду на історичне минуле та реалії сучасності, відповідь на поставлене у назві цих тез питання може бути відображене в такому судженні: у державах, які продовжують вибудовувати взаємовідносини між верховною владою і громадянами на засадах тоталітаризму, права і свободи людини можуть існувати лише на папері, як декларація, що далека від шляхетної мети.

-
1. Калиніна А. О. Виникнення тоталітаризму: умови формування та типологія. *Вісник Актуальні проблеми політики*. 2014. № 51. С. 266.
  2. Кульчицький С.В. ТОТАЛІТАРИЗМ. *Енциклопедія Історії України*. 2011.
  3. Попович Т. П. Тоталітарний державний режим: теоретико-правові аспекти. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія «Політологія»*. 2012. С. 3.
  4. Драгаліна-Чорная Е. Г. Парадокс індоктринації: від «мовних ігр» до «життєвого світу». *Електронний журнал «Знання. Розуміння. Навички»*. 2008. № 1. С. 12.
  5. Костюк Є.В. Прощання з тоталітаризмом. *Газета Історична правда*. 2012. Листопад. С. 4.
  6. Ткачук П. В. Тоталітарні режими в країнах Європи і їх згубний вплив на згорання. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2009. С. 5.
  7. Сердега Р. Л. Семантичний аналіз ідеологем суспільно політичної сфери (нацизм, націоналізм, расизм, фашизм, шовінізм). *Наукова газета Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2008. Серпень. С. 21.

Дар'я ЦЮПКА

здобувачка вищої освіти

Науковий керівник:

Наталія ЯНЧУК

професорка кафедри

теорії держави і права

Одеського державного

університету внутрішніх справ,

кандидатка юридичних наук, доцентка

ЗАХІДНІ І СХІДНІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ВПЛИВИ НА ПРОЦЕС РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ

Правовий менталітет – це важлива складова національної культури та суспільного порядку, яка визначає, як громадяни сприймають, дотримуються і взаємодіють з правилами та законами. В Україні ця тема набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану, оскільки правовий менталітет українського народу може глибоко вплинути на сприйняття конфлікту, а також на підходи до врегулювання та відновлення нормального життя в державі.

Справедливо враховуючи, що правовий менталітет не є статичним або незмінним поняттям, важливо розглянути фактори, що впливають на його формування. Історія, культура, соціальні умови, політика і правосуддя, всі ці аспекти впливають на сприйняття і дотримання правил і законів українським народом. Важливо також враховувати, що в сучасному світі глобалізації та інформаційних технологій, правовий менталітет може швидко змінюватися і адаптуватися під впливом зовнішніх факторів.

Дослідження та розуміння правового менталітету українського народу є важливою передумовою для подальших реформ та розвитку суспільства, особливо в умовах воєнного стану в Україні та військових конфліктів у світі. Знання цього аспекту може сприяти покращенню правозахисту, зміцненню віри в законність та підтримці правопорядку в країні. При цьому розуміння правового менталітету українського народу у контексті воєнного стану є чільним для розвитку ефективної правової системи та створення сприятливих умов для відновлення миру та стабільності в Україні, проте вони не можливі без розуміння того, які саме інститути західних та східних цивілізацій запозичує Україна, до яких покращень правового менталітету вона адаптується.

Аналіз попередніх публікацій в галузі дослідження правового менталітету в Україні свідчить про значний обсяг робіт та багатоаспектний підхід до цієї теми. Роботи з антропології, соціології, політології, культурології та етнопсихології спільно допомагають розкрити складний характер правового менталітету та його вплив на українське суспільство.

Окремі підходи до розуміння сутності правового менталітету, його функцій були досліджені у працях таких науковців, як: Л. Бойко, О. Донченко, В. Завальнюк, Я. Кічук, В. Кобко-Одарій, І. Коваль, Є. Копельців-Левицька, О. Назаренко, В. Павловська-Кравчук, О. Савайда, О. Цицик, С. Скуріхін, М. Черкас та деяких інших. Проте слід зазначити, що досі існують невирішені питання та прогалини у розумінні правового менталітету в українському контексті. Багато аспектів цієї теми залишаються відкритими для подальших досліджень. Розширення знань у цій галузі є основою до кращого розуміння, як суспільство сприймає і взаємодіє з правовою системою та як можна поліпшити цю взаємодію для покращення правопорядку та розвитку суспільства.

Мета дослідження полягає у розкритті важливості та визначенні впливу правового менталітету українського народу на формування сучасних правових уявлень та на побудову правової системи України.

Український правовий менталітет є складним та багатограним явищем, яке сформувалося під впливом численних факторів, серед яких особливе місце відводиться цивілізаційним впливам. Україна, розташована на східному кордоні Європи, завжди була перехрестям західних та східних культурних та цивілізаційних впливів. Ця особлива геополітична роль призвела до складного процесу формування правового менталітету українського народу.

Західна традиція права впливає на правові системи всього світу, але цей вплив не завжди призводить до позитивних результатів через сліпе копіювання. І. Ситар вказує, що правові системи кожної країни є результатом взаємодії її національної правової культури. Механічне копіювання правових форм і технологій із іншої культури рідко буває ефективним, оскільки це зазвичай обмежується лише зовнішніми юридичними аспектами. Психологічні та соціологічні аспекти правової культури нерозривно пов'язані з національною ідентичністю і не можуть бути просто перенесені з одного місця в інше [1, с. 48-54].

Таким чином, будь-яке запозичення елементів із західної традиції права повинно бути супроводжене адаптацією до конкретних особливостей та цінностей українського суспільства. Ця адаптація вимагає високого рівня правосвідомості та правової культури, оскільки більш демократичне суспільство зазвичай характеризується меншою кількістю заборон і обов'язків і більшими свободами. Таким чином, при впровадженні нових правових інститутів до української системи необхідно враховувати внутрішні цінності, принципи та традиції українського народу.

На думку В. Кобко-Одарій, процес демократизації суспільства в Україні вимагає перегляду та адаптації соціальних цінностей та правових форм, які були створені в рамках національної правової системи. Навіть якщо де-юре в Україні існують певні правові принципи, які є загальноприйнятними на Заході, на практиці їх реалізація може виявитися важкою через культурні

та історичні відмінності. Наприклад, ставлення до ЛГБТ-меншин, яке є прогресивним на Заході, може не бути настільки популярним в Україні через відмінний правовий менталітет та культурні особливості українців [2, с. 230].

Український правовий менталітет має свої особливості, які варто враховувати при впровадженні нових правових інститутів чи принципів. Деякі з цих особливостей включають в себе наступне:

1. повна довіра громадян до правових інститутів та готовність звертатися до права, хоча на практиці існує високий рівень правового нігілізму;

2. прагнення до стабільності та передбачуваності законів, але часті зміни в законодавстві роблять цей принцип менш ефективним;

3. рівень юридичної грамотності населення, що може вплинути на здатність громадян знати свої права і дотримуватися їх;

4. принцип законслухняності населення, який передбачає безумовну повагу до права.

Східна традиція права, яка базується на принципах традиційного права, справила значний вплив на формування українського правового менталітету. Цей вплив можна простежити в наступних аспектах:

Ідеї гармонії суспільства і колективізму. Східна традиція права підкреслює важливість гармонії суспільства і колективізму. Ці ідеї також знайшли відображення в українському правовому менталітеті. Українці часто вважають, що закон повинен служити інтересам суспільства в цілому, а не окремих осіб. Вони також схильні до колективних дій і рішень.

Важливість звичаїв і традицій. Східна традиція права базується на звичаях і традиціях. Ці звичаї і традиції також відіграють важливу роль в українському правовому менталітеті. Українці часто вважають, що закон повинен відповідати звичаям і традиціям суспільства. Вони також схильні до дотримання традиційних норм і правил поведінки.

Важливість авторитету і влади. Східна традиція права підкреслює важливість авторитету і влади. Ці ідеї також знайшли відображення в українському правовому менталітеті. Українці часто схильні до підкорення авторитету і влади. Вони також схильні до довіри до людей, які займають високі посади [3, с. 41-44].

Прагнення до справедливості. Українці часто вважають, що закони повинні бути справедливими і відповідати реальним потребам суспільства. Це пов'язано з впливом східної традиції права, яка підкреслює важливість справедливості.

Використання неформальних зв'язків. Українці неодноразово визнають, що неформальні зв'язки є більш ефективним способом вирішення проблем, ніж закон. Це також пов'язано з впливом східної традиції права, яка підкреслює важливість особистих зв'язків.

В останні роки в Україні відбувається процес демократизації і євроінтеграції, який сприяє посиленню західних впливів на український

правовий менталітет. Однак традиційні східні цінності, такі як гармонія суспільства і колективізм, також зберігають свою значимість.

Правовий менталітет українського народу є важливим фактором, що впливає на ефективність правової політики. Для успіху реформ необхідно враховувати його особливості, зокрема: поєднання традиційних цінностей із сучасними правовими стандартами та розвиток громадянського суспільства, яке сприяє верховенству права та захисту прав людини. Зазначені фактори допоможуть підвищити рівень правосвідомості та правової культури населення, а також забезпечити ефективне наближення України до Європейського Союзу, та вони неможливі без урахування західного та східного впливу саме на процес розвитку правового менталітету нашої країни. Правовий менталітет не є статичним, він постійно розвивається і змінюється. Тому важливо постійно проводити дослідження правового менталітету українського народу, щоб враховувати його зміни при розробці та реалізації правової політики.

---

1. Кобко-Одарій В. Вплив західної традиції права на український правовий менталітет. 2023. Collection of Scientific Papers «SCIENTIA», (April 7, 16. Копельців-Левицька Є.Д. Євроінтеграційні наміри українців крізь призму правового менталітету.

2. Кобко-Одарій В.С. Правовий менталітет українського народу: особливості формування і розвитку: дис. канд. юр. наук.: 12.00.01 / Одеса, 2019. 230 с.

3. Ситар І. Ціннісне обґрунтування західної традиції права в контексті динамічного підходу. Часопис Київського університету права. 2014. № 1. С. 41.

Владислав ШАТОВ

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Елеонора СКИБА

професорка кафедри гуманітарних

дисциплін та психології

поліцейської діяльності

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

докторка філософських наук, професорка

ПРИНЦИП ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ЯК СКЛАДОВА КОНЦЕПТУ «ПРАВА ЛЮДИНИ»

Гендерна рівність як втілення принципу справедливості є важливою складовою концепту права людини і відображає рівень розвитку суспільних відносин в цілому. У сучасному соціально-культурному дискурсі

демократичних країн жінки та чоловіки мають рівні можливості та права в усіх сферах життя, включаючи економіку, політику, освіту, охорону здоров'я працевлаштування, культуру. Законодавство України та інших демократичних країн забезпечує реалізацію вимог щодо захисту прав людини. Дискримінація на гендерному підґрунті є неприйнятною і суперечить принципам гуманізму та справедливості та порушує права людини, що суперечить принципам правової країни.

Правнича спільнота відіграє важливу роль у боротьбі з гендерною дискримінацією та бере активну участь у забезпеченні гендерної рівності. Законодавство демократичних держав унеможливує прояви несправедливості та спонукає до подолання стереотипів поведінки, які допускають гендерну дискримінацію й є діями, що спрямовані на порушення прав людини. Гендер як поняття у сучасному соціально-культурному дискурсі відображає соціально-культурну характеристику особи, через яку визначаються соціальні, економічно-соціальні та культурні можливості самореалізації у публічному просторі як чоловіків, так і жінок. Забезпечення гендерної рівності є однією з умов визнання суспільного розвитку країни. Важливо зазначити, що законодавство зосереджує увагу на досягненні реальної, а не формальної рівності, яка визнається однією з найбільш важливих цінностей демократичного суспільства. Зобов'язання щодо правового забезпечення дотримання прав людини закріплено міжнародними нормами й стандартами України.

Конституція та законодавство нашої держави чітко визначають права та обов'язки, що пов'язані із дотриманням та захистом вимог гендерної рівності у публічній чи приватній сферах. Практика правоохоронної діяльності свідчить, що їх ефективне втілення та реалізація у практичній площині залежать від усвідомлення та підтримки всіма членами суспільства, включаючи і працівників правоохоронної діяльності. Правоохоронці завдяки набуттю гендерної компетентності мають відігравати ключову роль у захисті та дотриманні прав жінок та чоловіків, які можуть бути порушені через гендерну дискримінацію. Працівники поліції як представники державних органів мають сприяти соціально-культурним змінам суспільства щодо повсякденного втілення у практичну площину принципу справедливості задля захисту прав людини.

Використання прав і свобод, визнаних Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, забезпечує кожній окремій особі захист її прав без дискримінації за будь-якою ознакою. Норми Конвенції спрямовані на забезпечення колективного гарантування певних прав. Аналіз ситуації показує, що формальної рівності (рівності *de jure*), тобто рівності тільки на рівні задекларованих законів, політичних і програмних документів може бути недостатньо для досягнення фактичної рівності у практичній площині. Тут значна роль належить працівникам поліції. Більше того, формальна рівність може мати дискримінаційний ефект

на практиці, оскільки може не враховувати наявність компетенції, професійну підготовку або різний вплив на жінок і чоловіків з боку усталених соціальних норм. Тому Конвенція зобов'язує держави докладати системних зусиль й приймати всі необхідні заходи для забезпечення рівності на всіх рівнях суспільства.

Принцип справедливості є правовим підґрунтям концепту права людини, порушення якого є законно визнаною підставою для втручання у випадку порушення невід'ємних прав, які забезпечуються Європейською конвенцією з прав людини. Проте такі втручання повинні відповідати критеріям, визначеним Європейським судом з прав людини та не порушувати вимоги Конвенції. Європейський суд з прав людини використовує трискладовий тест для оцінки обмежень прав і свобод, які передбачені Конвенцією. Цей тест включає критерії, першим з яких є законність і означає, що втручання повинно мати законну підставу в національному законодавстві. Згідно із другим критерієм (якість) втручання повинно переслідувати законну та легітимну мету, яка передбачена Конвенцією. І третьою вимогою є необхідність, згідно з якою втручання повинно бути необхідним та відповідати демократичним стандартам.

Аналіз становища дозволяє дійти висновку, що незважаючи на визнання Україною обов'язковими для себе базових міжнародних документів у сфері забезпечення гендерної рівності, закріплення принципу недискримінації за ознакою статі на конституційному рівні, прийняття спеціального Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», створення відповідних інституційних гарантій у цій сфері, проблема дотримання та захисту щодо вимог гендерної рівності ще залишається актуальною для України.

---

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-european-convention-on-human-rights-and-its-protocols>. дата доступу 20.11.23.

2. Skyba E. Gender challenges of modern societies. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2021. Volume 1. n. 2. P. 18-24.

3. Скиба Е.К. Принцип методологічного плюралізму як інструмент дослідження концепту «гендерна ідентичність». *Грані*. 2018. 21(1). 12-18.

4. Bernadette Rainey. *Human Rights Law*. Oxford University Press. 2017. 248 p.

Олександр ЯРОВИЙ

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Тетяна ЖЕГЛІНСЬКА

*старша викладачка кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ДІТЕЙ НА ОСВІТУ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄНОГО СТАНУ

Діти є однією з найуразливіших категорій під час війни. Воєнні дії залишають неабиякий слід у психологічному стані дітей: багато у кого починає розвиватися посттравматичний синдром та тимчасові психічні розлади. Одним із можливих засобів подолання такого стресу є навчання. Діти мають змогу спілкуватися з однолітками, ділитися своїми емоціями та думками, здобувати нові знання та розвиватися.

Згідно зі ст. 53 Конституції України кожен має право на освіту. Держава повинна забезпечувати доступність отримання освітніх послуг, ніхто не може бути обмежений у праві на її здобуття [1, ст 53]. Кожна дитина в Україні, незалежно від місця проживання, має право на здобуття освіти на рівних умовах. Але з настанням воєнних дій забезпечення такого права стає дещо труднішим у реалізації. Адже це питання потребує достатнього фінансування, обладнання та облаштування укриттів. Наразі навчальний процес в Україні відбувається в різних формах: офлайн, онлайн або змішана, але це не може обмежити право на освіту дітей. Кожен спосіб проведення навчального процесу повинен передбачати повноту та доступність здобуття освітніх послуг.

Для подолання страху та стресу у дітей Міністерство освіти і науки України та Фонд Східна Європа запустили кампанію #BraveKidsUkraine. Її мета – створити максимально комфортні психологічні умови для перебування дітей в укриттях [2]. Відомі люди та лідери думок записують короткі відеоролики підтримки, в яких містяться ігри та цікаві завдання, які діти з легкістю зможуть повторити і не так стресово реагувати на сигнал «Повітряна тривога» під час начального процесу, що дозволить значно покращити концентрацію уваги та зосередженість.

В умовах воєнного стану важливо забезпечити права дітей, які внаслідок повномасштабного вторгнення вимушено опинилися за межами України, дітей з неконтрольованих територій, деокупованих територій на здобуття освіти. Надати можливість дітям, які наразі перебувають в інших

країнах, продовжити навчатись за українською програмою.

Міністерство освіти і науки України рекомендує дітям, які вимушено знаходяться за кордоном, наступні варіанти здобуття освіти під час дії воєнного стану:

- 1) навчання тільки в закладі освіти країни перебування учня за очною формою;
- 2) поєднання навчання в закладі освіти країни перебування за очною формою і в закладі загальної середньої освіти України;
- 3) навчатися в закладах/класах, які організовано в країнах перебування за ініціативою громадських організацій українців;
- 4) навчання тільки в закладі освіти України за однією із форм навчання, передбачених законодавством (дистанційною, сімейною (домашньою), екстернатною) [4].

Важливо звернути увагу на питання міграції під час війни та нерівність можливостей доступу до освіти, що може призвести до дискримінації дітей. Навчальний процес повинен адаптуватися до нових умов, вживати заходів щодо рівності умов навчання. Діти ВПО мають право навчатися у закладах освіти, в яких здобували освіту до повномасштабного вторгнення, за умови нормального функціонування такого закладу, або подати заяву до школи за місцем проживання. Такі діти мають право на першочергове зарахування до закладу освіти [3]. Кожна школа повинна забезпечити умови для здобуття освіти та недопущення дискримінації. У такій ситуації навчання стає засобом надання захисту, реабілітації та нормалізації життя дітей, які можуть бути постраждалими внаслідок тривалого впливу стресових факторів.

Тож після повномасштабного вторгнення проблеми освіти в Україні стали більш явними. Держава повинна забезпечити рівні можливості здобуття знань для всіх дітей на однакових засадах. Освіта сприяє розвитку дітей, формуванню особистості та підготовці до соціалізації. Формуються цінності та навички, які впливають на їх майбутнє. Потрібно й надалі розробляти державні програми, які дозволять адаптувати освітню систему до нових умов.

---

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-vr#Text>

2. В Україні стартувала загальнонаціональна кампанія для психологічної підтримки дітей в укриттях <https://mon.gov.ua/ua/news/v-ukrayini-startuvala-zagalnonacionalna-kampaniya-dlya-psihologichnoyi-pidtrimki-ditej-v-ukrittyah>

3. Лист Міністерства освіти і науки України 17 березня 2022 року № 1/3475-22. Про зарахування до закладів дошкільної освіти дітей із числа внутрішньо переміщених осіб.

4. Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні МОН України; Наказ, Рекомендації від 15.05.2023 № 563.

Яна ЯШАН

здобувачка вищої освіти

Науковий керівник:

Юлія ОЛІЙНИК

*старша викладачка кафедри
теорії та історії держави та права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ МІЖ ДЕРЖАВОЮ-АГРЕСОРОМ ТА УКРАЇНОЮ

Умови воєнного стану створюють надзвичайні обставини, які потребують особливої уваги до питань дотримання прав людини під час воєнного конфлікту. Міжнародне гуманітарне право накладає обов'язки на всі сторони конфлікту, включаючи країну-агресора та Україну. Захист цивільного населення, уникнення непропорційного застосування сили, які порушують основні права людини, мають бути пріоритетами для всіх сторін. Міжнародні органи та спільнота повинні відстежувати та вимагати відповідальності за будь-які порушення прав людини.

За останнє десятиліття світ зіткнувся з жорстокими військовими конфліктами, які забрали життя мільйонів мирних жителів. Під час збройного конфлікту відбуваються серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного захисту прав людини. На жаль, більшість цих порушень ми зараз можемо спостерігати під час війни, яку російська федерація розв'язала проти України 24 лютого 2022 року. Протягом багатьох років було укладено велику кількість міжнародних договорів, спрямованих на захист людей у мирний час і під час збройних конфліктів. У сьогоденних реаліях ці норми не захищають права цивільного населення військовослужбовців на війні, а також не захищають належним чином від тиранії авторитарних режимів. Порушення цих правил можна кваліфікувати як геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності [1].

Розпочнемо з далекого пояснення формування двох систем міжнародного права: права Женеви та права Гааги (МГП) та міжнародного права прав людини (МППЛ). Кодифікація законів і звичаїв війни мала свій початок із питань морської торгівлі під час воєнного часу, зокрема Паризькою декларацією 1856 року. Процес розвитку військового законодавства продовжувався від Женевської конвенції 1864 року до Гаазької мирної конференції 1907 року, коли значна кількість питань ведення війни збройними силами була врегульована. Однак у цей період основна

увага приділялася комбатантам, а не цивільному населенню. Підходи до ведення війни та захисту цивільного населення зазначено в питаннях боєздатності армії та характеру війни. Такий підхід поглиблюється в контексті тогочасного розуміння війни як продовження політики, відповідно до концепції Клаузевіца у *Vom Kriege*. Визначення ролі цивільного населення в умовах збройного конфлікту різняться між правом Женеви / МГП та МППЛ, оскільки останнє виникло у контексті розширеного розуміння прав людини та гуманітарних норм.

МГП оперує такими поняттями, як пропорційність застосування військової сили, захист захищених категорій населення, необхідність здійснення евакуації, заборона використання населення як «живого щита», заборона використання певних видів озброєння тощо. Тобто поряд з технічними питаннями (заборонними списками) система містить також дискреційні питання військового планування: які принципи мають враховувати збройні сили сторін конфлікту під час планування та здійснення військових операцій, що можна звести до принципу пропорційності (передусім у системі ухвалення рішень про операції вбудована перевірка на відповідність МГП, на оперативному рівні командири знаються на базових принципах МГП і діють відповідно до них). Така дискреційність, можливо, і ускладнює застосування положень МГП, яке оминає абсолютні категорії та виходить з розуміння, що будь-який збройний конфлікт несе смерть, руйнування та страждання, тож питання полягає в мінімізації цієї шкоди, якщо вже збройний конфлікт почався [2].

Зважаючи на воєнний конфлікт, який виник між Україною та країною-агресором, важливим аспектом є дотримання прав людини для забезпечення гідності та безпеки. Міжнародне гуманітарне право та зобов'язання відповідно до міжнародних конвенцій належать до ключових керівних принципів у таких ситуаціях.

По-перше, обов'язок держави-агресора та України полягає в захисті цивільного населення. Забезпечення безпеки громадян та запобігання неспрямованому застосуванню сили є імперативним завданням для обох сторін. Це включає заходи для уникнення непропорційного використання сили та врахування принципу відсутності колективного покарання серед цивільного населення. По-друге, недопущення порушень основних прав людини є критичним. Країна-агресор та Україна повинні гарантувати, що життя, свобода та гідність кожної особи будуть поважатися. Зокрема, непорушність особистої свободи, відсутність замовних вбивств, підтримка принципу недоторканності майна – це головні аспекти, які потрібно враховувати під час конфлікту. По-третє, міжнародні органи та громадські організації повинні активно відстежувати ситуацію та забезпечувати відповідальність за порушення прав людини. Об'єктивність та незалежність міжнародних слідчих механізмів є важливими для встановлення правди та накладання відповідальності. Отже в умовах воєнного конфлікту дотримання

прав людини є виявом гуманності. Тільки шляхом спільних зусиль України та міжнародної спільноти можна досягти миру і захистити фундаментальні права та свободи кожної особи в такий непростий для нас час.

---

1. Назар Ногас. Міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів. URL: <http://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/viewFile/1508/1559> (дата звернення: 20.11.2023).

2. Чи існує конкуренція між захистом держави й захистом прав людини: що обирає міжнародне право? Реанімаційний пакет реформ. URL: <https://rpr.org.ua/news/chy-isnuie-konkurentsia-mizh-zakhystom-derzhavy-yzakhystom-prav-liudyny-shcho-obyraie-mizhnarodne-pravo/> (дата звернення: 20.11.2023).

Наукове видання

ПРАВА ЛЮДИНИ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ, ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ
ТА ОНТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

*Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої 75-річчю проголошення
Загальної декларації прав людини*

(м. Дніпро, 5 грудня 2023 р.)

Укладачі:

к.ю.н., доц. *І. А. Сердюк*; викладач *І. О. Смірнова*

Відповідальна за випуск
д.ю.н., проф. *В. О. Боняк*

Редактори, оригінал-макет –
Є. В. Коваленко-Марченкова, А. В. Самотуга

Коректор *М. С. Касян*

Підп. до друку 13.05.2024. Формат 60x84/16. Друк – цифровий. Папір офісний.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 19,41. Обл.-вид. арк. 20,88. . Зам. № 10/23-зб

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, rvv_vonr@dduvs.in.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 6054 від 28.02.2018.